

NAMN OCH BYGD

TIDSKRIFT FÖR NORDISK
ORTNAMNSFORSKNING

101 · 2013

NAMN OCH TIDSKRIFT FÖR NORDISK ORTNAMNSFORSKNING BYGD

UNDER MEDVERKAN AV

TERHI AINIALA, VIBEKE DALBERG, LARS-ERIK EDLUND, LENNART
ELMEVIK, LARS HULDÉN, BENT JØRGENSEN, STAFFAN NYSTRÖM,
TOM SCHMIDT, SVAVAR SIGMUNDSSON, INGE SÆRHEIM

UTGIVEN AV

SVANTE STRANDBERG

REDAKTIONSSEKRETERARE

STAFFAN FRIDELL

With English summaries

Årg. 101 · 2013

KUNGL.
GUSTAV ADOLFS AKADEMIEN
FÖR SVENSK FOLKKULTUR
UPPSALA

Distribution
SWEDISH SCIENCE PRESS
UPPSALA

Utgivet med bidrag från
Vetenskapsrådet

För bedömning av manuskript till uppsatser i Namn och bygd anlitas även
vetenskapliga granskare utanför redaktionen.

ISSN 0077-2704

© Respektive författare

Printed in Sweden 2013
Textgruppen i Uppsala AB

Innehåll

<i>Dam, Peder</i> : Navnetypen <i>-gård</i> i Danmark. Den mest almindelige, men mindst undersøgte, danske navnetype?	67
<i>Elmevik, Lennart</i> : Det norska gårdnamnet <i>Lote</i>	33
<i>Fridell, Staffan</i> : Nybyli	103
— <i>Tönnersa, Tönnersjö, Tynderö och Timrå</i>	39
<i>Györfly, Erzsébet</i> : On the term <i>official name</i>	155
† <i>Hellberg, Lars</i> : Ortnamnen och den forntida sveastaten. Presentation av ett forskningsprojekt. Med en efterskrift av Thorsten Andersson	9
<i>Helset, Stig J.</i> : Tilhøvet mellom onomastikon og leksikon. Ei gransking med utgangspunkt i namn på pinaklar og klatreruter	135
<i>Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig</i> : Paternosterkirken i Rola Lundensis. Afprøvning og aflivning af et middelalderdansk stednavne- og kirkebelæg	115
<i>Namn och bygd – på tröskeln till sitt andra århundrade</i>	5
<i>Nordisk namnforskning 2012</i>	173
<i>Strandberg, Svante</i> : Erska. Ett västgötskt by- och sockennamn	123
<i>Særheim, Inge</i> : Ola Stemshaug 20/1 1936–27/8 2013	165
— <i>Orresnora, Falkehytta, Mågåhuset og Ørnhus</i> . Nokre stadnamn som har bakgrunn i fuglefangst	51
<i>Vikstrand, Per</i> : Norrbo hundares två tingsplatser	89

Smärre bidrag

<i>Andersson, Thorsten</i> : Distriktsbeteckningen <i>hund</i> än en gång	205
<i>Brink, Stefan</i> : <i>Hund</i> i Mälardalskapen	203
<i>Elmevik, Lennart</i> : Möjbrostenens inskrift och ryttaerbild	207
— Fsv. <i>Skædhvi</i>	210
— <i>Svedvi och Nedervi</i>	212
<i>Strandberg, Svante</i> : <i>Krislinge</i>	215
— Sjönamnet <i>Tatern</i> . Ett exempel på namnbyte?	218
— <i>Vrålingen och Vrålinge</i>	220

Recensioner

<i>Ainiala, Terhi, Saarelma, Minna & Sjöblom, Paula</i> : Names in focus. An introduction to Finnish onomastics (2012). Rec. av Björn Lundqvist	223
<i>Andersson, Thorsten</i> : Gamla strand- och önamn i Bråviksbygden (2012). Rec. av Svante Strandberg	225
<i>Bebyggelsehistoria i digitala register</i> . Bebyggelsehistorisk tidskrift 58 (2009). Red. av Gert Magnusson & Ulf Jansson (2010). Rec. av Per Vikstrand	227
<i>Blomqvist, Marianne</i> : Våra fyrfota vänner har också namn (2011). Rec. av Katharina Leibring	228

<i>Börestam, Ulla: Scandigo Supermercado, Skandinavisk noticias S.L. och Scandinavian Building. Lite om företagsnamn med skandinavisk profil bland utlandsskandinaver i Spanien (2011). Rec. av Elin Pihl</i>	230
<i>Etymologiens plass i navneforskningen. Rapport fra NORNAs 39. symposium i Halden 11.–13. maj 2010. Red. av Ole-Jørgen Johannessen & Tom Schmidt (2011). Rec. av Kristina Neumüller</i>	232
<i>Flöer, Michael & Korsmeier, Claudia Maria: Die Ortsnamen des Kreises Soest (2009). Rec. av Stefan Mähl</i>	233
<i>Geographische Namen – Vielfalt und Norm. 40 Jahre institutionalisierte Ortsnamenforschung und -standardisierung in Österreich. 65. Geburtstag von Isolde Hausner. Akten des Internationalen Symposiums Wien, 10. und 11. März 2009. Hrsg. von Hubert Bergmann & Peter Jordan (2010). Rec. av Eva Nyman</i>	235
<i>Germansk filologi og norske ord. Festskrift til Harald Bjorvand på 70-årsdagen den 30. juli 2012. Red. av John Ole Askedal, Tom Schmidt & Rolf Theil (2012). Rec. av Kristina Neumüller</i>	236
<i>Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit – Auswertung und Neufunde. Hrsg. von Wilhelm Heizmann & Morten Axboe (2011). Rec. av Anders Hultgård</i>	237
<i>Härnevi kyrka och socken. Perspektiv på ett uppländskt lokalsamhälle under medeltiden. Red.: Olle Ferm & Mia Åkestam (2012). Rec. av Svante Strandberg</i>	240
<i>Jepson, Boel: English place-name elements relating to boundaries (2011). Rec. av Staffan Nyström</i>	242
<i>Language contact and development around the North Sea. Ed. by Merja Stenroos, Martti Mäkinen & Inge Særheim (2012). Rec. av Aleksandr E. Mankov</i>	244
<i>Lundblad, Carl-Erik: Skånska dialektord (2012). Rec. av Mathias Strandberg</i>	247
<i>Namn – en spegel av samhället förr och nu. Red.: Staffan Nyström (2010). Rec. av Kristoffer Kruken</i>	249
<i>Navnemiljøer og samfund i jernalder og vikingetid. Rapport fra NORNAs 38. symposium i Ryslinge 12.–15. maj 2009. Red. af Lisbeth Eilersgaard Christensen & Bent Jørgensen (2011). Rec. av Eli Ellingsve</i>	252
<i>Olsen, Leiv: Sørsamisk historie i nytt lys (2010). Rec. av Lars Thomasson</i>	255
<i>Onoma. Journal of the International Council of Onomastic Sciences 42 (2007). Editor-in-chief: Doreen Gerritzen. Guest-editor: Staffan Nyström (2010). Rec. av Leif Nilsson</i>	256
<i>Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 7.–9. April 2010. Hrsg. von Lennart Elmevik & Svante Strandberg (2010). Rec. av Jan Paul Strid</i>	257
<i>Uppländska namnstudier. Valda namnspalter ur Upsala Nya Tidning 1982–2002. Utg. av Ortnamnssällskapet i Uppsala. Red. av Katharina Leibring, Staffan Nyström & Mats Wahlberg (2011). Rec. av Alexandra Petrulevich</i>	261
Författarna i denna årgång	263
Insänd litteratur	265
Förkortningar	273

Namn och bygd – på tröskeln till sitt andra århundrade

Den första årgången av Namn och bygd (1913) inleds med en programförklaring som kraftigt betonar behovet av ett samlande specialorgan för nordisk ortnamnsforskning och uttalar avsikten att med Namn och bygd söka etablera ett sådant forum. Denna förhoppning infriades omedelbart. Också den i programförklaringen uttalade tanken på kontakter och samarbete med forskare utanför Norden realiserades. Man får konstatera att tidskriftens höga ambitioner upprätthållits under dess första sekel.

Namn och bygd har under åren inte bara publicerat vetenskapliga uppsatser utan också i en omfattande recensionsavdelning ägnat »annorstädes publicerade forskningsresultat all vederbörlig uppmärksamhet».

I programförklaringen framhålls att ortnamnsforskningens interdisciplinära karaktär skall prägla tidskriften: »På dess program stå i främsta rummet undersökningar av det *språkliga* material som föreligger i de nordiska ortnamnen, men vidare även *sakliga* utredningar, vilka som förstudier och tillämpningar äro ägnade att direkt belysa ortnamnen och deras historia.» Man erinrar om den toponymiska forskningens betydelse för verksamhet på andra vetenskapliga fält; därvid nämns ämnen som historia, religionsvetenskap, arkeologi och etnologi.

När tidskriften på tröskeln till sitt andra sekel blickar framåt äger fortfarande mycket av det som uttalades 1913 giltighet. Behovet av att med namnsemantisk metod klarlägga ortnamns betydelse har inte blivit mindre centralt eller grundläggande under de gångna hundra åren. Vid tolkningen av namnen är det språkvetenskapliga angreppssättet grundläggande. Då det gäller äldre nordiska namn krävs därvid inte bara kunskaper om fornspråkets ordförråd – varvid man inte sällan måste anställa jämförelser med de övriga germanska språken och de indoeuropeiska språken i allmänhet – utan också solida kunskaper om forntida ordbildning. För att sådan namntolkningskapacitet skall kunna upprätthållas måste den språkhistoriska kompetensen bibehållas på hög nivå och en internationell tendens att sådan kompetens går förlorad kraftfullt motverkas.

Men både beträffande fornärvda namn och senare bildade namn gäller att de alltså måste tolkas namnsemantiskt med en precisering av de ingående elementen och därmed namnens innebörd sådan den en gång stått klar för namngivaren. Först sedan ett namn säkert tolkats kan det på allvar sättas in i t.ex. ett historiskt eller geografiskt sammanhang. Den språkliga grundvalen för namntolkningen kan inte nog understrykas. Namn och bygd skall sålunda förbli en språkvetenskapligt inriktad tidskrift och som sådan fortsätta att arbeta utifrån sin ursprungliga programförklaring.

När det gäller namnforskningens språkliga sida bör emellertid också nyorientering vid behov eftersträvas och uppmärksamhet och utrymme ägnas åt nya inslag av intresse och värde för det toponymiska studiet. Namn och bygd skall därför vara öppen för och välkomna av författarna gjorda teoretiska och metodologiska val. Härigenom följer tidskriften också nära och kritiskt strömningarna i den internationella forskningen. Några exempel på sådana områden för nyorientering skall här lyftas fram.

Socioonomastiska perspektiv anlades redan från början av namnforskarna och studier av detta slag kommer också i fortsättningen att uppmuntras. Med socioonomastisk metod kan man med fördel behandla namn på mindre lokaler, »mikrotoponymer», där de språkliga förhållandena ofta är mer lättgenomskinliga och de sakliga omständigheterna bakom namngivningen därför enklare att komma åt. På detta sätt kan nya rön av onomastiskt intresse göras.

Under det senaste decenniet har kognitiva perspektiv ett flertal gånger lyfts fram i tidskriften. Sådana får betraktas som grundläggande vid ortnamnsanalys eftersom den spatials dimensionen, utsträckningen i rummet, är av grundläggande natur. Den individuella språkkompetensen, alltså förmågan att analysera språkliga strukturer och att känna igen enskilda morfem, aktualiseras i kognitiv lingvistik. Men också modeller som beaktar den kollektiva kunskapen har utvecklats, modeller som är viktiga när man tolkar namn. Betraktas dessutom namnskapandet som en longitudinell och kontinuerlig process står namnforskningen inför nya utmaningar, varvid studier av exempelvis folkety-mologier – tidigare ofta förbisedda av forskarna – blir av betydande intresse. Här väntar stora utmaningar i en framtid.

Studier av olika språksamhällens sätt att differentiera och benämna världen ger perspektiv också på vårt eget sätt att differentiera, beteckna och namnge. Detta öppnar för interkulturella betraktelsesätt på namngivning, inte bara sådan i traditionella miljöer inom och utanför Norden utan också sådan i nutida multikulturella och urbana miljöer. Här återstår mycket att göra, och inte minst komparativa studier bör här uppmuntras. Studier av detta slag har genom åren beretts plats i Namn och bygd och kommer också fortsättningsvis att vara välkomna.

Samtidigt är det viktigt att tidskriften vidareutvecklar sin samverkan med forskning inom icke språkliga vetenskapsområden och uppdaterar sina läsare om nya rön och tendenser inom sådana fält. Härvid gäller det bl.a. att bereda främst arkeologer, kulturgeografer, historiker, religionsvetare och etnologer plats i tidskriften, inte minst för att de skall kunna sätta in språkligt väl grundade tolkningar i t.ex. nya historiska och geografiska perspektiv.

Ett fasthållande vid den traditionella språkligt baserade ortnamnforskningen i kombination med öppenhet för nya perspektiv inom språkvetenskap liksom för forskning inom ett antal andra discipliner skapar förutsättningarna för

att Namn och bygd också fortsättningsvis kommer att spela en lika viktig roll inom nordisk ortnamnsforskning som den gjort under de första hundra åren. Det finns goda skäl att med förväntan och förtröstan se fram mot Namn och bygds andra sekel.

Redaktionen för Namn och bygd och styrelsen för Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur genom

Lars-Erik Edlund   Lennart Elmevik   Svante Strandberg

Ortnamnen och den forntida sveastaten

Presentation av ett forskningsprojekt

Av † Lars Hellberg

Namn och bygd 101 (2013), 9–31.

Lars Hellberg, Scandinavian Onomastics, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: Place-names and the prehistoric Svea state. A presentation of a research project.

Thorsten Andersson, Scandinavian Onomastics, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: Postscript.

Abstract

This article reproduces the text of a paper given by Lars Hellberg in 1975, until now only available in mimeographed form. Hellberg studies special place-name environments, associated with places whose names contain elements denoting central places: *tuna*, *husa* and *husaby*. These name clusters shed light on the emergence of the Swedish kingdom, *Svea rike*.

Keywords: Place-names and social organisation, kingdom formation, Sweden, Svea rike, central places, Old Swedish administrative terminology, pre-Christian religion, name-giving, modification of names, changes of name, place-name death, *tuna*, *husa*, *husaby*.

1. Om metoden

Hittills gjorda försök att med hjälp av ortnamn belysa den forntida sveastaten har i allmänhet präglats av metodisk osäkerhet. Det framdragna materialet har stundom varit föga relevant samt mestadels alltför knäppt och ofullständigt för att kunna tillåta mera bestämda slutsatser; någon gång har det förefallit att vara valt på personliga grunder eller helt slumpmässigt. Den onomastiska diskussion som varit nödvändig har dessutom inte alltid förts på en vetenskapligt godtagbar nivå. Även om åtskilliga viktiga och intressanta bidrag lämnats, är det därför uppenbart att vad som verkligen har blivit utträttat bara kan betecknas som en första början. I ett fortsatt arbete måste emellertid en striktare metodik nyttjas. Materialet bör insamlas mera systematiskt och med siktet inställt på en allsidig prövning av den problematik som framträder. I de språkliga och sakliga utredningarna måste kritisk sans och skärpa iakttagas, den vetenskapliga fantasien, som under arbetet med ett material av detta slag är en oundgänglig drivkraft, får aldrig lämnas fritt spelrum.

Det forskningsprojekt, som här – försöksvis och i största korthet – presenteras, har småningom vuxit fram som en naturlig konsekvens av onomastiska utredningar under en lång tidsperiod; jfr här Hellberg 1942. Mera odelat och målmedvetet har jag dock först på senare år kunnat ägna mig åt det omfattande ämnet.

Den metodik som nyttjats – efter hand allt mera medvetet – har på ett naturligt sätt vuxit fram ur själva materialet. Dess utgångspunkt har varit dels det historiska faktum att den äldre medeltidens kronobyar på gammalt svenskt område ofta har namn som motsvarar det från landskapslagarna kända appellativet *husaby*, dels också iakttagelsen att ortnamnen i husabyarnas omgivning ofta – om än på ett av tillfälligheter betingat, olikartat sätt – erinrar om de statliga funktioner, som en gång varit knutna till dessa orter i deras egenskap av administrativa centra (= AC). Husabyarnas namnmiljöer har så gett underlag till en lång rad utredningar, vilka syftat till att klargöra förekomst och spridning av där uppträdande ortnamn och ortnamnselement med (presumtivt) relevant betydelseinnehåll. Dessa utredningar har lett till många viktiga resultat. De har bl.a. mycket klart gett vid handen att *husaby*-orterna haft äldre föregångare med namn på *-husa* (*Husa*) och *-tuna* (*Tuna*) liksom även med helt atypiska namn. Detta har visserligen tidigare många gånger antagits men ingalunda bindande bevisats. I själva verket är de för de gamla administrativa centra kännetecknande namnmiljöerna (= AC-grupper) vanligen rikare utbildade i de fall då de tillhör äldre skeden, bl.a. då kärnbebyggelserna företrädes av *husa*- och *tuna*-namn.

Hur utredningen i enskildheter bedrivits, vilka speciella problem den mött, t.ex. av etymologisk art, samt vilka möjligheter den innebär, därom torde de följande sidorna kunna ge en viss föreställning.

2. Översiktlig presentation av materialet: ortnamn och ortnamnselement

2.1. Förleden är gen. plur. av ord för 'krigare' (sannolikt med olika rang) = »hirdman» eller »huskarl» (se närmare 3.2 nedan):

- 2.1.1. þ(i)æghn – *Þæghna*:- Tegneby, Tängby; Tängsta.
- 2.1.2. *rinker – *Rinka*:- Rinka-, Rinke-, Rickeby; Rinkesta m.fl.
- 2.1.3. svēn – *Svēna*:- Svenne-, Svennby.
- 2.1.4. karl – *Karla*:- Karl(e)-, Kar(a)-, Karreby (åtminstone 32); Karkulla (2); Kallesta, ? Kalkstad; Karläng(e), Kalängen, Karäng; Kar(l)säter; Karlhäll, Kalehäll; Karlholm(en); Kallö; Karlemo; Karlvik(en); Karklö (< -*klīv n.); Karhöga; Karlåker (2); Karlevi m.fl. Se 3.2 nedan.

2.2. Förleden är gen. (sing.) av en ämbets titel:

- 2.2.1. bryti – *Brytia*:- Brottsta, Brötsta, Bröttjesta; Brottby, Bryttby(n); Bryttsäter; fsv. Brytiaholm, Bryggholmen m.fl. Se 3.1 nedan.
- 2.2.2. *hærsi – *Hærsa*:- Hørs-, Hersby (Uppl. 4; Ståhle 1946 s. 177 n. 1,

1954 s. 20 f.); Härs-Ekeby (Ståhle 1946 s. 374); Härshamra (Ståhle 1946 s. 380); Härsö (Tjust), Järsö, N. och S. (fsv. Hærsø, Söderby-Karl, Uppl.); Häradsskär (Ögl.) m.fl. – *Hærsa*-namnen ingår sällan direkt i AC-grupperna. De visar däremot ett klart samband med fornborgar, ledungshamnar och -leder och har sålunda en militär bakgrund.

- 2.2.3. jærll – *Jærlls- (> *Jærlls*-): Järsyssla (Modéer 1947); ? Järshammar (in jersambri 1329), Öja, Söd.; beläget nära Husby) m.fl. Om svårigheterna (på grund av ljudutvecklingen) att identifiera f. l. *Jærlls- se Hellberg 1967 s. 65 ff.
- 2.2.4. smiðr – (*Smidðar >) *Smidha*-: Smede-, Smed-, Smeby (flertalet); Smederyd (Bolmsö, Smål.); (ev.) Sme(d)sta(d), Smista m.fl. – Sambandet med *tuna*-, *husa*- och *husaby*-lokaler är evident i många AC-grupper, exv. »Tumbo» (Söd.), »Österåker» (Uppl.), »Husby» (Dal.), »*Husa» (Bolmsö, Smål.), »Hossmo–Dörby» (Möre, Smål.). Den gängse tolkningen av fsv. *Smidha*- som gen. plur. är osannolik. – Jfr feng. *cyninges æmbihtsmið*, kunglig funktionär av hög rang enligt Æthelberhts lag ca 600, den äldsta av de anglosaxiska lagarna.
- 2.2.5. stallari – *Stallara-: Stallarholmen (: Watnusunum 1257 = *Vatn-Husar, nu *Vannesta*, Toresund, Söd.). – I ett par andra fall erinrar förleden *Stallare*, -er- knappast om kungliga stallare.
- 2.2.6. stýrimaðr – *Stýrimanz-: Styrmansberget (fornborg, Fröjel, Gotl.). Se *stýrir.
- 2.2.7. *stýrir – *Styris*-: Styrsö (åtminstone 6; vartill Styrsö på Åland, söder om Mariehamn, jämte *Vårdö* och *Järsö* beläget vid förgrening av ledungsleden); Styrsvik (2); Styrsholm, Styresholm (Styrisholm 1398, Torsåker, Ång.; i AC-grupp »Torsåker» med Hov, Harv (< *Hargh), fornborgen Vårdkasberget samt Karberget); Styrsta (Lännäs, Närke; vid Täljeåns mynning i Jälmaren, i AC-grupp »Segersjö» med bl.a. försvunnet *Tuna). – Fisl. *stýrir m. i den ursprungliga betydelsen 'skeppsbefälhavare' förekommer bara i den poetiska Eddan och äldre skaldediktning; ordet ingår troligen även i fda. *styreshafnæ*. Det har tidigt ersatts av *stýrimaðr*, som finns på runstenar i Sverige och Danmark från vikingatidens slut. – Alla *Styris*-lokalerna (utom Styrsta) ligger vid kusten, 3 i Boh. och de övriga i Östersjön, från Styrsö vid Karlshamn i Blek. (ursprungligen Bokull, med Vettekulla) till Styresholm i Ång. Än i dag är lokalerna i flera fall goda hamnar. *Styris*-namnen tillhör utan tvivel den sjömilitära organisationen; deras samband med signalsystemet, *böte*-institutionen, är påtagligt (2.5.3).
- 2.2.8. vīsi – *Vīsa-: Visberget (3), Viseberg (- - -) (alla är fornborgar i Söd.); Visholmen (i Västerviken, Strängnäs; anses ha varit ledungshamn); Vishamn (på sydspetsen av Ingarö, fsv. *Inga*); en sammansätt-

ning **vīsa-þing* n., sannolikt hörande till rodarättens terminologi (jfr även *lipstæmpna* i UL Kgb 10:pr.), torde ingå i 3 *Vistingsö*: 1. i Gamlebyviken på Norrlandets västra sida vid Segersgårde, vars namn säkerligen anger landet Tjusts ledungshamn, 2. i Västrums sn i Tjusts utskärgård; namnets upprepning här kan sammanhånga med de fördubblade straffsatserna vid utrodd »utom vård och vaka», 3. en ö i Helgeån vid Osby. – Vad fornborgsnamnen beträffar se Hellberg 1942 s. 105 ff. (namnen med förleden *Viks-* utgår!); jfr även *Styrmanberget* ovan. – Ordet *vise* i betydelsen ’skeppsbefälhavare’ är belagt på den sörmländska Esta-stenen (Sö 171) i uttrycket **skaiþar · uisi** ’(ledungs)skeppets hövding’ (se Hellberg a.a. s. 115 f.); finns för övrigt bara i Eddan och äldre skaldedikter (exv. *læsir leiðangrs vísi / land herskípa bröndum* i *lausavísa* av Þjóðólfr Arnórsson från inemot 1050). Jfr även feng. *wīsa*, särskilt i sammansättningar såsom *brimwīsa* ’skeppshövding’ (Beowulf).

2.3. Förleden *Inge-* (< fsv. *Ingi-* < urnord. **Inguia-*) i *Ingeby* (4), *Ingespjuta* och *Ingeberga*, se 3.3 nedan.

2.4. Förleden är en ordsbeteckning:

2.4.1. *bo*

Bo n. ’boställe för (högre) kunglig ämbetsman’, speciellt ’förvaltare’ (*bryte* 2.2.1 och 3.1) i kronogodskomplex. Se t.ex. Ståhle 1946 s. 177 f., bl.a. om *Bo* som äldre namn på hemman i Amnö by (Trögd), gammal kungsby om ursprungligen sannolikt 8 × 1 markland. Ståhle (1954, särsk. s. 20) har också visat att *Bo* på Lidingön från början hette *Vikby*; granngård var *Hersby* (2.2.2) och i komplexet ingick bl.a. *Hustega* (fsv. *Husatēgha*), vilket antyder att här funnits ett sedermera upplöst **Husa*. Så är säkerligen fallet på Bolmsö (Smål.), där *Bo* jämte bl.a. *Hov* och *Smederyd* uppträder invid *Västerås* och *Österås*, vilka enligt Otto von Friesens (1930 s. 99) tolkning företräder ett delat **Husa*. Av liknande typ är den stora »Hossmo–Dörby»-gruppen (sydväst om Kalmar), där fsv. **Husamo* ’Hossmo’ indicerar försvunnet **Husa*, varpå väl även det angränsande *Huseby* och *Lunden* återgår; till gruppen hör, utom *Bo*, vidare *Rinkaby*(holm), *Smedeby*, *Tingsby* samt öarna *Styrsö* och *Kungsholmen*. Som exempel på icke kungliga *bo* kan nämnas linköpingsbiskoparnas »curia Boo» i Bredsättra sn på Öland. – Som beteckning på »bo» såsom gård i by uppträder namnet *Bogården*, bl.a. i sörmländska husabyar. På götiskt område motsvarades detta av *bosgård*, t.ex. i den upplösta husabyen i Ö. *Husby* sn på Vikbolandet. Staffan Helmfrid (1962 s. 135 ff., 219 ff.) har visat att »bosgårdarna» i flera östgötska kronobyar under medeltiden bevarade en självständig ställning, erinrande om den som tillkom de danska »ornum». – *Boberg(a)*

– vanligen namn på självständiga bebyggelseenheter – förekommer flerstädes inom kronogodskomplexen (3.3 a); av allt att döma samma bildning (f.l. fsv. *Bō-*) kan också beteckna fornborgar (tydligt att skilja från *Bōa-* i sammansättningen **Bōa-stēn*, se 2.5.4 nedan).

Anm.: Den sekundära betydelsen 'förvaltningsdistrikt', som uppträder i Västergötland, västra Småland och norra Skåne liksom även i sockennamn i Gästrikland och Hälsingland (*Valbo, Delsbo* m.fl.) samt på Gotland (*Hablingbo, Vamlingbo* m.fl.), visar att termen *bo* har mycket gammal hävd inom administrativ terminologi i Norden (jfr *Brandbu, Sparbu* osv. i Norge).

2.4.2. *gilbærgh

De mer än 20 *Gillberg(a)* innehåller otvivelaktigt ett appellativ **gilbærgh* (den gamla kompositionsformen är *Gillbergs-*). Detta kan icke vara sammansatt med ett **gil* 'klyfta' (= fvn. *gil* n.), såsom man vanligen utan tillräcklig saklig motivering antagit (t.ex. Ståhle 1946 s. 215 f.); vid flertalet *G.* är i själva verket en sådan tolkning helt utesluten. Samtliga *G.* ligger centralt i gamla bygder och de allra flesta ansluter sig nära till lokaler, vilkas namn anger någon social funktion. Icke mindre än 8 *G.* visar lokal samhörighet med *tuna*-orter, i 6 fall som grannbyar, 3 eller 4 av de övriga med *husa-* och/eller *husa-by*-orter, ytterligare några med kultplatser. Ett *G.* har blivit häradsnamn (Värml.). Hjalmar Lindroth (1926 s. 98 f.), som först framhållit *Gillberg(a)*-orternas särställning, har inlett en diskussion av etymologien. Denna får dock ännu betraktas som mycket dunkel.

2.5. Ortnamn med militär bakgrund

2.5.1. Militära personbeteckningar

I det ovan (2.1–2.4) framlagda materialet ingår redan en mängd ortnamn som har en mer eller mindre klart framträdande militär bakgrund. Detta gäller säkerligen namn med förlederna *Hersa-*, **Styrimanz-*, *Styris-* och **Visa-*. Nedan (3.2) motiveras i korthet uppfattningen att bland personbetecknande förleder med plural genitivform åtminstone *Karla-* och sannolikt även de övriga avser militära förband (»garnisoner»), stationerade vid administrativa centralorter eller på andra platser med särskild strategisk betydelse. Det forntida samhällets försvarsorganisation och militära beredskap belyses emellertid även av många andra ortnamn. I huvudsak torde dessa kunna inrymmas i följande tre grupper.

2.5.2. Hamnar

Det flerstädes uppträdande *Kungshamn* avser säkerligen i regel, såsom tidigare antagits, viktigare hamnar, i vilka konungen (övertagit och) fört befälet över större samlade flottenheter. Dessa hamnar har vanligen en belägenhet

som styrker en dylik tolkning. I några fall är sambandet med signalsystemet påtagligt; K. i Tunaberg (Söd.) vid den gamla farleden från Bråviken och Vikbolandet ligger innanför Hamnholmen (nu Långholmen) och Bötön, norr här om ligger Karlvik(en); K. utanför Borgå och Karleby i östra Nyland ligger på Stor-Pellinge med flera *böte*-lokaler i närheten. – De mindre ledungshamnarna är inte lika väl kända. Sådana har emellertid otvivelaktigt funnits i stort antal. Ledungsdistriktens bashamnar kan identifieras genom sina namn och sin belägenhet. Förlederna innehåller ofta ord som **sked* eller **snäkka* 'ledungsskepp', givetvis även *skepp*, samtliga även i sammansättning med *hus*. Vanliga namnbildningar är *Snäcksta(vik)* till *stad* 'landningsplats', *Snäckviken* och *Skedviken*. *Skesa* på Mörkön, namn på grannby till Tuna, innehåller sammansättningen **skedhus*, *Skeppusa* invid Kungsbyn i Kungsåra (Västm.), enligt Carl Gustaf Styffe (1911 s. 320 n. 3) Siende härads ledungshamn, **skepphus* (beträffande **snäckhus* se nedan). Bashamnar anges även av namn som *Flotthamn*, nära Tuna i Ytterenhörna (Söd.), eller *Flottviken*, invid Sigtuna. I uppsatsen *Snäck*-namn på Gotland (1972) har Ingemar Olsson avslöjat en rad namn, bl.a. *Snäckgårde(t)* (3) och *Snäckhus* (2), vilka rimligtvis alla tillhört ledungshamnar för flertalet gotländska ting. Ordet *gårde* har troligen kunnat betyda 'hamn', så även i *Segersgårde* (med *Vistingsö*, 2.2.8), namn på ledungshamn för Tjust; alldeles mitt emot på Norrlandets östra sida ligger här den skyddade Kuggviken, som av gårdnamnet *Helgesjö* att döma även har kallats 'den heliga (fredade) sjön', rimligtvis en civil hamn. – Hamnlägen i de yttre ledungslederna anges sannolikt av flera *Styris*-namn (*Styrsö*, *-vik*) liksom även av namnet *Vishamn*, i skyddad vik på södra Värmdön (2.2.8). I motsvarande lägen förekommer namn som *Härsö*, *Häradsskär* (Hærskær 1517), *Hamnö* o.l. (2.2.2).

2.5.3. Signalsystem

Inom signalsystemet kan man med ortnamnens hjälp urskilja en utbyggnad i minst två etapper. Till ett äldre skede hör framför allt namn innehållande ordet *vård* (fvn. *vordr* m.) och kanske även en svag biform härtill, nu manifesterande sig i förledsformer som *Vård-*, *Vår-*, *Vål-*, *Var-* och *Val-* (jfr även *Vårdinge*). Sådana namn finns, åtminstone inom det gamla sveaområdet, rätt allmänt i inlandet men tycks utefter södra Östersjökusten upphöra i norra Kalmar län. På Gotland och Åland samt på svenska sidan av Bottenviken förekommer de också. Flerstädes anknyter *vård*-namnen till fornborgarna; dessa har säkerligen spelat en stor roll i bevakningskedjorna. – Mindre spridda vårdkastermer på gammalt svenskt område är **vitul* (påvisad av Karin Calissendorff 1963) samt **viti*. – En kraftig förstärkning av kustbevakningen ger sig tillkänna genom de rent svenska *böte*-namnen (Modéer 1937 kap. 1). Dessa bildar en kedja, som sträcker sig från västra Blekinge (Hanö) och norrut – inbegripande

både Öland och Gotland – ända till Uppland, varifrån den viker av emot Åland och finska fastlandet och därpå delar sig i en gren upp emot Österbotten och en annan in i Finska viken bort till Karelen. *Böte*-institutionen var levande ännu på landskapslagarnas tid (UL, SdmL). Dess finländska delar kan därför ha tillkommit under äldre medeltid (jfr dock 3.2 nedan). Eftersom Blekinge (enligt godtagna historiska uppgifter) tillhörde Sverige på 800-talet men avträdde till Danmark ca 1050, måste däremot den sydliga *böte*-kedjan dateras till vikingatiden.

2.5.4. Fornborgar

Fornborgar förekommer ofta i anslutning till centralorter, särskilt med *tuna*- och *husa*-namn, och de bevarar då inte sällan sina gamla namn på *-sten* (vanligen överförda till bebyggelsenamn). Namnet *Stenby* och enkelt *Sten(e)* uppträder gärna på samma sätt. Fornborgstermen *sten* är av hög ålder, varom gravfält, i åtskilliga fall av betydande storlek, i anslutning till bebyggelserna vittnar. Mansnamnet *Stenar*, fisl. *Steinarr*, belagt redan på Rö-stenen ca 400 som *stainawarijar*, betyder rimligtvis 'borgförsvararen'; jfr synonymen urgerm. *burzuarjaz i feng. *burgware*, fhty. *burgari* (och andra gamla bildningar med samma efterled). Ett yngre men ändå klart förhistoriskt skede tillhör namnet *Visberget* (2.2.8). I ett fall betecknar det en fornborg vid gården Bogsten, vilken gränsar till Sittuna i Bettna, Söd.; sedan *Bogsten* (< *Bōa*-) fått bebyggelse – gården har gravfält – fick borgen det nya namnet *Visa-bærgh 'visens berg'.

2.6. Kultnamn

Olika slag av kultnamn är vanliga i AC-grupperna, speciellt då dessa är uppbyggda kring *tuna*-orter; *tuna*- och kultnamn uppträder därvid ofta i grannlägen. Det intima sambandet avslöjar sig stundom i distriktsnamn av typen fsv. *Ullarakers hundari* : *Ultuna*, fsv. *Thorsakers hundari* : *Torstuna* : *Torslunda* : *Kungshusby* (alla de senare i intim gruppering), som klart antyder att *tuna*-namnen inte i sig själva är kultangivande; exv. *Ultuna* anger AC i det distrikt, vars huvudgud är Ull, dyrkad vid *Ullaraker. De teofora kultnamnen i *tuna*-grupper betygar relativt ofta dyrkan av guden Ull och gudinnan Njörd (Nerthus i Tacitus Germania), i vissa fall av båda vid samma AC, varvid dock den ena partens kultlokal avsiktligt tycks ha varit förlagd på något avstånd från den andras. Ännu några gudapar som torde kunna beläggas genom analys av AC-grupper är Ull : Härn, Tor : Härn, Frö : Njörd och Frö : Fröja, de båda sista med *husa*- resp. *husaby*-lokal som centralort. Det rör sig uppenbarligen här om utpräglad fruktbarhetskult. Sådan kult förutsättes även på grund av huvudleden *åker* av namn som *Ulleråker*, *Frösåker* och *Torsåker*. Inom det centrala sveaområdet uppträder aldrig namnet på en

kvinnlig gudom i kombination med *åker*, ej heller det manliga *Oden* (jfr *Odensåker* i Ögl. och Vgl.; *Friggeråker* i Vgl. med gudinnenamn i förleden bryter helt med det gamla systemet). *Oden* uppträder inom samma område endast sporadiskt och perifert, exv. i ett **Odenseke* i den stora *Tuna*-gruppen i Ytterselö, Söd., vars genuina kult företrädes av Ullunda i grannläge med Opptuna, det äldsta Tuna, troligen i kombination med Nälsta (i så fall = '(gudinnan) Njärds »stav»'). Namnet *Odensvi* dyker upp i det äldre sveaområdets utkanter (Elgqvist 1966 kap. 7). Mycket typiskt för området är (jämte sammansättningarna *Uller-*, *Frös-*, *Torsåker*) det enkla *Åker*, som överallt tycks kunna beläggas endast indirekt, i sekundär funktion som hundares- eller sockennamn (nu ofta med särskiljande förleder). Kultmenigheten framträder i enstaka namn som **Tøravi* (nu *Tyrved*) i Sorunda = 'Södertörnsbornas helgedom', **Vallændasior* (nu Vallensjö) i Fresta (Vallentuna hd, Uppl.) 'Vallentunabornas (heliga) sjö' (i separat kultortsgrupp, vari ingår, utom *V.*, *Gudby* 'gudens, dvs. prästens, gård', *Smedby* (2.2.4), *Torslunda*, väl även *Harby* < **Hargh-* och perifert *Odenslunda*). Bland kultplatselementen märkes, särskilt i de äldre grupperna, (utom *åker*) de »naturbetecknande» *lund* och *berg*, mera sällan *näs* och *ö* samt de direkt kultplatsindicerande *vi* och *harg* (även profant) samt någon gång även **al*; det dessutom förekommande enkla *Hov* har flerstädes karaktär av yngre komplement och bör sannolikt med Olaf Olsen (1966 kap. 3 och 5) tolkas som 'gillehus' e.d. Ett ganska vanligt kultnamnselement med oviss innebörd är **sked* (att skilja från *sked* 'ledningsskepp' 2.5.2) i t.ex. *Skedevi*, *Skävi*, *-ve* och *Skederid*; det tycks inte uppträda som simplex eller huvudled.

3. Speciell kommentar till valda delar av materialet

3.1. Brytia-

Fsv. fvn. *bryti*, fda. *brydje* 'förvaltare, rättare', feng. *brytta* 'en som fördelar' (jfr sammansättningen *hläfbrytta* 'a steward'), även 'hövding'; urgerm. **brutjan-* egentligen 'som bryter (och utdelar) mat (till arbetarna)'; → fi. *ruttia*, *-o* 'förvaltare', även 'slav'. Se Skrubbeltrang 1957 med litt. – Brytar nämnes på (åtminstone) en dansk och två svenska runstenar; de senare finns vid Gillberga (2.4.2), grannby till Tuna i Västerljung, Söd. (Sö 42), samt vid Hovgården (och ruinen av Alsnö hus) å Adelsön, Uppl. (U 11, flyttblock), se utförligt Hjärke 1946. Båda beläggen avser säkerligen »konungsbrytar», knutna till kronogods (se särskilt diskussion om *konungsbryte* hos Hjärke a.a. s. 25 ff.). – Om danska ortnamn med f.l. **Brytia-* 'konungsbryte' se Hald 1957. – Svenska ortnamn: (*-by*:) *Brottby* i Össeby-Garn, Uppl., ligger mellan (St.)

Karby och prästgården Östby (enheterna torde ha uppstått genom delning; härom Ambrosiani 1964 s. 138 ff.), mitt emot på andra sidan farleden (fortidens Wirasund, del av »Långhundraleden») Gillberga, längre upp, likaså på ömse sidor, Husa (gränsar till Brottby) samt Vada (med de tre storhögarna). I utmarksläge nordost om Brottby finns *Brollsta* (< *Brytia-løstir 'brytens »Lövista'), tydligen en utmarksäng. Om regelbundna jordetal (Brottby och Vada vardera 32 öresland) samt om högaristokratiska jordintressen inom denna »*Husa*»-grupp se Ambrosiani a.st. – Bryttbyn i Film, Uppl., ligger centralt inom gruvområdet vid Dannemora, där driften – såsom regale! – med ledning av ortnamn (bl.a. många *-arvaby* med äldsta belägg från 1309) torde kunna dateras tillbaka åtminstone till 1200-talet. Namnet betyder liksom *Brottby* 'brytens gård', ehuru med mera speciell bakgrund. – (*-staðir*:) Brötsta, Grödinge (Södertörn), Söd., har legat längst inne i Snäckviken (2.5.2), sannolik ledungshamn för Svartlösa hundare, varför f.l. *Brytia*- enligt Carl Ivar Ståhle (1946 s. 178 n. 1) kan erinra om kunglig bryte. Härtill kommer att hundarets tingsplats Svartalöt och husaby, nu Husby i Grödinge, är belägna i närheten; bryten har snarast haft sin bostad vid husabyn och namnet *Brötsta* betecknar en honom tilldelad utäng. – På samma sätt kan situationen enklast tolkas även i fråga om Brottsta vid Eskilstuna, beläget ca 3 km väster om Tuna vid vidsträckta sankmarker utmed ån (jfr ovan *Brollsta*, som dock ligger på längre avstånd från Brottby). AC-gruppen omfattade Tuna och angränsande Karlaby samt Fors, vilka alla tillhörde Bjälboätten (som jarlagods?), vidare Hov och Fröslunda. – Kombinationen *-tuna-Karlaby-Brytiastaðir* återkommer i det tredje fallet i Bredaryds och Ås snr, Västbo hd, Smål: Bröttjestad, vid stora sankmarker, gränsar (och torde vara avgärda) till Draftinge, vars namn säkerligen är ett urspårat *Drav-Tuna 'Tuna vid sjön Draven' (-thinde? 1400, -twinnæ 1414, -thundha 1443, -tunghæ 1447; övergången *nd > nn* har ägt rum långt före 1400). Karaby tycks vara utbrutet från kyrkbyn i Ås, grannby till Draftinge. Bygden är ovanligt rik på järnåldersgravfält. Forntida sjömalmsdistrikt. – (*-holm*:) »prediolum dictum Bryttiaholm, attinens ville veteri Sictunie» 1348 (SD 6 s. 2), eljest ej känt, men Fornsigstuna var ännu på 1500-talet kronoby. Bryggholmen under Husby i Vallby (Trögd), Uppl., var enligt Gustav Vasa, som skrev *Bryttie*- (6 ggr), *Brytie*- (1 g.), gammalt kronogods (1551, GFR 22 s. 225 f., 305). – Bryttsäter i V. Husby sn, Ögl., ligger ca 4 km sydväst om kyrkan i skogen Aspveden och omgivet av utmarksbebyggelser, flera med namn på *-säter*. Bryttsäter var ursprungligen säteräng, tilldelad bryten i husabyn. – I ännu några fall kan f.l. *Brytia*- i svenska ortnamn avse konungsbrytar, fastän säkra indikationer härpå saknas. I andra fall har säkerligen icke-kungliga brytar gett upphov till namnen. – *Brytar* har givetvis funnits vid de kungliga godscomplexen, även där ortnamnen inte förmedlar kännedom härom; konungsbryte vid Olustra var säkerligen den »Esbernus villicus», som 1314

där tillsammans med bl.a. två sockenpräster, kocken Jacob och några hirdmän bevitnade Johan Ängels testamente (SD 3 s. 155).

3.2. Karla-

Karla-namnen utgör den rikast utbildade förledsgruppen och samtidigt den som ger de flesta och geografiskt mest spridda upplysningarna om det forntida svenska riksgodset. Då namnen uppträder även i Skåne (bl.a. 4 karlabyar) och Danmark, blir det svårt att dra en skarp gräns i söder mellan svenskt och danskt. Någon sådan svårighet förefinnes knappast i väster, då (det nutida) Norge saknar *karla*-namn; Bohuslans 2 karlabyar, som naturligt ansluter sig till den svenska utbredningen, bör därför bedömas som svenska (så även Elgqvist 1947 kap. 6), särskilt som även andra onomastiska skäl talar härför. Antalet *Karlaby*-namn inom Sverige (utom Skåne) är minst 28, varav 9 i Uppl., 5 i Söd., 4 i Ögl., 3 i Vgl., 2 i Boh. samt 1 i vardera Västmn., Närke, Värml., Smål. och Gotl. Praktiskt taget alla uppträder i namnmiljöer eller – i enstaka fall – eljest på sådant sätt att deras samband med den statliga förvaltningen göres sannolikt eller påtagligt. Det stora flertalet finns i AC-grupper, ofta stora, vilkas kärna betydligt oftare markeras av *tuna*- än av *husa*- eller *husaby*-namn. Av utrymmesbrist kan detta belysas endast med hjälp av ett mindre område; jag väljer Södermanland, vars 5 namn uppträder: 1. i Eskilstuna-gruppen *Tuna* (3.1: *-staðir* ovan); 2. i Fogdögruppen **Sätuna* + perifert *Husby* (3.3 b nedan); 3. i den stora Yterselö-gruppen (hör intimt samman med *Husby*, som i sin tur gränsar till *Tuna* + *Opptuna* med *Ullunda*); 4. i Östertälje-gruppen tillsammans med *Gärtuna* och *Skarlunda*; 5. i Svärta-gruppen jämte grannarna *Håby* < *Hovby* (försvunnet liksom *Karleby*) samt *Husby*. Av 5 fall ansluter sig sålunda 2 till kombinat *Tuna–Husby*, 2 enbart till *Tuna* (*-tuna*) och 1 enbart till *Husby*. – Andra sammansättningar med fsv. *Karla*- har bara i enstaka fall uppmärksammats, vilket delvis torde bero på att fsv. belägg ofta saknas (namnen är i stor utsträckning ägo- och naturbetecknande). De belagda nsv. förledsformerna är dock vanligen tillräckligt upplysande, särskilt som alternativa tolkningar sällan kan komma i fråga. Det sörmländska materialet ovan suppleras (såvitt hittills är känt) med följande fall: 2 *Karkulla* (äldre skrivformer, t.ex. i 1500-talets jordeböcker: *Karle-*), det ena i Toresunds-gruppen som sannolik granne till försvunnet *Tuna* (3.3 c nedan), det andra i *Ludgo* sn har uppgått i det gamla kronogodset **Liuðguðavi*, som gränsade till (upplöst) **Husa*, varav *Sursa* (< **Suðr-Husar*) funnits kvar; på detta **Husa* torde Rönö hds gamla tingsplats *Aspolöt* ha varit belägen; (natur- och ägonamn:) *Karlholmen* å *Husby* (nu *Ekensberg*, säteri), *Överenhörna*; *Karlvi-ken* (med gården *Karlvik*) se 2.5.2 : *Kungshamn*; **Karläng* (: *Karlängsberget*), *Helgona*, i skogen öster om *Tuna* (nu *Kristineholm*); *Karsäter*, *Flen*, i grannläge med *Husbytorp* (: försvunnet **Husby*), i sin tur gränsande till (*Skebokvarn–Mälby–*)*Skedevi* i *Helgesta–Forssa*; ? *Karl(e)mo* (nu gård), *Ärla*, nedanför viktigt fornborg och nära medeltida kronogodset *Rinkesta*. – De nordligaste namnen av

detta slag tycks vara: *Karberget*, Torsåker (Ång.), mellan fornborgen Vårdkasberget (2.2.7) och vårt nordligaste *tuna*-namn: *Sigtom* + *Offsal* 'Uppsala', samt (bynamnet) *Karläng* (karlænghe 1535), Attmar, nära Tuna i Tuna sn (medeltida skeppslag); i Attmar även Skedvik (skeduik 1451) (2.5.2), grannby till Harv (< *Hargh) (2.6). Det sydligaste namnet av detta slag (på nutida svensk botten) torde vara *Karhöga* på ön Ven och byn Tuna: »På platsen fanns förr två högar, som sannolikt givit upphov till 'slottsnamnet'» (f.l. lämnad oförklarad, SkO A 16 s. 78). – Som »kultmenigheter» framträder »karlar» i 3 fall: *Karlåker*, Kjula, Söd., jämte *Ällevi* (troligen < *Hælghevi, Calissendorff 1964 s. 108) samt (försvunnet) *Kallåker*, Gamleby (Tjust), Smål., gränsande till (Langa-)Hargh, nu Nygård, samt (försvunnet) *Sten* (fornborg och gravfält) med *Gursten* ('gudens, dvs. prästens, gård i (byn) Sten'); det tredje fället är *Karlevi* i den stora centrala Ölandsgruppen vid Färjestaden, vari ingår Torslunda med (ledningshamn) Snäckstavik, Björnhovda (med typiskt »sveanamn»), Eriksöre (< *Eriksrør*) '»Eriks» gravröse', samt (å Karlevi, upplandad) Kar(l)holm (vid Karlevi-stenen) och byn Kalkstad, vars f.l. sannolikt också är fsv. **Karla-* (formen *Kalk-* är sen). – Ett noggrant studium av de svenska *Karla*-namnen – under jämförelse med främst *Rinka-* och *Dæghna-* namn (som här måste förbigås) – leder till slutsatsen att de vittnar om förekomsten på strategiskt viktiga platser av fasta garnisoner, grupper av krigare (»huskarlar»; jfr *Husa-* och *Husaby-* orterna); de fanns (troligen regelbundet) vid (större) administrativa centralorter, där de kunde bo i särskilda byar, »karlabyar», och tilldelas utjordar, holmar m.m., men de kunde också vara stationerade på ur försvarssynpunkt utsatta platser, vid fornborgar, vårdkasar o.l. – Denna tolkning bekräftas helt evident av det finlandssvenska materialet, som omfattar 6 (eller 7) *Karlaby* jämte ett ännu ovisst antal naturnamn (här utelämnade). *Karlabyarna* finns på Kökar, i Korpo, utanför Borgå, i Kymmene samt (i södra Österbotten) i Gamlakarleby, (?) i Nykarleby och i Pedersöre. De ansluter sig sålunda markant till *böte*-kedjans grenar på finländskt område (2.5.3), de tillhör enbart skärgård och yttre kustlinje och de anträffas där nära kända *böte*-lokaler, vilket blir särskilt frappant i Kökar och skärgården utanför Borgå med där förekommande stora koncentrationer av *böte*-namn. Dateringen av de finländska karlabyarna, som givetvis är av stort intresse, får tills vidare anses oviss.

3.3. Ingi-

Inom ett begränsat område på båda sidor om Mälaren – i öst-västlig riktning ca 45 km långt – uppträder en grupp bebyggelsenamn med förleden *Inge-*, nämligen fyra *Ingeby* i de sörländska socknarna Toresund, Fogdö, Vallby och Aspö (det senare på Oknön, som förr tillhörde den uppländska Bond-Arnö sn), vidare *Ingespjuta* i Sundby sn i Södermanland samt *Ingeberga* i Badelunda sn i Västmanland.

Av de fyra *Ingeby* saknar ett fsv. belägg. I de övriga skrivs förleden (siffrorna anger antal belägg):

År	<i>Ingi-</i>	<i>Inge-</i>	<i>Inga-</i>
1257–1300	4		
1301–1350	1 (1331)	3 (1346–)	
1351–1400		5	
1401–1450		8	3 (1402–)
1451–1486		1	2

Grundform är ä. fsv. *Ingiby(r)*, som kan antas gälla även för det fjärde namnet (saklig motivering nedan). 1400-talsskrivningarna på *Inga-*, som har många motstycken i andra namn på *-by* inom mälarregionen, är etymologiserande; den normalt utvecklade talspråksformen *Ingby* kan sporadiskt beläggas på 1500-talet. Områdets talrika namn på *-by* har för övrigt aldrig personnamnsförleder. Den hittills framställda tolkningen 'Inges »by»' (Hellquist 1918 s. 57, 60 f., 66, 1948 s. 407 s.n. Inge, Sahlgren 1924 s. 462 m.fl.) är sålunda oantaglig.

Mellanvokalen *-i-* tyder på att *Ingi-* företräder en *-ia-* eller *-iō-*stam liksom (runsv.) fsv. kompositionsformerna *Mȳri-*, *Hēði-*, *Hælli-*, *Rīki-*, *Ængi-* m.fl. i många andra ortnamn, särskilt på *-by* (jfr Hellberg 1967 s. 251 f.). Enda tolkningsmöjligheten torde vara att i *Ingi-* se stamkompositionsformen av fvn. *Yngvi*, fsv. **Ingvi* (< **Ingviā-*, *-ian-*) såsom benämning på den enskilde sveakonungen (av »ynglingaätten»), en form som även föreligger i det från fis. litteratur kända binamnet på guden *Frö* (i hans egenskap av gudomlig anfader till »ynglingarna»): *Yngvi-*, även *Ingifreyr* (genitiv *Yngvi-*, även *Ingifreys!*) (Lind sp. 1119). Formellt identisk är personnamnsförleden *Ing(e)-*, fornspråkligt *Ingi-* < urnord. **Inguiā-*; jfr lat. *Inguiomerus* (Tacitus Annales). Personnamnsförleden bör uppfattas som stamform av »folknamnet» *ingvioner* 'Ing-ättlingar' (vanligen felaktigt kallade *ingvaeoner* eller *ingaevoner* efter korrupta belägg i Plinius- och Tacitustexter). Sveakonungen var liksom anfadern *Frö* en *ingvion*, en ättling av den mytiske Ing (i den feng. rundikten). Om *Ing*-problemet se främst Krause 1944.

Ingeby betyder sålunda 'den sveakonungen (»kronan») tillhöriga »byn», *Ingespjuta* (i *ingespiutum* 1402) av **Ingi-Spiutar* 'den sveakonungen tillhöriga (delen av) ägan Spjutarna' (Hellberg 1960, särsk. s. 153 f.) och *Ingeberga* (j. jngeberghum 1367) väl av **Ingi-Bærghar (-ir)* 'det sveakonungen tillhöriga Berga'. Dessa tolkningar styrkes evident av sakliga omständigheter som visar att alla bebyggelserna ingår i ålderdomliga AC-grupper.

a. *Ingeby* i Vallby är grannby i söder till Ostra, »Konungsbyn Olustra» i jordeböcker på 1500-talet, som var huvudby i det medeltida »Olustra skiplagh»

(= den nordöstra fjärdingen av det gamla Rek). Ingespjuta i sin tur gränsar till Ostra på norra sidan. I samband med byreglering år 1558 intogs i Ostra by två gårdar Boberg(a), motsvarande nutida Bobergsgården (2.4.1). Norr och söder om Ostra by ligger Lövgård resp. (St. o. L.) Lövhulta; *Löv*- återgår här på fsv. *Lev-* (*Leev-* osv.), tydligen *lēff*, i betydelsen 'förläning'. AC-funktionen belyses även av andra namn: *Hyggeby* (< *Høgh-*) med »Kung Inges hög», *Ransten* med fornborg, (perifert) *Skedviken, sannolikt (sekundär) ledungshamn (å Mora by, utanför Ramsundet).

b. Ingeby i Fogdö (avhyst) låg omedelbart söder om (försvunnet) *Sätuna vid kyrkan (= det äldsta Vårfruberga kloster); jfr Holmberg 1969 s. 202 f. *Sätunas grannar i övrigt var Lundby (med Tingsbacken), Stenby med fornborg och Karleby också med fornborg samt vid Strängnäs fjärden (i nordost) *Skedviken*. F.l. i *Sätuna* kan av nivåförhållandena att döma dateras till romersk järnålder. – Husby i Vansö sn (med »Ingjaldshögen») vid Strängnäs fjärden 3 km öster om *Sätuna är tydligen en yngre AC inom distriktet.

c. Ingeby i Toresund (avhyst) gränsade i norr till de förr samfällda ägorna till Ökna (prästgård), Kar(le)kulla (komministerboställe) och Berga, i norr–nordost till Sta(v)by (avhyst). Mellan Ingeby och dessa bebyggelser har dock enligt ägonamn på äldre kartor (»Öckna Tunfjell» och »Tunskiftet») legat ett försvunnet *Tuna (stora gravfält mellan Staby och Ökna–Karkulla). Till denna AC-grupp anknyter knappt 2 km nordväst om kyrkan en yngre, företrädd av namnen *Vannesta* (< *Vatn-Husar) och *Stallarholmen*. Grupperna ligger vid samma rullstensås.

d. Byn Ingeby på norra delen av Oknön gränsar till Frösta; båda är stora byar med flera gravfält. Vid Frösta fanns under medeltiden kyrka, möjligen socknens ursprungliga och äldre än sockenkyrkan på Arnö (jfr Arnö 1970 s. 20 ff.). Mellan Oknön och Arnö samt fastlandet i norr (= Vallby sn i Trögds hd, Uppl.) går Mälarens norra farled. Ett försvunnet *Sätuna* i Bond-Arnö, nämnt i brev av 1449 (två olika) och 1480, kan ha legat på Oknön lika väl som på Arnö. Karl Axel Holmbergs (1969 s. 160) antagande att brevens *ætuna* (-e) skulle avse Säby på Arnö är osannolikt. – I Vallby sn på farledens norra sida ligger bl.a. byn Husby (»Husaby Gismark»), vartill hör Bryggsholmen (Bryttie-, Bryttieholmen 1551, GFR 22 s. 225 f., 305); ett »upplöst» *Husa som föregångare till husabyen indiceras här av önamnet *Husgarn* samt bynamnet *Dräggesta* (bl.a.: i dregissom 1379, i dräggiwsom 1386, ij dregiusom 1380), det senare dock flertydigt.

e. Ingeberga i Badelunda ligger strax nordost om Tuna som jämte Långby (med sekundärt namn: 'den långa byn'), »konungsby» i 1500-talets jordeböcker, motsvarar det ursprungliga *Tuna. Gravfält med Anundshögen, stora

skeppssättningar m.m., medeltida tingsplats. Söder om *Tuna ligger *Närlunda* 'Njärds lund', varmed korresponderar *Ullvi* 'Ulls helgedom' ca 3 km mot sydost.

Alla bebyggelserna med *Ingi*-namn ingår i AC-grupper, vanligen som grannar till kärnbebyggelserna, vilka utom i fallet Olustra företrädes av *tuna*-namn. Olustra med Ingeby i söder och Ingespjuta i norr är särskilt upplysande. Yngre paralleller till den namngivning vi här möter erbjuder namn med förleden fsv. *Kununga*- 'konungarnas' i liknande miljöer, t.ex. *Kundby* i Rimbo (Uppl.) och *Kungberga* i Runtuna (Söd.).

4. Försök till kronologisk skiktning av de typologiskt gripbara AC-orternas namn

Husaby-namnen – och det av allt att döma på dessa återgående appellativet *husaby* – tillhör otvivelaktigt ett sent skede i AC-terminologiens historia. *Husabyarna* har i stor utsträckning uppbyggts av eller på äldre enheter, vilkas namn är bevarade eller eljest möjliga att uppsåra. Inte sällan har de äldre enheterna haft *husa*- eller *tuna*-namn. Själva namnet *Husaby* har – som ett ingående studium av det relevanta materialet ger vid handen – rimligtvis ursprungligen uppkommit genom att *by* som förtydligande tillägg fogats till äldre *Husa*- (gen. av *Husar*). Den sakliga motiveringen härför gav byregleringarna; AC-orterna (liksom andra större kronogods) har, såsom Carl Ivar Ståhle (1946 s. 174 ff.) först visat, organiserats som »idealbyar», inpassade i ledningssystemet, och de har därför i det centrala sveaområdet varit starkt avvikande från bebyggelsens vanliga mönster. På samma sätt har i vissa landsdelar med mera regelbundet organiserade byar epexegetiskt utvidgade namn av typen *Högsby* (: *Hög) kunnat uppstå.

Normalt har *husabyarna* förlagts till samma (eller nära nog samma) platser som de äldre AC-orterna. I åtskilliga fall har dock ändrade förhållanden – mestadels väl landhöjningen – föranlett förflyttningar. Sådana fall är av särskild vikt för studiet av AC-orternas kronologi och namnskicket utveckling.

Husa- och *tuna*-bebyggelserna har ursprungligen kunnat förfoga över påfallande stora arealer. Dessa har emellertid i många fall – och tidigt – delats upp i smärre enheter. Ibland har *husa*- och *tuna*-bebyggelser på olika sätt »upplöst» och mer eller mindre fullständigt försvunnit. Avsöndringar och abalienationer eller förläningar, eventuellt förenade med namnbyten, har förmodligen medverkat till en sådan utveckling.

Lokala beröringar mellan *tuna*-, *husa*- och *husaby*-namn – särskilt de förra

rätt ofta obsoleta – kan påvisas på många håll, särskilt kombinatens *tuna/husaby* och *husa/husaby*. Vid en jämförelse mellan *husa*- och *tuna*-orter framträder de senare som klart äldre. Olika omständigheter, bl.a. nivålägena, gör det nödvändigt att datera de äldsta *tuna*-orterna till romersk järnålder. Den kronologiska skiktningen mellan *tuna*-, *husa*- och *husaby*-orterna kräver givetvis fortsatt utredning. Med viss sannolikhet torde dock åldersförhållandet och det terminologiska utvecklingsförloppet kunna åskådliggöras som i fig. 1.

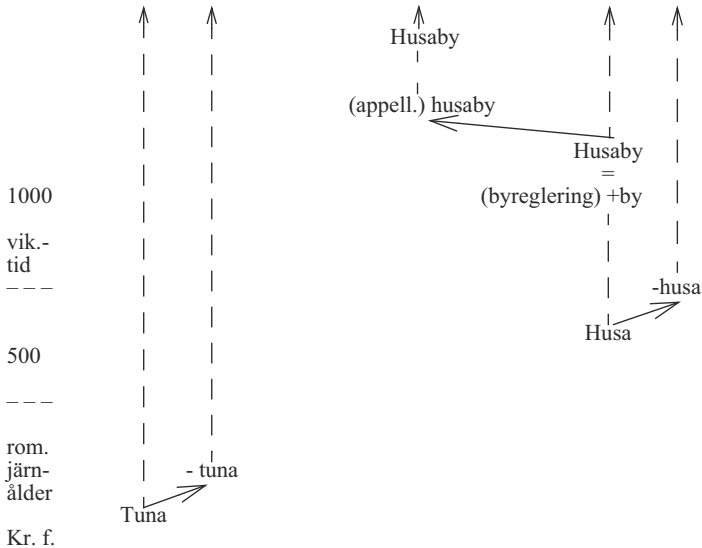

Fig. 1. *Tuna*-, *husa*- och *husaby*-termernas uppkomst och det inbördes kronologiska förhållandet mellan därmed bildade ortnamn.

5. Några namnteoretiska synpunkter på »Ortnamnen och den forntida sveastaten»

När man diskuterar namnteoretiska frågor, utgår man gärna från recent material, som vid behov lätt kan utfyllas med fiktiva exempel. Härigenom elimineras i möjligaste mån de risker för misstag, som ovissa etymologier innebär. Ibland har man emellertid anledning att applicera teoretiska synpunkter även på äldre namnmaterial. Det kan såsom i fråga om sockennamnen röra sig om vissa kategorier av ortnamn, vilka innehåller såväl äldre som yngre namn. De bedömningssvårigheter som därvid inställer sig gäller huvudsakligen de äldre namnen. Att i en teoretisk diskussion indraga en mängd ortnamn av mestadels mycket hög ålder, vilkas gemensamma drag är att de – i enlighet med utred-

ningens förutsättningar – på ett eller annat sätt står i samband med forntida statlig verksamhet, kan med tanke härpå förefalla djärvt. Helt visst blir också många resonemang och slutsatser i en sådan diskussion mer eller mindre osäkra. Tydligt är dock att det här aktuella materialet just på grund av sin speciella karaktär innehåller åtskilligt av namnteoretiskt intresse. Först och främst belyser det mycket fylligt problem som har med namngivning, namnändring, namnbyte och namndöd att göra. Anmärkningsvärt är att de olika slags förändringar som namnen ofta undergår i stor utsträckning kan förklaras med analytisk metodik.

Det insamlade materialet består huvudsakligen av namn som antingen direkt anger eller genom miljöfaktorer implicerar den forntida statens funktioner; jfr å ena sidan *Husby*, å den andra *Karlholmen* å Husby. Undantag utgör de atypiska AC-namnen, t.ex. (fsv.) *Upsala*, *Olustra*, (försvunnet) *Stang* (Ögl.). I de äldsta beläggen, särskilt av typen fsv. *Husaby* (*H*)*ærnavi*, spåras ännu sådana namn i rätt stort antal och i några andra fall kan de rekonstrueras genom onomastisk analys, så **Bor* som äldre namn på Husby i Husby-Rekarne sn (Söd.); jfr gårdnamnet *Borsökna* = 'Bor's Ökna' samt *Byring(en)*, fsv. benämning på det under *Bor* (: **buri-*) lydande distriktet (Hellberg 1942 s. 88 ff.).

Äldre AC-orter har tydligen från början rätt allmänt haft atypiska namn. När *husaby* hade blivit en appellativisk beteckning för AC-orter, kunde detta nya ord i beskrivande (och ibland även särskiljande) syfte såsom epitet fogas till de äldre namnen, vilka därefter, i samband med att tillägget efterhand antog namnkaraktär, undertrycktes och försvann. En motsvarande utveckling kan någon gång iakttas även vid *bo*-orter (se 2.4.1 med hänv.).

Dylika processer, varigenom förvaltningstekniska termer övergick till namn på AC-orter, har uppenbarligen, tvärtemot vad man kanske helst skulle vilja tro, haft en rent folklig förankring och ingalunda varit inspirerade av någon överhet. De hade sin förutsättning i ett mera internt språkbruk och resulterade i ett namnskick som lämpade sig för de enskilda bygderna – jfr här den likartade utvecklingen *kyrkoby* → *Kyrk(e)by(n)* i senare tid – men som däremot vållade svårigheter på riksplanet, vilket bl.a. framgår av den »officiella» typen av medeltida *husaby*-belägg: ortnamnet *Husby* följt av en särskiljande distriktsbeteckning. Själva termen *husaby* har dessutom av allt att döma ett folkligt ursprung.

HL Kgb 11:1 nämner sex »upsalæ øþær» vid namn och det framgår av samma lag Rb 1:1 att de officiellt har betecknats som *husabyar* och varit säte för konungens ombudsmän. Senare urkunder bekräftar detta språkbruk för två av dem, »Näs» i Selånger och »Hög» i Jättendal. Men dessa heter nu *Kungsnäs* resp. *Kungsgården* och den senare ursprungligen appellativiska benämningen har slagit igenom i ännu ett av fallen. Ingen av de sex »*husabyarna*» i HL har

fått namnet *Husby*! Anledningen härtill är förmodligen att den officiella terminologien har mött »folklig» opposition: en *husaby* var enligt folkligt och fast rotat språkbruk en (reglerad) by men de norrländska kronogodsens var inga byar utan (kungs)gårdar.

Dessa fakta rörande de norrländska kronogodsens namn styrker hypotesen att termen *husaby* utgår från osammansatta *husa*-namn, vilka försetts med tillägget *-by* i samband med att bebyggelserna blivit omreglerade till »idealbyar» (4). Efter denna epexegetiska process har tydligen bara några få enkla *husa*-namn funnits kvar. Det enda fallet på centralsvenskt område är *Husa* i Össeby-Garn (jfr 3.1), som med sina 2 mantal inte företräder någon verklig bybildning, jämförbar med husabyarna; övriga svenska *Husa*, *Husum* är norrländska.

De svenska *Hus(a)by*-namnen har tydligen kunnat uppstå på flera sätt: 1. *Husa*, gen. av *Husar*, har fått tillägget *-by*, 2. den av de så bildade namnen framkallade termen *husaby* har undanträngt äldre namn på AC-orter eller 3. direkt blivit namn på nybildad sådan ort.

Vid den tidpunkt då de enkla *Husa*-namnen fick tillägget *-by* (gissningsvis inemot år 1000), fanns det emellertid utan tvivel också många sammansatta *husa*-namn.¹ Bland dem kan man urskilja två olika kategorier: 1. förlederna anger »partar» i ett delat *Husar*, såsom *Västerås* och *Österås* på Bolmsö (2.4.1) eller *Södersjö*, *Norrköping* och *Vivelsjö* i Lofta (Tjust) (Moberg 1962 s. 123) och 2. förleden är särskiljande och anger läget i förhållande till närmaste AC-ort med *husa*-namn, så *Västersrum* 'Väster-Husar' i Kättilstad, medeltida tingsplats för Kinda hd (Ögl.), gentemot det ovannämnda *Husar i Lofta, liksom *Västerhus* i Själevad (Ång.) gentemot det öster därom, ute vid kusten belägna *Husum* i Grundsunda.

Mycket tyder på att de administrativa *husa*-namnen från början överlag varit osammansatta. Om så verkligen varit fallet, kan det få stor betydelse för frågan om namntypens ursprung.

Liknande gäller de hittills i mångt och mycket osäkert eller felaktigt bedömda *tuna*-namnen. Grundtypen tycks kunna vara osammansatt *Tuna*; förlederna i de sammansatta namnen är mestadels klart sekundära. Namnteoretiska synpunkter måste vara vägledande vid granskningen av materialet.

Oppositionen folkligt : officiellt aktualiseras ofta inför namn som indragits i utredningarna. Man kan exv. fråga sig om *karlabyr varit en officiell beteckning på för AC-orternas »garnisoner» tillskapade förläggningar e.d. Med hänsyn särskilt till att även andra namn med förleden *Karla-* fogad till en rad helt all dagliga efterleder såsom *-äng(e)*, *-säter*, *-kulla*, *-häll*, *-holm(en)* m.m. upp-

¹ Här bortses från de namn, för övrigt relativt fåtaliga, vilkas sammansatta form beror på att de innehåller appellativiska komposita, t.ex. *Skesa* och *Skeppusa* (2.5.2) eller *Stenåsa* (: *stenhus*), *Bulsjö* (: *bulhus*) och *Vitså*, *Vedyxa* (: *viðhus*). Dyliga namn har inte tillhört AC-orter.

träder i anslutning till AC-orter – även där namnet *Karlaby* inte direkt intygar närvaron av »karlar» – bör nog en sådan tanke tillbakavisas. Alla dessa namnbildningar har rimligtvis ett helt genuint ursprung.

I detta sammanhang tilldrar sig väl namnen med förleden *Inge-* (< **Inguia-*) det största intresset. Avslöjar denna förled ett allmänt språkbruk eller hör den möjligen samman med en enbart inom den kungliga dynastien och närstående höga samhällskretsar traderad terminologi? Svaret framgår klart vid ett studium av lokalernas situation. Dessa namn är säkerligen inte bara »folkliga» utan även givna av »folket» – inte av den ägande »kungligheten». De anger i själva verket motsättningen mellan vad som tillhörde »kungen» eller »kronan» och »folket». Lika väl som *Kronskogen* som beteckning på en »kronan» tillhörig skogsslott bör uppfattas som ett genuint namn, grundande sig på ett allmänt språkbruk, bör vi i *Ingeby* och *Ingespjuta* invid »konungsbyn» Olustra se den kringboende befolkningens neutralt beskrivande benämningar på delar av det gamla kronogodskomplexet. Slutsatsen har betydande litteratur- och kulturhistoriska implikationer.

De med den forntida sveastaten sammanhängande ortnamnen erbjuder helt visst, som redan dessa små anmärkningar ger vid handen, ett givande material för teoretiskt meningsutbyte och principdiskussion i onomastiska frågor. Det är min förhoppning att symposiedeltagarna skall visa sig beredda att utnyttja materialet för sådant ändamål.

Efterskrift

På NORNA:s (Nordiska samarbetskommittén för namnforskning) fjärde symposium, 1975 anordnat i Hanaholmens kulturcentrum i Esbo utanför Helsingfors, höll Lars Hellberg ett föredrag med titeln »Ortnamnen och den forntida sveastaten (Presentation av ett forskningsprojekt)». Såsom då var brukligt, skickades föredragsmanuskripten ut i förväg, och vid själva symposiet delades vissa tillägg ut, däribland ett av Hellberg, med rubriken »Några namnteoretiska synpunkter på 'Ortnamnen och den forntida sveastaten'» (Hellberg 1975).

I handlingarna från symposiet (Ortnamn och samhälle, 1976) saknas Lars Hellbergs bidrag, och det har inte heller senare blivit tryckt. Två andra bidrag, som också ingick i de utdelade tilläggen, är tryckta i NoB (Andersson 1977, Rūķe-Draviņa 1977).

Hellbergs symposieföredrag hade, såsom underrubriken utsäger, karaktär av en projektbeskrivning. Det stora projekt som det här gäller aldrig avslutat före Hellbergs bortgång 2006 (jfr Andersson 1997 s. 29 ff.). Viktiga delar av Hellbergs grundtankar finns publicerade i andra sammanhang, men av

projektbeskrivningen har forskningen fått hålla till godo med Hellbergs stencilerade text från 1975, spridd till symposiedeltagare och genom dem till vissa institutionsbibliotek. Hellbergs text, som han själv hänvisar till i ett senare bidrag (Hellberg 1984), har flitigt citerats, inte minst i den på senare tid aktuella frågan om centralortsmiljöer. Så är fallet i en rad framställningar, publicerade under 1990-talets senare hälft och 2000-talets början: Brink 1996, 1997, 1999a, 1999b, Vikstrand 2001, 2011, Jørgensen 2005, Andersson 2007, Eilersgaard Christensen 2007, 2010, 2011a, 2011b, Rundkvist 2011. Själv hänvisar jag till Hellbergs föredrag i manuskriptet till en artikel om *tuna*, avsedd för Atlas över svensk folkkultur 3 (Andersson under utg.). Också i andra sammanhang hänvisas någon gång till Hellbergs symposieföredrag (Andersson 2005).

Ett så viktigt bidrag till den vetenskapliga diskussionen som det här nämnda bör vara lättillgängligt, och därför publiceras texten här i NoB. Publiceringen sker med tillåtelse av Lars Hellbergs dotter, Kerstin Hellberg.

Hellbergs framställning har i görligaste mån anpassats till NoB:s modell. Så tillämpas bl.a. Harvardcitering i löpande text med litteraturförteckning; litteraturhänvisningarna, som ibland krävt komplettering, har kontrollerats och vid behov justerats. Markering av de olika avsnitten i Hellbergs text har förtydligats. Spärrad stil har inte beaktats. Enstaka felskrivningar har korrigerats, och talrika av Hellberg tillfälligt brukade förkortningar har i tydlighetens intresse skrivits ut. Gångse förkortningar har försetts med punkt. Det vid själva symposiet utdelade tillägget har inordnats som avsnitt 5. Bildtexten till fig. 1 är nyskriven.

Thorsten Andersson

Litteratur

- Ambrosiani, Björn, 1964: Fornlämningar och bebyggelse. Studier i Attundalands och Södertörns förhistoria. Uppsala.
- Andersson, Thorsten, 1977: Socioonomastiska bidrag i nyare kontinentalgermansk forskning. I: NoB 65. S. 117–133.
- 1997: Lars Hellbergs författarskap. I: Ortnamn i språk och samhälle. Hyllnings-skrift till Lars Hellberg. Red. av Svante Strandberg. Uppsala. (Acta Universitatis Upsaliensis. Nomina Germanica 22.) S. 21–36.
- 2005: Theophore Namen. I: RGA 30. S. 442–452.
- 2007: Zentralorte. Skandinavien. Onomastisch. I: RGA 34. S. 506–511.
- under utg.: Tuna. I: Atlas över svensk folkkultur 3. Dialekter och ortnamn. Utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur och Svenska litteratursällskapet i Finland. Huvudredaktör: Lars-Erik Edlund. Uppsala.
- Arnö, Ivar, 1970: Gårdar och öden på glömda Mälardöar. Blad ur Arnös och Oknös skiftesrika krönika. 2 uppl. [Bromma.]

- Brink, Stefan, 1996: Political and social structures in early Scandinavia. A settlement-historical pre-study of the central place. I: *Tor* 28. S. 235–281.
- 1997: Västsvenska namnmiljöanalyser. I: *Ortnamn i språk och samhälle*. Hyllnings-skrift till Lars Hellberg. Red. av Svante Strandberg. Uppsala. (Acta Universitatis Upsaliensis. Nomina Germanica 22.) S. 61–84.
- 1999a: Fornskandinavisk religion – förhistoriskt samhälle. En bosättningshistorisk studie av centralorter i Norden. I: *Religion och samhälle i det förkristna Norden*. Ett symposium. Red. av Ulf Drobin i samarbete med Jens Peter Schjødt, Gro Steinsland & Preben Meulengracht Sørensen. Odense. S. 11–55.
- 1999b: Nordens husabyar – unga eller gamla? I: *Et hus med mange rom*. Vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen. Red.: Ingrid Fuglestedt, Terje Gansum & Arnfrid Opedal. B. (AmS-rapport 11 B). Stavanger. S. 283–291.
- Calissendorff, Karin, 1963: Vitulsö. Ett försvunnet ortnamn. I: *OUÅ*. S. 3–8.
- 1964: Helgö. I: *NoB* 52. S. 105–152.
- Eilersgaard Christensen, Lisbeth, 2007: Stednavne som kilde til yngre jernalders samfundsstruktur. I: *Nordiske navnes centralitet og regionalitet*. Rapport fra NORNAS 35. symposium på Bornholm 4.–7. maj 2006. Red. av Birgit Eggert, Bente Holmberg & Bent Jørgensen. Uppsala. (NORNA-rapporter 82.) S. 19–34.
- 2010: Stednavne som kilde til yngre jernalders centralpladser. København. <http://nfi.ku.dk/publikationer/phd-afhandlinger>.
- 2011a: Afsøgning efter centralpladsrelevante navnemiljøer i Danmark – problemstillinger og perspektiver. I: *Navnemiljøer og samfund i jernalder og vikingetid*. Rapport fra NORNAS 38. symposium i Ryslinge 12.–15. maj 2009. Red. af Lisbeth Eilersgaard Christensen & Bent Jørgensen. Uppsala. (NORNA-rapporter 86.) S. 11–40.
- 2011b: Stednavne som kilde til centralpladskomplekser i Danmark. I: *NoB* 99. S. 59–86.
- Elgqvist, Eric, 1947: Ullvi och Götevi. Studier rörande götalandskapens införlivande med sveaväldet. Lund.
- 1966: Vad ortnamn, bl.a. Husby och Odense, vittnar om omfattningen av det svenska Hedebyväldet. Lund.
- von Friesen, Otto, 1930: Bynamn på de uppländska runstenarna. I: *NoB* 18. S. 87–109.
- Hald, Kristian, 1957: Bryde som personnavn og i stednavne (Danmark og Sverige). I: *KL* 2. Sp. 273 f.
- Hellberg, Lars, 1942: Ortnamn på Rekarna. Bidrag till belysning av Södermanlands äldsta indelning. I: *NoB* 30. S. 88–135.
- 1960: Plural form i äldre nordiskt ortnamnsskick. Uppsala. (Uppsala universitets årsskrift 1960:1.)
- 1967: Kumlabygdens ortnamn och äldre bebyggelse. Kumla. (Kumlabygden. Forn-tid – nutid – framtid 3.)
- 1975: Ortnamnen och den forntida sveastaten. (Presentation av ett forskningsprojekt.) I: *Inledning till NORNAS fjärde symposium Ortnamn och samhälle på Hanaholmen den 25.–27.4.75* 1. Namngivning. Helsingfors. (Duplic.) S. 92–110, [till-lägg:] s. 110a–d.
- 1984: Svetjud och Norrlanden. En kompakt forskningsrapport. I: *Florilegium Nordicum*. En bukett nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984. Utg. av Lars-Erik Edlund, Claes Börje Hagervall, Birger Liljestrånd (red.) & Evert Melefors. Umeå. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 61.) S. 135–145.

- Hellquist, Elof, 1918: De svenska ortnamnen på *-by*. En öfversikt. Göteborg.
— 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl. Lund.
- Helmfrid, Staffan, 1962: Östergötland „Västanstång“. Studien über die ältere Agrarlandschaft und ihre Genese. Stockholm. (Meddelanden från Geografiska institutonen vid Stockholms universitet 140.)
- Hjärne, Erland, 1946: Rod och runor. I: Kungl. Humanistiska vetenskaps-samfundet i Uppsala. Årsbok. S. 20–126.
- HL = Helsinge-lagen. I: Helsinge-lagen, Kristnu-balken af Smålands-lagen och Bjärköa-rätten. Utg. af C. J. Schlyter. 1844. Lund. (Samling af Sweriges gamla lagar 6.) S. 1–93.
- Holmberg, Karl Axel, 1969: De svenska tuna-namnen. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 45. Studier till en svensk ortnamnsatlas 12.)
- Jørgensen, Bent, 2005: Betydningsrelationer mellem stednavne i begrænsede områder. I: Namns dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick. Handlingar från den trettonde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003. Red. av Staffan Nyström. Uppsala. (NORNA-rapporter 80.) S. 183–194.
- Krause, Wolfgang, 1944: Ing. I: Nachrichten von der Akademie der Wissenschaften in Göttingen aus dem Jahre 1944. Philologisch-historische Klasse. S. 229–254.
- Lindroth, Hjalmar, 1926: Ölands folk-mål 1. Inledning, källöversikt, vokaler i stark-ton. Göteborg. (Göteborgs högskolas årsskrift 31:1.)
- Moberg, Lennart, 1962: Härads- och sockennamnen i norra Kalmar län. I: Landstings-bygd. Kalmar läns norra landstings minnesskrift 1862–1962. Red.: Harald Stale. Västervik. S. 115–134.
- Modéer, Ivar, 1937: Namn- och ordgeografiska studier. Uppsala. (Uppsala universitets årsskrift 1937:12.)
— 1947: Järsyssla vid Skara. I: OUÅ. S. 38–46.
- Olsen, Olaf, 1966: Hørg, hov og kirke. Historiske og arkæologiske vikingetidsstudier. København.
- Olsson, Ingemar, 1972: Snäck-namn på Gotland. I: Fornvännen 67. S. 180–208.
- Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder. Rapport från NORNA:s fjärde symposium i Hanaholmens kulturcentrum 25–27 april 1975. Red. av Vibeke Dalberg, Botolv Helleland, Allan Rostvik & Kurt Zilliacus. 1976. Uppsala. (NORNA-rapporter 10.) (Även utg. som: Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 472. Meddelanden från Folkkultursarkivet 4. Helsingfors.)
- Rūķe-Draviņa, Velta, 1977: Nyare rön inom slavisk och baltisk sociotoponymik. I: NoB 65. S. 105–116.
- Rundkvist, Martin, 2011: Mead-halls of the Eastern Geats. Elite settlements and political geography AD 375–1000 in Östergötland, Sweden. Stockholm. (Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens handlingar. Antikvariska serien 49.)
- Sahlgren, Jöran, 1924: Runskriften på Överhogdalsbonaden. I: Festskrift tillägnad Hugo Pipping på hans sextioårsdag den 5 november 1924. Helsingfors. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 175.) S. 462–464.
- SdmL = Södermanna-lagen. Utg. af C. J. Schlyter. 1838. Lund. (Samling af Sweriges gamla lagar 4.)
- Skrubbeltrang, Fridlev, 1957: Bryde. I: KL 2. Sp. 269–272.
- Styffe, Carl Gustaf, 1911: Skandinavien under unionstiden med särskildt afseende på Sverige och dess förvaltning åren 1319 till 1521. Ett bidrag till den historiska geografien. 3 uppl. Stockholm.

- Ståhle, Carl Ivar, 1946: Studier över de svenska ortnamnen på -inge på grundval av undersökningar i Stockholms län. Uppsala. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 16. Studier till en svensk ortnamnsatlas 3.)
- 1954: Lidingö under forntid och medeltid. En namn- och bebyggelsehistorisk studie. I: OUÅ. S. 3–31.
- Sö + nr = Södermanlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. 1924–36. Stockholm. (Sveriges runinskrifter. Utg. av Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien. 3.)
- U + nr = Upplands runinskrifter. Granskade och tolkade av Elias Wessén & Sven B. F. Jansson. 1–4. 1940–58. Stockholm. (Sveriges runinskrifter. Utg. av Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien. 6–9.)
- UL = Uplands-lagen. Utg. af C. J. Schlyter. 1834. Stockholm. (Samling af Sweriges gamla lagar 3.)
- Vikstrand, Per, 2001: Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalsregionen. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 77. Studier till en svensk ortnamnsatlas 17.)
- 2011: Sakrala ortnamn – och centrala. Om den religiösa sfärens ställning i dimensionen centrum–periferi under förkristen tid. I: Navnemiljøer og samfund i jernalder og vikingetid. Rapport fra NORNA 38. symposium i Ryslinge 12.–15. maj 2009. Red. af Lisbeth Eilersgaard Christensen & Bent Jørgensen. Uppsala. (NORNA-rapporter 86.) S. 315–346.

Förkortningar

AC = administrativt centrum, administrativ centralort

Kgb = konungsbalk

pr. = principium, dvs. första stycket, »huvudstycket», i en flock i en medeltida lag

Rb = rättegångsbalk

Summary

Place-names and the prehistoric Svea state

A presentation of a research project

By † Lars Hellberg

This article reproduces the text of a paper given by Lars Hellberg at a symposium in 1975. It is often cited in the literature, but has until now only been available in mimeographed form. Hellberg († 2006) presents a research project concerning the emerging Swedish kingdom, *Svea rike*, to which he often returned in his scholarship, but which was never completed.

In his paper, Hellberg studies special place-name environments, name clusters associated with places whose names contain elements denoting central places: *tuna*, *husa* and *husaby*. Here we encounter, for example, terms for warriors of varying rank, OSw.

þ(i)æghn, **rinker*, *sven* and *karl*; official titles such as OSw. *bryti* ‘steward’ and **styrir* ‘ship’s helmsman, captain’; words for administrative centres; and names associated with pre-Christian religion. A chronological stratification of the names is attempted (fig. 1). The article concludes with some theoretical reflections on names, covering issues such as name-giving, modification of names, changes of name, and place-name death.

Det norska gårdnamnet *Lote*

Av Lennart Elmevik

Namn och bygd 101 (2013), 33–38.

Lennart Elmevik, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: The Norwegian farm name *Lote*

Abstract

Lote occurs as a farm name in two parts of western Norway: Hordaland and Sogn og Fjordane counties. A form etymologically identical to *Lote* is *Lode*, the name of a farm in Rogaland county, south-west Norway. *Lote/Lode* has been assumed to contain the dative singular of an Old Norwegian appellative *lōtr m. or *lót neut. No credible derivation has been put forward for this **lót(r)*. The present author traces it to a PrScand. **lauta(r)* ‘inclination, slope’.

Keywords: *Lote*, *Lode*, Norwegian farm names, OWScand. *lōtr m. or *lót neut., PrScand. **lauta(r)* ‘inclination, slope’, PrScand. *auton ‘evening’.

Lote, uttalat med slutet *o*, förekommer som gårdnamn på två håll i västra Norge, i Ullensvang i Hordaland fylke och i Gloppen i Sogn og Fjordane fylke. I sydvästra delen av landet, i Hå i Rogaland fylke, inom området där in- och slutljudande *t* förmjukas till *d*, återfinns ett med *Lote* etymologiskt identiskt gårdnamn *Lode*. Med ledning av medeltida skrivningar av *Lote/Lode* har en tidigare forskning konstaterat att till grund för namnet bör ligga ett fornnorskt appellativ *lōtr m. eller *lót n. Som urnordiska utgångsformer har ansatts *lōtar respektive *lōta, och namnformerna *Lote* och *Lode* har bedömts som stelnade dativformer i singularis av något av orden i fråga. Se NG 10 s. 106, 11 s. 459, 12 s. 464, NSL s. 295, Særheim 2007 s. 150, Bjorvand 2008 s. 244, Helleland 2010 s. 63 f.

I de tre delarna av NG sägs det vara ovisst vad det aktuella namnet betyder, och i NSL betecknas det som otolkat. Enligt Inge Særheim (a.st.) kan det »ha språkleg samband med verbet gno. *lúta* ‘böya seg’, truleg med bakgrunn i ein naturformasjon», kanske en tjärn eller en bäck på platsen. Som ett mindre rimligt alternativ nämner han »samband med ordet gno. (*h*)*lutr* m. ‘del, lut’». Harald Bjorvand (a.st.) avvisar båda dessa tolkningsförslag som omöjliga. Den enda möjlighet han för sin del ser att härleda namnet är att anknyta till reduplikations verbet urgerm. *lētan, fvn. *lāta*, sv. *lāta*, »som har et *ō*-trinn i gotisk pret. 3. sg. *lailōt*». Han konstaterar dock att det »ellers [ikke finnes] noen nominale former med dette *ō*-trinnet i noe germansk språk», liksom att avledningar till *lētan eljest inte tycks ingå i namn. »Så»,

avslutar han, »hva disse navnene skulle sikte til, er uvisst». Enligt min mening finns det inte skäl att vid härledning av *Lote/Lode* lägga någon vikt vid Bjorvands förslag.

Som framgått ovan är den som senast uppmärksammat namnet *Lote/Lode* Botolv Helleland. Han konstaterar (s. 65) att »man mit dem Rekonstruktionsprozess dieser Namen noch nicht am Ende ist» och fortsätter:

Zwar lässt sich mit einer gewissen Sicherheit eine altnorwegische Grundform etablieren; diese ist aber eine Grundform ohne Parallele im Wortschatz und damit ohne genaue Bedeutung. Meine sehr unsichere Vermutung ist, dass wir es mit einer topographischen Beschreibung eines abfallenden Geländes zu tun haben.

I ett sammanfattande avsnitt hos Helleland (s. 66) heter det att fno. **lót(r)* möjligen betytt 'kulle, sluttning'. Jag måste utgå från att Helleland, som ju inte angett några språkliga skäl för en sådan tolkning, kommit till slutsatsen att reala förhållanden talar för den.

Enligt min tanke återgår det appellativ som *Lote* antagits innehålla inte på ett urnordiskt **lōta-* utan på ett **lauta-*, en bildning till det starka avljudsstadiet av verbet fno. *lúta* 'luta sig, böja sig'. Det skulle då röra sig om en maskulin eller neutral parallellbildning, urnord. **lautar* respektive **lauta*, med (grund)betydelsen 'lutning, sluttning' till bl.a. no. dial. *laut* f. 'fördjupning (i marken), liten dal, gräsmark' m.m. < **lautō*. (För mera detaljerade uppgifter om detta ords innebörd, som i vissa fall är resultatet av betydelse-skridning, på såväl väst- som östnordiskt område kan hänvisas till Sahlgren 1919 s. 102.)

Det finns exempel från olika delar av det nordiska språkområdet, bl.a. från Norge, på att den urnordiska diftongen *au* efter att den övergått till *ou* sammandragits till *ō* och att denna utveckling kunnat ske också i områden där monoftongering av diftongen i fråga normalt inte inträtt. Exempel härpå finner man inte minst i ortnamn av hög ålder. Jag har ägnat uppmärksamhet åt denna utveckling i en rad skrifter. Se Elmevik 1997, 1998, 2000 s. 169–171, 2010, 2011a, 2011b, 2012 s. 90–93.

Från Norge nämner Jan Terje Faarlund (1975 s. 178) som exempel på »tidig övergång *au* > *o*» *flaum* > *flom* och *Raumariki* > *Romerike*. Inge Særheim (1996 s. 38) upptar som exempel på sådan utveckling liksom Faarlund *Romerike* men även *Romsdal* (fno. *Raumsdalr*) och *Romsås* (fno. **Raumsáss*) samt *Bogstad* (fno. *Baugstaðir*). Dessa fyra namn finns medtagna i NSL, där det dock inte ges någon kommentar till vokalismen i förlederna. I fråga om *Romerike* och *Bogstad* kan tilläggas att redan Adolf Noreen (1923 s. 94) i dessa namn såg exempel på lokalt förekommande kontraktion av *ou* till *ō*. En annan uppfattning om ljudutvecklingen hade Jöran Sahlgren (1929 s. 76), till vilken Faarlund (a.st.) anslutit sig, nämligen att

det rör sig om utveckling *au* > *qu* > *ö* framför konsonantgrupp respektive resultatet av ordlängdsbalans. Till Sahlgren har Faarlund (a.st.) anslutit sig vad gäller *Bogstad*. Någon förklaring till uttalet med slutet *o* i båda fallen ger Sahlgren inte.

Nyligen har jag (Elmevik 2012 s. 89 ff.) velat se ljudutvecklingen i fråga i två tidigare på annat sätt (se min forskningshistorik) tolkade ortnamn av hög ålder i Rogaland fylke, önamnet *Bokn*, fno. *Bókn*, som förekommer på två håll, och *Sola*, fno. *Sóli*, tidigast känt som namnet på en gård, ett känt vikingafäste. För *Bokn* har jag utgått från ett urnordiskt **Bauknō*, som jag menar är en bildning till en motsvarighet till ffris. *bāken* 'varningssignal, tecken', feng. *bēacen* 'tecken, fana' (eng. *beacen* 'märke, fyr' m.m.), fsax. *bōkan*, fhty. *pouhhan* 'tecken, signal', urgerm. **baukna-* n.¹ Vad *Sola* beträffar har jag antagit att det ursprungligen varit namnet på nuvarande Hafrsfjorden eller på denna fjords innersta del och att det är bildat till urnord. **saul-* 'smuts, gytta, dy(pöl)' o.d. i no. dial. *saula*, *søyla*, fsv. *søla*, da. *søle*, i avljudsförhållande till fhty., mlty., feng. *sol* 'gyttja, gytjepöl' o.d.

Jag tar tillfället i akt att fästa uppmärksamheten på ytterligare ett svenskt exempel på sådan oväntad monoftongering, nämligen i förleden i det gotländska appellativet *autundag*, *otendag* o.d. 'aftonvard'. I Gotländsk ordbok (s. 698) upptas ordet under uppslagsformen **oten-*(**öton-*)*dag*. Att man har att räkna med ett forngutniskt **auton* m. 'afton' visas av att målen i övre Dalarna har samma ord och att man för detta har att ansätta en motsvarighet till nämnda forngutniska form. Se Ejder 1969 s. 220 ff. Ett förslag av Herbert Gustavson (1940–42 s. 212 f.) att ordet utom i fråga om avledningsuffixet (urgerm. *-ba* i stället för *-bi*) skall sammanhållas med bl.a. sv. dial. (Västergötland) *ökt* f. 'mellanmåltid mellan middag o. kväll, kl. 5' m.m., no. dial. *øykt*, fvn. *eykt*, avvisas med rätta av Ejder (a.a. s. 220 f.). Ejder konkluderar (s. 222) att »man vid sidan av *afton* [...] synes ha att räkna med ett formellt och semantiskt mycket närstående *auton*. Detta har i mycket gammal tid funnits i svearnas del av Östersjöområdet men är i historisk tid mycket starkt på retur». De båda orden är, säger han, »varandra så lika, att tanken på ett

¹ Jag hade då jag föreslog min härledning av *Bokn* inte uppmärksammat att Harald Bjorvand (2008 s. 244) också hade uttalat sig om detta namn. Han skriver, efter att ha konstaterat att »høyden på øya Vestre Bokn er et godt navnemotiv»: »Navnet *Bókn* synes å måtte inneholde en urnordisk lang **ō*, og dersom ei øy med en slik høyde ble kalt urnordisk **bōknu* f., er det formelt sett mulig å anta at det kunne dreie seg om en dannelse med *n*-suffix og *ō*-trinn til germansk **baka-* n. 'bakdel, rygg', norrønt *bak* [...], jf. bruken av norrønt *hryggr* m. 'rygg' i navn». Detta låter sig sägas, men faktum är ju, och det är Bjorvand naturligtvis medveten om, att det inte finns det minsta spår av en ordstam urgerm. **bōk-* 'rygg' eller för den delen en indoeuropeisk motsvarighet härtill (se f.ö. artikeln *bak* i Bjorvand & Lindeman 2007 s. 66 ff.). – Jag nämner i detta sammanhang möjligheten att *Loden* (skrivet *Lodden* 1661), som är namnet på en halvö och en gård inom samma kommun som Bokn, återgår på ett **Lautnō*, en *-n*-avledning till den här diskuterade ordstammen urnord. **laut-* (jfr Særheim 2007 a.st.).

samband av något slag icke utan vidare låter avvisa sig. Vilket detta är får dock t.v. lämnas därhän.» Enligt min mening bör det ursprungligen röra sig om ett och samma ord.²

Litteratur

- Bjorvand, Harald, 2008: Recension av Særheim 2007. I: Norsk lingvistisk tidsskrift 26. S. 242–248.
- & Lindeman, Fredrik Otto, 2007: Våre arveord. Etymologisk ordbok. Rev. og utv. utg. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B. Skrifter 105.)
- Ejder, Bertil, 1969: Dagens tider och måltider. Lund. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund 19.)
- Elmevik, Lennart, 1997: Dialekterna och språkhistorien. Till frågan om den gamla *au*-diftongens utveckling i nordiska språk. I: Nordiska dialektstudier. Föredrag vid Femte nordiska dialektologkonferensen. Sigtuna 17–21 augusti 1994. Uppsala. (Skrifter utg. av Språk- och folkminnesinstitutet genom dialektenheten i Uppsala A:27.) S. 93–101.
- 1998: Sv. dial. *bose* 'djävul', 'rackare', 'skräpuk', 'orm', 'snorklump' m.m. I: SvLm. S. 19–28.
- 2000: Till diskussionen om den urgerm. *au*-diftongens utveckling på nordiskt område, särskilt i förbindelsen *auh*. I: Studier i svensk språkhistoria 5. Förhandlingar vid Femte sammankomsten för svenska språkets historia. Umeå 20–22 november 1997. Utg. av Lars-Erik Edlund. Umeå. (Nordsvenska 11.) S. 163–174.
- 2010: Till diskussionen om en birkasvenska/hedebynordiska. I: Studier i svenska språkets historia 11. Förhandlingar vid Elfte sammankomsten för svenska språkets

² Härledningen av ordet *afton* är omdiskuterad. Enligt min mening har Ture Johannisson (1943) i en omsorgsfull och av skarpsinne präglad undersökning gjort sannolikt att ordet skall förklaras som återgående på ett urnordiskt **aftanþiia* n., en ursprunglig juxtaposition bestående av prepositionen äldre runsv., runda. och runno. *aft* 'efter', och en avledning till urgerm. **anþō-* i fvn. *ōnn* f., fsv. *an(d)* 'skördetid' med den ursprungliga betydelsen '(ivrigt) arbete'. Formen fsv., nusv. *afton* m. förklarar Johannisson så att **aftanþiia* »på ett tidigt stadium, väsentligen genom anslutning till *morgon*, erhållit maskulint genus och i samband därmed övergått till *a*-stamsböjning» (s. 72). Det fornsvenska och forngutniska **auton* kan, tänker jag mig, vad ursprunget till **au-* beträffar jämföras med följande från fornvästnordiskan kända ord: *aufusa* f. 'lust, håg; tack', *aukvisi* m. 'stackare', *auvirða* v. 'förolämpa, vanära' och *auvisli* m. 'skada'. Om hur detta prefix skall förklaras har det uttalats olika meningar. Sannolikt är det att förstå som identiskt med prepositionen *av*, fvn. *af*, urgerm. **ab(a)*. Se från senare år Blöndal Magnússon 1989 s. 30 (»Liklegast er *au-* < **ab-*, *af-*») och Bjorvand & Lindeman a.a. s. 64. Mitt antagande om ursprunget till **auton* kräver att den prepositionella förleden i den av Johannisson ansatta urnordiska formen för *afton* inte haft formen **aft-* utan **abt-* (rimligen kan man räkna med att *bt* övergått till *ft* före tiden för de äldsta beläggen på *aft*). Detta låter sig väl tänka eftersom runnord. *aft* torde vara en bildning till *av*; att det inte, som antagits, kan röra sig om en utveckling ur ett trycksvagt *aft* har klargjorts av Johannisson (a.a. s. 61 f.). Om de antaganden jag här har gjort är riktiga, skulle alltså, med stöd av de givna fornvästnordiska exemplen på utveckling **ab- > au-*, ordet *afton* i en urnordisk form **abton* alternativt kunnat ge upphov till formen **auton* på gammalt centralsvenskt område (jfr citatet från Ejder ovan).

- historia i Uppsala 23–24 april 2010. Utg. av Maj Reinhammar under medverkan av Lennart Elmevik, Staffan Fridell, Mats Thelander & Henrik Williams. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 113.) S. 137–144.
- 2011a: Sv. och no. dial. *ō* som motsvarighet till urnord. *au*. Till diskussionen om den s.k. birkasvenskan. I: Studier i dialektologi och sociolingvistik. Föredragen vid Nionde nordiska dialektologkonferensen i Uppsala 18–20 augusti 2010. Utg. av Lars-Erik Edlund, Lennart Elmevik & Maj Reinhammar. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 116.) S. 103–111.
- 2011b: Två gotländska dialektord. Ett bidrag till frågan om existensen av en birkasvenska/hedebynordiska. I: SvLm. S. 59–65.
- 2012: Ortnamn och lexikon. Ett forskningsfält belyst med exempel ur Namn och bygd. I: NoB 100. S. 85–105.
- Faarlund, Jan Terje, 1975: Monoftongering i nordisk. I: MM. S. 169–189.
- Gotländsk ordbok på grundval av C. och P. A. Säves samlingar 1–2. 1918–45. Uppsala–København. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Uppsala A:2.) – Nyutgåva 1991 av Ödins förlag Hanseproduktion AB, Visby, i samarbete med Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala.
- Gustavson, Herbert, 1940–42: Gutamålet. En historisk-deskriptiv översikt 1. Stockholm. (SvLm B 42.)
- Helleland, Botolv, 2010: Alte Namen für kleine Orte. Ein Beitrag zur Diskussion der Rekonstruktion verschwundener Wörter. I: Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 7.–9. April 2010. Hrsg. von Lennart Elmevik & Svante Strandberg. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 112.) S. 55–68.
- Johannisson, Ture, 1943: Afton. I: Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 5. S. 50–75.
- Magnússon, Ásgeir Blöndal, 1989: Íslensk orðsifjabók. Reykjavík.
- Noreen, Adolf, 1923: Altisländische und altnorwegische grammatik (laut- und flexionslehre) unter berücksichtigung des urnordischen. 4. aufl. Halle (Saale). (Sammlung kurzer grammatiken germanischer dialekte 4. Altnordische grammatik 1.)
- Sahlgren, Jöran, 1919: Svenska ortnamn och svensk bebyggelsehistoria. I: NoB 7. S. 81–108.
- 1929: Ordet *rönn*. I: NoB 17. S. 39–82.
- Særheim, Inge, 1996: *Bokn* og nokre andre stadnamn frå Bokn kommune. I: Fra haug og heiðni. Tidsskrift for Rogalands arkeologiske forening 3. S. 36–43.
- 2007: Stadnamn i Rogaland. Bergen.

Summary

The Norwegian farm name *Lote*

By *Lennart Elmevik*

Lote occurs as a farm name in two parts of western Norway: Hordaland county and Sogn og Fjordane county. A form etymologically identical to *Lote* is *Lode*, which is

the name of a farm in Rogaland county in south-west Norway. *Lote/Lode* has been assumed to contain the dative singular of an Old Norwegian appellative *lót m. or *lót neut. However, no credible derivation has been put forward for this **lót(r)*. In the present article, it is traced to a PrScand. **lauta(r)* ‘inclination, slope’, formed from the past singular stem of a strong verb recorded as OWScand. *lúta* ‘to lean, bend, bow’. The author has drawn attention in several earlier publications to a development *au* > *ō* via *ou* in areas of Scandinavia where monophthongisation of the diphthong in question normally did not occur. Examples of it are found, not least, in place-names of great age, including, in his view, Norwegian toponyms such as the island name *Bokn* and the farm name *Sola*, both in Rogaland county.

Tönnersa, Tönnersjö, Tynderö och Timrå

Av Staffan Fridell

Namn och bygd 101 (2013), 39–49.

Staffan Fridell, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: *Tönnersa, Tönnersjö, Tynderö* and *Timrå*.

Abstract

This article begins with a discussion of the relationship between the village names *Tönnersa*, in Eldsberga parish, and *Tönnersjö*, in Tönnersjö parish, both in *Tönnersjö härad* in Halland. *Tönnersa* is on the river Genevadån, Tönnersjö on its tributary, the Alslövsån. The author argues that the old name of the Genevadån was **Tundr* ‘the glittering one’, formed from the same root as the verbs *tända* ‘to light, ignite’ and *tindra* ‘to sparkle’. The genitive of this river name, **Tundrar*, constitutes the first element of **Tundraros* > *Tundros*, the earlier form of *Tönnersa*. The final element is *os* ‘river mouth’. The old name for the Alslövsån, meanwhile, was **Tyndra* (or possibly **Tyndr*), a derivative of **Tundr*. The village name *Tönnersjö* can thus be traced to an older form **Tyndrosio* (or **Tyndrarsio*).

The parish name *Timrå* in Medelpad has yet to be given a generally accepted interpretation. *Timrå* is situated at the landward end of the large Klingerfjärden inlet, at the mouth of which there is a parish called *Tynderö*. According to the author, the latter name represents an OSw. **Tyndrir*, from which a PrScand. **Tundriar* ‘the glittering or sparkling one’ can be reconstructed. Given this interpretation, the author proposes to trace *Timrå* to an OSw. **Tyndboaradh*, with the genitive of **tyndboar* ‘the people living by the **Tyndrir* inlet’ as its first element.

Keywords: Place-name interpretation, river names, reconstruction, derivation, name formation from hydronyms.

Ett närmast klassiskt problem inom svensk (och dansk) ortnamnsforskning är förhållandet mellan de halländska bynamnen *Tönnersa*, Eldsberga sn, *Tönnersjö*, Tönnersjö sn, och namnet på det härad som båda byarna ligger inom: *Tönnersjö härad*. De båda bynamnens likhet, samt att byarna ligger endast ca 6 km från varandra, har medfört att de har påverkat varandra i fråga om stavning och uttal och därmed är mycket svåra att hålla isär. *Tönnersa* ligger vid Genevadån, ett par km från dess utlopp i Laholmsbukten, medan *Tönnersjö* är beläget vid Alslövsån, ett biflöde till Genevadån (se kartor hos Brink 1998 s. 303 resp. SOL s. 334). *Tönnersa* är en mycket stor by, omfattande femton och ett halvt hemman vid 1600-talets mitt, medan *Tönnersjö* endast inbegrep ett och ett halvt hemman vid samma tid (SOH 1 s. 86, 108).

Jöran Sahlgren kunde 1948 (i SOH 1 s. 72) övertygande slå fast att häradsnamnet är bildat till bynamnet *Tönnersa* i dess äldre form, inte till by- eller sockennamnet *Tönnersjö*. Sahlgren (SOH 1 s. 72, 86, 103, 107 f.) menade vidare att båda bynamnens ursprungliga form är fda. **Thundarøse*, där förleden

är genitiv av ett namn **Thund* på både Genevadån och Alslövsån, medan efterleden är ett **øse* 'os'. Syftningen skulle vara dels Genevadåns utflöde i Laholmsbukten (för *Tönnersa*), dels Alslövåns utlopp ur den lilla Strömmasjön (för *Tönnersjö*).

De senaste tolkningsförslagen kommer från Stefan Brink (1998 s. 304 f., 323) och SOL (2003 s. 334). Brink tolkar *Tönnersa* som ett äldre **Tundarhusar*, med genitiv av ett ånamn **Tund* 'den glittrande' i förleden och det plurala centralortsindicerande *husar* som efterled. *Tönnersjö* vill han se som ett till *Tönnersa* sekundärt bildat namn: **Tundarhusasior* 'Tönnersas (eller tönnersabornas) sjö': »Måhända har Tönnersa varit i besittning av fisket i sjön eller på annat sätt haft intressen här, vilket föranlett namngivningen.» (S. 305.) SOL följer Sahlgren när det gäller *Tönnersa*, men vill förklara *Tönnersjö* som ett äldre **Thundarsior* 'ån **Thunds* (käll)sjö'.

Det är, som sagt, svårt att särhålla beläggen för de båda bynamnen, från 1400-talet och framåt. Sahlgren (SOH 1 s. 86, 107) för upp två 1300-talsbelägg med frågetecken för båda byarna, men de avser med största sannolikhet *Tönnersa*. Det verkar som om by- och sockennamnet *Tönnersjö* inte är belagt förrän på 1400-talet (jfr Brink 1998 s. 305, 323). Att den betydligt större byn förekommer tidigare i skrift är ju inte heller ägnat att förvåna. De äldsta beläggen för *Tönnersa* är alltså av allt att döma dessa: in [...] tunduræ 1302 2/7 Vordingborg i vid. 1344 20/9 Laholm SD 5 s. 346 avskr., in Tundur o. 1310 LDvet s. 9 or., tondruse 1344 20/9 Laholm SD 5 s. 347 avskr.

Eftersom häradsnamnet är bildat till *Tönnersa* är det vid en tolkning av bynamnet också väsentligt att ta hänsyn till de äldsta beläggen för *Tönnersjö härad*: Thundrøsheret 1231 VJb (huvudlistan) s. 25 (faks. f. 29r) avskr. o. 1300, Thundrøsæheret 1200-talet VJb (Hallandslistan) s. 36, 37 (faks. f. 36r-v) avskr. o. 1300, Thundrøsheret 1200-talet VJb (gränslistan) s. 38 (faks. f. 37v) avskr. o. 1300, in Tyndrushæret, in Tundrushæret o. 1300 LDvet s. 223 or., in Tundrushæret o. 1310 LDvet s. 9 or. Det är alltså enbart beläggen från Valdemars jordebok som har fått Sahlgren (SOH 1 s. 86) att tolka *Tönnersa* som ett fda. **Thundarøse*. Något senare modifierar han sig emellertid genom att säga: »Senare leden är ett av orden *os* eller **øse* 'åmynning'.» (Sahlgren 1959 s. 26.) Ser man till totalbilden av äldsta belägg för byn och häradet framstår alternativet *-os* som det mest sannolika. Den avvikande stavningen med *ø* i Valdemars jordebok kan dessutom enkelt förklaras som ett sätt att återge en försvagad *o/u*-vokal (jfr Svend Aakjær i VJb s. *46), med fullständiga paralleller i namnen *Randers* (< *Randaros*) som skrivs *Randrøs* två gånger och *Rondrus* vid ett tillfälle (VJb s. 4, 26, 53) samt *Bårse herred* som skrivs *Burghøsheret*, medan sockennamnet några rader ner på samma sida återges med *Burghus* (VJb s. 20).

De trestaviga formerna av bynamnet, som t.ex. i äldsta belägget in [...]

tundrusæ 1302, är böjda i dativ singularis. Bynamnet saknar plural böjning i de tidiga beläggen och det är därför inte mycket som talar för Brinks tanke att efterleden skulle vara *-husar*, i synnerhet som byn faktiskt ligger i närheten av ett os. Det nutida *-a* i *Tönnersa* införs först vid 1600-talets slut i jordeboken, sannolikt av skrivarna och enbart för att särskilja byns namn från *Tönnersjö*.

Häradsnamnet innehåller sannolikt formellt sett genitiv av en inbyggarbeteckning **t(h)undrosar* 'tönnersabor', dvs. **T(h)undrosa hæradh* 'det härads samlingsplats är Tönnersa', vilket förklarar stavningsvarianterna *Thund-røsæheret* med bindevokalen *æ < a* i Valdemars jordebok.

De flesta forskare har antagit att Genevadåns gamla namn är **Thund* med betydelsen 'den svällande' (Sahlgren 1959 s. 26, Hald 1971a s. 80, Andersson 1972 s. 47, dens. 1980 s. 32, Moberg 1997 s. 173 f., SOL s. 334). Den sakliga bakgrunden för detta är väl betygade återkommande översvämningar under vårfloden längs ån (Moberg 1997 s. 174). Stefan Brink har dock redovisat en tydligt avvikande uppfattning. Han skriver: »Inget av de äldre beläggen antyder att den uddljudande konsonanten i ånamnet varit *Th (P)*»; vidare: »troligare och bättre i överensstämmelse med de äldre skrivningarna är att namnet återgår på ett äldre **Tund*, vilket är en stam som med sina avljudsvarianter ofta påträffas i ånamn (*tind-*, *tand-*, *tund-* 'glittrande, glänsande' [...])» (Brink 1998 s. 323). Även Lennart Moberg säger: »De äldsta skrivningarna ger inte klart besked om huruvida den uddljudande konsonanten varit *p* eller *t*.» (1997 s. 174), men han låter de sakliga skälen fälla avgörandet till förmån för **Thund*. Han menar dock att ett språkligt fullt möjligt alternativ är »ett med *tindra* och *tunder* 'fnöske' besläktat ånamn **Tundr* 'den tindrande' (med radikalt *r*)» (a.st.).

Det skulle vara möjligt att argumentera för att stavningen med *Th-* i Valdemars jordebok – som ju är en 1200-talskälla, även om den är bevarad endast i avskrift från o. 1300 – representerar ett äldre stadium än 1300-talsbeläggen med *T-*. Skautrup (1944 s. 252) säger att »övergangen [*b- > t-*] må [...] senest tilhøre tiden 1250–1300». Samtidigt påpekar han: »Traditionelt fastholdes dog i skriften en mere eller mindre gennemført adskillelse af *th* og *t* til ind i 1400tallet» (a.st.). Den konsekventa stavningen med *T-* i alla 1300-talsbelägg kan därmed anföras som stöd även för uppfattningen att *T-* är det etymologiskt ursprungliga. Valdemars jordebok skiljer vanligen etymologiskt korrekt mellan äldre *t* och *th*, men är inte konsekvent (VJb s. *50 f.).

Moberg (a.st.) nämner *Tönnersa* som ett exempel på en tidig penultimasynkope **Thundarøse > Thundrøse*. Det finns flera paralleller till en sådan utveckling och den är fullt möjlig, men om man i stället räknar med ett äldre ånamn **Tundr* blir förändringen **Tundraros > Tundros* som haplogisk synkope ännu mer naturlig och lättförklarlig.

När det gäller tolkningen av by- och sockennamnet *Tönnersjö*, så bör man

för att vara på den säkra sidan (och inte blanda in ev. belägg för *Tönnersa*) utgå i första hand från de tidigaste originalbelägg som i klartext syftar på socknen: wtj *tinnerssiø* sokn 1466 26/3 Fågelvik SRAp, i tynnylshø sookn 1478 3/8 u.o. SRAp. Ernst Wigforss (1913–18 s. 72) nämner både *Tönnersa* och *Tönnersjö* som troliga exempel (bland flera andra, t.ex. adjektivet *tunn* och substantivet *tunna* som på dialekt i Eldsberga och Tönnersjö heter *tønner* resp. *tønna*) på en utveckling i halländsk dialekt av kort $u > y > ö$, men eftersom det även finns tydliga belägg på ursprungligt kort $y > ö$ i dialekten (a.a. s. 70 ff.), är även det en möjlighet att räkna med.

Brink (1998 s. 323) har menat att ett antaget **T(h)undarsio* borde bli **Tönnersjö*, inte *Tönnersjö*, dvs. med *r*-bortfall. Wigforss (1913–18 s. 505) anger också mycket riktigt som generell regel att *r* faller i denna ställning i dialekterna i södra Halland. Eftersom dialekten dessutom är ett *a*-mål, där försvagning $a > e$ är extrema undantag (Wigforss s. 396, 402, 554 ff., 593), så borde **T(h)undarsio* faktiskt bli **Tönnasjö*. Men det finns inga spår av bindevokal *a* eller *r*-bortfall vare sig i skrift eller i dialektuttalet som genomgående är *Tönnersjö* med tungrots-*r*. Detta är så viktiga och tunga språkliga invändningar att de i det närmaste omöjliggör härledningen av *Tönnersjö* ur ett äldre **Thundarsio*.

Stefan Brink (1998 s. 305, 323) har vidare med rätta påpekat det egendomliga i att anta att namnet **T(h)und* skulle syfta både på Genevadån (med fortsättningen Brostorpaån) och på dess biflöde Alslövsån, »som säkerligen haft ett eget namn». Ett sätt att komma undan detta problem är att anta att Alslövsåns gamla namn varit **Tyndr* (< **Tundriō*) eller kanske troligare **Tyndra* (< **Tundriōn*), en avledning till Genevadåns gamla namn **Tundr*. *Tönnersa* skulle alltså med denna tolkning vara ett äldre **Tundraros* och *Tynnersjö* ett äldre **Tyndrosio* (eller **Tyndrarsio*). Båda de senare namnvarianterna bör kunna utvecklas till *Tönnersjö*: **Tyndrosio* > **Tönnesjö* > *Tönnersjö* resp. **Tyndrarsio* > **Tynd(e)rsio* > *Tönnersjö*. Jfr för en parallell till den haplogiska synkopen **Tyndrar-* > **Tynd(e)r-* utvecklingen **Thorirs-* > *Thors-* i *-lev*-namn (Hald 1971b s. 46 f.).

Ätminstone en möjlig parallell till att ett biflöde har ett namn som är avlett till huvudåns namn är det **Ytra*, som Brink (1988 s. 18 f.) har antagit vara bildat till Vattlångsåns gamla namn **Utra*, även om det finns en hel del osäkra antaganden i denna rekonstruktion. Svante Strandberg (2004 s. 33) har anmärkt att ånamnet **Ytra*, om härledningen är korrekt, skulle kunna ses som en diminutivbildning, vilket ju också med fördel skulle kunna gälla **Tyndr(a)* i relation till **Tundr*. Jfr också *Drän* (< **Dravina*) i Kärnten, Österrike, som är en biflod till *Drau* (< *Dravos*), där biflodens namn alltså bildats till huvudflodens med ett tillhörighetsbetecknande *n*-suffix (Krahe 1964 s. 45, 63).

Det finns tre olika ånamn *Tundra* i Norge, varav ett förefaller att vara ett

ursprungligt starkt böjt *Tundr* (NE s. 278, Indrebø 1928 s. 172, Janzén 1935 s. 32, Hovda 1971 s. 143). Även i Danmark har två ånamn **Tundr* rekonstruerats, utifrån bynamnen *Tønder* resp. *Tøndering* (DSÅ 7 s. 146 f.). I samtliga fall har man räknat med en betydelse 'den gnistrande, tindrande' e.d. Stefan Brink (1985 s. 152 f.) skriver: »Även framledes torde man kunna ha att räkna med att ånamn likaväl som sjönamn kan äga en betydelse 'den skinande, glänsande'. Sakligt sett mera tilltalande är ändå förstås att räkna med den närliggande betydelsen 'glittrande' i ånamn, vanligtvis då syftande på vatten som glittrar och blänker i ett vattenfall eller en strid fors.» Detta stämmer väl på Genevadån med dess fortsättning Brostorpaån som har en betydande nivåskillnad och åtskilliga kvarnfall utefter sitt lopp.

Vi har alltså i södra Halland, om tolkningen ovan är korrekt, på 1300-talet att göra med ett bynamn fda. **Tundraros* > *Tundros* (nuvarande *Tönnersa*) som även ingår i häradssnamnet **Tundrosa hæradh*. I häradssnamnet sker en utveckling **Tundrosa* > **Tundresa* > **Tunnersa* > *Tunnerse* vilket motsvaras av formen *Tundersæheret* 1389 (21/12 Helsingborg SRAp). Bynamnet förändras samtidigt på samma sätt, antingen under direkt påverkan från häradssnamnets förled eller genom en parallell utveckling av dativformen *Tundrose* > *Tunnerse* övergående till normalform av namnet. Samtidigt har vi by- och sockennamnet **Tyndrosio* > *Tynnersio* > *Tønnersjø*. Det är nästan oundvikligt att man i detta läge får en sammanblandning av de båda namnen, i synnerhet om man, som Wigforss antar, får en uttalsutveckling *Tunnerse* > **Tynnerse* > *Tønnerse*. En ombildning *Tønnerse* → *Tönnersjö* skulle säkert ha skett även om det inte redan funnits ett *Tönnersjö* i häradet.

Bynamnet *Tunnerbohult*, Södra Hestra sn, Västbo hd, förefaller innehålla en inbyggarebeteckning **tunderbo* 'person från *Tundrosa hæradh* (Tönnersjö härad)'. Namnet skrivs: ii thonderboulte 1391 17/6 Villstad SRAp, i tunderbohult 1402 16/12 Aringsås UUBp (SDns 1 s. 189), j tunderbohult 1410 12/6 u.o. SRAp (SDns 2 s. 308), i Tunderbohult 1413 26/11 Kronoberg B 15 f. 140v–141r avskr. (SDns 2 s. 732), j tundurbohult 1419 23/2 Södra Hestra SRAp (SDns 3 s. 418). Dialektuttalet är *tøn̄n(̄)bōlt* (Fritz Andersson [Askeberg] 1932 OAU), *tøn̄ebōlt* (Anna Nilsson 1938 OAU). De medeltida beläggan talar sammantaget tydligt för äldre kort *u* i första stavelsen. I positionen mellan *t* och långt *n* inträder allmän palatalisering av kort *u* > *ö* i dialekten i denna del av Småland (Hedström 1932 s. 353 ff.), vilket förklarar dialektuttalet av namnet med *ö*. Tunnerbohult ligger ca 3 mil från Tönnersjö härad. Man kan jämföra med ortnamn som *Marbotorp*, Baltaks sn, Vartofta hd (till *marbo* 'person från Marks härad') och liknande inbyggarebeteckningar bildade till häradssnamn i Västergötland (se Sahlgren 1964 s. 297 f.).

Sockennamnet *Timrå* i Medelpad har hittills inte fått någon allmänt vedertagen tolkning. Efterleden har antagits vara – utan att något av alternativen bestämt har utpekats – antingen det fsv. *radh* ’bygd, område’, som ingår i sockennamnen *Arbrå*, *Gudmundrå*, *Nordingrå*, *Säbrå* och *Vibyggerå* (det förstnämnda i Hälsingland, de övriga i Ångermanland) eller ett dialektalt ord *rå* ’myr’, som vanligen antas ingå i sockennamnet *Multrä* i Ångermanland (Flemström 1959 s. 129, Dahlstedt 1960 s. 220 ff., Andersson 1984 s. 5, 11, SOL s. 317). Thorsten Andersson har vid flera tillfällen behandlat namngruppen på *-radh* (Andersson 1984, 1986 s. 117 ff., 2010 s. 39 f.), som ju är bildad till verbet *råda*. Han tänker sig tilltalande en betydelseutveckling ’makt’ → ’maktområde, myndighetsområde’ → ’bygd, landskap, område’ (1984 s. 12). Man kan ju jämföra även just med ordet *område*.

Förleden i *Timrå* har föreslagits vara ordet *timmer* (Nordlander 1903 s. 227 f., Jansson 1948, Flemström 1959 s. 129, Dahlstedt 1960 s. 220; den senare med viss tvekan), alternativt »möjligen ett till detta ord [*timmer*] bildat mansnamn» (Flemström a.st.). SOL (s. 317) anger förleden som »dunkel».

Namnet uttalas dialektalt *tjmrå* (Valter Jansson 1932, Lena Bergman 1944 OAU), dvs. med »surrande» *i* av typen »Viby-*i*». Skriftliga belägg är följande:

i thimeradh sokn 1513 17/3 Uppsala MÅU s. 165, aff Tijmradh Sokne 1535 ghj, i Timberådtt sogn 1541 Udb 3 s. 102, timeråd Sockn 1543 jb, till [...] Timerådth [...] sockner 1544 Lreg 3 s. 171, timeråd Sockn 1545 jb, Timerådth sokn 1546 jb, Timrådth sokn 1547 jb, Timråd sokn 1548 jb, Aff Timmerådtt sochenn 1548 GFR 19 s. 259, Timrådz sokn 1549 jb, Thijmmerå sokn 1550 jb, vti Timeråd sockn 1552 Westman s. 49, Tijmmeråd Sochn 1555 jb, i Timrådth S[ochn] 1557 MÅU s. 123, Tijmeråd [...] sochner 1558 Lreg 3 s. 218, Tijmråd Sochn 1559 jb, Timmråd S. 1571 jb, Tijmbrå Sochn 1580 jb, Timbro sochnn 1590 jb, Timbrå s. 1599, 1609, 1621 jb, Timmeråå s. 1639 jb, Timmerå s. 1690, 1714 jb, Timrå s. 1723– jb.

Vid inloppet till den stora Klingerfjärden, där Timrå ligger längst in, finns socknen Tynderö. Uppgivna uttal för namnet är *tjnræ* (Ingvar Hammarström 1931 OAU), *tjnrø*, *tjndærø* (Sven Hiller 1953 OAU); jfr även ortsboöknamnet *tjnræ.tjupan* ’tynderötupparna’ (Sven Hiller 1953 OAU). Äldsta skriftliga belägg för detta sockennamn är:

aff Tyndher Sokne 1535 ghj, tönder Sockn 1543–44 jb, Tynder sokn 1546–49 jb, Thyndr sokn 1550 jb, Tyndre sochn 1555 jb.

David Palm (1950 s. 25) har tidigare antagit att »ett namn på den å (bäck), som rinner förbi socknens kyrka» ligger till grund för sockennamnet *Tynderö* i Medelpad. Han gör inget försök till rekonstruktion, men jämför med kända hydronymer som *Tund(r)* och *Tindra* med betydelsen ’den tindrande eller glittrande’. Bertil Flemström (1953 s. 119) föreslår i stället en avljudande

bildning till roten i ordet *tand* (under jämförelse med gotiskans *tunþus* 'tand') med tänkt syftning på »någon utskjutande terrängformation».

Det är inte svårt att hitta utskjutande uddar och näs i närheten av Tynderö, men eftersom det för övrigt väl inte är känt några bildningar till nollstadiet av roten i ordet *tand* i de nordiska språken, är denna tolkning inte särskilt näraliggande.

Det verkar inte heller särskilt sannolikt att den mindre å eller bäck som Palm syftar på skulle vara bärare av en så relativt ålderdomlig hydronym. Det finns ett tiotal liknande smärre vattendrag på samma halvö och det vore egendomligt om ett av dessa skulle utmärka sig dels genom att ha ett så gammalt namn, dels genom att anses vara särskilt »tindrande» eller »glittrande». Där emot finns det en annan vattenformation i anslutning till Tynderö socken, som gör bättre skäl för ett namn 'den tindrande, glittrande' och som dessutom är en lämpligare kandidat för en gammal hydronymisk ordbildning. Jag tänker på den stora Klingerfjärden vars inlopp begränsas av Alnön i väster och Åstön i öster och som sträcker sig ca 18 km in till Indalsälvens utlopp och Timrå. *Tynderö* skrivs under 1500-talet *Tynder* eller *Tyndre*, ur vilket man kan rekonstruera ett fsv. **Tyndrir* < urnordiskt **Tundriar*. Fjärden har alltså enligt denna tanke givit namn åt socknen via antingen ett gårdnamn eller ett bygdenamn: 'gården resp. bygden vid (inloppet till) fjärden **Tyndrir*'.

Det finns många paralleller till en sådan *ia*-bildning bland norska fjordnamn, vilket bl.a. Lars-Erik Edlund (1997 s. 99 f.) har anfört i samband med rekonstruktionen av ett fjärdnamn **Genir* i Ångermanland. Han ger också flera paralleller i fjordnamn till en utveckling **Tyndrir* > *Tyndre*. Formen *Tynder* kan möjligen representera en variant utvecklad genom haplogogisk synkope **Tyndrir* > *Tyndr*.

Alnöfjärdens nuvarande namn, *Klingerfjärden*, har som förled dialektordet *klingra* 'ngt runt, t.ex. en trissa', egentligen samma ord som riksspråkets *kringla*, alternativt ett homonymt verb *klingra* 'gå runt' e.d. Bror Lindén (1950 s. 176) tänker sig att detta namn »urspr. har gällt det vackert halvkrämsformiga inre sjöpartiet mellan Alnös nordvästspets och Vivstalandet», men det är knappast nödvändigt. Den stora fjärden kännetecknas ju av att den går runt Alnön.

Namnet *Tynderö* har väl utvecklats *Tyndre* > *Tyndere* → *Tynderö* i högstil och *Tyndre* > *Tynnre* i lågstil.

Givet denna tolkning skulle jag vilja föreslå att tolka *Timrå* som ett fsv. **Tyndboaradh* med förleden genitiv av ett **tyndboar* 'de som bor vid fjärden **Tyndrir*'. Namnet skulle då naturligt foga in sig i gruppen av mellannorrländska namn på *-radh* med inbyggarbeteckning i förleden: *Arbrå* < **Ørboaradh*, *Nordingrå* < *Nor(dh)ungaradh*, *Säbrå* < **Sioboaradh* och *Vibyggerå* < **Vidhbyggjaradh*. **Tyndboaradh* skulle då troligen vara ett namn på hela

bygden kring den stora Klingerfjärden, dvs. nuvarande Sundsvalls- och Timråbygden, Alnön samt den halvö som Tynderö ligger på.

Till ett namn **Tyndrir* borde det vara möjligt att bilda en inbyggarbeteckning antingen som **tynderbo* eller som **tyndbo* (se Fridell 1990 s. 29 ff., 1995 s. 143 f.; jfr det antagna **tunderbo* till *Tundrosa hæradh* ovan).

Den fortsatta utvecklingen av namnet borde bli **Tyndboaradh* > **Tyndboradh* > **Tynnboradh* > **Tymboradh* > **Tymmeradh* > **Tymmradh* > *Timmradh*. De flesta stegen i utvecklingskedjan är väl belagda och förväntade ljudutvecklingar: assimilationer *nd* > *nn*, *nb* > *mb*, *mb* > *mm* (jfr t.ex. *Stenbrohult* > *Stemmerhult*; Fridell 2006 s. 106 ff.), samt försvagning och synkope av bindevokalen.

Det som däremot kräver en motivering är den antagna utvecklingen *y* > *i* i första stavelsen. I denna del av Medelpad finns ingen generell delabialisering *y* > *i* i dialekten såsom i socknarna Attmar, Borgsjö och Torp (Hellbom 1965 s. 82), som alla gränsar till Hälsingland i söder. Däremot finns s.k. *Viby-i* och *Viby-y* i Sundsvalls- och Timråtrakten, bl.a. just i uttalet av *Timrå* och *Tynderö*. Det är troligt att detta auditivt har närmast vokalerna till varandra och därmed underlättat en förändring *y* > *i* (Fridell 2012).

För namnet *Timrå* gäller dessutom att ljudförbindelsen [ym] kan komma att uppfattas som en realisering av fonemsekvensen /im/ genom att en lyssnare tenderar att automatiskt förvänta sig ett mer labialt vokaluttal framför den labiala konsonanten *m* och därigenom omedvetet kompenserar auditivt för detta. Schematiskt kan det åskådliggöras så här:

Talare A	Lyssnare = Talare B	
/ym/	/im/	/im/
↓1	↑3	↓4
[ym] 2→	[ym]	[im]

Denna förklaringsmodell skulle, tillsammans med den tidigare nämnda tendensen till neutralisering av kontrasten mellan *Viby-i* och *Viby-y*, kunna vara tillräcklig för att förklara en övergång **Tymmradh* > *Timmradh*.

De formvarianter som uppträder under 1500- och 1600-talet kan sannolikt förklaras som sekundärt utvecklade ur *Timrådh*, dvs. *Timrådh* > *Tim(m)eråd*h (epentetisk vokal) respektive *Timrådh* > *Timbråd*h (konsonantinskott).

Sammanfattningsvis är alltså mitt förslag till tolkning att sockennamnet *Tynderö* är ett ursprungligt fjärdnamn fsv. **Tyndrir* < **Tundriar* 'den tindrande, glittrande' och att *Timrå* är ett fsv. **Tyndboaradh* med förleden **tyndboar* 'de som bor kring fjärden **Tyndrir*'.

Källor och litteratur

- Andersson, Thorsten, 1972: Norden och det forna Europa. Några synpunkter på ortnamnens ålder och samband. I: NoB 60. S. 5–58.
- 1980: Ord eller suffixbildning? Till frågan om rekonstruktion av ord ur ortnamn. I: Sprogvidenskabelig udnyttelse af stednavnematerialet. NORNA:s syvende symposium i København 18–20 maj 1979. Red. af Vibeke Dahlberg, Bente Holmberg & John Kousgård Sørensen. Uppsala. (NORNA-rapporter 18.) S. 9–40.
- 1984: Norrländska sockennamn på *-rå*. I: Florilegium Nordicum. En bukett nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984. Utg. av Lars-Erik Edlund, Claes Börje Hagervall, Birger Liljestränd (red.) & Evert Melefors. Umeå. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 61.) S. 5–17.
- 1986: Personnamn i distrikts- och bygdenamn. I: Personnamn i stadnamn. Artikksamling frå NORNA:s tolfte symposium i Trondheim 14.–16. Mai 1984. Red. av Jørn Sandnes & Ola Stemshaug. Trondheim. (NORNA-rapporter 33.) S. 111–125.
- 2010: Folk i Norden. I: Thule. S. 33–44.
- B 15 = Lars Eriksson Sparres kopiebok, SRA.
- Brink, Stefan, 1985: Tännäs. I: NoB 73. S. 145–155.
- 1988: Vattring, Vattlång och Yttre. I: OUÅ. S. 5–25.
- 1998: Land, bygd, distrikt och centralort i Sydsverige. Några bebyggelsehistoriska nedslag. I: Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under järnåldern. En vänbok till Berta Stjernquist. Red.: Lars Larsson & Birgitta Hårdh. Lund. (Acta archaeologica Lundensia. Series in 8°. 28. Uppåkrastudier 1.) S. 297–326.
- Dahlstedt, Karl-Hampus, 1960: Om arv och lån i Norrlands svenska folkmål. I: SvLm. S. 212–231.
- Edlund, Lars-Erik, 1997: Från Gene till Myckelgensjö – kring ett hydronymkomplex i norra Ångermanland. I: Ortnamn i språk och samhälle. Hyllningsskrift till Lars Hellberg. Red. av Svante Strandberg. Uppsala. (Nomina Germanica 22.) S. 85–106.
- Flemström, Bertil, 1953: Sockennamn. I: Härnösands stift i ord och bild. Stockholm. S. 105–120.
- 1959: Ortnamn i Medelpad. En översikt. I: Medelpad. Drag ur bygdens historia. Sundsvall. S. 93–140.
- Fridell, Staffan, 1990: **til skatma kirkiu**. En inbyggarbeteckning i en småländsk runinskrift. I: SAS 8. S. 19–33.
- 1995: Nordiska inbyggarbeteckningar. En kortfattad kritisk översikt. I: NoB 83. S. 139–150.
- 2006: Ortnamn i stilistisk variation. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 95.)
- 2012: Hur gammalt är *Viby-i*? En antydan till svar i belysning av ortnamn. I: SvLm. S. 7–9.
- ghj = gårdar och hjälper, KA.
- Hald, Kristian, 1971a: De danske Ønavne. I: NoB 59. S. 71–84.
- 1971b: Personnavne i Danmark 1. Oldtiden. København.
- Hedström, Gunnar, 1932: Sydsjäländska folkmål 1. Inledning, studier över vokaler i starktonig ställning. Lund. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund 1.)
- Hellbom, Algot, 1965: Medelpads bygdemål. En grammatik. Otryckt manuskript. SOFI, Uppsala.
- Hovda, Per, 1971: Til norske elvenamn. I: NoB 59. S. 124–148.

- Indrebø, Gustav, 1928: Norske elvenamn. I: NoB 16. S. 131–176.
- Jansson, Valter, 1948: Vad ortnamn berättar om bebyggelsen i Timrå. I: Sundsvalls tidning 7/3.
- Janzén, Assar, 1935: Bohuslänska vattendragsnamn. I: NoB 23. S. 1–41.
- Krahe, Hans, 1964: Unsere ältesten Flußnamen. Wiesbaden.
- LDvet = Liber daticus Lundensis vetustior. Udg. ved C. Weeke. 1884–89. København.
- Lindén, Bror, 1950: Dalska namn- och ordstudier gällande särskilt Mora tingslag och Österdalsområdet 1:2. Stockholm. (SvLm B 55.)
- Lreg 3 = Almquist, Johan Axel: Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1630 med särskild hänsyn till den kamerala indelningen 3. Tabeller och bilagor. 1917–22. Stockholm.
- Moberg, Lennart, 1997: Om synkope i sammansatta ortnamn. I: Ortnamn i språk och samhälle. Hyllningsskrift till Lars Hellberg. Red. av Svante Strandberg. Uppsala. (Nomina Germanica 22.) S. 171–180.
- MÄU = Medelpads äldre urkunder. Utg. av Algot Hellbom. 1972. Sundsvall. (Det gamla Medelpad 8.)
- Nordlander, Johan, 1903: Medelpads äldre bynamn. Försök till tolkning. I: Norrländska samlingar 1:5. Stockholm–Uppsala. S. 219–259.
- Palm, David, 1950: Några medelpadska ortnamn. I: Ålsta. Medelpads folkhögskolas elevförbunds årsskrift 20. S. 22–25.
- Sahlgren, Jöran, 1959: Gamla svenska ånamn. I: NoB 47. S. 1–54.
- 1964: Västgötska ortnamn av typen *Kölingared* och andra ortnamn som berättar om sekundär bebyggelse. I: Valda ortnamnsstudier (Opuscula toponymica selecta). Uppsala. S. 289–309. (Först publicerad i Lunds universitets årsskrift 1918.)
- Skautrup, Peter, 1944: Det danske sprogs historie 1. Fra guldhornene til Jyske lov. København.
- Strandberg, Svante, 2004: Dehydronymische Ableitungstypen. I: Suffixbildungen in alten Ortsnamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 14.–16. Mai 2004. Hrsg. von Thorsten Andersson & Eva Nyman. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 88.) S. 27–44.
- Udb 3 = Uppländska konungsdömar från Vasatiden intill Svea hovrätts inrättande. Utg. genom Nils Edling. 1933. Uppsala. (Uppländska domböcker 3.)
- Westman = Aktsamling till kungsådreinstitutets historia. Utg. av K. G. Westman. 1920. Uppsala.
- Wigforss, Ernst, 1913–18: Södra Hallands folksmål. Ljudlära. Stockholm. (SvLm B 13.)

Summary

Tönnersa, Tönnersjö, Tynderö and Timrå

By Staffan Fridell

This article begins with a discussion of the relationship between the village names *Tönnersa*, in Eldsberga parish, and *Tönnersjö*, in Tönnersjö parish, both of them in *Tönnersjö härad* in the south-west Swedish province of Halland. *Tönnersa* is situated on

the river Genevadån, a couple of kilometres from its mouth on Laholm Bay, while Tönnersjö is on a tributary of that river, the Alslövsån. Jöran Sahlgren, in 1948, convincingly demonstrated that the *härad* name derived from the village name *Tönnersa* in its older form, and not from the village or parish name *Tönnersjö*.

Most scholars have assumed that the old name of the Genevadån was **Thund*, meaning 'the swelling, rising one'. Here it is argued that it was more likely **Tundr* 'the glittering one', formed from the same root as the verbs *tända* 'to light, ignite' and *tindra* 'to sparkle'. The genitive of this river name, **Tundrar*, would then constitute the first element of **Tundraros* > *Tundros*, the earlier form of the name *Tönnersa*. The final element is *os* 'river mouth'. The old name for the Alslövsån, meanwhile, was **Tyndra* (or possibly **Tyndr*), a derivative of **Tundr*. The village name *Tönnersjö* can thus be traced to an older form **Tyndrosio* (or **Tyndrarsio*).

The parish name *Timrå*, in Medelpad in northern Sweden, has yet to be given an interpretation that has found general acceptance. *Timrå* is situated at the landward end of the large Klingerfjärden inlet, at the mouth of which there is a parish by the name of *Tynderö*. According to the author, the latter name represents an OSw. **Tyndrir*, from which a PrScand. **Tundriar* 'the glittering or sparkling one' can be reconstructed. The inlet has thus lent its name to the parish, via the name of either a farm or a settlement district. Given this interpretation, the author proposes to trace *Timrå* to an OSw. **Tyndboaradh*, with the genitive of a form **tyndboar* 'the people living by the **Tyndrir* inlet' as its first element. The name would thus fit naturally into a group of central Norrland names in *-radh* with an inhabitant designation as their specific: *Arbrå* < **Ørboaradh*, *Nordingrå* < *Nor(dh)ungaradh*, *Säbrå* < **Sioboaradh* and *Vibyggerå* < **Vidhbyggjaradh*. **Tyndboaradh* was probably a name given to the whole of the settlement district around Klingerfjärden, i.e. what are now Sundsvall and Timrå districts, the island of Alnön and the peninsula on which Tynderö is situated.

Orresnora, Falkehytta, Mågahuset og Ørnhus

Nokre stadnamn som har bakgrunn i fuglefangst

Av Inge Særheim

Namn och bygd 101 (2013), 51–66.

Inge Særheim, Department of Cultural Studies and Languages, University of Stavanger: *Orresnora, Falkehytta, Mågahuset* and *Ørnhus*. Some place-names referring to bird catching.

Abstract

A number of local place-names (microtoponyms) from southwestern Norway, along the coast as well as in the mountains, denote locations where birds have been caught. The semantic content of some toponyms provides specific information about bird catching in various locations. Several names refer to old hunting methods, some of them no longer known by common people. Some names from coastal areas refer to so-called *måk(e)hus*, i.e. ‘gull houses’, a special type of trap used to catch seagulls. Many toponyms from the mountains refer to catching white and black grouse. Place-names like *Ørnhus*, *Ørnhuset* and *Ørnahuset* refer to a so-called *ørn(e)hus*, i.e. ‘eagle house’, used when catching eagle. Of special interest are place-names giving information about falcon catching.

Keywords: Place-names, microtoponyms, southwestern Norway, bird catching, hunting methods, falcon catching.

1. Innleiing

Stadnamn i lokal tradisjon gjev interessant informasjon om samfunn, arbeidsliv og førestillingar i tidlegare tider, og slike namn er difor viktige kulturhistoriske kjelder. I namnetilfanget finn ein bl.a. opplysningar om dyreliv, fiske og fangst, både frå sjøen og strendene og frå områda inne i landet. Mange nemne for ulike fugleslag ligg føre i lokale stadnamn, og ein god slump av namn har bakgrunn i tidlegare fuglefangst. Ved å granska slike namn kan ein finna fram til fangststadene og få innblikk i fangstmetodar og tradisjonar som har vore knytte til fuglefangsten på ulike stader. Dei fleste namnedøma i denne artikkelen er henta frå kyst- og fjellstrok i Sørvest-Noreg.

2. Nokre metodiske avveingar ved bruk av stadnamn som kulturhistoriske kjelder

Eit kjennemerke ved stadnamna er at dei lokaliserer fenomen, aktivitetar og hendingar. Namna er knytte til geografiske punkt eller område og dei kan fes-

tast på kart. Dei gjer greie for kor noko har føregått, altså sjølve staden der det t.d. har vore busetnad, ferdsel og ulike arbeidsaktivitetar og gjeremål.

Eit anna kjennemerke ved stadnamna er at dei inneheld språkleg materiale som tyder noko, altså ord og namneledd som ber eit meningsinnhald. Orda som er nytta, fortel gjerne om noko som har vore knytt til staden. Dette innhaldet kan tolkast. Det språklege materialet som ligg føre, kan ofte identifiserast og den reale og saklege bakgrunnen for namngjevinga avdekkjast. Både den språklege og reale tolkinga vil gjerne ta form som ein argumentasjon for det som kan reknast som ei rimeleg tolking, og mot mindre rimelege tolkingar.

Nokre namneledd kan tolkast på fleire måtar, bl.a. fordi somme ord har fleire tydingar og kan vera nytta på ulike måtar i stadnamna. Metaforisk bruk av orda finn ein mange døme på i stadnamntilfanget, jf. skjernamn som *Galten*, *Sugga* og *Oksen*, dessutan eit namn som *Holmaramnen*, nytta om eit fram-spring på Ognaholman (Hå på Jæren) som skal likna på ein ramn (fuglen) sett frå ein viss vinkel.

Når ein bruker stadnamna som kulturhistoriske kjelder, må ein òg vera klar over at dei ikkje nødvendigvis er representative for tidlegare verksemder i eit område. I fjellbygda Sirdal (Vest-Agder), der det er registrert ca. 12 000 stadnamn, finst det t.d. berre eit par namn med fiskenemnet *aure* m., sjølv om det er fiska aure i dei fleste vatn, tjørner, elvar og bekker. Eit føreledd *Aure-* ville vera lite utmerkjande. Det ville ikkje skilja den eine tjørna eller åa frå dei andre. Men namn som *Fiskelaus*, *Fiskeløys* og *Øydevatn* førekjem somme stader, nytta om tjørner og vatn der ein ikkje har fått fangst.

3. Fangst av måke og andre sjøfuglar

Mange stader langs norskekysten har det langt attende i tid vore drive fangst av sjøfuglar. Om førekomst av sjøfuglar på øya Rott utføre Nord-Jæren skriv amtmann Bendix Christian de Fine ca. 1745 i boka *Stavanger Amptes udførlige Beskrivelse*:

Af oven ermelte Søe-Fugle findes uden for *Jæderen* paa een særdeeles herlig Øe i *Soele* Skibbr. ½ Miil fra Land *Rott* kaldet, saadan overflødig mængde om Sommeren, som der udlegger /: i Reede hos Reeder, i Steen-rever og Uhrer, samt paa den slette mark, saa mand neppe kand gaee imellem :/ deres Unger, og ere saa tamme og dristige at mand kand tage paa dem medens de ligger paa deres Æg, og unger. (de Fine 1745 s. 18.)

Ifølgje de Fine (op. cit. s. 39) dreiar det seg om «æder Fugle og Mange andre slags Søe-Fugle til at selge». Han omtalar denne øya (dvs. Vestra øyna på Rott) som «Fugle-Øen», og legg til at det her «er een saa forunderlig mængde om Sommeren af alle slags Søe Fugle, som flyver omkring i 1000-Tal og fyl-

der luften med Skrigen og skraalen af underskedelig lyd» (loc. cit.). De Fine gjev òg ei skildring av fangstmåten og korleis innbyggjarane på øya har utnytta denne naturressursen:

Og ere disse Fugle Opsidderne til god Nærings hielp, thj naar Ungerne ere ganske smaae, gaar Bønderne, og brekker det yderste Leed paa deres eene vinge, og lader saa Forældrene opføde dem, til de ere vel voxne og Fiærene tidig, da gjør de Jagt efter dem, og tager saadan mængde, at de end og Salter deres Kiød ned i Tønder og betiene sig af dem til Føde om vinteren, samt Fiærene. (de Fine 1745 s. 39.)

Også i ein amtmannsrapport frå 1860-åra er det gjeve ei skildring av denne fuglefangsten, som gjekk føre seg i månadsskiftet juli-august: «til hvilken samtlige Indbygger, Store og Smaa, samle sig. De vingeknækkede Fugle fanges da under en bedøvende Larm af den hele Maageflok» (Amtmannsrapport for Stavanger Amt 1861–1865 s. 14).

Fuglefangsten på Rott er elles omtala av Boye Strøm (1888) i Topografisk-statistisk beskrivelse over Stavanger Amt (i serien Norges Land og Folk). Også Strøm omtalar dette som ein fangststad for måke:

Paa vestsiden av Rott findes maagevær, der ligefra gammel tid har skaffet øens indvaanere en letvindt, men noget eiendommelig indtægt. Saasart de udklækkede unger er blevne nogle dage gamle, sørger man nemlig for at knække den ene vinge paa et saa stort antal, som ansees passende for behovet. Naar derpaa ungerne er udvoksede, bliver de lemlæstede fugle fangede og slagtede; kjødet nedsaltes for husholdningen, og fjærene sælges. (Strøm 1888 s. 257–258.)

Bøndene på Rott fekk driva denne næringa heilt til 1903, men det året vart det mykje avisskriveri om «maagemyrderierne paa Roth» (Langhelle 1983 s. 101). Det vart sett fram påstand om at fangstmåten var dyreplageri, og saka vart teken opp med politimeisteren (Stavanger Aftenblad 24.10.1903). Etter fleire rundar i rettsstellet, og ei ny straffelov frå 1.1.1905 som omhandla mishandling av dyr, vart det slutt på denne fuglefangsten i 1908 (Stavanger Aftenblad 26.3.1908, 7.4.1908).

Blant dei som forsvara fangsten, var lærar Trøiel, som hadde vore på Rott i 1860-åra som lærar, og som hadde ete mykje måkekjøt. Han fortel til Stavanger Aftenblad (24.3.1908):

Det var dengang en ren begivenhed naar fuglen skulde tas; alle folk fra øen og mange folk fra fastlandet kom ud for at være med; et aar var presten der; som regel holtes det «maagebal», og herunder var det almindeligt, at jenterne skulde trækkes paa sjøen og dukkes! (Stavanger Aftenblad 24.3.1908.)

Det omtala fugleværet finn ein heilt vest på Rott, på ein stad som vert kalla *Skarvurda*. Like ved finn ein dessutan *Skarvaberg* og *Skarvavarden*. Desse namna dekkjer eit større område på Vestra øyna, som er den eine av dei to Rottsøyane – busetnaden ligg på den andre øya, kalla *Heimra øyna*. Dei

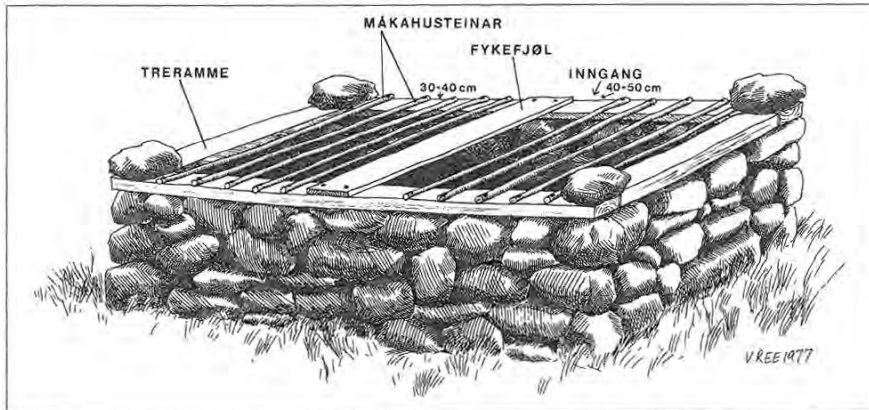

Fig. 1. Måkehus, teikna av Viggo Ree (Ree 1998 s. 200).

nemnde *Skarv(a)*-namna er tre av 20 stadnamn frå Jærkysten som inneheld fuglenemnet *skarv* m. (av slekta *Phalacrocorax*). Dette nemnet er gjerne nytta om steinar i sjøkanten og ute på sjøen der skarven sit (Særheim 1978 s. 145). Skarven er ein ettertrakta matfugl som strandbuen på Jæren og andre stader langs norskekysten har drive jakt på. Det finst ei rekkje ulike fuglenemne i namnetilfanget frå strandområda på Jæren. Bakgrunnen for namna er oftast faste tilhaldsstader for vedkomande fugleslag. Men i nokre høve kan namna ha bakgrunn i jakt, som i *Alkoden*, samansett med *alke* f. (*Alca torda*). Også denne staden ligg på vestsida av Rott.

Spesielle tradisjonar er òg knytte til nokre stadnamn frå Jærkysten som inneheld fuglenemnet *måke*. Namnet *Mågaholet* frå strandbakken på garden Reime er nytta om ein tidlegare fangststad for måkar. Her var det ei lita grop med tak over der jegeren stod og skaut måkar. Det vart lagt ut korn for å lokka fuglane på skothald. Jakta på denne staden skal ha teke slutt ca. 1920.

Frå strandområdet til garden Vistnes (nær grensa med Vistvik) i Randaberg på Nord-Jæren finn ein namnet *Mågahuset*. Det har etter alt å døma bakgrunn i ein tidlegare fangstmåte for måkar (og andre sjøfuglar). Denne fangstmetoden var i bruk på øya Utsira (Nordvest-Rogaland) så seint som under den siste verdskrigen. Der finst det enno personar som kjenner til fangstmåten og tradisjonen (Ree 1998). Namnet frå Vistnesstranden ser ut til å vera knytt til ein fangstplass som ligg like innføre eit berg i strandkanten. Sjølve fangststaden ligg inntil ein bergskrent som ser ut til å ha utgjort to av dei fire veggene i måkehuset.

På øya Utsira, som frå gammalt – og lokalt – er kalla *Sira*, er det registrert 59 fangstanlegg for måkar, såkalla *måkahus*, særleg vest og nord på øya (Ree

1998 s. 212, jf. òg Næss 1975 s. 309 og Særheim 1990 s. 37). Truleg har det funnest endå fleire måkehus. Slike innretningar er rektangulære eller kvadratiske, gjerne på frå 3 × 4 til 4 × 5 meter, og med steinvegger som er 40–50 cm tjukke (Ree op. cit. s. 199 ff.). Ofte vart husa bygde slik at ein naturleg fjellskrent danna den eine eller to av dei fire veggene. Over veggene vart det plassert ei solid treramme og på denne vart det spikra trestokkar (kalla *teinar* eller *måkahusteinar*) med mellomrom på 30–40 cm. I midten låg det ei eller to breie *fykefjøl*er. Fuglane vart lokka ned i fellene med utlagd mat, gjerne sild. Dei hoppa ned mellom fykefjøla og næraste tein, der avstanden var 40–50 cm, men dei vart stoppa av tverrstokkane då dei prøvde å flyga opp.

I eit måkehus på Pedlestemmen heilt nord på øya, kalla *Storhuset* (ca. 6,5 × 7 m), som vart bygd ca. 1890 og var i bruk til 1917–1918, skal det ha vorte fanga 1 000 måkar på ein dag (Ree op. cit. s. 205). Ein måtte nytta hest og slede for å frakta alle fuglane til garden. Elles var visst ein dagsfangst på 80–100 fuglar vanleg. Det var plass til 40–50 måkar på ein gong i eit middels stort måkehus. Det var særleg gråmåke (*Larus argentatus*) og svartbak (*Larus marinus*) som vart fanga, men òg ein sjeldan gong polarmåke (*Larus hyperboreus*), lokalt kalla *kvitmåke* (Ree op. cit. s. 209). Både fjørene og kjøtet på fuglane vart nytta, fjørene bl.a. til puter og dyner, og vengene til sopelimer. Måkehus er omtala i eit utskiftingsdokument frå 10. juli 1865 som omhandlar utmarka til gardane Skare, Klovning og Kvalvik, der det heiter:

Med Hensyn til Fuglefangst bemærkes, at dersom nogen lader sine Maagehuse blive staaende om Sommeren til Skade for Beitemarken paa Andens Grund, har at betale hver enkelt 1 en Spd. aarlig til Grundeieren. (Statsarkivet i Stavanger J. nr. 520/1973 s. 13.)

4. Snarefangst i fjellet

I ei bok om Gunhild Kvinen (1889–1985), som omhandlar dagleg liv på fjellgarden Kvina i Øvre-Sirdal, fortel hovudpersonen at geitehald og fangst av ryper i snarer var dei to viktigaste føresetnadene for å kunna overleva på slike fjellgardar: «Hvis det ikke var for rypa og geita, ville folk i Sirdal ha sultet i hjel. Snarefangst av ryper var den viktigste inntektskilden, og geita ga kjøtt og nærrende melk» (Håland 1975 s. 7).

I Øvre Sirdal vart det tidlegare fanga eit stort tal med ryper i snarer kvart år. Fuglane vart selde og utgjorde ei viktig inntektskjelde for fjellgardane. Eit toppår var vinteren 1911–1912, då meir enn 60 000 ryper skal ha vorte fanga i snarer (Sirdal 7 s. 206–209). Men rypefangsten kunne variera sterkt frå år til år. Som gjennomsnitt har ein rekna med ca. 9 000 ryper per år (loc. cit.).

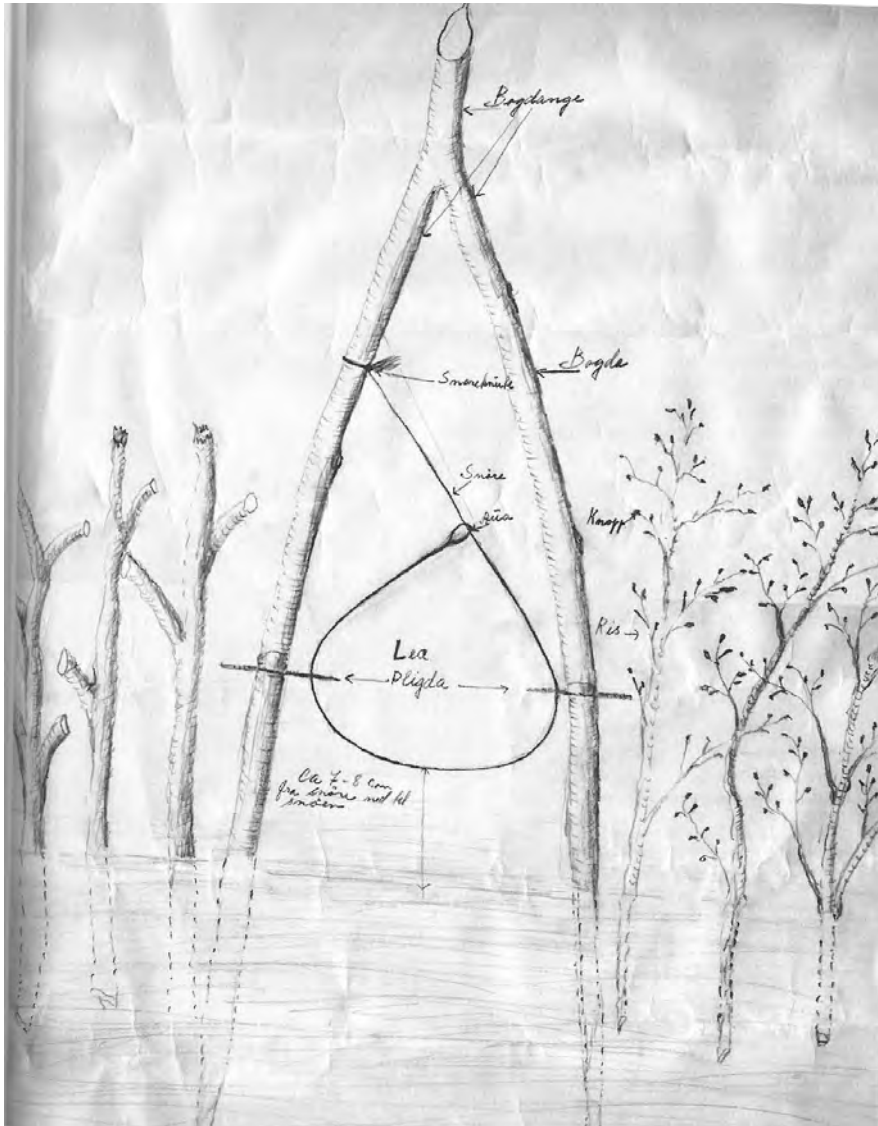

Fig. 2. Rypesnare, teikna av Ola J. Ousdal (Sirdal 7 s. 331).

Ordet *snare* f., gno. *snara* f., har i sirdalsmålet forma /"snå:ra/, med rotvokal frå oblik kasusform gno. *snōru*. Føreleddet *Snore-* /"snå:re-/, som førekjem i ei rekkje stadnamn frå Sirdal, gjev melding om fangst av ryper, og i nokre høve orrfugl (Særheim 1992 s. 202 ff.). Døme er *Snoremyran* (Øksendal; *myr* f.), *Snoremyra* (Hamarsmork 2 g.), *Snoretona* (Øksendal; *to* f. 'fjell-

hulle (med grasfleck’), *Snoreknuden* (Liland; *knut* m. ‘fjelltopp, nut’), *Sno-
rerindane* (Neset; *rinde* m. ‘bakkerygg’), *Snoreklatten* (Guddal; *klatte* m.
‘fjellknatte’), *Snorebakkane* (Ausdal; *bakke* m.) og *Snorehola* (Sinnes og Ne-
set; *hole* f. ‘søkk’). Namnet *Snoredraget* (Ausdal; *drag* n.) er nytta om eit fjell-
drag eller ein fjellrygg der ein pla setja snarer.

Det lokale ordet for fjellrype (*Lagopus mutus*), *skarv* m., finn ein bl.a. i
namn som *Skarveheia* (Skreå; *hei* f. ‘fjellvidde’), *Skarveklatten* (Suleskard;
klatte m.), *Skarvehaugen* (Suleskard og Fidjeland 2 g.), *Skarverinden* (Skeie;
rinde m.) og *Skarvedalen* (Vatnedal og Ausdal). I regelen dreiar det seg her
om gode snareplassar der det er mykje fjellrype (Særheim 1992 s. 204 f.).

Ordet for lirype (*Lagopus lagopus*) er i sirdalsdialekten *rjupe* f., uttala
/ˈru:ba/ (Særheim loc. cit.). Også dette nemnet ligg føre i ei rekkje stadnamn,
ofte nytta om stader der ein har sett snarer. Som døme på namn kan nemnast
Rjubetjørna (Ausdal, Listøl og Øksendal 3 g.), *Rjubedalen* (Ådneram 2 g.,
Fidjeland, Neset, Tonstad og Øksendal), *Rjubeholet* (Hompland), *Rjubeholen*
(Bjunes; *hole* f.), *Rjubeklatten* (Solheim), *Rjubetørnan* (Sinnes; *to* f. ‘fjellhyl-
le’ i bestemt form fleirtal), *Rjubekrona* (Tjørhom; *kro* f. ‘krå’), *Rjuberunnane*
(Neset; *runne* m. ‘busk, kratt, treklyngje’), *Rjubebakken* (Neset) og *Rjubhei*
(Liland; *hei* f.).

I namn som *Orresnora* (Tveiten) og *Orresnorbakken* (Ofteidal) viser *Orre-
til* fangst av orrfugl (*Tetrao tetrix*), kalla *orre* m. i dialekten. Dette er eit vanleg
føreledd i stadnamn, i fleire høve med bakgrunn i orreleik, dvs. stader der or-
ren pla spela om våren. Døme på stadnamn med dette fuglenemnet er *Orrelei-
ken* (Øksendal), *Orrerinden* (Solheim og Sporkland; *rinde* m.), *Orrelunden*
(Sporkland; *lund* m.), *Orreknuden* (Tjørhom, Hompland og Stuhaug; *knut* m.),
Orrenibben (Osen; *nibb(e)* m. ‘spiss fjellformasjon, framspring’), *Orretona*
(Ausdal, Osen og Virak; *to* f.), *Orreknollen* (Sinnes; *knoll* m. ‘fjellknatte,
bergknaus’) og *Orrehalsen* (Ådneram) – det sistnemnde er kanskje eit jam-
føringsnamn. I namnet *Haneknollen* (Rosstøl; *knoll* m.) siktar føreleddet *hane*
m. til orrhane.

Namnet *Ørkneklatten* (Ausdal 2 g.; *klatte* m.) har bakgrunn i førekomst –
her også fangst – av orrhøne, kalla *ørkne* f. i sirdalsmålet. Dette nemnet finn
ein òg i namna *Ørknekro* (Fidjeland; *kro* f.) og *Ørkneholet* (Osen og Espe-
tveit). Skogsfuglen tiur (*Tetrao urogallus*) blir kalla *tere* m. i Sirdal. Dette
nemnet finn ein i stadnamn som *Teråsen* (Guddal; *ås* m. ‘skogkledd berg-
rygg’) og *Teromdalen* (Fed). Det sistnemnde inneheld truleg ordet *hom* (m. og
f.), som svarar til ordet *kvam* m., jf. gno. *hvammr* m. ‘kort dal, søkk’. Ca. 180
namn frå Sirdal inneheld nemnet *hom*, nytta om krokhar, søkk og kvelvar i ter-
renget. Oftast er ordet hankjønn, t.d. *Hommen* /ˈhåmen/, men også hokjønn fø-
rekjem: *Homma* /ˈhåme/; båe namneformene er t.d. nytta om søkk i terrenget
på garden Bjunes.

Nokre stadnamn fortel om særns god snarefangst. Som føreledd siktar adjektivet *viss* ‘sikker, viss’ til at fangsten på vedkomande plass var sikker. Det ligg føre i namna *Visse runnane* (Neset; *runne* m.), der rypefangsten skal ha vore sikker, og *Visse lokken* (Suleskard), det sistnemnde vel samansett med *lokk* m. ‘kvist’. Også adjektivet *god* skal sikta til god rypefangst i somme namn, jf. *Goda dokka* (Fidjeland og Ausdal; *dokk* f. ‘søkk, lita hole’), *Goda lia* (Ausdal), *Gode rinden* (Ausdal; *rinde* m.) og *Godeklatten* (Neset) – det sistnemnde skal både vera ein god rype- og molteplass. Gode fangststader er elles *Gosen* og *Gosenland*, båe frå Suleskard; namna talar for seg sjøve.

Men mange fangststader for fuglar i fjellet har berre eit reint lokalitetsskildrande namn, som gjer greie for lokalitetstypen, og gjerne leiet i høve til andre stader. Blant mange snareplassar på garden Suleskard kan nemnast *Under Bjørnurda*, *Oppå Bjørnurda*, *Omnkrobenken*, *Innmed klatten*, *Under stora fjellet*, *Breidal* og *Breidalskardet*. På Mydland finn ein fangststader som *Molteadalsholet*, *Isaksbakken*, *Skjeredalen*, *Skakka lia*, *Store bjørkan* og *Teinebekkrinden*.

5. Fangst av ørn i fjellet og langs kysten

Mange stadnamn både frå kyststrok og fjellområde inneheld eit nemne for ørn, oftast med bakgrunn i tilhaldsstader og stundom hekkestader for dette fugleslaget. For innlandsområda dreiar det seg først og fremst om kongeørn (*Aquila chrysaetos*). Frå indre delen av Gjesdal kan nemnast døme som *Ørnajuvet* (Motland), *Ørnafjellet* (Retkland og Mjåland), *Ørnaheia* (Eikeskog), *Ørnareiret* (Retkland), *Ørnareirvegen* (Brådland) og *Ørnatona* (Motland). I dette området finn ein elles to stader namnet *Ørnhus*, nemleg på gardane Brådland og Eikeskog, båe stadene i nær tilknytning til gamle ørnereir (Molaug 1933 s. 71 f., 215). Namnet *Ørnhus* er òg nytta om eit berg med ein bratt fjellvegg på Østhus (Rennesøy) der det held seg rovfugl (Sunnanå 2007 s. 69), medan det tilsvarande *Ørnhuset* (bestemt form) er namn på eit berg på Eidland i ytre delen av Gjesdal.

På Eggjabø i Hjelmeland finn ein det tilsvarande namnet *Ørnahuset*, nytta om to store steinar med ei opning mellom. Frå denne staden er det tradisjon om ørnefangst, ifølgje Severin Eggebø (f. 1889), som har fortalt at både faren og bestefaren skaut ørnar her (Næss 1978 s. 145). Over opninga, der jegeren sat, var det dekt med lange steinar og torv. I muren mellom steinane var det eit lite hol til å stikka børsepipa gjennom. På passeleg skothald vart det lagt ut åte (loc. cit.).

Ordet *ørnehus* n. er i Norsk riksmålsordbok (4, 1983, sp. 4256) definert som «hus (felle) til å fange ørn i». I setelarkivet til Norsk ordbok 2014 er det

teke med opplysningar om bruk av *ørnehus* n. (også notert i forma *ørnhus*) ved fangst av ørnar både på Vestlandet (frå Vestlandsnytt 2004 nr. 95, s. 32, sp. 1–2) og i Nord-Noreg (Katalog for Norsk skogbruksmuseum 38–39). Kjelda frå Vestlandet opplyser at slik fangst tidlegare var vanleg på øyar på Nordvestlandet. Frå kyststrok i Nordland er det fortalt at ørnar vart fanga levande med hendene. Ved hjelp av eit tau drog fangstmannen åtet og ørna inn til ei lita opning i ørnehuset. Deretter tok han tak i føtene til fuglen og batt dei saman. Det er fortalt om ein mann som fanga 16 ørnar på ei natt.

I fjellbygda Sirdal er det registrert 34 stadnamn med føreleddet *Ørne-*, i regelen med bakgrunn i tilhaldsstader for ørn, gjerne faste reirplassar (Særheim 1992 s. 205 f.). Namnet *Ørnelemmen* førekjem fire stader, nemleg på gardane Lindeland, Hompland, Regevik og Oftedal, brukt om høgder eller fjellhyller som ligg rett opp frå gardstuna. Det er her nærliggjande å setja ordet *lem* m. til tydinga ‘loft; trev, hems’, med bakgrunn i fjellhyller der det stundom sit ørn (loc. cit.). Likevel er det freistande å spørja om ein annan bruksmåte av ordet *lem* m. kan vera aktuell i slike døme, nemleg ‘luke, stengsel for opning i golv, tak eller vegg’.

Ordet *lem* er nemleg nytta om ‘fallem’, dvs. ein gammal fangstmåte som var i bruk så tidleg som i mellomalderen. Ein finn denne bruksmåten av ordet i stadnamn som *Gaubelemmen* (Dirdal i Gjesdal) og *Skrubbelemshovudet* (Tjørhom i Sirdal), der det dreiar seg om fangst av gaupe og skrubb (dvs. ulv). Då vedkomande dyr trødde på lemnen, ville denne falla ned eller svinga rundt slik at dyret fall ned i ei hule som var graven ut. Sahlgren (1964 s. 165–171) nemner svenske stadnamn som inneheld dette nemnet, dessutan nemnet *bås* m., som òg førekjem i mange svenske og norske stadnamn, jf. *Bjønnbåsen* (bl.a. på Underberge i Forsand og Brådland, Østabø og Mjåland i Gjesdal), *Revebåsen* (Hompland) og *Revebåsane* (Tveiden), dei to sistnemnde frå Sirdal. På garden Valevatn i Sirdal finn ein elles stadnamnet *Soksetona* (to f.), nytta om ei fjellhulle opp frå garden. Dette namnet er samansett med ordet *soks* f. ‘saks’, som truleg siktar til fangst av rovdyr eller rovfugl, kanskje fangst av ørn.

Også langs kysten finn ein, som nemnt, mange stadnamn som gjev opplysningar om stader der ørna har halde til, vel oftast havørn (*Haliaeetus albicilla*). Nokre av dei inneheld ein tidlegare målføreuttale av dette fuglenemnet, som *Ådnøyna* /'å:dnøynå/ frå Kvitsøy og Sandnes, *Ådnaberget* frå Kolnes (Sola) og *Ådnhaug* /å:d,n'hau/ frå Tu (Klepp) og Kvitsøy (Særheim 1989 s. 70). Det nemnde øynamnet *Ådnøyna* frå Sandnes (tidlegare Høle) vert òg nytta som gardsnamn, skrive *Arøen* 1519 og *Arnnøen* 1563. Det synest mindre rimeleg å tolka føreleddet i desse namna som mannsnamnet *Ådne*, som språkleg er skylt fuglenemnet.

Nokre namn går attende på gno. *ari* m. 'ørn', t.d. *Arholmen* frå garden Nordland (Forsand), *Araskardet* frå Bogsdalen (Hå) og *Araseta* /"a:rase:to/ frå Utsira. Det sistnemnde er nytta om det høgaste punktet på øya, der fyret ligg. Dette er ein gammal hekkeplass for havørn, noko som også namnet *Ørnareilsdalen* (dvs. 'ørnereirdalen') frå same området indikerer (Særheim 1990 s. 81). Det er nok denne staden amtmann de Fine har i tankane i følgjande skildring:

Paa *Udziire* opholder sig og adskillige slags Søe Fugle, men det er merkeligt at der aarl. tilholder og værper et Par Ørne, hvilke ej alleene jager alle andre kommende Ørne bort, men end og deres egne Unger, naar de blive store, da maae de og flyve derfra, saasom de aldeeles ej vil lide dem paa Øen hos sig, og dette Par Ørne dræber fra Bønderne aldrig noget Lam eller Faar. (de Fine 1745 s. 46.)

6. Falkefangst

Det finst éin rovfugl som har ei særstilling når det gjeld fangsthistorie og representasjon i stadnamna, nemleg falken. Ordet *falk* m. i nordiske språk er eit lån frå mellomlågtyisk; kanskje har det samband med at bruken av falkar under jakt, og fangst av slike fuglar til dette føremålet er påverknad frå tysk og kontinental kultur. «Jakt med slike fuglar har det knapt vori i det heile i Noreg», skriv Bø (1963 s. 68), som legg til: «fangsten vart driven med det føremålet å skaffe fuglar til ei motejakt mellom fyrstar og stormenn ute i Europa». I Bø 1962 (s. 15) heiter det: «hunting with falcons (hawks) was done only very rarely in Norway, and then, for the most part, in the thirteenth and fourteenth centuries». Men i Danmark og Sverige har det vore slik fangst. I Soga om Olav den heilage fortel Snorre om ein norsk delegasjon som gjestar svenskekongen Olav Skotkonung:

kongen rei ut med haukane og hundane sine, og mennene hans var med han. Da dei sleppte haukane, drap hauken til kongen to orrar i eitt renn, og straks etter flaug han fram att, og da drap han tre orrar. Hundane sprang under og tok alle fuglane som kom ned. (Snorres kongesoger, 1979, s. 285.)

At denne typen aristokratisk jakt har vore kjend blant den sosiale eliten i Noreg, går fram av Kongsspegelen (Konungs skuggsjá), der sonen stiller følgjande spørsmål:

Meiner De at han skal vake om natta og ha omsut for riket sitt så mykje han dagen etter kan leve dess friare, slik som eg frettar at kongane no har til vane på dei fleste stadene, anten å ri med haukar eller fare på veiding med hundar, eller ha ei eller anna slik moro som eg høyrer no er vanleg kongeframferd på dei fleste stadene. (Kongsspegelen, 1963, s. 152.)

Faren svarar bl.a. at det ikkje er «forbodi kongen ein gong imellom å moroe seg med eitkvart, anten det er med haukar, hundar, hestar eller våpen» (loc. cit.).

Det norrøne ordet for falk er *valr* m. Også dette ordet førekjem i stadnamn, i nokre høve kanskje med bakgrunn i fangst av falkar. Ein finn truleg dette fuglenemnet i gardsnamnet *Våskeland*, skrivne *Valskarðalande* (dativ) i 1292 (DN 1 s. 74, nr. 81), nytta om ein øydegard i Kvinesdal (NG 9 s. 295). Dette fuglenemnet er elles truleg føreledd i bruksnamnet *Valaberg* (*Wala-bergh* 1483) frå Jåttå i Stavanger (NG 10 s. 198, Særheim 2007 s. 249). Også i gardsnamnet *Valevatn* (*Wallewathne* 1664, *Wallewadzstøell* 1668) frå Sirdal kan føreleddet tolkast som gno. *valr* 'falk'. Namnet siktar her opphavleg til innsjøen Valevatnet (Særheim 1992 s. 101, tolka annleis i NG 9 s. 342). Av fjellnamn frå Nord-Rogaland som truleg inneheld dette fuglenemnet, kan nemnast *Valhest* frå grensa mellom Tysvær og Haugesund og *Valåsen* frå Skjold.

I det eldste norske lovverket, Gulatingslagen og Frostatingslagen, er det gno. *haukr* m. som er nytta når det dreiar seg om fangst av jaktfuglar. Men den islandske lovboka Grágás nyttar gno. *valr* i slike samanhengar. Av haukar som vart nytta under fangst, dreiar det seg først og fremst om hønehauk (*Accipiter gentilis*), og av falkar om jaktfalk (*Falco rusticolus*) og vandrefalk (*Falco peregrinus*).

Av sagalitteraturen og annan litteratur frå mellomalderen går det fram at falkar og haukar i denne perioden vart fanga i Noreg og eksporterte til det europeiske kontinentet, særleg til Danmark, Tyskland og Nederland, dessutan til Dei britiske øyane. Der vart fuglane nytta under fangst. Slike fuglar var elles ei sær s gjæv og ærefull gåve i kongs- og fyrstemiljø og blant andre stormenn (Thorsen 2007 s. 83 ff.). I Flateyjarbók er det fortalt at Håkon jarl eitt år sende 50 haukar som ei gåve til danskekongen Harald blåtann: «sendir Hakon jarll Haralldi konungi a einu sumri fimtuge hauka» (Flateyjarbók 1 s. 107). Av denne grunnen kalla Harald blåtann Noreg for si *Haukey*. Det blir òg fortalt at Håkon skulle betala skatt som bl.a. omfatta 60 haukar (falkar) til danskekongen: «hann skyllði giallda skatta þa alla er fyrr uar sagt. en þat var hundrat marka gullz ok .lx. hauka» (loc. cit.).

Falkar frå Noreg, Island og Grønland skal ha vorte rekna som sær verdfulle. I eit diplom skrivne i Avignon 12. september 1347 (DN 6 s. 212, nr. 184) takkar pave Clemens VI den norske kongen Magnus for dei kvite falkane og andre gåver som han hadde motteke frå han. Norske falkar skal òg ha vorte sende til sultanen i Tunis og Egypt, ifølgje Absalon Pedersson Beyer (Beyer 1567 s. 13).

Det har vorte fanga falkar både i fjellet og langs kysten, noko som fleire kjende funnstader, lokal tradisjon og – ikkje minst – stadnamn reflekterer. Somme stader har ein halde på med denne verksemda til langt ut på 1700-talet (Bø 1963 s. 68). Ifølgje skriftlege kjelder hadde falkefangarar frå kontinentet, særleg frå Nederland, opparbeidd seg rettar til å driva denne

fangsten; dei betalte skatt til Kongen. I Sverige dreiv tyskarar slik fangst. Etter ei reise til Dalarna sommaren 1734 gjev naturforskarer Linné i *Iter Dalecarlicum* nøyaktige opplysningar, bl.a. med fleire teikningar, om fangststader og fangstmåtar i grensestroka mellom Sverige og Noreg (Linnés *Dalaresa*, 1953, s. 78 ff.).

Det er dokumentert at nederlendarar fanga falkar i Rogaland og Vest-Agder på 1500- og 1600-talet. I Det første forsøg paa Norges naturlige historie skriv biskop Erich Pontoppidan bl.a.: «her i Norge, fornemmelig i Østerdalen, saa og i Christiansands stift, særdeles paa Jedderen, falde ogsaa meget herlige Jakt-Falke, graa og hviide, større og mindre» (Pontoppidan 1753 s. 118). Opplysningar om falkefangst på Jæren finn ein elles i *Norske Regnskaber og Jordebøger* frå 1520–1521 (1 s. 690), der det er gjort greie for skattlegginga. Ein kan likevel rekna med at denne aktiviteten er ein god del eldre i dette området.

Eit såkalla falkeleie, dvs. ein stad der det vart fanga falk, låg på garden Kvalbein i noverande Hå kommune på Sør-Jæren. På denne garden, i grensa med nabogarden Kvasheim, finn ein haugnamnet *Falkhaug*, som etter alt å døma har bakgrunn i falkefangsten i dette området. Det flate strandområdet nedføre haugen heiter *Leiet* /'leie/, medan ein stor stein heiter *Leiesteinen*, og ein mindre stein *Litle Leiesteinen*. Også nemnet *leie* n. har venteleg bakgrunn i at det her dreiar seg om eit gammalt falkeleie, der det i tidlegare hundreår vart fanga falkar. Det er ikkje truleg at namnet *Leiet* har bakgrunn i ein liggjestad for husdyr, for det vert i jærmalet omtala som *lege* f. /'le:ga/. Namn som *Lega* /'le:gå/ og *Bulega* /'bu:le:gå/, som førekjem mange stader på Jæren og i tilgrensande område, har bakgrunn i liggjestader for husdyr (bufe).

På den nemnde staden i Hå finn ein òg namnet *Fuglaviga*, nytta om ei vik der det held til mykje strandfugl. Dette er elles kjent som ei av dei beste tarevikene på Jæren. Tidlegare – særleg i åra 1890–1930 – vart taren mange stader langs Jærstrendene sankt, tørka og brend, og oska vart eksportert til bl.a. Skottland, der ho vart nytta i framstillinga av jod. Taren gav strandgardane viktige inntekter. At det er mykje tare i denne vika, er vel hovudgrunnen til at det held til mykje strandfugl her, noko som truleg er ein viktig grunn til at det har kome falkar her, særleg vandrefalkar, og at dette har vore ein høveleg stad til å fanga falk.

Ifølgje Tingbok for Jæren og Dalane frå 1. februar 1686 (Ba 42 1686 s. 2a–3a), var falkefangsten slutt i Hå på den tida, altså kring midten av 1600-talet. Dette vart stadfesta av lensmann Rasmus Eriksen Haarr og Lars Hanssen Haarr, båe frå Hårr, som er grannegard til Kvasheim. Dei vitna at falkar ikkje hadde blitt fanga i dette området i deira levetid.

Ein annan fangststad langs kysten av Jæren låg lenger nord i Hå, nemleg på garden Nærland. To stadnamn som er registrerte frå Nærland, inneheld ordet

hytte f., men det er uvisst om desse namna viser til fangsthytter som har vore nytta av falkefangarar, eller om dei viser til bygningar med andre føremål. Det sistnemnde er kanskje mest rimeleg. I det nemnde dokumentet frå 1686 vitna Erik Olsen Nærland at falkeleiet på Nærland hadde vore ute av bruk dei siste 50 åra.

Mange stadnamn frå norske fjellstrok inneheld eit nemne for fuglen falk, i nokre høve har namna bakgrunn i falkefangst. Svært vanleg er føreleddet *Falk-*. Frå fjellområda i Sirdal kan nemnast *Falkeknuden* (Hompland og Tonstad), *Falkefjellet* (Fidjeland, Valevatn, Eigeland, Liland og Tonstad), *Falkerinden* (Hompland) og *Falkåna* (Tonstad). I dei fleste høva siktar namna til tilhaldsstader for falkar, gjerne hekkestader.

I nokre stadnamn frå Sirdal refererer ordet *hytte* f. til den spesielle typen hytte som vart bygd for å fanga falkar og som vart nytta av falkefangarar. Ein varslar (fugl) gav melding om når falken nærma seg. Då falken prøvde å ta ei lokkedue som vart heist opp på ei stong ved hytta, kasta fuglefangaren eit nett over falken og fanga han. Nemnet *falkehytte* f. ligg føre i namnet *Falkehytta* (Josdal), og nemnet *hytte* f. i *Hytteheia* (Suleskard og Vatnedal) og *Hytteberget* (Hompland). Ein gammal fangststad for falkar er funnen nettopp på fjellplatået Hytteheia i Suleskard. Denne staden er omtala av B. M. Keilhau i reiseskildringa Reise i Lister- og Mandals-Amt i Sommeren 1839:

Paa Höiderne, som derefter vare at passere til Haahelleren (de stige op til omtrent eller lidt mere end 3000 F.o.H.), har man i Fortiden drevet Falkefangst; man viste os Tomten efter de fremmede Jægeres Hytte samt Stedet, hvor Duen udsattes. (Keilhau 1839 s. 377.)

Stadnamnet *Falk(a)hytta* førekjem elles to stader i Tysvær (Nord-Rogaland), nemleg frå grensa mellom gardane Dalva og Øverland, og på Baustad (Næss 2001 s. 135, 473). På Dalva finn ein òg relasjonsnamnet *Falkhyttekra* /"falkytekra". I Norske lensrekneskapsbøker 1548–1567 (3 s. 56) er det frå dette området (under garden Nessa i Hindarå prestegjeld) nemnt ein «Her Jens po Ness fugle konge», som truleg siktar til ein falkefangar.

Også på Karmøyna var det falkeleie, i alle fall heilt sør på øya, på Skudenes, og kanskje vart det òg fanga falkar lenger nord, på Åkra (Fyllingsnes 2000 s. 337 ff.). I Norske Regnskaber og Jordebøger (1 s. 83) er det frå 1518 opplysningar om at presten på Avaldsnes betalte 20 rhinske gylden på vegne av Cornelius Falckeness for eit falkeleie i Skudenes. I Norske lensrekneskapsbøker 1548–1567 (4 s. 12) er det opplyst at Henndrich Peithers i 1567 betalte 5 dalar til kongen for leige av Skudenes falkeleie (Fyllingsnes op. cit. s. 341). Elles peikar Fyllingsnes på at stadnamnet *Falkenhaug* på Åkra «kan indikere at det fantes fangstplasser også på Vest-Karmøy» (op. cit. s. 337).

Liknande namn og fangststader er funne fleire andre stader i Noreg, jf. Barth 1975 s. 121–133 og Barth & Barth 1984 s. 219–247. Jacobsen og Mol-

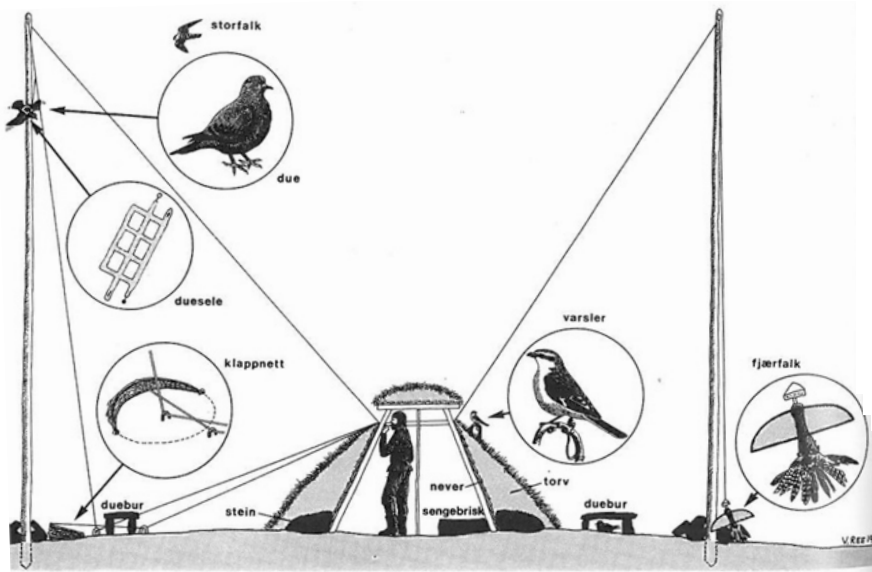

Fig. 3. Falkehytte, teikna av Viggo Ree (Barth & Barth 1984 s. 231).

tubakk har undersøkt ein fangststad på *Falkfangarfjellet* i Skåbu (Oppland), jf. Jacobsen & Moltubakk 1992 s. 46–64. Ifølgje Bø (1962 s. 27–59) er namneledd som *Falkfangar-* og *Falk(e)hytt-* pålitelege kjelder som viser til fangststader. Blant døme frå fjellstroka i grensa mellom fylka Sør-Trøndelag, Oppland og Hedmark kan nemnast *Falkfangarvola* (Tydal), *Falkfangarhøgda* (Røros, Nord-Fron og Engerdal), *Falkfangarhøa* (Oppdal), *Falkfangarbekken* (Oppdal), *Falkfangarhytton* (Oppdal), *Falkfangarfjellet* (Nord-Fron), *Falkfangarmyra* (Røros), *Falkhyttvola* (Tydal), *Falkhyttjøna* (Tydal) og *Falkhyttkollen* (Dovre).

7. Sluttord

Av døma og omtalen ovanfor går det fram at ein i dei lokale stadnamna – i mikrotoponyma – finn mykje verdfull informasjon om fugleliv og fuglefangst i tidlegare tider. I nokre høve dreiar det seg om fangstmåtar som ein kan rekna med går attende til mellomalderen. Ved å granska stadnamn som har levd på folkemunne like til vår tid, kan ein lokalisera fangststader og i somme høve få opplysningar om fangstmåtar som tidlegare har vorte nytta. Av døma går det elles fram at stadnamna er særst verdfulle kjelder i tverrvitskapleg forskning, t.d. når ein set namna i samanheng med opplysningar som finst i eldre skriftlege kjelder og med spor i marka som er undersøkte av arkeologar. Fugle-

fangst er sjølvsgt berre eitt av mange saksområde der stadnamna kan nyttast i tverrvitskapleg samanheng.

Kjelder og litteratur

- Amtmannsrapport for Stavanger Amt 1861–1865. Statsarkivet i Stavanger.
- Barth, Edvard K., 1975: Fangsthytter for jaktfalker i norske fjell. I: Norsk skogbruksmuseum. Årbok 7 (1972–75). S. 121–134.
- Barth, Sonja & Barth, Edvard K., 1984: Falkefangertufter og falkefangst i Sør-Norge. I: Norsk skogbruksmuseum. Årbok 10 (1982–84). S. 219–251.
- Beyer, Absalon Pedersson, 1567: Om Norgis rige. Hist.-topogr. skrifter om Norge. Red.: G. Storm. 1895. Christiania.
- Bø, Olav, 1962: Falcon catching in Norway. Oslo. (Studia Norvegica 11.)
— 1963: Falkefangst i Noreg i nyare tid. I: Norsk skogbruksmuseum. Årbok 3 (1961–62). S. 68–120.
- de Fine, Bendix Chr., 1745: Stavanger Amptes udførlige Beskrivelse. Red.: P. Thorson. 1952. Stavanger.
- Flateyjarbók 1. 1860. Christiania.
- Fyllingsnes, Frode, 2000: Karmøys historie – med de tusen hjem 2. Kopervik.
- Håland, Karthon, 1975: Gunhild Kvinen. Et liv i fjellheimen. Oslo.
- Jacobsen, Harald & Moltubakk, Nils Jørgen, 1992: Falkefangst i Skåbu. I: Årbok for Gudbrandsdalen. S. 46–64.
- Keilhau, B. M., 1839: Reise i Lister- og Mandals-Amt i Sommeren 1839. I: Nyt Magazin for Naturvidenskaperne 2. Christiania. S. 333–400.
- Kongsspegele. I: Den norrøne litteraturen 5. 1963. Oslo. S. 20–193.
- Langhelle, Svein Ivar, 1983: Soga om Sola og Madla 3. Sola.
- Linnés Dalaresa. Iter Dalecarlicum. Red.: Arvid Hj. Uggla. 1953. Stockholm.
- Molaug, Eldar, 1933: Stadnamni frå 28 gardar i Fossan (Forsand) herad i Rogaland. Upubliseret hovudfagsavhandling. Universitetet i Oslo.
- Norsk ordbok 2014. Setelarkivet.
- Norsk riksmålsordbok 4. 1983. Oslo.
- Norske lensrekneskapsbøker 1548–1567. 3, 4. Utg. av Riksarkivet. 1938, 1941. Oslo.
- Norske Regnskaber og Jordebøger 1. 1885. Christiania.
- Næss, Gunnvor Eggebø, 1978: Namn frå hei og heim i Årdal i Ryfylke. Upubliseret hovudfagsavhandling. Universitetet i Bergen.
- Næss, Hans Eyvind, 2001: Tysvær. Gard og ætt. 7. Tysvær.
- Næss, Jenny Rita, 1975: «Holmen i Havet». Reisebrev fra Utsira. I: Frå haug ok heiðni 3. S. 299–309.
- Pontoppidan, Erich, 1753: Norges naturlige historie 2. København.
- Ree, Viggo, 1998: Måkefangst med «måkahu» på Utsira i Rogaland. I: Årbok for Karmsund 1997–98. S. 198–213.
- Sahlgren, Jöran, 1964: Valda ortnamnsstudier. Uppsala.
- Sirdal 7. Kultursoge 2. Red.: Elisabeth Seland. 2011. Tonstad.
- Snorres kongesoger: Snorre Sturluson: Noregs kongesoger. 1979. Oslo.
- Stavanger Aftenblad 24.10.1903, 24.3.1908, 26.3.1908, 7.4.1908.
- Strøm, Boye, 1888: Topografisk-statistisk Beskrivelse over Stavanger Amt. Kristiania.
- Sunnanå, Olav, 2007: Stadnamn i Rennesøy kommune. Rennesøy.

- Særheim, Inge, 1978: Stadnamn frå sjøen på Jæren. Upublisert hovudfagsavhandling. Universitetet i Bergen.
- 1989: Kvitsøy. Namn og stader. Stavanger.
- 1990: Utsira. Namn og stader. Stavanger.
- 1992: Sirdal. Namn og stader. Tonstad.
- 2007: Stadnamn i Rogaland. Bergen.
- Thorsen, Vivi Gogstad, 2007: Fangst og eksport av norsk rovfugl ca. 1100–1350. Upublisert masteravhandling. Universitetet i Oslo.
- Tingbok 1686. Sorenskrivaren i Jæren og Dalane. Tingbok Ba 42 1686 i Statsarkivet i Stavanger.
- Utskiftingsdokument 10.7.1865 (J. nr. 520/1973 s. 13) i Statsarkivet i Stavanger.

Summary

Orresnora, Falkehytta, Mågahuset and Ørnhus

Some place-names referring to bird catching

By Inge Særheim

Place-names are important sources about several aspects of cultural history. The names localize former traditions, activities and phenomena, and the semantic content of the names give information about the locations, e.g. about fishing and catching. There are, however, certain methodological challenges which must be taken into consideration when using toponyms as sources about cultural history, concerning the interpretation of the names and how representative the phenomena and activities mentioned are.

A number of local place-names (microtoponyms) from southwestern Norway, along the coast as well as in the mountains, denote locations where birds have been caught. The semantic content of some toponyms provides specific information about bird catching in various locations. Several names refer to old hunting methods, some of them no longer known by common people.

Some names from coastal areas refer to so-called *måk(e)hus*, i.e. ‘gull houses’, a special type of trap used to catch seagulls, constructed of stone walls and wooden slats and boards. The birds were able to get into these ‘houses’ to get the bait, but they could not get out because of the boards and slats. Many toponyms from the mountains refer to catching white and black grouse, which earlier was an important condition for being able to survive on many mountain farms in Norway. A large number of black and especially white grouse were caught in snares and sold every year. A quite common first element in place-names from the mountains is *Snore-* (‘snare’). Place-names like *Ørnhus*, *Ørnhuset* and *Ørnahuset* refer to a so-called *ørn(e)hus*, i.e. ‘eagle house’, used when catching eagle. Eagles were caught in the mountains as well as along the coast.

Of special interest are place-names giving information about falcon catching, which earlier took place in the mountains as well as along the coast, dating back to medieval times. Most of the falcons caught were exported to the European continent and the British Isles, where they were used in falconry. The name *Falkehytta*, which appears in Sirdal (Vest-Agder) and Tysvær (Rogaland) refers to a special type of hut constructed to catch falcons, used by the falcon catcher.

Navnetypen *-gård* i Danmark

Den mest almindelige, men mindst undersøgte, danske navnetype?

Af Peder Dam

Namn och bygd 101 (2013), 67–88.

Peder Dam, Department of History, SAXO-Institute, University of Copenhagen: Names in *-gård* in Denmark. The commonest, but least studied, Danish name type?

Abstract

This article undertakes a survey and analysis of place-names of the *-gård* type, and of the settlements which they denote. Just under 2 000 settlements with names of this type around 1700 within the present-day territory of Denmark are reviewed and linked to a range of cultural geographical data, with a particular emphasis on the historical size of the settlements in 1688. Names in *-gård* were geographically very unevenly distributed across the country, and were used for isolated farms, for manor houses and, in a few cases, for villages.

Keywords: Names of the *-gård* type, settlement structure, settlement history, cultural geography, Middle Ages, GIS, isolated farms, manor houses.

Som det står i artikeloverskriften, så er navnetypen *-gård* både en af de mest almindelige navnetyper, faktisk den mest almindelige i Danmark såfremt alle nutidige bebyggelsesnavne medtages, men tillige en af de mindst undersøgte, i hvert fald den mindst undersøgte af de større danske navnetyper. I Sverige har der derimod været arbejdet mere med *-gård*, for eksempel Svante Strandberg 1977 og 2005. En del af forklaringen er ganske givet, at mange stednavne på *-gård* er yngre og ganske simple at tolke, men måske er en del af forklaringen også, at navnetypen er så stor og forskelligartet, at den bliver lidt uoverskuelig at kaste sig over? Denne artikel vil netop forsøge at gøre navnetypen mere overskuelig, dels gennem landsdækkende kortlægninger ca. 1700, dels gennem en underinddeling af navnetypen og de bebyggelser, som navnene denoterer. Sideløbende vil jeg godt sætte spørgsmålstejn ved, hvor simpel navnetypen reelt er.

Artiklen her skal dog ikke ses som en tilbundsgående navnetypeundersøgelse. Dertil ville der kræves meget mere fokus på for eksempel forleddene, de middelalderligt nedlagte bebyggelser og langt flere case-studies. Målet er her mere beskeden, nemlig primært en kortlægning og en overordnet historisk-geografisk analyse af navnetypen ca. 1700. Forhåbentligt kan der dog gø-

res en række onomastiske og kulturgeografiske observationer, som kan være til gavn for navneforskere.

Metode, kilder og fagligt fokus

Nærværende artikel udspringer af mit igangværende postdoc-projekt, Ekspansion i en brydningstid (www.saxo.ku.dk/ekspansion), hvor det er målet at undersøge, kortlægge og klassificere bebyggelsesekspansionen i sen vikingetid og tidlig middelalder inden for det nuværende Danmarks grænser. Det overordnede fokus i projektet er dermed bebyggelsehistorisk, men en række fagligt meget spredte kilder, ikke mindst fra navneforskning, inddrages. Udgangspunktet for de landsdækkende analyser er således bebyggelsesnavne og navnetypeklassificeringer af disse, der gennem sproglige, historiske, geografiske og arkæologiske kilder forsøges tidsbestemt til anlæggelsesperioder, hvorefter det gennem kortlægninger vurderes, hvor og hvornår bebyggelsesekspansionerne foregik. Og selvfølgelig hvad variationerne i tid og rum skyldtes.

Hovedkilden til de landsdækkende analyser er Chr. V's matrikel fra 1688 udgivet ved Henrik Pedersen 1928, hvor alle godt 12 300 bebyggelser som landsbyer, enkeltliggende gårde og hovedgårde i Kongeriget er oplyst, og disse er blevet kortlagt digitalt i GIS (Geografisk Informations System). Sønderjylland og Bornholm blev ikke dækket af matriklen, og bebyggelseskortlægningen er derfor her sket på baggrund af den digitaliserede udgave af DS, hvor fra i alt godt 2 000 bebyggelser, der eksisterede ca. 1700, er tilføjet. Endeligt er de i alt 14 411 stednavne blevet navnetypeklassificeret efter ældste kildeform, primært til endelsesformer som *-torp*, *-sted* eller *-gård*, men i enkelte tilfælde også til for eksempel præpositionsnavne eller imperativnavne. Klassificeringen er i alt overvejende grad sket ud fra den eksisterende litteratur som DS, ordbogen DSt samt navnetypemonografier. Selv har jeg navnetypeklassificeret godt 2 000 stednavne med venlig assistance fra flere hos Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet, mens knap 1 000 stednavne har været umulige at klassificere inden for rammerne af postdoc-projektet. Enten fordi den eksisterende litteratur ikke har kunnet klassificere disse entydigt, eller fordi jeg ikke har kunnet klassificere nogle af dem, der ikke har været behandlet tidligere.

De enkelte bebyggelser har dertil fået tilknyttet en række kulturhistoriske informationer, bl.a. eventuel sognekstatus med kirke, den omkringliggende arkæologiske fundkoncentration fra for eksempel vikingetiden, samt hvad der er særligt relevant i denne sammenhæng: Matrikulære oplysninger fra Chr. V's matrikel. Matriklen fra 1688 indeholder oplysninger om for eksempel an-

tallet af gårde, huse, det dyrkede areal samt en samlet vurdering af hele det landbrugsmæssige ressourcetilliggende for hver bebyggelse angivet i takseringsenheden *tønder hartkorn*. Hartkornet blev udregnet efter en storstilet opmåling og bonitetsvurdering af alle agerjorderne samt en mere overordnet vurdering af de øvrige ressourcer som for eksempel eng, skov og hede i 1680'erne (Dam & Jakobsen 2008 s. 84 ff.).

Det er en grundlæggende forudsætning for hele projektet, at alderen på en bebyggelse både kan vurderes ud fra:

- 1) Navnetypen og andre sproglige forhold.
- 2) Den historiske bebyggelsesstørrelse, idet ældre bebyggelser oftere var større end yngre.
- 3) Sognestatus, idet ældre bebyggelser oftere var kirkebyer.
- 4) Arkæologisk fundkoncentration, idet der for eksempel omkring bebyggelser, der eksisterede før vikingetiden, oftere kan konstateres en højere fundkoncentration fra vikingetiden. Bebyggelser anlagt efter vikingetiden vil derimod ikke have en sådan korrelation med vikingetidigt arkæologisk fundmateriale.

Disse fire forudsætninger kan selvfølgelig problematiseres og kritiseres på flere måder. For eksempel ud fra en pointering af den principielle forskel mellem bebyggelse/bebyggelsesnavn/bebyggelseslokalitet, hvor navnet kan være yngre end bebyggelsen (for eksempel gennem navneskift), eller bebyggelseslokaliteten kan være yngre end stednavnet (for eksempel ved bebyggelsesflytning). Ligeledes er det potentielt en problemstilling, at der benyttes en så sen kilde som matriklen fra 1688, når fokus reelt er sen vikingetid og tidlig middelalder. Endelig har hver kildegruppe en række problemstillinger. I projektet løses disse udfordringer dels ved gentagelse af de kvantitative analyser for hver region, dels ved en række case-studies i regioner med mere fyldige kilder, for eksempel øen Falster med den middelalderlige Falsterliste, samt endeligt gennem lokalstudier af arkæologisk velbelyste lokaliteter. Disse problemstillinger er dog diskuteret i en anden artikel (Dam 2008), og i stedet for skal de særlige udfordringer ved navne på *-gård* diskuteres her.

Det er, som nævnt, en antagelse, at jo ældre en bebyggelse var, jo større var bebyggelsens historiske størrelse typisk, for eksempel målt i tønder hartkorn 1688, og dette er vel at mærke en antagelse, der kan understøttes ud fra sproglige, arkæologiske og bebyggelsesmæssige kilder (Dam 2008). Men bebyggelsesstørrelse afhænger selvfølgelig langt fra kun af alder. I nogle egne af landet var bebyggelserne på grund af landskabet typisk store, i andre egne typisk små, og når en navnetype som *-gård* har en kraftig koncentration i bestemte egne, var den gennemsnitlige størrelse af disse bebyggelser i ligeså høj

grad en afspejling af, hvor de fandtes, som hvornår de er blevet anlagt. Dertil kan der på grund af det sproglige indhold ved en navnetype være en overvægt af bestemte bebyggelsesstørrelser: Et hus vil i Danmark i overvejende grad have et langt mindre tilliggende end en gård, mens en by omvendt typisk vil have et større tilliggende. Dette er naturligvis ikke nødvendigvis, fordi at der er en forskel i, hvornår de er anlagt. Det er primært fordi, at *hus*, *gård* og *by* angav og angiver noget forskelligt. Umiddelbart kunne det derfor synes, at grundlaget for sammenligninger af bebyggelsesstørrelser falder til jorden, men løsninger er for eksempel at sammenligne enkeltgårde inden for navnetypen *-gård* med andre enkeltgårde inden for andre navnetyper, helst inden for mindre regioner, jævnfør pointeringen af de geografiske variationer. Det store kvantitative materiale muliggør det, men før vi kan komme så vidt, er det altså helt nødvendigt at få afklaret, hvad *gård* betød, hvad en gård var i landbrugsmæssig henseende, samt hvor navnetypen *-gård* fandtes.

Om *gård*, gård og *-gård*

Som ord gennemgik *gård*, gl. *garth*, en betydningsforskydelse fra ‘indhegning, gårde’ til ‘indhegnet plads’ til betydning ‘bygninger der udgør denne indhegning’. Det er i den sidstnævnte betydning, at *gård* anvendes i dag, om end de ældre betydninger har overlevet dialektalt samt i flere ord, for eksempel *kirkegård* og *baggård* (DS 23 s. 11–12; ODS). Og som det vil fremgå, er det omdiskuteret, hvorvidt de ældre betydninger er baggrund for nogle af bebyggelsesnavnene inden for navne på *-gård*.

I historisk kontekst var en gård grundenheden i landbruget, men størrelserne af gårdene varierede meget både lokalt og regionalt. For at vise de egnessmæssige forskelle i Danmark er gennemsnitsværdier for henholdsvis Vestjylland og Sjælland vist i fig. 1, idet Vestjylland repræsenterede nogle af de mest sandede og landbrugsmæssigt dårligste jorder, mens Sjælland havde nogle af landets bedste agerjorder, om end der var en del skovarealer i de mest kuperede egne. I Vestjylland var der gennemsnitligt 136,1 hektar pr. gård, men heraf var kun 18,3 hektar dyrket, mens resten var ekstensivt udnyttede arealer som enge, kratarealer og ikke mindst hede. På Sjælland var der ganske vist kun 45,8 hektar pr. gård, men da næsten halvdelen var dyrket, var det gennemsnitlige dyrkede areal med 17,4 hektar næsten lige så højt som i Vestjylland, og da agerjorden dertil var langt mere frugtbar og takseringen i Chr. V's matrikel derfor tilsvarende høj, var en sjællandsk gård målt i hartkorn næsten en halv gang større. Eller formuleret kortere: Målt i areal var de sjællandske gårde ganske vist langt mindre end de vestjyske gårde, men målt ud fra den landbrugsmæssige ressourceværdi en del større. Det skal dog fremhæves, at dette

er regionsgennemsnit, og som det vil fremgå af afsnittet herunder om enkeltgårde, kan næsten alle gårdstørrelser konstateres.

	Antal gårde	Totalt areal pr. gård (hektar)	Ager pr. gård (hektar)	Ressource pr. gård (tdr. hartkorn)
Sjælland	15 059	45,8	17,4	6,7
Vestjylland	7 088	136,1	18,3	4,3
Hele kongeriget	57 344	64,4	17,6	5,6

Fig. 1. Regionsgennemsnit for to regioner samt landsgennemsnit 1688. Udarbejdet fra data fra Dam & Jakobsen 2008 s. 92 ff.

Inden for dansk navneforskning er *-gård* kun undersøgt ganske lidt. I flere bind af DS omtales navnetypen slet ikke i indledningerne, for eksempel ikke i bindene for Viborg Amt eller Ringkøbing Amt, hvor *-gård* ellers er særligt rigt repræsenteret. Hvor den omtales og behandles i de øvrige bind af DS og i anden stednavnelitteratur, er det typisk relativt kortfattet på trods af navnetypens store udbredelse. De enkelte navne tolkes selvfølgelig i litteraturen, men der drages sjældent generelle konklusioner om navnetypen. Kristian Hald behandler den til gengæld overordnet flere gange, bl.a. i indledningen til Sønderjyske Stednavne (DS 3 s. XXVII), Vore Stednavne (1965 s. 157–158) og i en artikel s.v. Gårdnavne i KL (5 sp. 635 f.), hvor han bl.a. opdeler navnene efter primært bebyggelseshistoriske kriterier, og efter hvad navnene beskriver:

- 1) De talrige navne med efterleddet *-gård* på udflyttede gårde efter landboreformerne omkring år 1800.
- 2) Marknavne, hvor *-gård* indgår i dets ældre betydning 'gærde', for eksempel humlegård, græsgård og kålgård.
- 3) De få kendte navne med efterleddet *-gård* på gårde beliggende i landsbyerne før ca. 1800.
- 4) Enkeltliggende bondegårde uden for landsbyer før ca. 1800.
- 5) Hovedgårde, ofte udskilt fra en landsby i løbet af senmiddelalderen eller 1500-/1600-tallet.
- 6) Landsbynavne med efterleddet *-gård*, hvor Hald (1965 s. 157–158) skriver: »Undertiden optræder *-gaard* som Efterled i gamle Landsbynavne, hvor Ordet har den ældre Betydning 'indhegnet Omraade', en Betydning, der endnu lever i Dialekterne. Til denne Gruppe maa f. Eks. henføres det jyske Sognavn Davgaard (1399 Daghægard), der antages at være sammensat med et Mandsnavn *Daghi, som ogsaa indgaar i Navnet Dagerup. At den store Landsby Davgaard, i Matriklen 1688 paa 23 Gaarde og 9 Huse, skulde have udviklet sig af en enkelt Gaard er næppe tænkeligt.«

Denne opdeling kan kritiseres, da grænserne mellem de seks kategorier af *-gård* på nogle områder kan være flydende. For eksempel kunne en enkeltlig-

gende bondegård blive ophævet til hovedgård, mens en hovedgård kunne overgå til at blive »almindelig« bondegård, enten en stor bondegård eller gennem opsplnitning til flere bondegårde af egnstypisk størrelse. Såfremt disse statusskift er sket i middelalderen, er der ikke nødvendigvis kilder til at påvise dette sikkert. Dertil kan der også have eksisteret enkeltliggende gårde, ikke kun landsbyer, hvor efterleddet er *-gård* i dets ældre betydning 'gærde'. Opdelingen er dermed ikke uproblematisk, men det er for mig at se den eneste mulige, hvis man som her ønsker et overblik over hele navnetypen, der optræder ved selvstændige bebyggelser ca. 1700, dvs. punkt 4–6 herover. Dette skyldes navnetypens antal, men i høj grad også at det oftest er umuligt at adskille bebyggelsesnavne, hvor *-gård* indgår i betydningerne henholdsvis 'gård' og 'gærde' ud fra sproglige forhold alene. Efter en overordnet kortlægning af alle *-gård*-navne 1688 vil derfor henholdsvis enkeltliggende bondegårde, hovedgårde samt landsbyer 1688 inden for navnetypen *-gård* i det følgende blive analyseret hver for sig. Der er på en række felter så store forskelle mellem disse, at det ikke giver mening at slå dem sammen til en kategori. I stedet vil opdelingen i enkeltliggende bondegårde, hovedgårde og landsbyer blive diskuteret/kritiseret undervejs samt i konklusion.

De i alt 1 887 bebyggelser af navnetypen *-gård* fandtes over hele landet omkring år 1700, men de var meget ujævnt fordelt. Med undtagelse af Bornholm var der kun få *-gård*-bebyggelser på øerne. På Fyn, Sjælland og de omkringliggende øer var der typisk kun én pr. sogn, hvis der var nogen overhovedet. Af de 695 sogne havde kun 32 sogne to eller flere bebyggelser med navne på *-gård*. Navnetypen fandtes primært ved hovedgårde, ved enkelte større landsbyer samt ved enkeltgårde i de mest skovrige egne. Sammenlignet med det øvrige af landet var navne på *-gård* relativt få og spredte, og øerne var da også domineret af relativt frugtbare agerbrugsegne, hvor gårdene primært lå i landsbyerne.

Den østlige del af Jylland mindede både landskabsmæssigt og bebyggelsesmæssigt meget om øerne, og der var overordnet en tilsvarende lighed med udbredelse af *-gård*: Navnetypen fandtes primært ved hovedgårde og spredte enkeltgårde i skovområder. Den største undtagelse var den østlige del af Sønderjylland, for eksempel på øen Als og omkring Haderslev, hvor der var overraskende mange bebyggelser med navne på *-gård*. Det kan ifølge ovenstående beskrivelse af datagrundlaget skyldes kilderne, i det DS er benyttet i stedet for matriklen, men forklaringen er i det mindste delvist også, at der flere steder i den østlige del af Sønderjylland skete en ellers efter danske forhold ukendt udskiftning og udflytning af gårde fra landsbyerne i 1500-/1600-tallet (Trap Danmark 26 s. 894 og 1242).

Det umiddelbart mest overraskende er dog fordelingen af *-gård* i egne med mange enkeltgårde: Nordjylland, Vestjylland og Bornholm. I disse tre områ-

der ville der være rig mulighed for at anvende navneendelsen, men det var kun i nogle af regionerne, at *-gård* var udbredt. Det vil der med inddragelse af Chr. V's matrikel blive set nærmere på under enkeltgårdsafsnittet herunder, men Bornholm skal dog fremhæves allerede nu. Det er uden sammenligning den del af landet, hvor navnetypen var rigest repræsenteret: 635 eller 67 % af alle øens bebyggelsesnavne havde endelsen *-gård*. Bornholm var og er på en række områder enestående i dansk henseende, blandt andet fordi at egentlige landsbyer ikke fandtes.

Fig. 2. Punktkort over navne på *-gård* ca. 1688.

Enkeltliggende bondegårde

Når navnetypeklassifikationerne kombineres med historiske matrikulære data, træder et tydeligt mønster frem: *-gård* blev, og bliver stadig i dag, i alt overvejende grad benyttet om middelstore eller store landbrugsbedrifter, jævnfør sammenligningen af *-hus*, *-bol* og *-gård* i fig. 3. Enkeltbebyggelser med navne på *-hus* blev anvendt om bebyggelser uden jord eller med kun ganske lidt jord; typisk under 1 tønde hartkorn og kun ganske sjældent om bebyggelser med mere end 3 tønder hartkorn. Enkeltbebyggelser med navne på *-bol* var typisk lidt større, og var med få undtagelser på mellem $\frac{1}{2}$ og 5 tønder hartkorn. Derimod er de fleste enkeltbebyggelser med navne på *-gård* kun ganske sjældent mindre end to tønder hartkorn, og det typiske er 2–8 tønder hartkorn.

Der var 4 556 enkeltgårde i 1688 inden for matriklens område, hvoraf 815 eller 18 % havde navne på *-gård*. I første omgang vil der kun blive fokuseret på de enkeltliggende bondegårde i Jylland, mens Øerne og Sønderjylland først vil blive omtalt til sidst. Dette skyldes dels, at navne på *-gård* var meget fåtalige på Fyn, Sjælland og de omkringliggende øer, dels at særlige navnemæssige forhold gør sig gældende på Bornholm, og endeligt at Bornholm og Sønderjylland ikke var omfattet af matriklen 1688. Ved de følgende kortlægninger vises dermed ganske vist kun ca. halvdelen af landet, men det var til gengæld den halvdel af landet, hvor langt hovedparten af de enkeltliggende bondegårde fandtes.

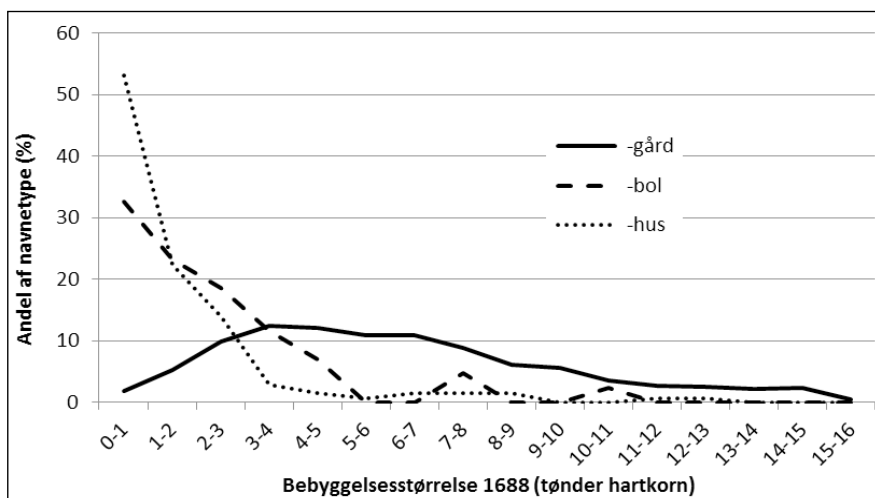

Fig. 3. Gennemsnitlig bebyggelsesstørrelse for enkeltbebyggelser med navne på henholdsvis *-gård*, *-bol* og *-hus*. Bebyggelser helt uden jord, hvilket her særligt er relevant for dem med navne på *-hus*, er sjældent medtaget i matriklen, da de ikke skulle yde skat, og de er derfor kraftigt underrepræsenteret.

I fig. 4 ses et egnsgennemsnitskort over andelen af bebyggelser i matriklen 1688, der var enkeltliggende gårde. Enkeltgårde dominerede særligt i det indre af Jylland, syd for den vestlige del af Limfjorden samt i den østlige del af Vendsyssel. Generelt var tendensen, at jo dårligere jorderne var, jo flere enkeltgårde var der. Undtagelsen er dog egnen syd for den vestlige del af Limfjorden, hvor jorderne var på højde med Thy/Mors og Østjylland, mens den egnstypiske bebyggelsesstruktur med enkeltgårde i Vestjylland alligevel dominerede. Dette er også en væsentlig del af forklaringen på, at der antalsmæssigt var så mange enkeltgårde. Jorderne var generelt gode her, men alligevel og måske på grund af egnstraditioner var bebyggelsesstrukturen domineret af enkeltgårde, som i det øvrige Vestjylland, hvor dårligere jorder dominerede.

I fig. 5 ses andelen af *-gård* blandt enkeltgårde, og hvis denne sammenlignes med andelen af enkeltgårde i fig. 4, må konklusionen være klar: Der er ingen sammenhæng. Der kan konstateres regioner, hvor navne på *-gård* dominerede i såvel egne med mange enkeltgårde (for eksempel egnen syd for den vestlige del af Limfjorden) såvel som i egne med få enkeltgårde (for eksempel i Thy/Mors/Salling). Omvendt kan der konstateres regioner, hvor navne på *-gård* var praktisk taget fraværende i såvel egne med mange enkeltgårde (for eksempel den østlige del af Vendsyssel) såvel som i egne med få enkeltgårde (for eksempel den sydlige del af Nørrejylland).

Til gengæld ses der ét næsten geografisk sammenhængende område, hvor navnetyper dominerede på tværs af landskabstyper, bebyggelsehistoriske forhold, landbrugsmæssige forhold, dialektgrænser og kendte administrative grænser fra middelalderen: Navnetyper fandtes ganske vist i alle dele af landet, men den var relativt set klart mest dominerende langs Limfjorden fortsættende ned langs Vestkysten med tyngdepunktet syd for den vestlige del af Limfjorden, hvor næsten halvdelen af alle enkeltgårde havde endelsen *-gård*. Jeg kan ikke tolke dette som andet end en regional navngivningstradition, som jeg i øvrigt mener at kunne finde flere af i mit samlede datamateriale 1688, når alle navnetyper analyseres i mit igangværende postdoc-projekt.

I egne, hvor navne på *-gård* var mere fraværende, kan der konstateres andre dominerende navnetyper blandt enkeltgårdene. Andelen af oprindelige naturnavne, se fig. 6, viser næsten den inverse udbredelse af *-gård*. Naturnavne blandt enkeltgårdsnavne var særligt udbredt i de enkeltgårdsrige egne, hvor navne på *-gård* var svagt repræsenteret, for eksempel det centrale Vestjylland og den østlige del af Vendsyssel. En særligt regional markant navnetype var navne på *-holt*. Af de 145 enkeltgårde med navne på *-holt* i hele landet lå de 100 i den østlige del af Vendsyssel. For både oprindelige naturnavne og *-holt*-navnene gælder, at de var særligt rigt repræsenteret blandt mindre landsbyer i samme områder, som de var rigt repræsenteret blandt enkeltgårde, mens dette, som det vil fremgå senere, ikke var tilfældet ved navne på *-gård*.

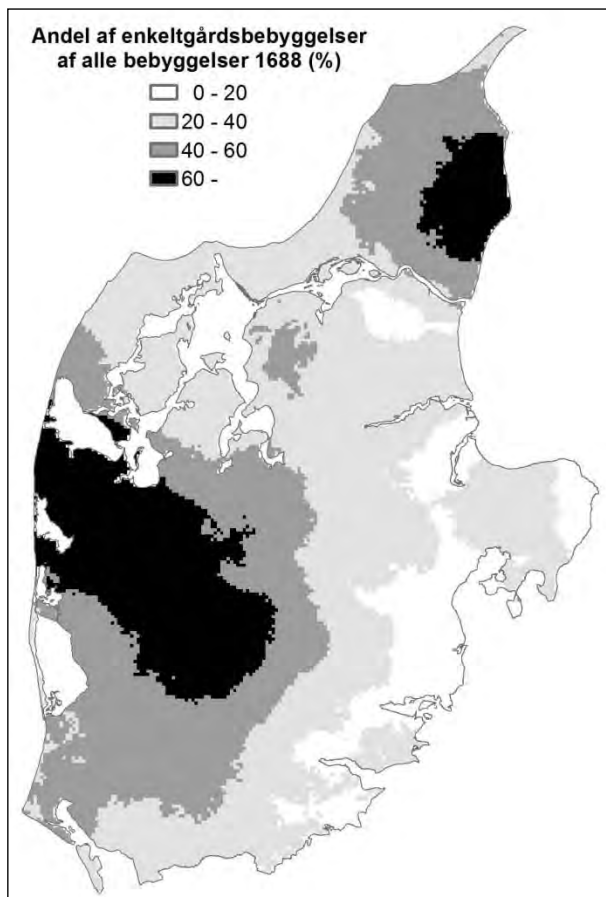

Fig. 4. Andel af enkeltgårde ud fra alle bebyggelser 1688. Kortet viser »egnsgennemsnit«: andel målt inden for en valgt radius, her 15 kilometer.

I Sønderjylland synes tendenserne at ligne dem, som kunne konstateres i den sydlige del af Nørrejylland. Enkeltgårde fandtes let spredt over hele regionen, og heraf var kun omtrentligt 10–20 % navne på *-gård*. Da Chr. V's matrikel ikke omfattede Sønderjylland, kan der dog ikke gives præcise tal. Det kan der til gengæld for de fynske og sjællandske øgrupper, hvor konklusionen, i det mindste set i forhold til Jylland og Bornholm, er klar: Der var både få enkeltliggende bondegårde (576 eller 2 % af alle gårde), og heraf var endda kun knap en tiendedel navne på *-gård*. Med kun 59 enkeltliggende bondegårde på Fyn, Sjælland og omkringliggende mindre øer var der faktisk næsten dobbelt så mange hovedgårde med navne på *-gård*. Både de enkeltliggende bondegår-

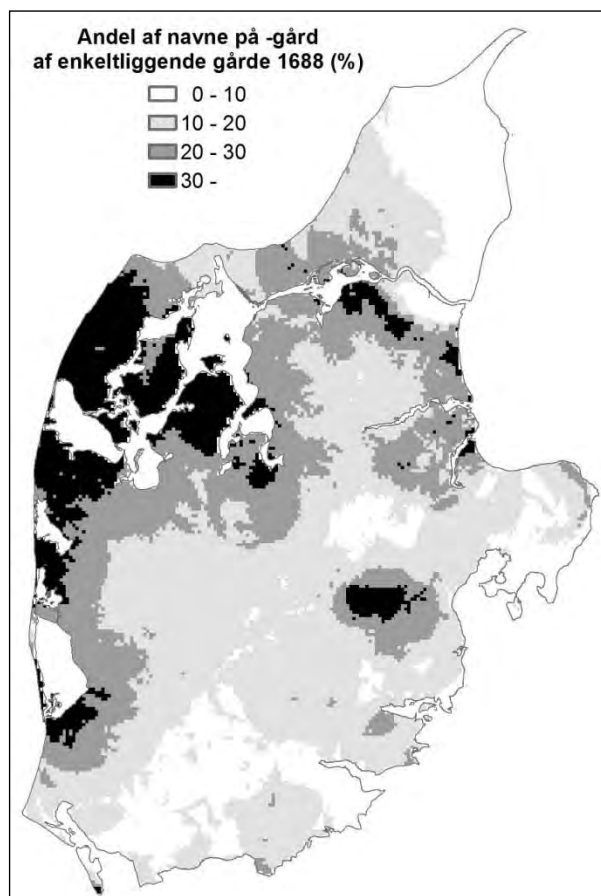

Fig. 5. Andelen af navne på *-gård* blandt enkeltgårde. Kortet viser »egnsgennemsnit«: andel målt inden for en valgt radius, her 15 kilometer.

de generelt og heraf navne på *-gård* inden for disse var primært lokaliseret i skovegne med mere spredte landbrugsmæssige ressourcer.

For hele landet med undtagelse af Bornholm gælder, at forleddet i navne på *-gård* oftest er naturbeskrivende. De mest almindelige forled er således *hede* (29), *kær* (19) og *sø* (16). Verdenshjørnerne indgår ligeledes ofte: *øster* (16), *nør/nørre* (12), *vester* (9) og *sønder* (8). Landsbynavne og personnavne indgår til gengæld kun sjældent som forled. Som den eneste med flere end to forekomster, er der konstateret tre *Knudsgård*.

Forleddene samt den geografiske udbredelse, der modsvarer den geografiske udbredelse af oprindelige naturnavne peger i retning af en primært mid-

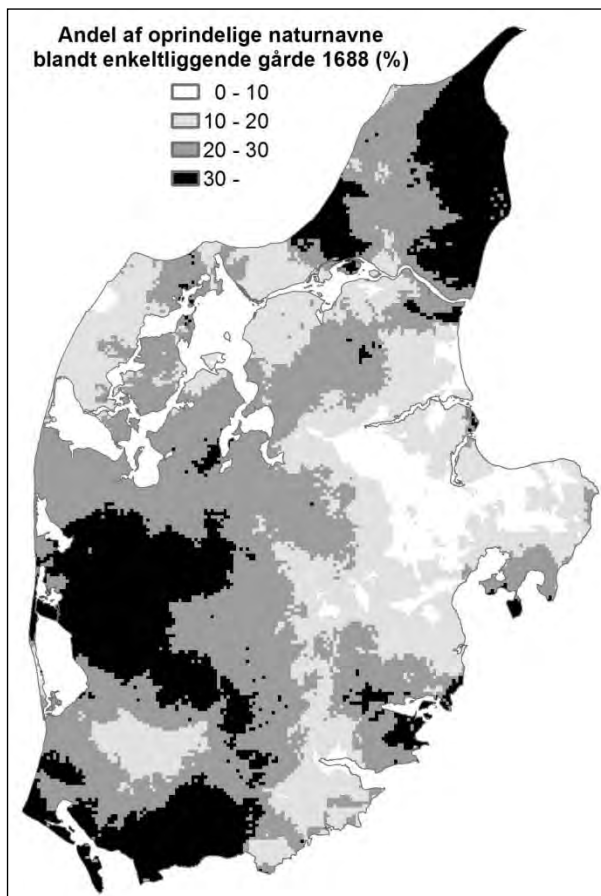

Fig. 6. Andel af oprindelige naturnavne blandt enkeltgårde. Kortet viser »egnsgennemsnit«: andel målt inden for en valgt radius, her 15 kilometer. Naturnavne er her en overkategori, der dækker 77 navnetyper, hvoraf de største er navne på *-bjerg*, *-holm*, *-bæk*, *-kær*, *-dal* og *-høj*. Skovindikerende navne, som for eksempel navne på *-holt*, og opdyrkningsindikerende navne, som for eksempel navne på *-ager* og *-vang*, er til gengæld ikke medtaget under naturnavne her, men i andre overkategorier.

delalderlig oprindelse. Dette understøttes tillige af en størrelsessammenligning mellem enkeltgårde med navne på *-gård* og enkeltgårde med navne på *-torp*. Gennemsnitligt var de første på 6,7 tønder hartkorn, mens de sidste var på 7,6 tønder hartkorn. Ud af i alt 136 sogne, hvor der både fandtes enkeltgårde med navne på *-gård* og enkeltgårde med navne på *-torp*, var *-torp* i 76 af sognene størst, mens *-gård* var det i 60 af sognene. Kort sagt, enkeltgårdene med navne på *-torp* var oftere lidt større, og måske gennemgående lidt ældre, men

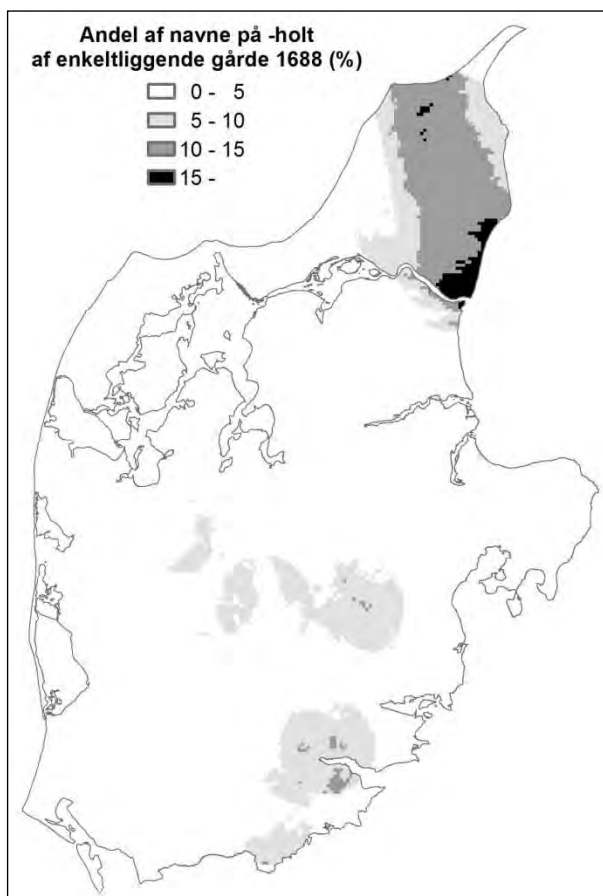

Fig. 7. Andelen af navne på *-holt* blandt enkeltgårde. Kortet viser »egnsgennemsnit«: andel målt inden for en valgt radius, her 15 kilometer.

det er ikke meget, og flere steder var enkeltgårde med navne på *-gård* faktisk størst. Når forleddene og den geografiske udbredelse dertil tages i betragtning, er det mest nærliggende at se enkeltgårde med navne på *-gård* i samme gruppe som de øvrige navnetyper, der anvendtes i middelalderen. Navnetypen *-gård* anvendes dog, i modsætning til fx *-torp*, helt op til vores tid, så det er ligeledes sandsynligt, at den lidt mindre størrelse skyldes, at enkeltgårde med navne på *-gård* dels er middelalderlige, dels er eftermiddelalderlige. Flertallet må dog tilhøre den middelalderlige gruppe.

Næsten intet af det, som er konstateret herover, udover selve betydningen af *gård*, er gældende på Bornholm. Bebyggelsesnavnene var her langt yngre

end gårdene, parallelt eksisterende navne og navneskifte var udbredt, og følgeslutning fra navnetype til bebyggelsesalder er derfor sjældent muligt. Som der konstateres i Bornholms Stednavne (DS 10 s. X):

Gaardnavnene er Navne paa een eller flere Enkeltgaarde og betegner intet andet end selve Gaardene. De fleste ender paa -gaard og staar næsten altid i bestemt Form [...]; kun i faa Tilfælde har de et andet Efterled og staar da sædvanligvis i ubestemt Form [...].

Allerede Artikelbrugen tyder paa, at Gaardnavnene er relativt unge. Et andet Indicium, der peger i samme Retning, kan findes i de talrige Gaardnavne, hvis Forled er et Slægtsnavn [...]; i de fleste Tilfælde kendes nemlig de Ejere, hvis Slægtsnavne indgaar i Gaardnavnene, og de ældste af dem har levet i 16. Aarh. Det er imidlertid ikke muligt at drage Slutninger fra Tiden for Gaardnavnenes til Tiden for Gaardenes Opstaaen. For det første fordi Gaardnavnene ikke er konstante, men ofte skifter efter de skiftende Ejere [...]. For det andet fordi mange Gaarde først i nyere Tid har faaet Gaardnavne og i ældre Tid udelukkende omtales ved Præposition plus Egnsnavn (f. Eks. Agregaard p. 122, ældre Paa Agrene, Hallegaard p. 124, ældre Paa Halle, Kærbygaard p. 111, ældre Kierebye).

Bortset fra at jeg i mit postdoc-projekt betragter præpositionsnavnene som egentlige gårdnavne, er jeg enig i beskrivelsen og tolkningen af de bornholmske stednavne herover. Efter i en del år at have arbejdet med stednavne i det øvrige af Danmark, var det decideret chokerende at begynde at studere de bornholmske stednavne nærmere, for reelt betyder ovenstående observationer, at mine metoder ikke kan benyttes på Bornholm. Bebyggelsesnavnene her kan, i modsætning til det øvrige af landet, med få undtagelser ikke benyttes som en af kilderne til bebyggelsernes alder. Hvorvidt de skiftende og nye gårdnavne har afløst ældre og mere traditionelle stednavne som i det meste af det øvrige Skandinavien, eller om stednavnene på øen altid har været skiftende over tid, kunne være en interessant diskussion, men irrelevant for denne artikel. Det vigtigste i denne sammenhæng er, at Bornholm må ansues separat fra det øvrige af landet.

Hovedgårde

Siden højmiddelalderen har hovedgårde været relativt fastafgrænsede: de skattefrie gårde, typisk ganske store, der var ejet af Kirken, Kongen eller oftest en adelsmand, og gårdene bibeholdte deres skattefrihed og dermed deres hovedgårdsstatus, så længe de forsat blev drevet af Kirke, Konge eller adelsmanden og ikke blev fæstet væk som almindelige bondegårde. I 1688 var der 730 hovedgårde inden for matriklens område, spredt ud over hele landet, om end der var færre i de marginale områder (for eksempel Vestjylland og Vendsyssel) samt i områder, hvor Kronen ejede det meste af fæstegodset (for eksempel

Nordsjælland og Falster/Møn). Det sidste skyldes, at Kronen ofte satsede på få, men store, hovedgårde, mens adelen oftere satsede på mange middelstore hovedgårde. Under hver tiende hovedgård var ejet af Kronen 1688 (Dam 2010 s. 81).

Blandt hovedgårdene udgjorde navne på *-gård* med 194 lidt mere end en fjerdedel. De var særligt udbredte på Øerne, hvor de udgjorde knap en tredjedel af hovedgårdsnavnene, mens de i det centrale Jylland var stort set fraværende. Den geografiske udbredelse af hovedgårde med navne på *-gård* 1688 kan forklares ud fra en kombination af to forhold: Dels ud fra hvor der primært fandtes hovedgårde, dels ud fra hvordan hovedgårdene blev grundlagt, primært fra højmiddelalderen til 1600-tallet. I egne domineret af større landsbyer, som for eksempel på Sjælland og Fyn, opstod mange hovedgårde af en bondegård i landsbyen, der over flere århundreder ofte nedlagde og inddrog

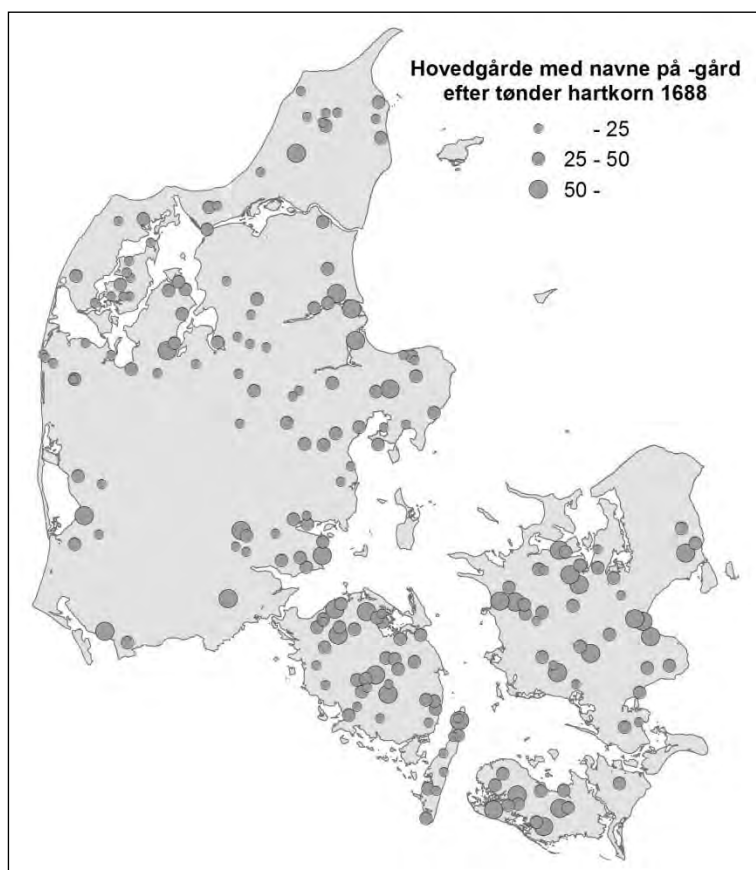

Fig. 8. Hovedgårde med navne på *-gård* 1688 efter takseret landbrugsareal i tønder hartkorn.

flere af eller alle almindelige landsbyfæstegårde under sig. I disse tilfælde fik hovedgården ofte 'landsbyens navn' + *-gård*. I egne domineret af enkeltgårde eller mindre landsbyer overtog hovedgården derimod oftere hele området på én gang, både landbruget og navnet, og *-gård* optræder derfor typisk kun i de tilfælde, hvor den gamle enkeltgård tilhørte navnetypen på *-gård* i forvejen. Så enkelt er det naturligvis ikke i alle tilfælde, da begge modeller kan ses ved såvel mindre og større nedlagte landsbyer, men den særligt høje andel af navne på *-gård* blandt hovedgårde i områder domineret af store landsbyer, kan forklares ud fra denne model. Endelig blev mange nye hovedgårde navngivet med andre navnetyper, for eksempel *-holm*, *-borg*, *-lund*, *-kloster* og *-ladegård*.

Den geografiske udbredelse af hovedgårde med navne på *-gård* er dermed på flere måde modsat af enkeltgårde med samme navnetype. Hovedgårde med navne på *-gård* fandtes primært på øerne, særligt i egne med store landsbyer og var oftest grundlagt sent, primært 1400-, 1500- og 1600-tallet. Samtidigt skal det fremhæves, at hovedgårdene var særdeles store, gennemsnitligt 42,8 tønder hartkorn eller knap otte gennemsnitlige bondegårde.

Landsbyer og den ældre betydning af *gård*

Opdelingen i denne artikel i enkeltliggende bondegårde, hovedgårde og her til sidst landsbyer skyldes dels Halds opdeling, som nævnt ovenfor, dels at jeg på baggrund af mit materiale har fundet denne inddeling nødvendig. Men ideelt set havde jeg gerne delt op efter sproglige kriterier: Gruppen af landsbyer med navne på *-gård* omfatter såvel a) enkeltliggende bondegårde, der ved opsplining frem til 1688 har udviklet sig til landsbyer, b) navne med pluralisendelsen *-gårde* og endelig c) bebyggelser med navne på *-gård*, hvor endelsen kan tolkes som den ældre betydning 'gærde'. Problemet er dog, at det sjældent er muligt at skille disse fra hinanden, og selv garvede sprogforskere nævner ofte alle tre muligheder.

I stedet vil jeg her vende spørgsmålet om for at vurdere omfanget og den geografiske spredning af *gård* i den ældre betydning. I betydningen 'indhegning, gærde' eller 'indhegnet plads' var der i modsætning til den moderne betydning intet til hinder for, at *-gård* blev benyttet som efterled i landsbynavne. Den ældre betydning må derfor forventes at være, relativt set, ligeså velrepræsenteret blandt landsbyer og i landsbydominerede egne. I teorien kan en stor landsby 1688 af navnetypen på *-gård* ganske vist forklares ud fra flere modeller: a) at navnene er dannet med endelsen i den ældre betydning, b) at der er sket en navnemæssig og/eller bebyggelsesmæssig omstrukturering eller c) at forklaringen er, at en enkeltgård gennem masseopsplining er

eksploderet til mange gårde. Som Hald (1965 s. 157–158) pointerede kan det sidste dog synes usandsynligt ved landsbyer som Daugård med 23 gårde i 1688.

I fig. 9 ses antallet af bebyggelser med navne på *-gård* i forhold til antallet af gårde i bebyggelsen. Med 59 togårdsbebyggelser, 30 tregårdsbebyggelser, 16 firegårdsbebyggelser og kun 2 femgårdsbebyggelser var tendensen kraftigt faldende. Langt de fleste landsbyer med navne på *-gård* havde kun få gårde. Sammenholdt med at disse små landsbyer overvejende fandtes i de samme egne, hvor enkeltgårde med navne på *-gård* også var overrepræsenteret, anser jeg det for mest sandsynligt, at hovedparten af disse smålandsbyer er opstået gennem opsplitning af enkeltgårde.

Denne tolkning kan problematiseres, og jeg betvivler på ingen måde, at der er andre forklaringer på nogle af bebyggelserne; for eksempel Fredsgårde på Sjælland, hvor Bent Jørgensen (DS 23 s. 112) er åben for begge betydninger af *gård*, men dertil pointerer, at der er flere indikationer på bebyggelsesmæssig omstrukturering. Den enkeltliggende Sneslev Kirke ligger inden for Fredsgårdes ejerlav, og i middelalderen var der sammesteds en hovedgård, Fredsgård, hørende under Roskilde bispestol. Dermed kan en meget sandsynlig forklaringsmodel være, at en landsby med navnet *Sneslev* er blevet helt eller delvist nedlagt i forbindelse med oprettelsen af hovedgården Fredsgård, der dog igen nedlægges som hovedgård i 1500-tallet. Om de fire gårde i Fredsgårde er rester af gårdene i Sneslev landsby, eller om de er opstået ved opsplitning af hovedgården i 1500-tallet kan ikke afgøres, men det er i hvert fald sandsyn-

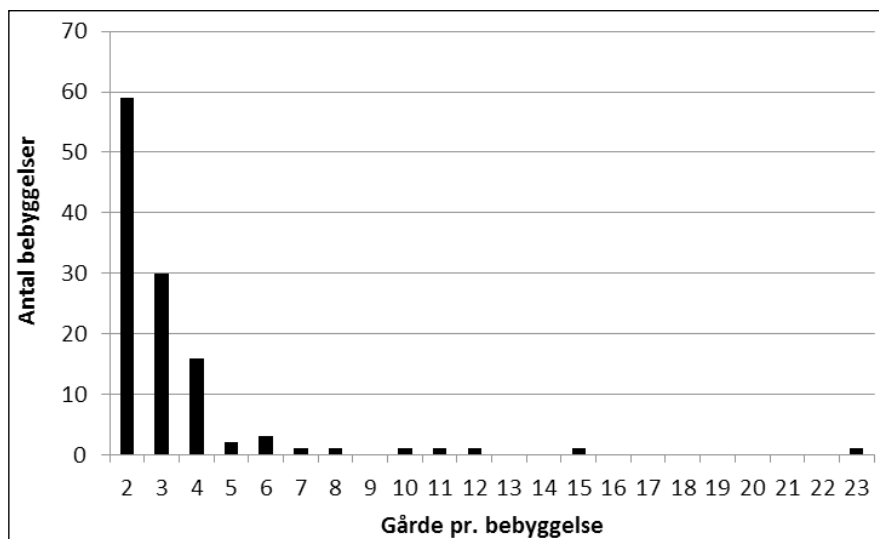

Fig. 9. Antal af bebyggelser med navne på *-gård* efter antallet af gårde 1688.

ligt, at de fire gårde i Fredsgårde skal forstås ud fra den særlige bebyggelses-historie i området.

Eksemplet med Fredsgårde er dog usædvanligt, og de stadigt færre forekomster af landsbyer med navne på *-gård* fra to- til tre- til firegårdslandsbyer samt den geografiske overrepræsentation i egne, hvor *-gård* som navnetype og enkeltgårde som bebyggelsesform var udbredt, peger alt sammen i retning af opsplitninger af enkeltgårde. Tillige er der intet overraskende i, at ca. en tiendedel af oprindeligt ca. 1 000 enkeltgårde i matriklens område er blevet opsplittet i to eller i enkelte tilfælde tre eller fire gårde.

I forhold til at vurdere omfanget og den geografiske udbredelse af mulige forekomster af *-gård* i den ældre betydning, er det landsbyer med fem eller flere gårde, der er særligt interessant. Der fandtes omkring 4 000 landsbyer med dette antal gårde inden for matriklens område, men kun 12 af disse havde navne på *-gård*, se fig. 11, og heraf er de tre nederste endda problematiske i

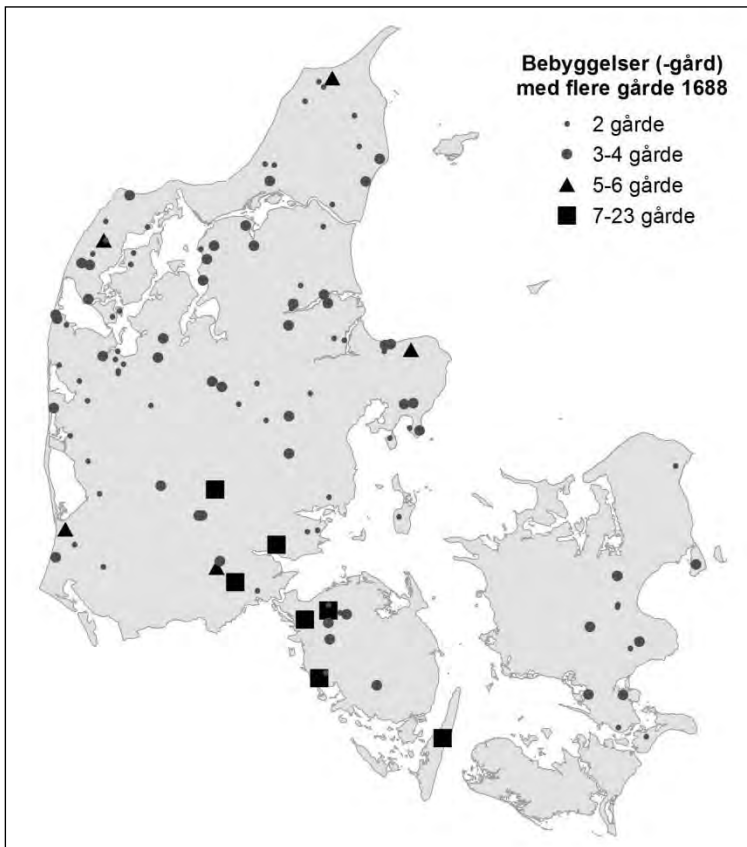

Fig. 10. Punktkort over bebyggelser med navne på *-gård* efter antallet af gårde 1688.

denne sammenhæng: Stensgård, Ågård og Stokkegårde beliggende i Vest- og Nordjylland var ikke reelle landsbyer, men derimod delvist spredte enkeltgårde, der måske var opført sammen i matriklen fra 1688 på grund af et delvist fælles dyrkningssystem. Men i den foregående matrikel fra 1662 var Stensgård og Stokkegård slet ikke opført separat, men derimod oplyst under de større kirkebyer, mens Ågård kun var angivet med tre gårde. Uanset hvilke bebyggelsesmæssige, dyrkningsmæssige og/eller kildemæssige forklaringer, der måtte være på dette usædvanlige rod, har vi her snarest eksempler på, at et bebyggelsesnavn er sprunget fra at angive en gård til at angive flere gårde.

De store landsbyer er koncentreret i egnene på begge sider af Lillebælt. Det er tilfældet for seks af de syv største, idet kun Stengade (1460 Stengarde) lå på øen Langeland sydøst for Fyn. Landsbyer med navne på *-gård* med 5 eller 6 gårde lå mere spredt, men som nævnt var der problemstillinger ved de fleste her. Samlet må konklusionen være, at der kun var ganske få store landsbyer med navne på *-gård*, men at disse til gengæld var regionalt koncentreret.

De få forekomster taler måske imod, at der skulle findes et særligt lag, hvor *-gård* indgik i betydningen 'indhegning, gærde' eller 'indhegnet plads'. Er dette så få, at det er mest oplagt at forestille sig, at forklaringen på de få store landsbyer med navne på *-gård* skyldtes en særlig omstrukturering af bebyggelserne (for eksempel som ved Fredsgårde) eller en særlig omstrukturering af stednavne i form af udvidelse af det navn angiver, for eksempel som det muligvis er sket ved Stensgård, Ågård og Stokkegårde? Af de 12 er det dertil kun ved Stengade, der ved tolkningen i DS og i DSt foreslås, at betydningen af *-gård* kan være 'gærde'. Men såfremt alle de øvrige er opstået ved *-gård* i dets moderne betydning, finder jeg dog den markante geografiske koncentration overraskende og mistænkelig. Ligeledes finder jeg det overraskende, at de største bebyggelser alle har *-gård* i ental: 1399 Daghægord, 1524 Aagard, 1484 Brydegaard og 1447 Mosegardh. Men jeg må erkende, at det er hertil og ikke længere, at mit kendskab til stednavneforskning rækker.

Navn	AfN Sogn	Gårde 1688	Litteratur
Daugård	2 291	23	DSt s. 59; DS 8 s. 59
Ågård	2 379	15	DSt s. 354; DS 8 s. 151
Stengade	1 143	12	DSt s. 272; DS 13 s. 225
Brydegård	1 011	11	DSt s. 46; DS 14 s. 323
Mosegård	971	10	DSt s. 199; DS 14 s. 253
Skovsgårde	948	8	DSt s. 257; DS 14 s. 203
Hedegårde	2 213	7	DS 12 s. 161
Rævsgerde	2 344	6	DS 8 s. 119
Hedegårde	1 994	6	DSt s. 114
Stensgård	1 359	6	
Ågård	1 185	5	
Stokkegårde	2 601	5	

Fig. 11. Liste over de 12 landsbyer med navne på *-gård* med fem eller flere gårde 1688.

Konklusion

Navnetypen på *-gård* er ikke kun stor. Den er også sammensat, forskelligartet og i hvert fald i enkelte tilfælde kompliceret. Dermed er den også særdeles relevant og udfordrende at beskæftige sig med. Denne artikel fokuserer kun på navne belagt før ca. 1700, og denne gruppe kan med fordel underinddeles, ikke kun for overskuelighedens skyld, men også for bedre at kunne forstå de forskelligartede tendenser og forskelligartede karakteristika:

Den største gruppe er enkeltgårde, og inden for denne gruppe må der igen skelnes mellem enkeltgårde på Bornholm og enkeltgårde i det øvrige af landet. På Bornholm er navnene primært dannet i 1500-, 1600- og 1700-tallet, forleddene er i høj grad slægtsnavne, og ejerne, der har lagt navn til gårdene, kan ofte påvises ud fra de samtidige kilder. Dertil var de bornholmske navne ikke stabile, ligesom der ofte har eksisteret parallelle navne. I det øvrige af landet var enkeltgårdsnavnene, også inden for navnetypen på *-gård*, med ganske få undtagelser stabile, og forleddene er primært naturbetegnelser og betegnelser for verdenshjørnerne. Sammen med det faktum, at de størrelsesmæssigt grupperer sig med bebyggelser inden for navnetypen på *-torp*, peger dette alt sammen i retning af en primært middelalderlig navnetype. Regionalt var navnetypen på *-gård* dominerende blandt enkeltgårde på Bornholm, samt i et strøg langs Limfjorden og videre ned langs Vestkysten. Enkeltgårde og i særdeleshed enkeltgårde af navnetypen på *-gård* var få på Fyn og Sjælland. De mange enkeltgårde i det indre af Jylland samt i den østlige del af Vendsyssel havde primært oprindelige naturnavne. Da navnetypen var kendt over hele landet, og da højkoncentrationsområderne gik på tværs af alle kendte grænser, såvel strukturelle som kulturelle og dialektale, tolkes forskellene inden for udbredelsen af navne på *-gård* her som et resultat af regionale navngivningstraditioner.

Den næststørste hovedgruppe var hovedgårdsnavne. Her dominerede *-gård* særligt på Sjælland, Fyn og de omkringliggende småøer, hvor hovedgårdene primært blev udskilt fra landsbyerne i senmiddelalderen og i perioden frem til 1600-tallet. I disse tilfælde fik mange hovedgårde bebyggelsesnavnet efter landsbyen, 'landsbyens navn' + *-gård*, om end andre efterled også blev benyttet. I mange egne af landet, særligt i Jylland, opstod hovedgårdene også af enkeltgårde eller mindre landsbyer, og hovedgården overtog derfor oftere bebyggelsesnavnet direkte, uden tilføjelse af *-gård*. Dertil blev en række andre navnetyper end lige navne på *-gård* anvendt.

En endelig forklaring på større landsbyer inden for navnetypen på *-gård* eller en endelig afklaring af den mulige forekomst af *-gård* i betydning 'indhegning, gærde' eller 'indhegnet plads' kan denne undersøgelse til gengæld ikke bidrage med. Men det er blevet konstateret, at det kun drejede sig om ganske

få bebyggelser, samt at disse var regionalt koncentreret inden for et mindre område omkring Lillebælt. Hvordan det så skal tolkes, er jeg noget i tvivl om, så jeg håber, at denne artikel kan være med til at skabe interesse for navnetypen blandt navneforskere.

Kilder og litteratur

- Dam, Peder, 2008: De nordiske *-torper*. Bebyggelseshistoriske studier af navnetypens kronologi. I: Nordiska namn – Namn i Norden. Tradition og förnyelse. Handlinger från Den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007. Red. av Guðrún Kvaran, Hallgrímur J. Ámundason, Jónína Hafsteinsdóttir & Svavar Sigmundsson. Uppsala. (NORNA-rapporter 84.) S. 75–100.
- 2010: Det øvrige vi nyde. Studier af landgilde og landbrugsproduktion i Danmark i 1600-tallet. København.
- & Jakobsen, Johnny, 2008: Historisk geografisk atlas. København.
- Eggert, Birgit, 2006: Danske stednavne på *-holt*. Upubliceret ph.d.-afhandling fra Københavns Universitet.
- Hald, Kristian, 1965: Vore Stednavne. 2. Udg. København.
- Pedersen, Henrik, 1928: De danske Landbrug – Fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian V's Matrikel 1688. København. Genudgivet som reprotryk af Landbohistorisk Selskab, København 1975.
- Strandberg, Svante, 1977: Kartegården. Något om hemmansnamn på Västgötaslätten. I: OUÅ. S. 30–37.
- 2005: *Bösagården, Holtsagården och Stakagården*. Västgötska hemmansnamn. I: OUÅ. S. 73–78.
- Trap Danmark 26 = Trap, J. P.: Statistisk-topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark. 5. udg. 26. Åbenrå-Sønderborg Amter. 1967. København.

Summary

Names in *-gård* in Denmark

The commonest, but least studied, Danish name type?

By Peder Dam

By far the largest group of settlements with names in *-gård* (Danish for ‘farm’) in Denmark around 1700 were isolated farms. The first elements of their names often referred to natural features or points of the compass, and they were similar in size to solitary farms with names in *-torp*. This suggests a name type that was primarily medieval. Regionally, the *-gård* type was dominant among scattered farms on Bornholm and in a belt of settlements along Limfjorden and the west coast. Isolated farms, in particular with names in *-gård*, were few in number on Fyn and Sjælland. Since this name type was known throughout the country, and the areas with high concentrations cut across

all known boundaries, structural, cultural and dialectal, the differences in its distribution are interpreted here as a result of regional naming traditions.

The second largest group comprised the names of manor houses (Danish *hovedgårde*) belonging to the nobility or royalty, which were mainly to be found on Sjælland and Fyn. Manor houses were primarily separated from villages from the late Middle Ages down to the 17th century. In these cases, many took their settlement name from the village, 'name of village' + *-gård*.

A few villages also had names of the *-gård* type, but the present study is unable to shed conclusive light on the possible occurrence of *-gård* in the sense of 'enclosure' or 'enclosed place'. It does, however, show that there were just a small number of villages with names of this type, and that regionally they were concentrated in a limited area around the Little Belt.

Norrbo hundares två tingsplatser

Av Per Vikstrand

Namn och bygd 101 (2013), 89–101.

Per Vikstrand, The Swedish Institute for Language and Folklore, Uppsala: The two assembly sites of Norrbo hundare.

Abstract

This essay explores the names and locations of the two *thing*, or assembly, sites that existed in the Middle Ages in Norrbo *hundare* (hundred) in Västmanland, Sweden. Regarding the southern site, the author draws attention to a *nor*, a strait or narrows in a body of water, in Skultuna parish, which could be behind the first element *Norr-* of *Norrbo hundare*.

The northern *thing* site was to the north of the church in Västerfärnebo parish, and appears to have had the name *Vagn* or *Vang*. This name has been linked to OSw. *vanger* m. ‘enclosed arable or meadow land, field’. An alternative suggested here is that it should instead be regarded as an *-n* derivative of OSw. *vagher* m. ‘inlet’.

Keywords: Place-names, two medieval *thing* sites in Norrbo *hundare*, assembly sites, location of sites, place-name interpretation.

Västmanlands hundaresindelning uppvisar åtskilliga egendomligheter som har lockat såväl namnforskare som historiker till vidlyftiga spekulationer. En egendomlighet är att flera av distrikten har en långsmal form som tycks göra dem synnerligen olämpliga som tingsdistrikt. Att så verkligen varit fallet framgår av att åtminstone ett par av dem haft dubbla tingsplatser. Hit hör Tjurbo hundare och det hundare som är föremål för denna uppsats, Norrbo hundare. I sistnämnda distrikt fanns en tingsplats »nedan skogen» i Skultuna socken och en – får vi tänka oss – »ovan skogen» i Västerfärnebo socken. Skogen ifråga bör vara Hälleskogen som skiljer Fläckebo och Västerfärnebo socknar från Haraker och de sydligare socknarna i hundaret.

Mycket är oklart vad gäller Norrbo hundare och dit hör namnet. Uppenbarligen innehåller det en inbyggarbeteckning på *-boar*, men det har betraktats som oklart om förleden i denna är subst. *nor* ’sund som förbinder två större vatten; lagunvik’ eller väderstrecksbeteckningen fsv. *norþr* ’norr’. Man har därvid hänvisat till att namnet skrivs *Norbohundare* 1366 men *Nordbohundare* 1367 (Ståhl 1956 s. 284). Båda tolkningarna har haft sina förespråkare. Bertil Ejder menar i SU (21 sp. 425) att innebörden är ’norbarnas hundare’ och att noret ifråga skulle vara Svartån. Som Harry Ståhl (1985 s. 16) välvilligt formulerar sin kritik är det dock »föga troligt att Svartån har betecknats som ett nor». Ståhl själv har uppenbarligen länge brottats med frågan. I Västerås-

traktens ortnamn (1956 s. 286 f.) sammanställer han namnet med bynamnet *Nortuna* i Romfartuna sn och skriver att detta sannolikt var den gamla tingsplatsen i hundaret och att namnet är att förstå som ett **Nordh[tuna]boa hundare*. Som paralleller anför han namnpar som *Simtuna* – *Simbo hundare* och *Tortuna* – *Tjurbo hundare*: »Liksom *Håbo hundare* tolkas som ett **Hå[tuna]boa hundare*, skulle *Norbo hundare* kunna vara ett **Nor[tuna]boa hundare*, alltså det hundare, där *Nortuna* var tingsplats och centrum» (s. 286). Denna tolkningsmöjlighet nämns också i SOL (s. 227) men den vanliga uppfattningen idag är nog snarare att *tuna*-namnens förleder i dessa fall är sekundära. *Solentuna*, fsv. *Solændatunum*, innehåller t.ex. uppenbarligen samma ålderdomliga inbyggarbeteckning *solændar som ingår i det ursprungliga hundaresnamnet *Solaenda hundare, ytterst bildat till ett bygdenamn *Soland (Andersson 2010 s. 88). I Ortnamn i Västmanland (1985 s. 16) har Ståhl ändrat uppfattning och är snarast benägen att uppfatta namnet som ett *Nordboa hundare där förleden betecknar folket som bodde norr om Västra Aros. Jag vill framhålla att denna kursändring inte är något som belastar Ståhl som forskare; tvärtom tycker jag det är ett sundhetstecken att han är beredd att ompröva sin hållning.

När det gäller tolkningen av *Norrbo hundare* står namnforskningen idag och stampar. SOL konstaterar att något nor som kunnat ge upphov till namnet inte är känt och att tolkningen *Nordhboa hundare inte heller känns övertygande. Kanske är dock situationen inte hopplös. Det kan förtjäna att nämnas att de enda direkta beläggen för sistnämnda form kommer från två av varandra beroende brev, utfärdade av den påvlige kaplanen Guido de Cruce 1367 och 1368 (*Nordhbohunder* SD 9 s. 293, 374). Namnet skrivs i övrigt *Norbo hundare*, *Norbo hæradh* etc. under medeltiden, dvs. utan *dh* och dubbeltecknat *r*. Formen *Norrbo härad* verkar slå igenom först i sen tid.¹ Det skulle kunna tala för att grundordet är *nor* 'sund som förbinder två större vatten; lagunvik'. Men var kan i så fall det nor som ligger bakom namnet ha funnits? Här finns faktiskt ett nytt uppslag, och det hänger nära samman med frågan om vart den södra tingsplatsen i hundaret ska lokaliseras.

Den södra tingsplatsen

Var den södra tingsplatsen i *Norrbo hundare* låg är inte känt, annat än att det var i Skultuna socken. Gunnar Ekström skriver i sin klassiska studie över Västmanlands tingsplatser (1948 s. 29) att den av dombreven att döma inte var belägen vid kyrkan; för detta talar skrivelser som *a sætto thinge a skoltuna*

¹ Olof Grau (1754 s. 264) har *Norrbo härad*.

mark (1404 SDns 1 s. 351, 1427 26/7 Skultuna SRAp) och *a rættom thinxstat ... i skultuna sokn* (1409 7/11 Norrbo häradsting SRAp) – det är alltså skrivningarna *a skoltuna mark* och *i skultuna sokn* han därvid tar fasta på. Ekström har också förgäves letat efter tingsplatsindicerande namn på äldre lantmäterikartor över Skultuna by och kyrkoherdeboställe.

I en intressant studie från 1994 har John Kraft dragit fram nya förhållanden som måste beaktas, och han har även lanserat en hypotes om var tingsplatsen kan ha varit belägen. Studien handlar i första hand om Norrbos grannhundare Gorunda, vars historia enligt Kraft dock är intimt förknippad med Norrbo hundares. Kraft kan övertygande visa att det norr om Västerås, i socknarna Hubbo, Tillberga, Romfartuna och Skultuna, funnits ett större system av sinsemellan förbundna sjöar och sankmarker. Olof Grau omtalar 1754 (s. 194, 220) Stora Myran som sträckt sig genom Hubbo socken in i Romfartuna, där åtta stora byar använder den som hötäkt. Ortnamn som *Myrby* och *Viggby* (*Vikby) vittnar också om ett sådant sjö- och våtmarksområde, och enligt Kraft (1994 s. 106 f.) är det detta som ligger bakom förleden *gorr, går* ’orenlighet, gytta, dy’ i hundaresnamnet *Gorunda*. Att ordet *gorr* i ortnamn kan användas om sankmarker o.d. är välkänt, så etymologiskt och sakligt är tolkningen väl underbyggd. Den historiska grunden är dock ostadig, eftersom området historiskt sett inte hört till Gorunda hundare. Sammanställningen bygger i stället på ett rekonstruerat »ur-Gorunda» bestående av två skeppslag som Kraft presenterar. Nåväl, han är långt ifrån den förste som gett sig på hundaresindelningen i Västmanland, och mycket tyder dessutom på att denna varit delvis instabil och att gränser dragits om. Den kan faktiskt göras troligt att åtminstone Romfartuna socken en gång hört till Gorunda hundare, eftersom Kils socken, som bevisligen hört till Gorunda, ligger som en enklav, avskuren från det övriga hundaret av just Romfartuna (Schück 1949 s. 21 med not 2, Kraft 1987 s. 133 och där anf. litt.). Men längre än så tänker jag inte ge mig in i denna snåriga diskussion.

Största intresse har dock Krafts (1994 s. 107) förslag till lokalisering av »ur-Gorundas» tingsplats. Han räknar med att gränsen mellan Skultuna och Romfartuna socknar också är gränsen mellan de två skeppslag som han menar de västmanländska hundarena vanligen varit indelade i. Någonstans vid denna gräns, menar han, och gärna i anslutning till det forna sjösystemet, är »ur-Gorundas» tingsplats att söka. Denna plats finner han vid bron över Frös-vibäcken nära gården Julpa längst västerut i Romfartuna socken, fig. 1. Här finns en förträngning av sjö/sankmarkssystemet som säkerligen i alla tider erbjudit möjligheter till passage över de svårforcerade våtmarkerna, och hit sträcker sig också en egendomlig spets av Skultunas sockenterritorium. Han nämner också att platsen ligger mitt emellan två forntida kultplatser: Frövi i Skultuna och Frösvi i Romfartuna. Kraft menar nu (a.a. s. 109) att denna tings-

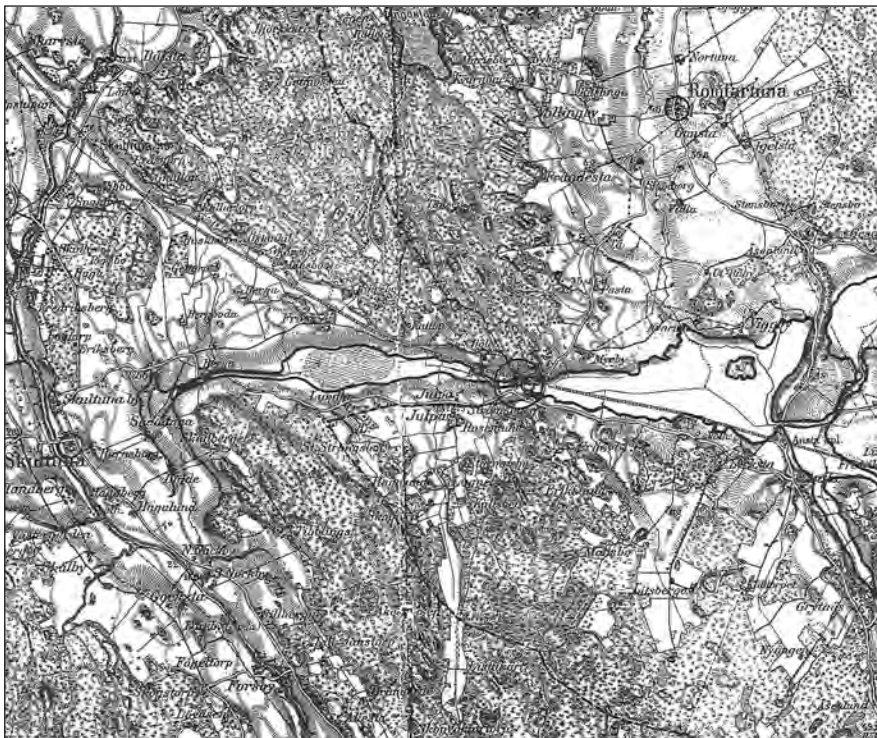

Fig. 1. Platsen för den av Kraft rekonstruerade tingsplatsen vid Julpa. Den kraftiga heldragna linjen markerar trettiometerskurvan och visar på det tänkta sjö- och våtmarksområdets utbredning. Efter Kraft 1994 s. 108.

plats i ett senare skede, när hundaresindelningen gjorts om, kan ha tagits över av Norrbo hundare söder om skogen. Han fäster därvid särskild vikt vid formuleringen att tinget hållits *a Skultuna mark* (1404, 1427, se ovan) och menar att *mark* i detta uttryck kan ha sin gamla betydelse 'gräns'. Tinget skulle således ha hållits vid Skultunas gräns, och det skulle passa bra på det ovan angivna läget vid Frösvibäcken, där ju Skultuna och Romfartuna socknar möts. Det förhåller sig också så, menar Kraft (a.a. s. 111), att förträngningen vid Julpa före de stora utdikningarna bör ha kunnat uppfattas som ett nor – dvs. ett smalt sund – mellan två större sankmarker i väster och öster. Namnet *Norboa hundare* skulle då kunna utgå från denna tingsplats.

Krafts hypotes om tingsplatsens läge är intressant. Sockengränsernas dragning, förträngningen och läget mellan hundarets två huvudorter Skultuna och Romfartuna talar till dess fördel. Formuleringen *a Skultuna mark* är väl förenlig med den föreslagna lokaliseringen, vare sig man räknar med att *mark* här har betydelsen 'gräns' eller räknar med innebörden '(gräns)skog'. En troligen

mycket gammal vägsträckning leder från Romfartuna kyrka förbi Tå, Pasta och Myrby ner till platsen; det är tänkbart att namnet *Tå*, som innehåller fsv. *ta* 'fågata, bygata' m.m., syftar på denna väg och i så fall betygar namnets höga ålder. Själva bron omtalas i flera lantmäteriakter. I akten till storskifteskartan för Böle i Skultuna socken (LSA T 55–8:1, 1767) läser man att den heter *Stenbron* och betraktas som gräns mellan Skultuna och Romfartuna socknar. »Then häröfver sig sträckande vägen har i alla tider, fast med mycken svårighet blifvit nyttjad såsom By och kyrkväg». Av olika lantmäterihandlingar framgår också att ängarna på ömse sidor om bron långa tider under våren varit översvämmade, och då torde detta ha varit det enda stället där överfart var möjlig.

Men samtidigt saknas konkreta belägg för att tingsplatsen varit förlagd hit. Jag har gått igenom det i och för sig ganska sparsamma äldre kartmaterial som finns utan att finna några upplysningar om en tingsplats eller några tingsplats-indicerande namn. Detta är nu i och för sig kanske inte så konstigt, eftersom tingsplatsen redan vid slutet av 1400-talet flyttades till Romfartuna (Ekström 1948 s. 28 f.), men det gör det svårt att med bestämdhet hävda att Norrbos södra tingsplats varit lokaliserad hit. I stället får det stanna vid en lockande hypotes.

Nortuna

I den olösta ekvation som namnet *Norrbo hundare* utgör måste man överväga att ta med namnet *Nortuna* i Romfartuna sn. Namnet skrivs under medeltiden konsekvent *Nortunum* och *Nortuna* och uttalet har långt *o* (OAUt). Redan O. R. Bellander (1869 s. 101, 105) sätter *Nortuna* i samband med hundaresnamnet och menar att tingsplatsen kan ha varit belägen vid ett nor »i den i grannskapet framflytande ån», varmed han måste avse det vattendrag väster om Nortuna och Romfartuna kyrka som på kartan går under namnet *Hovgårdsån*. Vi vet idag mycket mer om *nor* som ortnamnselement (se Strid 1981 s. 60 ff., Hellberg 2011 s. 47 ff.) och vågar nog påstå att den möjligheten ter sig osannolik. Det går inte att utifrån höjdkurvor eller iakttagbara topografiska förhållanden rekonstruera något nor i närheten av Nortuna. *Nortuna* innehåller i stället troligen adv. *norþr* 'norr' i förleden (Holmberg 1969 s. 166 f.).

Som framgått ovan kan man nog bortse från alternativet att hundaresnamnet skulle gå tillbaka på ett **Nordhtunboa hundare*. Då är möjligheterna av ett **Nor(dh)boatuna* mer tilltalande och kan inte uteslutas. Namnet skulle i så fall utgöra en parallell till *Sollentuna* och *Vallentuna* och på ett mycket intressant sätt knyta detta *tuna* till hundaret. Emellertid låter sig namnet osökt förklaras utan en sådan anknytning.

De bebyggelsehistoriska och toponomastiska förhållandena kring Romfartu-

Fig. 2. Romfartuna kyrka med Prästgården, Klockarbolet och Nortuna. Vid Bjuggsta i kartans nordligaste del låg tidigare även torpet Åkerby. Ek 11G 4i. © Lantmäteriet. Medgivande R50293994_130001.

na kyrka är komplicerade. Här finns flera tätt liggande bebyggelser: Igelsta, Gunsta, Prästgården med Klockarbolet och Nortuna, fig. 2. Till Nortuna har dessutom hört två torp med ålderdomliga namn: Bjuggsta och Åkerby. Om dessa torp finns viss information på storskifteskartan 1759 (LSA T 46–28:1). Där står att Åkerby är en utjord om 4 öresland och att det »Brukas nu till Ryttare torp af Nohrtuna rusthåll». Om Bjuggsta sägs att det är $\frac{1}{4}$ krono men står utan örestal i jordeboken. Det ska av Gustav II Adolf ha donerats till Uppsala universitet år 1624 och är nu ett litet akademihemman som ligger i tegskifte med Åkerby. Bjuggsta saknar medeltida belägg medan Åkerby omtalas i ett brev från 1399 (*i akirby* 9/10 Västerås DRApp). Det troligaste är väl att namnen *Åkerby* och *Bjuggsta* representerar två bebyggelseenheter som under medeltiden lagts under Nortuna. Möjligen har Bjuggsta redan tidigare lagts under Åkerby.

Prästgården och Klockarbolet framstår tillsammans som en gammal bebyggelseenhet till vilken inget annat gammalt namn än sockennamnet *Romfartuna* kan associeras. Då denna bebyggelse dessutom legat i nära anslutning till Nortuna, förefaller det troligt att Prästgården med Klockarbolet och Nortuna ursprungligen hört samman i en bebyggelse som bör ha hetat *Tuna (utan bestämningssled). Vid detta *Tuna, som verkar ha varit kronojord, har kyrkan uppförts och den har blivit centrum i en sockenbildning. I sockennamnet har en särskiljande förled varit nödvändig, eftersom ett par andra socknar i denna del av Västmanland bär *tuna*-namn (*Skultuna*, *Tortuna*). Sockennamnet har blivit *Romfartuna*, ett namn som jag hoppas återkomma till i ett annat sammanhang. *Norptuna däremot kan uppfattas som ett närhorizontsnamn som avsett den del av det ursprungliga *Tuna som inte blivit prästgård eller hört till kyrkan. En nära parallell utgör *Nortuna* i det närbelägna *Tortuna* sn som uppvisar i stort sett samma beläggsbild och uttal som *Nortuna* i *Romfartuna*. Här är förleden avsedd att skilja namnet från de mer avlägsna byarna *Tortuna*

Fig. 3. Storskifteskartan över Nortuna från 1759 (LSA T 46–28:1). Till byn hör två torp som intressant nog bär namn av ålderdomlig typ: *Åkerby* och *Bjuggsta*. På kartan ligger de båda torpen sida vid sida, litt. g och k.

och Nicktuna, och namnet har inte riktigt samma karaktär av närhorisontsnamn. Vad som är väsentligt i det här sammanhanget är att *Nortuna* i Romfartuna låter sig förklaras alldeles utmärkt på egen hand, utan att man behöver dra in hundraesnamnet.

Den norra tingsplatsen

Den norra tingsplatsens läge är bättre känt. Den har, såsom Gunnar Ekström (1948 s. 30 f.) visat, legat norr om kyrkan i Västerfärnebo socken och dess namn synes ha varit *Vagn* eller *Vang*, fig. 4. Den omtalas äldst 1399 som (*a*) *wangx thinge* 'på Vangs ting' (7/7 Vangs ting Västmp, VFÅ 3 s. 89)² och har till vår tid bevarats i namnet *Vagnsbacken* (*vågsbåkæn*, äldre *vågsbåkæn* 1932),³ avseende en backe norr om den bro som strax norr om kyrkan leder över Svartån. På en karta från 1699 (LSA T68–28:1) kallas denna bro för *WangsBrona*. Namnet är upptecknat 1932 som *vågsbro*, äldre *vågsbro*. Namnet *Vagn/Vang* har sammanhållits med fsv. *vanger* m. 'vång, fält' (Ståhl 1985 s. 19, SU 30 sp. 1022, art. Vangsbros härad). Det skulle kunna vara ett äldre bebyggelsenamn knutet till platsen eller ett gammalt namn på själva tingsplatsen, »vången». Ordet *vång* 'fält' o.d. är dock i huvudsak sydsvenskt. I Mellansverige ingår det bara i några få, gamla ortnamn som *Vångsta* i Dingtuna sn, Västmanland, och *Vånga* i Simtuna sn, Uppland, och det tycks här ha dött ut tidigt (se Hellberg 1965 s. 22 f.). Det är inte ett ord man förväntar sig i ett tingsplatsnamn i den förhållandevis unga bygden i Västerfärnebo (se om bygden Vikstrand 2013).

Att notera är formen *Vagn-* med *a*, som slagit igenom i skriftspråket och som i det lokala uttalet uppträder vid sidan av *Vång-*. Ståhl (1985 s. 19) vill förklara den genom association till ordet *vagn*.⁴ I så fall får man väl räkna med påverkan från skriftformen eftersom det inte verkar troligt att man i det muntliga namnbruket skulle ha associerat *vång* med *vagn*.⁵ Jag menar att man här

² Ting i Västerfärnebo omtalas redan 1370 (SD 9 s. 646), och 1371 utfärdas ett fastebrev på *Färnebo ting* (*a fernæbo thige* 20/1 Färnebo ting Västmp, VFÅ 3 s. 88). Senare belägg för tingslaget är *Wånngs tingslag* 1609 (VLDB 1 b f. 340 v.), *Wangztingzlagh* 1667 (Rannsakningar 1 s. 118), *Wångzbro Tjngzlagh* 1682 (Rannsakningar 1 s. 126), *Wangsbros härad*, *Wangz tingslag* 1754 (Grau s. 473).

³ Namnet skrivs *Wangzbacka* 1667 (Rannsakningar 1 s. 118), *Vångs Backen* 1753 (LSA T 68-4:1), *Wångs Backen* 1786 (LSA T 68-4:2), *Wagns-backa* 1754 (Grau s. 473).

⁴ Han nämner också möjligheten av att namnet i stället för *vang* kan innehålla ett mansnamn motsvarande runsv. *Vagn*, något som tidigare föreslagits av Adolf Noreen (1913 s. 105).

⁵ Det kan noteras att en *vagn* i Vangsbros figurerar i det omfattande sägenkomplexet kring »västmanlandstjuren», belagd från det tidiga 1800-talet. Den fångslade tjuren skulle på en *vagn* ha förts över Svartån i Västerfärnebo socken, och efter den *vagnen* fick häradet sitt namn (Sahlgren 1945 s. 9).

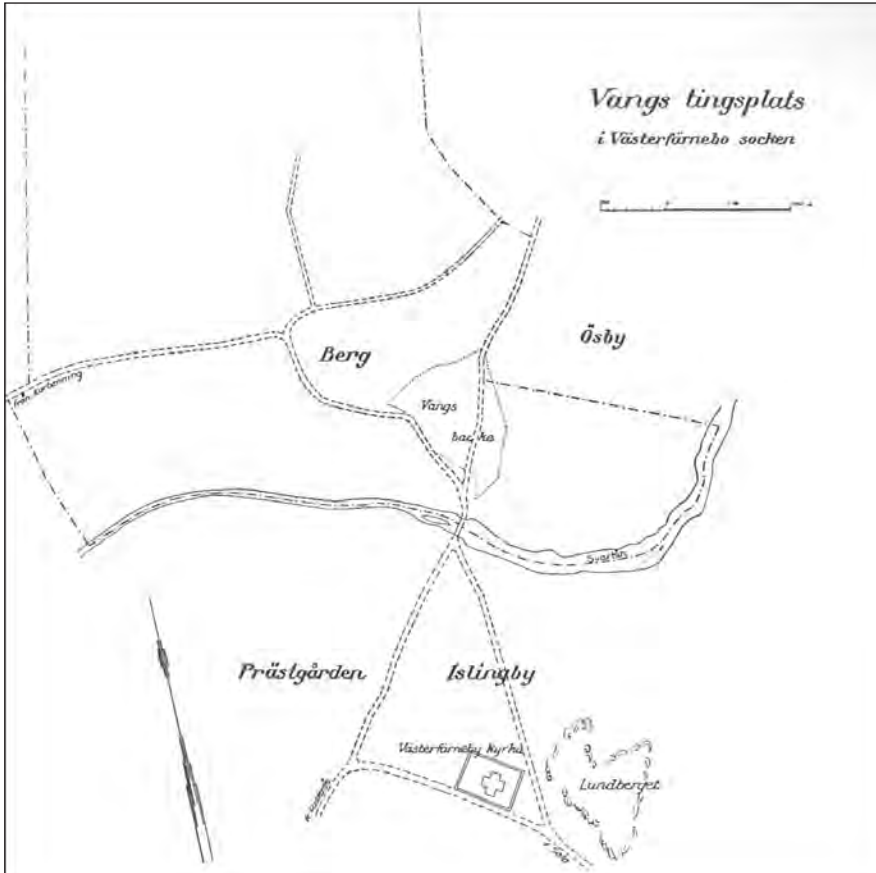

Fig. 4. Tingsplatsen i Västerfärnebo socken och dess omgivning. Efter Ekström 1948 s. 31.

måste överväga möjligheten av att formerna på *Vang*- representerar äldre parallellformer som uppträder i stilistisk variation med formerna på *Vång*-. *Vang*-formerna är visserligen i Harry Ståhls uppteckningar från 1932 (OAUt) anförda som yngre än *Vång*-formerna, men som Staffan Fridell visat (2006 s. 13 f.) kan det bakom sådana »yngre» former ibland dölja sig gamla högstilsvarianter. Eftersom *gh* redan under runsvensk tid övergår till *ng*-ljud framför *n* (Wessén 1968 § 22), kan man i *Vagnsbacken* och *Vangsbro* lika gärna ha att göra med ett ursprungligt **Vaghn*- som med ett **Vang*-. Enligt min mening är sådana utgångsformer troligare. Detta **Vaghn*- kan i så fall sammanhållas med det uppländska bynamnet *Vagn* i Edsbro sn och med förleden i det sörmländska sockennamnet *Vagnhärad*. För båda dessa namn har Svante Strandberg (2008 s. 170) framhållit den tilltalande möjligheten av en *n*-avledning till

fsv. *vagher* m. 'vik', snarast med samma betydelse som grundordet, alltså 'vik'. Den flacka och av sankängar omgivna del av Svartån som från sjön Gorgen i väster sträcker sig fram mot Vangsbro torde i äldre tider mycket väl ha kunnat karakteriseras som en vik, fig. 5. Ett om denna formation använt vik- eller sjö(dels)namn **Vaghn* kan ha haft samma genus som grundordet *vagher*. Intressant är också att den del av Svartån som sträcker sig från denna vik till den stora översvämningssängen Nötmyran tidigare har kallats *Vagnsån*. Detta är upptecknat från 1930-talet (OAUt), och att det har gammal hävd framgår av en karta över Islingby från 1760 (LSA T 68–28:2). Där läser man i åfåran nedströms från Vangsbro följande: »Wagns Ån i orten kallad men är rätteliga Swart Åhn». Belägget ger en blyxtbelysning av hur ett äldre, muntligt traderat partialnamn för en del av en större å håller på att konkurreras ut av ett gemensamt namn för ån i hela dess sträckning, primärt skriftligt traderat (se Vikstrand 2005). Namnet *Vagnsån* förklaras kanske enklast som 'ån som rinner från viken (sjön) **Vaghn*' eller 'ån vid Vaghnsbro' (eller möjligen 'ån vid tingsplatsen **Vaghn*').

Man skulle visserligen kunna tänka sig ett *n*-avlett vattendragsnamn **Vaghnō*- e.d. bildat till fsv. *vagher* m. 'vik'. Det är känt att *n*-suffixet ofta använts just för att bilda vattendragsnamn, även till nominalstammar (Andersson 1973 s. 168 f., Elmevik 2004). Men formellt sekundära namn som *Vangsbro* och *Vagnsbacken* måste då vara unga, eftersom de helt entydigt uppvisar *s*-genitiv. Jag menar därför att det är enklare att räkna med ett maskulint vik- eller sjönamn **Vaghn* som det primära i namnkomplexet. Det är i så fall det tredje namnet i Mälardalskapen för vilket en *n*-avledning till fsv. *vagher* 'vik' kunnat göras trolig, något som ställer frågan om primär eller sekundär namnbildning på sin spets (jfr Strandberg 2008 s. 170). Kanske kan man säga att den här föreslagna tolkningen av det fsv. **Vaghns thing* stöder tanken på ett fornspråkligt appellativ **vaghn* 'vik' e.d.

Källor och litteratur

- Andersson, Thorsten, 1973: Om ortnamn och ortnamnsforskning. I: NoB 61. S. 148–170.
- 2010: Ortnamn på -tuna. I: Språken i Sverige. Temaredaktörer: Östen Dahl & Lars-Erik Edlund. Stockholm. (Sveriges nationalatlas.) S. 88.
- Bellander, O. R., 1869: Anteckningar om Westmanlands härader i forna tider; jämte tvänne bihang. Köping.
- DRApp = Pappersbrev i DRA.
- Ekström, Gunnar, 1948: Tingsplatser och häradskultplatser i Västmanland i fornnordisk tid och medeltid. I: VFÅ 36. S. 5–35.
- Elmevik, Lennart, 2004: Über die *-n*- und *-sn*-Suffixe in nordischen Appellativen und

Fig. 5. De centrala delarna av Västerfärnebo socken med »viken» som sträcker sig från sjön Gorgen österut mot tingsplatsen vid Vagnsbacken. Gula kartan 11G 83 och 11G 85. © Lantmäteriet. Medgivande R50293994_130001.

- Ortsnamn. I: Suffixbildningen in alten Ortsnamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 14.–16. Mai 2004. Hrsg.: Thorsten Andersson & Eva Nyman. Uppsala. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 88.) S. 45–59.
- Fridell, Staffan, 2006: Ortnamn i stilistisk variation. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 77.)
- Grau, Olof, 1754: Beskrifning öfwer Wästmanland med sina städer, häradet och socknar. Västerås.
- Gula kartan. Utg. av LMV.
- Hellberg, Lars, 1965: Skottvånga och Tvängen. I: OUÅ. S. 20–36.
- 2011: Ordet *nor* i uppländska ortnamn. I: Uppländska namnstudier. Valda namnspalter ur Upsala Nya Tidning 1982–2002. Red.: Katharina Leibring, Staffan Nyström & Mats Wahlberg. Uppsala. S. 47–50.
- Holmberg, Karl Axel, 1969: De svenska *tuna*-namnen. Uppsala. (Studier till en svensk ortnamnsatlas 12. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 45.)
- Kraft, John, 1987: Tio ledungskepp från Västmanland. I: VFÅ 65. S. 127–139.

- 1994: Gorunda. I: VFÅ 72. S. 103–112.
- Noreen, Adolf, 1913: Spridda studier 3. Stockholm.
- OAUt = Topografiska registret i OAU.
- Rannsakingar 1 = Rannsakingar efter antikviteter 1. Uppland, Västmanland, Dalarna, Norrland, Finland 1. Text. Utg.: Ingemar Olsson, Nils-Gustaf Stahre & Carl Ivar Ståhle. 1960. Stockholm.
- Sahlgren, Jöran, 1945: Ortnamnssägner. I: SaoS. S. 9–16.
- Schück, Adolf, 1949: Svithjod och folklanden. Ett diskussionsinlägg. I: Historiska studier tillägnade Nils Ahnlund 23/8 1949. Stockholm. S. 8–50.
- Strandberg, Svante, 2008: Hydronymer i Uppland. I: Namn från land och stad. Hyllningsskrift till Mats Wahlberg 25 maj 2008. Red. av Eva Brylla & Svante Strandberg. Uppsala. (Namn och samhälle 21.) S. 167–174.
- Strid, Jan Paul, 1981: Nären, Njärven och Njurhulten. Studier över en grupp svenska sjönamn och därmed samhöriga ord i nordiska språk. Stockholm. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in Scandinavian philology. New series 15.)
- Ståhl, Harry, 1956: Västeråstraktens ortnamn. I: Västerås genom tiderna 1. Västeråstrakten. Natur och förhistoria. Västerås. S. 279–329.
- 1985: Ortnamn i Västmanland. Stockholm.
- SU = Svensk uppslagsbok. 2 omarbetade och utvidgade uppl. 1–32. 1947–55. Malmö.
- Wessén, Elias, 1968: Svensk språkhistoria 1. Ljudlära och ordböjningslära. 8 uppl. Stockholm. (Nordiskt kursbibliotek.)
- VFÅ = Västmanlands fornminnesförening och Västmanlands läns museum. Årsskrift. 1–. 1874 ff.
- Vikstrand, Per, 2005: På jakt efter Mälardalens förlorade hydronymi. I: Namnens dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick. Handlingar från den trettonde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003. Red.: Staffan Nyström. Uppsala. (NORNA-rapporter 80.) S. 361–382.
- 2013: Järnålderns bebyggelsenamn. Om bebyggelsenamnens uppkomst och ålder i Mälardalens län. Uppsala. (Skrifter utg. av Institutet för språk och folkminnen. Namnarkivet i Uppsala. Ser. B. Meddelanden 13.)
- VLDB = Västmanlands läns dombok, SRA. Citerad efter Ekström 1948.
- Västmp = pergamentsbrev i Västmanlands fornminnesförenings samlingar. Västmanlands läns museums arkiv, Västerås.

Summary

The two assembly sites of Norrbo hundare

By Per Vikstrand

This essay explores the names and locations of the two *thing*, or assembly, sites that existed in the Middle Ages in Norrbo *hundare* (hundred) in Västmanland, Sweden. The southern site is known to have been in Skultuna parish, but it is not known where. An interesting suggestion places it in the easternmost part of the parish, on the boundary with the parish of Romfartuna and close to the village of Julpa. Here, in prehistoric times, there was a narrows, or strait, in a system of lakes and marshlands. This narrows could be the *nor* from which the first element of the hundred name could derive, as-

suming that the name is to be understood as **Norboa hundare* ‘district of the people living by the narrows; district of the people with their assembly place by the narrows’. There is no direct evidence, though, of the *thing* site having been located here.

A possible connection between the hundred name and the village name *Nortuna* in Romfartuna parish has been discussed. However, the village name, which refers to a settlement just north of the church, probably has as its first element the adverb *norþr* ‘north’. It can be regarded as a ‘close-horizon name’ – a name with a fairly general sense, used in a limited local context – referring to a part of an original **Tuna* that did not become vicarage land or belong to the church.

The location of the northern *thing* site is well known. It was situated to the north of the church in Västerfärnebo parish, and appears to have had the name *Vagn* or *Vang*. The earliest reference to the site is from 1399, *a wangx thinge* ‘at the Vang assembly’, and the name is preserved to this day in *Vangsbacken* [and *Vagnsbro?*]. The name *Vagn/Vang* has been linked to OSw. *vanger* m. ‘enclosed arable or meadow land, field’. An alternative possibility suggested here is that it should instead be regarded as an *-n* derivative of OSw. *vagher* m. ‘inlet’. It would then have parallels in the Uppland village name *Vagn* in Edsbro parish and the first element of the Södermanland parish name *Vangnhärad*. The shallow stretch of the river Svartån, surrounded by wet meadows, that extends towards the bridge Vagnsbro from Lake Gorgen to the west could very well have been characterised in earlier times as an inlet or arm of a lake.

Nybyli

Av Staffan Fridell

Namn och bygd 101 (2013), 103–114.

Staffan Fridell, Department of Scandinavian languages, Uppsala University: Nybyli.

Abstract

Names now occurring as *Nibble*, *Nybble*, *Nöbbele* etc. can usually be traced back to OSw. *Nybyli*, with the final element OSw. *-byli* rather than *-bøle*. However, two strata of names exist: an older *Nybyli* and a more recent *Nybøle* group. The first has a distinctly eastern distribution, occurring in eastern central and eastern southern Sweden. In Skåne there are seven instances of *Nöbbelöv* as a village name. It is difficult to determine from early records whether they go back to *Nybyli* or *Nybøli*. There is really nothing to rule out the possibility of *Nybyli*. Nor is there anything to prevent there having been a situation in Denmark corresponding to that existing in old Swedish territory, i.e. with two strata of names, an older *Nybyli* and a younger *Nybøle*. In Uppland we find a group of five names now spelt *Nyvla* or *Nyvalla*. The linguistic-geographical context strongly indicates that they are the result of a development **Nybyli > Nyvili*. There is also evidence that at least one other *Nybyli* name in Uppland exhibits variation between *Nybyle* and *Nivile*. Compared with the *Nybyli* names, *Tibble* and *Tybble* (< *Pykkbyli*) have a more limited distribution in a central area of eastern Svealand, typical of words and place-name elements that arose in the old heartland of the Svear.

Keywords: *Nybyli*, *Nibble*, *Nybble*, *Nöbbele*, *Nöbbelöv*, *Nyvla*, *Nyvalla*, *Nybøle*, *Pykkbyli*, *Tibble*, *Tybble*, *-bøle*, name geography.

Inledning

Man har länge uppmärksammat att de namn, som idag heter *Nibble*, *Nybble*, *Nöbbele*, *Nöbbelöv* o.d. respektive *Tibble* och *Tybble*, skiljer ut sig från ortnamnen på *-bøle* på flera sätt. De syftar ofta på större byar som relativt ofta har anknytning till fornlämningar av yngre järnålderstyp (högggravfält eller vikingatida runstenar). Detta tyder på att de som namntyp är genomsnittligt klart äldre än *-bøle*-namnen (vilka sannolikt genomgående är medeltida) och att de ska betraktas som en särskild namntyp (eller snarare två särskilda namntyper) och är bildade till redan existerande sammansatta substantiv.

Lars Hellberg (1985) har klart visat att det för de fornsvenska namnens del närmare bestämt är frågan om ursprungliga *Nybyli* resp. *Pykkbyli*, där senare leden alltså är fsv. *-byli*, inte *-bøle*. Lilliane Højgaard Jørgensen (1986) har i en intressant uppsats kunnat bekräfta att de danska namnen *Nybøl*, *Neble*, *Nebel* etc. skiljer ut sig från de (övriga) danska sammansatta *-bøle*-namnen när det gäller de aktuella bebyggelsernas storlek och andra ålderskriterier. Hennes

slutsats (s. 154) är att *Nybøl*-typen varit produktiv redan under vikingatid men att nya namn kunnat bildas även under medeltid. Højgaard Jørgensen menar dock att det inte finns något »der taler imod at opfatte det danske Nybøl som et oprindeligt sammensat appellativ, gl'da *nȳbøli» (s. 157). Här inkluderar hon också de skånska *Nöbbelöv*-namnen.

Nybyli och Nyböle

En närmare granskning av belägg för namn som *Nibble*, *Nybble*, *Nyböle* etc. på gammalt svenskt område visar emellertid tydligt att det här finns två skikt av namn, dels äldre *Nybyli*, dels yngre *Nybøle*. Den första gruppen av namn är den talrikaste. Den kännetecknas av att de äldre medeltida beläggen vanligen skrivs *Nybyli*, *Nybili*, *Nibili* o.d. (se materialsamling nedan). Det nutida uttalet är praktiskt taget alltid tvåstavigt, dvs. med penultimasynkope. Geografiskt har de en tydligt östlig utbredning: östra Svealand och östra Götaland (se fig. 1). Hithörande bebyggelser är ofta relativt stora byar och det finns i många fall en anknytning till vikingatida fornlämningar.

I motsats härtill står ett mindre antal namn, där de äldsta beläggen skrivs *Nybøle* e.d. De har vanligen trestavigt nutida uttal med bevarad penultimastavelse. De har en annan geografisk utbredning och återfinns i de områden där andra sammansatta namn på *-böle* är vanliga och de syftar ofta på mindre, medeltida eller yngre, bebyggelseenheter. Sådana namn är: *Nyböle*, *nȳbøkr*, Bjarträ sn, Ångermanland (Nijböle 1559 jb), *Nybøle*, *nȳbøkræ*, *nȳbøkr*, Bygdeå sn, Västerbotten, *Nybøle*, *nȳbøkr*, Eds sn, Vedbo hd, Dalsland (Nyböllä 1540 jb), *Nybøle*, *nȳbøkræ*, Frändefors sn, Sundals hd, Dalsland (Nyburde 1546 jb, *Nybøle* 1550 tl), *Nybøle*, *nȳbøkræ*, Valö sn (nu: Hållnäs sn), Olands hd, Uppland (j *nybølæ* 1409 21/8 Uppsala SRAp, SDns 2 s. 125), *Nybøle*, *nȳbut*, *nȳbut*, Sals sn, Åse hd, Västergötland (ij Nybelä 1397 8/2 Skara B 16 f. 57v avskr.), *Nybøle*, *nȳbøkræ*, Väne-Ryrs sn, Väne hd, Västergötland (*Nybøle* 1604 jb).

Nöbbelöv och de danska namnen

Det finns sju skånska byar med namnet *Nöbbelöv*. I fyra fall är det fråga om kyrkbyar. Uttalet är genomgående *Nibbele* eller *Nebbele* (i ett fall i norra Skåne alternativt *Nebble*). Som Højgaard Jørgensen (1986 s. 156) har framhållit är det generellt svårt att på grundval av de äldsta beläggen fastställa om de forndanska hithörande namnen återgår på *Nybyli* eller *Nybøli*. Forndanskans tidiga ljudutvecklingar försvårar helt enkelt ställningstagandet. Hennes slut-

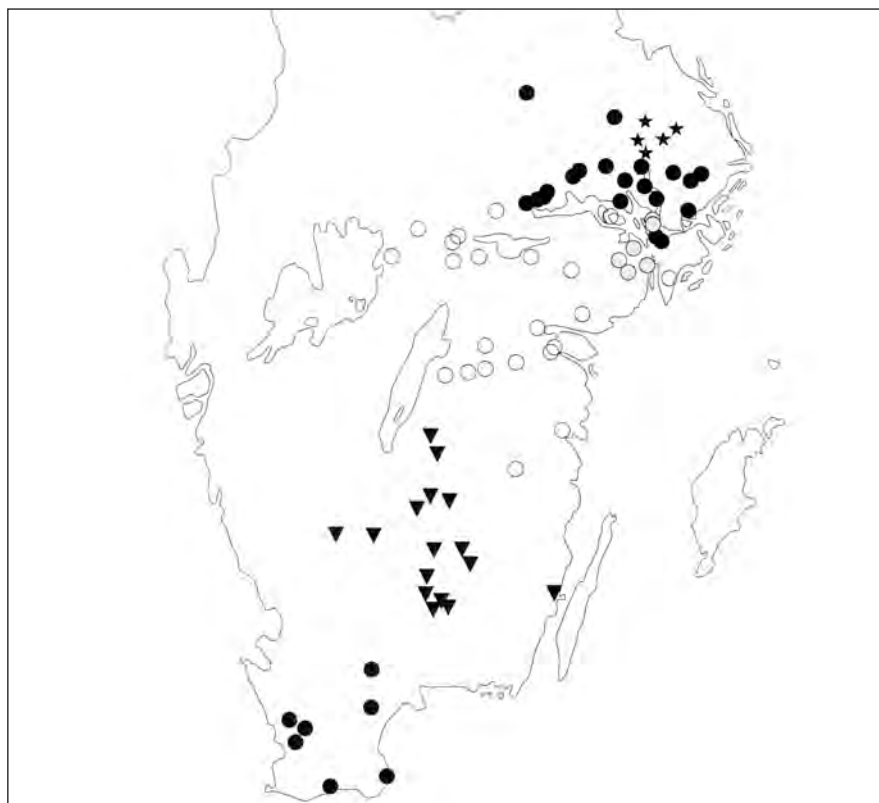

Fig. 1. Namn på nutida svenskt område som sannolikt utgår från *Nybyli* (inkl. de skånska *Nöbbelöv*). Svart cirkel = uttal *Nibble*, *Nibbele*, *Nebbele* o.d., vit cirkel = *Nybble* (även *Nubble*, *Nule* o.d.), grå cirkel = uttalsvariation mellan *Nibble* och *Nybble*, triangel = *Nöbble* o.d., stjärna = *Nyvla* och *Nyvalla*.

sats är, som redan nämnts, att inget talar mot att det skulle vara *Nybøli*. Man skulle dock med samma logik kunna kontra med att inget heller talar emot att det skulle vara *Nybyli*.

Namngeografiskt sett ansluter sig de skånska *Nöbbelöv*-namnen väl till den östliga svenska *Nybyli*-gruppen, där de närmaste grannarna, de sydsjälländska *Nöbbele*-namnen, tveklöst återgår på fsv. *Nybyli*. De skånska namnen är också, liksom många av de svenska, namn på stora och gamla byar. Det kan därför mycket väl vara så att även de skånska *Nöbbelöv* är ursprungliga *Nybyli* och att det finns en namngeografisk isogloss i Öresund, som det t.ex. gör beträffande *-rudh* på Själland och *-rydh* i Skåne (Ejder 1979 s. 395) eller beträffande de gamla ägonamnen på *-nöten* som finns i Skåne men inte på Själland (Fridell 1992).

Dessutom finns det egentligen heller inget som hindrar att situationen i Danmark helt skulle kunna motsvara den på gammalt svenskt område, dvs. att man måste räkna med två skikt av namn, dels ett äldre *Nybyli* och dels ett yngre *Nybøle*.

Nyvla och Nyvalla

I Uppland finns det en grupp på fem namn som nu skrivs *Nyvla* eller *Nyvalla*. Det rör sig om *Nyvla* i Bondkyrko, Bälunge och Rasbo socknar, samt *Nyvalla* i Tuna och Viksta socknar. Det finns åtskilliga relativt tidiga belägg som skrivs *Nivili*, *Nyvili* o.d. Äldst är *in niuli* 1291 u.d. u.o. SRAp (SD 2 s. 104) om *Nyvla* i Bondkyrko socken. Vissa forskare har hävdats att detta är ursprungliga **Nybyli* (Lindroth 1915 s. 38, Nordberg 1932 s. 13, Thors 1952 s. 14, Ejder 1956 s. 180, Löfkvist 1976 s. 172), medan andra har menat att det i stället är fråga om äldre **Nyvælli* (Hesselman 1948–53 s. 162, Hellberg 1985 s. 62, Moberg 1989 s. 22). Lennart Moberg (a.st.) säger: »Den tänkta utvecklingen *Nybyle* till *Nyvla* är teoretiskt fullt rimlig. Men man frågar sig, om det är troligt, att ett ursprungligt *Nybyle* i samma trakter skulle ge både *Nibble* och *Nyvla* som slutresultat.» Som framgår av kartan (fig. 1) talar emellertid tvärtom det språkgeografiska sammanhanget utomordentligt starkt för att det verkligen är fråga om namn som utvecklats **Nybyli* > *Nyvili*. Namngruppen har en begränsad, sammanhållen utbredning, typisk för en dialektal novation, samtidigt som den utgör en naturlig geografisk fortsättning på *Nibble/Nybble*-området i Uppland i övrigt. Dessutom finns det belägg för att ytterligare minst ett *Nybyli*-namn i Uppland visar variation mellan *Nybyle* och *Nivile*. Det gäller en av eller ev. båda *Nibble*-bebyggelserna i Håtuna socken (Kvarnnibble och Övernibble). I ett brev från 1436 (27/10 Håbo häradsting SRAp) förekommer två vittnen från *niwile*, vilket måste syfta på någon av de nämnda bebyggelserna. Samma gäller Upplands lagmansdombok från 1586 (s. 143) där två av nämndemännen *Af Håboo* heter *Erich i Niulla* och *Anders i Ythernybbella* (det senare sannolikt motsvarande *Övernibble* och det förstnämnda därmed troligen *Kvarnnibble*). Eftersom båda dessa belägg är hämtade från en lokal kontext är det troligt att de motsvarar en verklig dialektal språkform.

Nybyli och Pykkbyli

Jämfört med *Nybili*-namnen har *Tibble* och *Tybble* en mer begränsad utbredning (se fig. 2) till det centrala östsvealändska området, från vilket det spridits dels till Dalarna (Leksand), dels till Värmland, dels till Gotland. Sådana spridningsbilder är typiska för ord och ortnamnselement som uppstått i svearnas

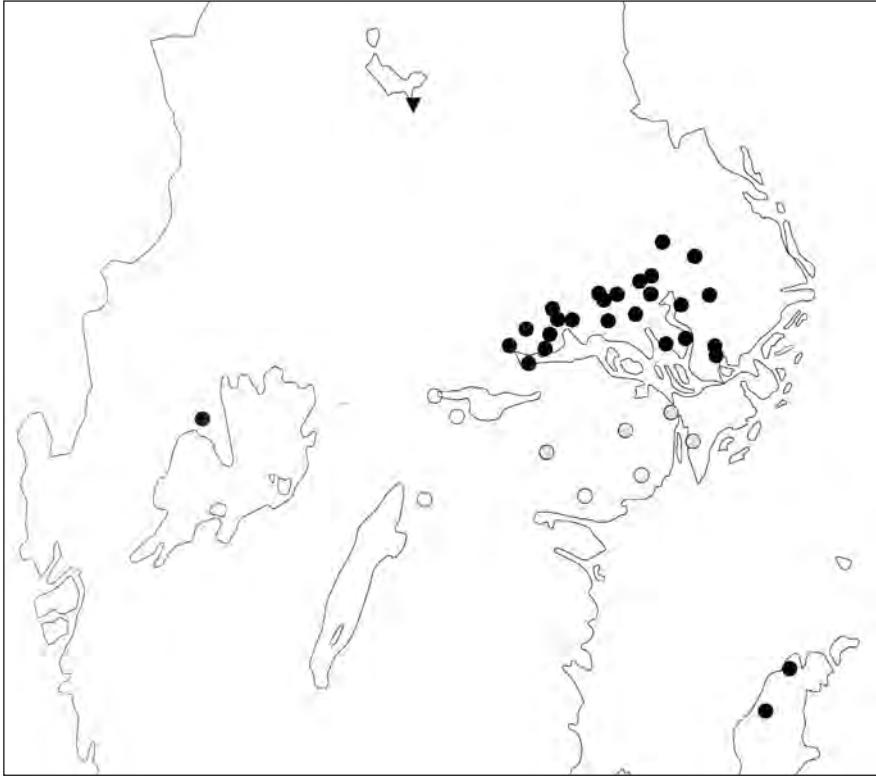

Fig. 2. Namn som utgår från *Bykkbyli*. Svart cirkel = *Tibble*, vit cirkel = *Tybble*, grå cirkel = uttalsvariation mellan *Tibble* och *Tybble*, triangel = *Tibble* i Leksand (uttal: *Többöl*).

gamla centrala område och spridits därifrån. *Nybyli* däremot måste ha varit ett mer spritt ord i det nordiska fornspråket och kan inte bara förklaras som ett sveaord. Man kan däremot förmoda att i Uppland, Västmanland och Södermanland där de båda ortnamnsgrupperna, *Nybyli* och *Bykkbyli*, är särskilt talrika, har de associerats med varandra och kanske även gynnat varandras spridning. Det finns några fall där det finns ett *Nybyli* och ett *Bykkbyli* inom samma socken (Tillinge, Torstuna och Västra Ryd i Uppland, Lunda i Södermanland och Köping i Västmanland).

Namn och belägg

Nedan återges uttal och äldsta belägg för alla svenska namn som sannolikt utgår från *Nybyli* (80 namn; inkl. de skånska *Nöbbelöv*, trots en viss osäkerhet om de hör hit; se ovan) och *Bykkbyli* (41 namn).

Dalarna

Nibble, niblæ, Hedemora sn, j nybbele 1408 2/4 Hedemora SDns 2 s. 30 avskr., *Tibble, tìbbkr*, Leksands sn, j tybbele 1325 25/2 u.o. i vid. 1456 19/9 Stockholm DMp (SD 3 s. 671).

Uppland

Bro hd: *Tibble* (nu *Stora Ekeby*), *tìbla*, Låssa sn, in [...] Thybili 1311 17/10 Sigtuna SRAp (SD 3 s. 35), *Tibble, tìbla*, Näs sn, j tibille 1382 10/11 Bro kyrka UUBp, *Nibble, niblā*, Västra Ryds sn, ij nybyle 1418 21/5 Håbo härads-ting SRAp (SDns 3 s. 331), *Tibble, tìbla*, Västra Ryds sn, in [...] thigbyli 1330 29/4 u.o. SRAp (SD 4 s. 157).

Bälinge hd: *Nyvla, nìpvka, nìvka, nìvula*, Bälinge sn, in nyuile 1344 15/9 u.o. SD 5 s. 318 avskr.

Danderyds skeppslag: *Tibble, tìbka, tìblā*, Täby sn, de thygbile 1354 28/5 Stockholm SD 6 s. 500 avskr., *Nibble, nìbka, nìblā*, Östra Ryds sn, Nybbele 1554 jb.

Färentuna hd: *Nibbla, nìbka, nìbla*, Ekerö sn, in nybele 1342 13/2 Stockholm SRAp (SD 5 s. 94), *Prästnibbla, nìbka, nìpvka, nìbla, nìblē*, Hilleshögs sn, in Nybilla 1325 DMS 1:7 s. 149 avskr., *Nibbla, nìbka, nìpvka, nìbla, nìblē*, Sångna sn, Aff nybele 1534 GFR 9 s. 79.

Hagunda hd: *Tibble, tìblā, tìbla*, Balingsta sn, in Thygbily 1296 30/7 Uppsala SRAp (SD 2 s. 214), *Nibble, nìblā*, Dalby sn, in nybili 1303 u.d. u.o. SRAp (SD 2 s. 373), *Tibble (Skogstibble), tìblā, tìbka*, Skogstibble sn, in *parochia thigibili* 1295 6/3 Sigtuna SRAp (SD 2 s. 185).

Håbo hd: *Tibble, tìbla*, Håbo-Tibble sn, thigbili 1303 27/8 u.o. SD 3 s. 428 avskr., *Västtibble, vèstibla*, Håbo-Tibble sn, de westabili 1311 17/10 Sigtuna SRAp (SD 3 s. 37), *Kvarnibble, kvànìvblā*, Håtuna sn, ?in nybyle 1348 4/1 u.o. SRAp (SD 6 s. 2). *Övernibble, nìbla*, Håtuna sn, in nybile ytra 1344 u.d. u.o. SD 5 s. 331 avskr.

Långhundra hd: *Tibble, tìbla*, Husby sn, ij thygisbyle 1379 13/7 u.o. SRApp I, *Nibble, nìbla*, Kårsta sn, Nybyle, Nubilij 1200-talets början? Vårfruberga klosterns jb f. 59v, 60r avskr. (för identifieringen, se Ståhle 1948 s. 92).

Norunda hd: *Tibble, tìbka, tìbka, tìbka, tìbka*, Björklinge sn, in thygbyli 1316 13/9 Uppsala SRAp (SD 3 s. 268), *Nyvalla, nìvvalā*, Viksta sn, i Nyuele 1505 4/1 Uppsala SRAp, i Nyuela, i Nyuele 1505 4/1 Uppsala UUBpp.

Olands hd: *Nyvalla, nìvvalā*, Tuna sn, de nivili, de nivile, de niuile 1312 u.d. u.o. SRAp (SD 3 s. 97).

Rasbo hd: *Nyvla, nìvka*, Rasbo sn, in Nyuili 1316 15/11 Uppsala SRAp (SD 3 s. 283), *Tibble, tìbka, tìbla, tìbla*, Rasbokils sn, in thigbili 1316 13/9 Uppsala SRAp (SD 3 s. 270).

Seminghundra hd: *Nibble, nìbka*, Vidbo sn, j nybille 1418 15/2 Tynnelsö SRAp (SDns 3 s. 299).

Simtuna hd: *Knappitibble*, *knàptiblā*, Frösthults sn, i tybøle 1492 efter 29/9 u.o. Strängnäsp, *Långtibble*, *lògtiblā*, Frösthults sn, Tible, Tibbele 1538 jb, *Tibble*, *tiblā*, Simtuna sn, J thygbyle 1368 15/5 u.o. SRAP (SD 9 s. 390).

Sjuhunda hd: *Nibble*, *nìblā*, Rö sn, i nybile 1378 10/7 u.o. Sjöholmosp.

Torstuna hd: *Nibble*, *nìblā*, *nìblā*, Torstuna sn, ii nybyle 1370 19/1 Stockholm SRAP (SD 9 s. 652), *Tibble*, *tìblā*, *tìblā*, Torstuna sn, jn thighbile 1331 u.d. u.o. SRAP (SD 4 s. 190).

Trögds hd: *Nibble*, *nìblā*, Husby-Sjutolfts sn, ii nybyle 1392 8/6 Trögds häradsting SRAP, *Nibble*, *nìblā*, Kungs-Husby sn, ij nybile 1415 3/6 Trögds LSBp (SDns 3 s. 44), *Tibble*, *tìblā*, *tìblā*, Litslena sn, in thighbile 1346 30/1 u.o. SRAP (SD 5 s. 529).

Ulleråkers hd: *Nyvla*, *nìvblā*, *nìvblā*, *nìvblā*, *nìvblā*, Bondkyrko sn, in niuili 1291 u.d. u.o. SRAP (SD 2 s. 104), *Långtibble*, *lògtìblā*, *lògtìblā*, Vänge sn, in [...] thighbili 1291 9/4 Uppsala SRAP (SD 2 s. 113).

Vallentuna hd: *Nibble*, *nìblā*, Hammarby sn, de nybyli 1303 6/11 Vik SRAP (SD 2 s. 400).

Våla hd: *Nibble, Harbo sn, in nybili 1312 u.d. u.o. SRAP (SD 3 s. 90).

Åsunda hd: *Nibble*, *nìblā*, Tillinge sn, nybbile 1367 25/1 u.o. UUBp (SD 9 s. 192), *Tibble*, *tìblā*, *tìblā*, Tillinge sn, in thykbyli 1333 21/5 Grillby SRAP (SD 4 s. 319).

Ärlinghundra hd: *Tibble*, *tìblā*, Vassunda sn, jn þigbele 1357 11/11 Stockholm SRAP (SD 7 s. 246).

Södermanland

Daga hd: *Tibble*, *tìblā*, *tìblā*, Björnlunda sn, jn [...] tybile 1428 11/10 u.o. SRAP, *Nibble*, *nìblā*, *nìblā*, Dillnäs sn, Nybbelle 1556 jb.

Jönåkers hd: *Nybble*, *nìvblā*, Lunda sn, i nøpbile 1401 2/7 Jönåkers häradsting SRAP (SDns 1 s. 52), i nibille 1401 2/7 Jönåkers häradsting Strängnäsp (SDns 1 s. 53), *Tybble*, *tìvblā*, Lunda sn, ij thighbile 1357 13/7 u.o. SRAP (SD 7 s. 213).

Oppunda hd: *Nybble*, *nìvblā*, Julita sn, Nibbele 1540 jb, *Tybble*, *tìvblā*, *tìvblā*, Stora Malms sn, in thighbile 1347 15/7 u.o. SRAP (SD 5 s. 688).

Rönö hd: *Tybble*, *tìvblā*, Bälinge sn, in þigbælæ, in thighbælæ 1362 12/6 u.o. SRAP (SD 8 s. 98), *Tybble* (*Nybble), Runtuna sn, nybbela 1397 19/1 Nyköping SRAP.

Selebo hd: *Nybble*, *nìvblā*, Överselö sn, Nybyli 1285 14/5 u.o. SRAP (SD 1 s. 661).

Sotholms hd: *Tibble*, *tìblā*, *tìblā*, *tìvblā*, Sorunda sn, Thybyli 1281 27/1 Sanda SRAP (SD 1 s. 578), thybøle 1281 27/1 Sanda SRAP (SD 1 s. 579), *Nibble*, *nìvblā*, Ösmo sn, in [...] Nybili 1281 27/1 Sanda SRAP (SD 1 s. 578).

Svartlösa hd: *Nibble*, Botkyrka sn, jn nybyli 1331 12–18/11 u.o. SD 4 s. 241 avskr.

Villåttinge hd: *Nybble, nÿbtrə*, Flens sn, Nybbelle 1575 jb.

Åkerbo hd: *Väster Tibble*, Torpa sn, ?thycbuli 1279 13/3 Idö SRap (SD 1 s. 543), *Öster Tibble, ðstæt̥ibtrə*, Torpa sn, ?thycbuli 1279 13/3 Idö SRap (SD 1 s. 543).

Öknebo hd: *Nibble, nibtrə, nÿbtrə*, Turinge sn, in nybille 1361 15/5 Hölö SRap (SD 8 s. 63), *Tibble, tiblə, tÿbtrə*, Tveta sn, in thubli 1291 5/1 u.o. SRap (SD 2 s. 102), *Nibble, nÿbtrə, niblə*, Vårdinge sn, ?aff nybele 1407 11/11 Turinge SRap (SDns 1 s. 689), *Nibble, nÿbtrə, niblə*, Ytterjärna sn, j nybbile 1383 29/10 u.o. Skoklosterp.

Västmanland

Fellingsbro hd: *Nybble, nÿbtrə*, Fellingsbro sn, ?nibile 1414 22/10 Eklöt SRap (SDns 2 s. 858).

Norrbo hd: *Tibble, tiblə*, Skerike sn, ?j thybbila 1389 30/9 Skultuna ting SRap, *Tibble, tiblə*, Skultuna sn, in thykbyle 1357 25/11 Vall SRap (SD 7 s. 254).

Siende hd: *Tibble, tiblə*, Badelunda sn, i Tyybile, in Tygbele 1358 9/10 Anundshög SD 7 s. 117 avskr., *Nibble, niblə*, Tillberga sn, in nybili 1333 16/5 Bälinge SRap (SD 4 s. 318).

Snevringe hd: *Tibble, tiblə, tÿbtrə*, Bergs sn, i thygbille 1396 6/7 Snevringe häradsting SRap, *Nibble, niblə*, Kolbäcks sn, ?i nybile 1369 18/1 Snevringe häradsting SRap (SD 9 s. 495), *Nibble, nibtrə*, Munktorps sn, ?i nybile 1369 18/1 Snevringe häradsting SRap (SD 9 s. 495), *Tibble, tÿbtrə*, Rytterne sn, in thygbele 1344 13/12 u.o. SRap (SD 5 s. 386), *Nibble, niblə*, Svedvi sn, nöbbella 1576 jb.

Tuhundra hd: *Tibble, tÿbtrə, tiblə*, Dingtuna sn, in thygbyle 1371 18/1 Tuhundra häradsting SRap (SD 10 s. 107).

Yttertjurbo hd: *Nibble, niblə*, Sevala sn, de Nybela 1370 22/10 u.o. SD 9 s. 815 avskr.

Åkerbo hd: *Nibble*, Köpings sn, j nybbille 1469 30/1 Uppsala SRap, *Tibble, tÿbtrə*, Köpings sn, in thyghbille 1349 7/6 Malma kyrka SRap (SD 6 s. 113).

Närke

Askers hd: *Tybble, tÿbtrə*, Askers sn, j thybølæ 1389 11/11 Askers kyrka SRap.

Hardemo hd: *Nybble, nÿbtrə*, Hardemo sn, j nybile 1409 19/11 Hardemo SRap (SDns 2 s. 229).

Sköllersta hd: *Nybble, nÿbtrə*, Sköllersta sn, ?nibile 1414 22/10 Eklöt SRap (SDns 2 s. 858).

Örebro hd: *Tybble, tÿbtrə*, Almby sn, ?de thygbøle 1291 21/1 u.o. SRap (SD 2 s. 106), *Nybble, nÿbtrə*, Gräve sn, Nybele 1560 jb, *Nybble, nÿbtrə, nÿbtrə*, Vintrosa sn, j nyblæ 1457 C 7 f. 17v.

Värmland

Nybble, nðbkr̥, Visnums sn, Visnums hd, in [...] nybele 1340 19/10 Riseberga SRAp (SD 4 s. 745), *Nyböle, nÿbkr̥*, Karlskoga sn, Karlskoga hd, Nyble 1686 jb, *Tibble, tébkr̥*, By sn, Näs hd, Tybble 1540 jb.

Östergötland

Bankekinds hd: *Nybble, nÿbkr̥*, Askeby sn, Nebyle 1545 jb.

Björkekinds hd: *Nybble, nÿkr̥*, Tåby sn, Nyble 1540 jb.

Bråbo hd: *Nöbble, nðbkr̥, nÿbkr̥*, Kvillinge sn, i nybyle 1364 22/6 Bråbo häradsting SRAp (SD 8 s. 530).

Finspångä läns hd: *Tybble, tíbkr̥t*, Godegårds sn, Tybela 1560 jb.

Gullbergs hd: *Nybble, nÿbkr̥*, Ljungs sn, j nibbile 1386 6/6 Askeby SRAp.

Göstrings hd: *Nybble, nðbkr̥e, nÿbkr̥*, Väderstads sn, ii nybele 1357 28/10 Hogstad UUBp (SD 7 s. 243).

Hammarkinds hd: *Nybble, nÿkr̥*, Drothems sn, in Nybele 1327 3/1 u.o. SD 4 s. 6 avskr.

Valkebo hd: *Nybble, nÿbkr̥, nÿkr̥*, Vikingstads sn, in nybelæ 1357 8/9 u.o. UUBp (SD 7 s. 236).

Vifolka hd: *Nybble, nÿbkr̥, nÿbkr̥*, Sya sn, i nybøle 1395 14/3 Vadstena SRAp.

Gotland

Tibbles, tibles, Hangvars sn, thyblle 1608 jb, *Tibbles, tibles*, Hejdeby sn, tibillis, tibilles 1523 Skb.

Småland

Kinnevalds hd: *Nöbbele, nðbla*, Jäts sn, nibbele 1545 jb, *Nöbbele, nðbala*, Vederslövs sn, j Nybile 1356 u.d. Bergkvara B 15 f. 190v avskr. (SD 7 s. 1), *Nöbbele, nðblæ, nðbla*, Öjaby sn, nybbele o. 1490 B 4 f. 199r avskr.

Konga hd: *Nöbbele, nðblæ*, sn, j nybele sokn 1392 3/5 u.o. SRAp, *Nöbbele, nðblæ*, Östra Torsås sn, J nybøle 1451 6/2 Hörda SRAp.

Norra Möre hd: *Nöbble, nðbkr̥e, nðbkr̥, nðbl̥*, Ryssby sn, nibebe 1458 10/7 Lagnö AMP.

Norra Tjusts hd: *Nybbila, nÿbkr̥*, Lofta sn, j nybele eke 1383 13/12 Bjärka SRAp.

Norra Vedbo hd: *Nöbbele, nðbkr̥*, Lommaryds sn, Nybelle 1574 jb.

Norrvidinge hd: *Nöbbele, nðblæ*, Tolgs sn, j nybæle o. 1500 C 37 f. 15r.

Sevede hd: *Nybble, nÿbkr̥*, Vimmerby sn, ij Nybbele o. 1358 u.d. u.o. i avskrift 1437 21/5 Vimmerby SD 7 s. 5.

Södra Vedbo hd: *Nöbbele, nðbkr̥*, Flisby sn, Nyböll 1542 jb.

Uppvidinge hd: *Nöbbele, nðbl̥*, Lenhovda sn, Nible 1545 jb, *Nöbbele, nðbl̥, nðblæ*, Nottebäcks sn, nible 1545 jb.

Västbo hd: *Nöbbele, nðbl̥*, Reftele sn, Nybylle 1538 jb.

Västra hd: *Nöbbele*, *nøbla*, *nøblæ*, Norra Ljunga sn, ?j nybili 1361 efter 28/3 u.o. SRAp (SD 8 s. 46), *Nöbbele*, *nøb̄le*, Norra Sandsjö sn (nu: Nävelsjö sn, Östra hd), ?j nybili 1361 efter 28/3 u.o. SRAp (SD 8 s. 46).

Östbo hd: *Nöbbele*, *nøbla*, Värnamo sn, de nybili 1236–38 u.d. u.o. SRAp (SD 1 s. 287).

Östra hd: *Nöbbele*, *nøb̄le*, *nøbla*, Näsby sn, nibbele 1541 jb.

Skåne

Gärds hd: *Nöbbelöv*, *nib̄ala*, *nib̄ala*, Vä sn, de nybøle o. 1250 NecrL f. 1r.

Harjagers hd: *Nöbbelöv*, *nib̄ala*, Västra Sallerups sn, in Nibyle 1201 DD 1 R 4:63 avskr.

Järrestads hd: *Nöbbelöv*, *nib̄ala*, *nib̄ala*, Nöbbelövs sn, Nybile 1322 28/10 Flyinge i vid. 1405 4/10 Simrishamn DD 2 R 8:452.

Ljunits hd: *Nöbbelöv*, *nib̄ala*, *nib̄ala*, Nöbbelövs sn, i Nybøle 1420 ÆDA 1 s. 63 avskr.

Onsjö hd: *Nöbbelöv*, *nèb̄ala*, *nib̄ala*, Nöbbelövs sn, in Keldersnybøle 1352 DD 3 R 3:422.

Torna hd: *Nöbbelöv*, *nib̄ala*, *nib̄ala*, Nöbbelövs sn, in Nybøle 1300 LDvet s. 109.

Östra Göinge hd: *Nöbbelöv*, *nèb̄ala*, *nèbla*, Broby sn, i Nybølle 1456 Rep 2: 619.

Källor och litteratur

AMP = pergamentsbrev i Den Arnamagnæanske samling, Nordisk forskningsinstitut, København.

B 4 = Arvid Trolles lagbok, SRA.

B 15, 16 = Lars Eriksson Sparres kopieböcker, SRA.

C 7, 37 = medeltida jordeböcker, SRA.

DMP = pergamentsbrev i Dalarnas museum, Falun.

Ejder, Bertil, 1956: Om uttalet av ortnamnen på lev/-löv. I: NoB 44. S. 164–181.

— 1979: Ryd och rud. Lund. (Skrifter utg. genom Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund 2.)

Fridell, Staffan, 1992: Ägonamn på *-nöten*. I: SNF 71. S. 147–154.

Hellberg, Lars, 1985: *Tibble ~ Tybble*, fsv. *Byk(k)byli*. I: NoB 73. S. 50–67.

Hesselman, Bengt, 1948–53: Huvudlinjer i nordisk språkhistoria 1–3. Uppsala. (NK 3–4.)

Højgaard Jørgensen, Lilliane, 1986: Nybøl. I: Mange bække små. Til John Kousgård Sørensen på tresårsdagen 6.12.1985. Red. af Vibeke Dalberg & Gillian Fellows-Jensen. København. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 27.) S. 147–158.

LDvet = Liber daticus Lundensis vetustior. Udg. ved C. Weeke. 1884–89. København.

Lindroth, Hjalmar, 1915: Den konsonantiska assimilationen *Thikbile* > *Thigbile* (> *Tibble*) o.d. I: NoB 3. S. 37–53.

- Löfkvist, Jan-Eskil, 1976: Svenskan i latinska originaldiplom 1300–1325. En studie i medeltida skrivvanor. Uppsala. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia philologiae Scandinavicae Upsaliensia 9.)
- Moberg, Lennart, 1989: Nyvla och Lytta. I: OUN 7. S. 22. (Även i: Uppländska namnstudier. Valda namnspalter ur Upsala Nya Tidning 1982–2002. Red. av Katharina Leibring, Staffan Nyström & Mats Wahlberg. Uppsala. S. 83–84.)
- NecrL = Necrologium Lundense. Codex mediaevalis VI^{us} Bibliothecae Universitatis Lundensis. Ed.: Erik Kroman. 1960. Hafniae. (Corpus codicum Danicorum medii aevi 1.)
- Nordberg, Stig Olsson, 1932: Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300 2. Uppsala.
- Sjöholmssp = pergamentsbrev i Sjöholmssamlingen, SRA.
- Skb = 1523 års skattebok för Gotland, DRA.
- Skoklosterp = pergamentsbrev i Skoklostersamlingen, SRA.
- Strängnäsp = pergamentsbrev i Roggebiblioteket, Strängnäs.
- Ståhle, Carl Ivar, 1948: Om vår äldsta jordebok (Vårfruberga klosterns godsförteckning). I: NoB 36. S. 81–140.
- Thors, Carl-Eric, 1952: Om namn på *-böle*, med särskild hänsyn till de finländska namnen. I: NoB 40. S. 11–28.
- Upplands lagmansdombok 1581 och 1586 jämte inledning, förklaringar och register utg. genom Nils Edling & Olof Svenonius. 1950. Uppsala. (Uppländska domböcker utg. av Kungl. Humanistiska Vetenskapsfundet i Uppsala 8.)
- Vårfruberga klosterns jöb = Fogdö (Vårfruberga) klosterns jordebok. En obeaktad källa från tidig medeltid. Med kommentarer utg. av Folke Ossiannilsson [Dovring]. I: Vetenskaps societeten i Lund. Årsbok. S. 81–104.
- ÆDA = De ældste danske Archivregistraturer 1–5. 1854–1910. København.

Summary

Nybyli

By Staffan Fridell

It has long been observed that place-names which today have forms such as *Nibble*, *Nybble*, *Nöbbele*, *Nöbbelöv* etc. stand apart from names in *-böle*. Lars Hellberg clearly showed that, in the case of names of Old Swedish origin, the original form was *Nybyli*, with the final element OSw. *-byli* rather than *-böle*. However, closer study makes it clear that two strata of names exist, an older *Nybyli* and a more recent *Nybøle* group. In the case of the first group, early medieval occurrences are typically spelt *Nybyli*, *Nybili*, *Nibili* etc., and the present-day pronunciation is virtually always disyllabic. Geographically, these names have a distinctly eastern distribution, occurring in eastern central and eastern southern Sweden. In contrast to them is a smaller group of names, the earliest instances of which are spelt *Nybøle* or the like. Their modern pronunciation is usually trisyllabic, preserving the penultimate syllable. These names have a different geographical distribution, occurring in areas where other compound names in *-böle* are common, and often refer to small settlement units, medieval or later.

In Skåne in the south of Sweden, there are seven villages with the name *Nöbbelöv*. As Lilliane Højgaard Jørgensen has pointed out, it is generally difficult to determine from the oldest records whether the Old Danish names of this type go back to *Nybyli* or *Nybøli*. Early phonological developments in Old Danish make it difficult to decide. Her conclusion is that there is nothing to say that these names cannot be traced back to *Nybøli*. By the same logic, however, it could be countered that there is nothing, either, to rule out the possibility of *Nybyli*. Moreover, there is really nothing to prevent there having been a situation in Denmark corresponding to that existing in old Swedish territory, i.e. with two strata of names, an older *Nybyli* and a younger *Nybøle*.

In the central Swedish province of Uppland, we find a group of five names that are now spelt *Nyvla* or *Nyvalla*. The linguistic-geographical context very strongly indicates that these names are the result of a development **Nybyli > Nyvili*. The group has a limited, coherent distribution, typical of a dialectal innovation, and yet constituting a natural geographical extension of the *Nibble/Nybble* area in the rest of the province. In addition, there is evidence that at least one other *Nybyli* name in Uppland exhibits variation between *Nybyle* and *Nivile*.

Compared with the *Nybyli* names, *Tibble* and *Tybble* (< *Pykkbyli*) have a more limited distribution in a central area of eastern Svealand, typical of words and place-name elements that arose in the old heartland of the Svear.

Paternosterkirken i Rola Lundensis

Afprøvning og aflivning af et middelalderdansk stednavne- og kirkebelæg

Af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

Namn och bygd 101 (2013), 115–121.

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen, Name Research Section, Department of Scandinavian Research, University of Copenhagen: The Paternoster Church in Rola Lundensis. Test and extermination of a medieval-Danish place-name and church instance.

Abstract

Is the ‘Church of St Michael, commonly known as Paternoster Church, in Rola Lundensis’, favoured by a papal indulgence in 1410, to be identified with Rolfstorp in the northernmost part of the archdiocese of Lund, a suggestion put forward by some scholars and ignored by others for the last century? This article presents the facts of the case, tests the suggested identification, and finally kills off the idea that there is any connection with medieval Denmark, as the church can safely be identified with a St Michael’s Church of 15th-century London.

Keywords: The place-names *Rola Lundensis* and *Rolfstorp*, church names, Middle Ages, parallel name confusion.

Den 23. november 1410 udstedte pave Johannes XXIII et afladsbrev til folk, der besøgte »Skt. Mikkels kirke, almindeligvis kaldet Paternosterkirke, i Rola Lundensis«.

Universis [etc.]. Licet is [etc.]. Cupientes itaque, ut ecclesia s. Michaelis, Paternosterchirche vulgariter nuncupata, in Rola Lundensis [diocesis], que in honorem et sub vocabulo predicti sancti fundata existit, et ad quam ob eiusdem sancti reverentiam magna Christi fidelium multitudo causa devotionis confluit copiosa congruis honoribus frequentetur, et ut Christi fideles eo libentius causa devotionis confluant ad eandem et ad reparationem huiusmodi manus promptius porrigant adjutrices quo ex hoc ibidem dono celestis gratie uberius conspexerint se reflectos de omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus vere penitentibus et confessis, qui in nativitatis [...] necnon apostolorum Petri et Pauli ac dedicationis b. Michaelis archangeli predictorum festivitibus [...] ac per ipsarum [...] festivitatum [...] octavas [...] dictam ecclesiam devote visitaverint annuatim [...], singulis videlicet festivitatum [...] quinque annos et totidem quadragenas, octavarum vero [...] diebus [...] centum dies de injunctis eis penitentiis [...] relaxamus, presentibus post decennium minime valituris. Volumus autem [...]. Datum apud castrum s. Petri Bononiensis diocesis ·ix· kalendas decembris anno ·i·. (Regesta Lateranensia 147 fol. 151 v. Efter APD 2 nr. 1152 og DD 4. rk. 12 nr. 143.)

Klammerne [...] markerer bortforkortede standardformler udeladt i APD, DD og DRB. I en dansk oversættelse lyder brevet således:

Til alle [osv.]. Selv om han [osv.]. Idet vi således ønsker, at Skt. Mikkels kirke, kaldet Fadervorskirken i folkesprog, i Rola i Lunde stift, som er blevet grundlagt til ære for og under førnævnte helgens navn, og til hvilken en stor mængde troende i Kristi søger på grund af ærefrygt for den samme helgen af tilbedelsens årsag; at denne kirke udstyres med passende æresbevisninger, og idet vi ønsker, at de troende i Kristus så meget des hellere stimler sammen af tilbedelsens årsag og så meget des villigere udstrækker en hjælpende hånd til denne og til reparationen af denne og for at de på grund af dette kan se sig des rigeligere vederkvæget ved den himmelske nådegave dersteds, eftergiver vi alle sandt angrende og bekendende, som på festerne for Herrens fødsel [...] endvidere på festerne for førnævnte apostle Peter og Paulus og indvielsen til førnævnte ærkeengel, den hellige Michael og ved fejringen af allehelgensdag og gennem disse (festers) oktaver og gennem 6 dage følgende førnævnte pinsefest; alle som årligt vil besøge nævnte kirke hengivent på de enkelte dage for højtiderne og fejringen fem år og lige så mange quadrager; men på oktavernes og seksdagsperiodens dage, på hvilke de besøger kirken som førnævnt 100 dage af den dem pålagte kirkebod, støttende os på den almægtige Guds nåde og helgenerne Peters og Paulus' myndighed, og idet det er vor vilje, at dette brev ikke skal have gyldighed efter 10 år. Givet ved Skt. Peters borg i Bologna stift den 9. dag før kalendas i december i det 1. år. (Efter DRB 4. rk. 12 nr. 143.)

Da Laust Moltesen og Mouritz Mackeprang tilbage i 1890'erne sammen med deres nordiske kollegaer gennemsøgte Vatikanarkivet for registranter og afskrifter vedrørende middelalderens Danmark, identificerede én af dem nærværende brev *Lundensis* med Lund og lod derfor pavebullen optage i deres indsamling. Afladsbrevet blev efterfølgende udgivet af Alfred Krarup og Johannes Lindbæk i APD med den redaktionelle tilføjelse, at den pavelige afskriver rimeligvis havde ment »Rola Lundensis (diocesis)«, altså 'Rola i Lunde stift' (APD 2 nr. 1152). Umiddelbart er belægget ikke i sig selv opsigtsvækkende, idet middelalderens paver udstedte en lind strøm af sådanne afladsbreve til kirker i Norden akkurat som i resten af Europa, og hovedparten af ordlyden i denne samtidige afskrift er da også ren standardformular kendt fra utallige andre pavelige afladsbreve. Ikke desto mindre har bullen siden udgjort en udfordring for danske og sydsvenske kirkehistorikere og navneforskere, idet der ellers ikke kendes til nogen Paternosterkirke i Lunde stift eller resten af middelalderens Danmark. Ligeledes er der heller ikke nogen kirkeby i det skånske ærkestift, der oplagt kan identificeres med afskriftens *Rola*. I indholdsresuméet i APD foreslog Krarup og Lindbæk en identifikation med Rolfstorp, Himle herred i det nordlige Halland: »Paven giver Aflad til dem, der paa bestemte Dage besøger St. Mikkels kirke ('Paternosterkirken') i Rolfstorp (?) i Lunde Stift; Brevet gælder for 10 Aar.« Samme mulighed blev senere genfremført af Ellen Jørgensen i hendes optegnelser over middelalderdans-

ke kirkers helgendedikationer, men denne gang uden at sætte den redaktionelle tilføjelse *diocesis* i parentes (Jørgensen 1909 s. 14 og 149). I nyere tid har DD medtaget belægget fra APD med parentes i tekststykket, men uden samme symbolske forbehold i den danske paralleloversættelse i DRB, og uden nogle af stederne at forholde sig til identifikationen af den kirkebærende bebyggelse Rola i Lunde stift (DD/DRB 4. rk. 12 nr. 143).

Sydsvenske kirkehistorikere og navneforskere har efterfølgende ikke helt vist hvad de skulle stille op med belægget. Riksantikvarieämbetet har i sit online Bebyggelsesregistret (BBR) valgt ikke at omtale den mulige særegne indvielse eller udstedelsen af et afladsbrev i 1410 overhovedet. På samme måde er det mulige navnebelæg helt udeladt af Harry Ståhl i Ortnamnen i Hallands län i hans behandling af Rolfstorp, både som sognenavn og som bebyggelsesnavn. Dette til trods for, at dette i positivt fald ellers ville være det ældste bevarede belæg for navnet, der ifølge Ståhl i sine ældste former er kendt som bebyggelsesnavn *Rowelstorp* (1475) og som sognenavn *Rolfftorpe* (1482–1494) (SOH 3 s. 28 og 31). Hans etymologiske tolkning af forleddet er den oplagte genitivform af mandsnavnet *Rolf*, og »[...] knappast, trots den äldsta namnformen, gen av ett mot fda, fsv Roald svarande namn«. I nyere tid er *Rola*-belægget imidlertid også begyndt at dukke op i sydsvenske kildeoptegnelser vedrørende middelalderens Rolfstorp. Det er således med i SOFI:s online Ortnamnsregistret i listen over navnebelæg for *Rolfstorp* – med det behørlige spørgsmålstegn tilknyttet. Og da Landsantikvariens, Hallands läns museum, forestod en udgravning ved Rolfstorp kirke i 2005, valgte arkæologerne i den efterfølgende publicerede del af undersøgelsen at medtage pavebullen blandt de mulige tidligste omtaler af sognet og kirken (Bengtsson, Carlstedt & Carlstedt 2006 bilag 4).

Men i hvilket omfang kan en nærmere afprøvning af belægget støtte op om at lade det pavelige afladsbrev fra 1410 gælde kirken i nørrehallandske Rolfstorp? Stednavnemæssigt er det langt fra utænkeligt at skriftlige stoveformer i stil med *Rowelstorp* og *Rolfftorpe* af en pavelig afskriver i Bologna er blevet forvansket til *Rola*, ikke mindst hvis forleddet oprindeligt – trods Ståhls vurdering – har været *Roald*; Vatikanarkivet rummer således grellere eksempler på sværtgenkendelige skandinaviske stednavne. At Danmarks eneste kendte Paternosterkirke skulle have ligget i Rolfstorp er heller ikke en umulighed. Paternosterkirken er som udgangspunkt navnet på en oldgammel kirke i Jerusalem beliggende på Oliebjerget, angiveligt opført på det sted, hvor Jesus lærte disciplene at bede Fadervor (Lukas 11:1–4). Den ældste kirke er fra 300-tallet, og en ny blev opført på dens sted i midten af 1100-tallet. Genopførelsen skete bl.a. gennem dansk finansiering, idet biskop Svend af Viborg testamenterede en del hertil og blev begravet i kirken, da han døde på pilgrimsfærd i 1153. Baggrunden for navnet er, at der inde i kirken findes tavler med teksten til Fa-

dervor på 62 forskellige sprog. Kirken havde en vis betydning i korsfarertiden, men blev ødelagt i 1345. Senere opførtes en tredje kirke på dens sted. Man kan på den baggrund udmærket forestille sig, at nogen i Halland – f.eks. en korsfarer eller pilgrimsrejsende – skulle have ladet sig inspirere til at opføre en efterligning af Jerusalems Paternosterkirke derhjemme, eller i det mindste have foreslået en tilsvarende dedikation af den hjemlige sognekirke. Hvem eller hvad sognekirken i Rolfstorp var indviet til er ikke belagt fra andre kilder.

At den første sikre omtale af Rolfstorp kirke og sogn er fra sidste fjerdedel af 1400-tallet kan måske umiddelbart synes at tale imod en identifikation med pavebrevets Paternosterkirke i Rola fra 1410, hvor der tydeligvis er tale om en allerede eksisterende kirke. Ifølge arkæologerne er kirken i Rolfstorp imidlertid vitterligt betydeligt ældre end de første omtaler fra 1400-tallet, idet den er opført i romansk stil med de ældste dele dateret til 1200-tallet (BBR). Mere vanskeligt er det at se den ganske lille og beskedne sognekirke i Rolfstorp som den Skt. Mikkel- og Paternosterkirke i Rola, »[...] til hvilken en stor mængde troende i Kristi søger på grund af ærefrygt for den samme helgen af tilbedelsens årsag«. De bygningshistoriske observationer fra Rolfstorp kirke viser heller ikke spor efter de betydelige reparationsarbejder, som pavebrevets udstedte 10-årige aflad skulle hjælpe med til at finansiere i perioden 1410–1420. De ældste udvidelser af kirken synes således først at være sket i 1600-tallet (BBR). Samlet kan det konkluderes, at mens en række forhold hverken kan siges at be- eller afkræfte identifikationen af *Rola* med *Rolfstorp*, taler de sidstnævnte forhold snarest imod det.

Med en videre afprøvning er det nu muligt at fastslå, at kirke- og stednavnebelægget fra pavebullen af 1410 med overvældende stor sandsynlighed ikke gælder Rolfstorp – eller nogen anden lokalitet i Lunde stift. Faktisk var Ellen Jørgensen allerede i 1909 snublende tæt på hvad der synes at være sandheden, dog tilsyneladende uden selv at blive sig det bevidst. I sin omfattende komparative søgen efter kirkelige helgendedikationer også uden for Danmark fandt hun således (1909 s. 14), at »[...] et Sogn i London kaldtes i det 12te og 13de Aarhundrede ‘Sancti Michaelis de Paternosterchirche’«. Mens Jørgensen selv kun anså dette som eksempel på, at kombinationen af Skt. Michael og Paternoster også fandtes andre steder, vakte hendes opdagelse mistænksomhed hos Johannes Steenstrup, der anmeldte hendes bog i *Historisk Tidsskrift*: »Denne Oplysning gør mig ret mistænksom overfor den skaanske By. Mon der virkelig fandtes en Kirke, der havde dette Dobbeltnavn, St. Michelskirke og Paternosterkirke, i to forskellige Lande? Er den store Tilstrømning af Mennesker ikke lige saa rimelig i en Hovedstad som London, som den er besynderlig i en ukendt skaansk By? Er med andre Ord Lund ikke her bleven forvekslet med London, en Navnelighed, som jo før har spillet en Rolle [...]« (Steenstrup 1909–10 s. 189 note 1); den navnemæssige parallelitet imellem

London og Lund er senest behandlet af Stobaeus (2013). Steenstrup fulgte tilsyneladende aldrig yderligere op på denne begrundede mistanke, som han ellers forholdsvis nemt kunne have fået bekræftet.

I middelalderens London fandtes således en kirke indviet til St. Michael, men som i folkemunde også kaldtes – og stadig kaldes – »Paternoster Church«, velsagtens for at adskille den fra byens øvrige seks kirker indviet til ærkeenglen. At den netop fik tilnavnet *Paternoster* havde ikke noget at gøre med navnefællen i Jerusalem, men skyldes derimod at den lå i gaden Paternoster Lane, der angiveligt selv havde fået dette navn, fordi der her i senmiddelalderen solgtes mange bønner og afladsbreve. Første omtale af kirken er fra 1219. At det virkelig er denne kirke, der tænkes på i pavebullen af 1410, understøttes yderligere af, at Londons overborgmester Richard Whittington i 1409 iværksatte en større om- og udbygning af bemeldte kirke, der var hans lokale sognekirke. Dette passer dermed fortrinligt med at pave Johannes XXIII året efter lod udstede et afladsbrev til fordel for arbejdets finansiering. Men hvad så med *Rola*? Jo, i løbet af 1300-tallet fik den pågældende kirkes navn en slags efterstillet reciprokering i form af *St. Michael Paternoster Royal*, ikke fordi kirken på nogen måde var kongelig, men som afledning af endnu et nærliggende gadenavn, *Le Ryole*, der henviste til den franske by Reole nær Bordeaux, hvilket angiveligt hang sammen med, at der i gaden residerede flere franske vinhandlere (Cobb 1942 s. 28, Cobb 1977 s. 165, Bradley & Pevsner 1998).

Med denne konstatering vil jeg hævde, at vi herefter kan strege parenteser med (*diocesis*) efter *Lundensis* og endegyldigt aflive henførelsen af den fra 1410 belagte Skt. Michael Paternosterkirke »[...] in Rola Lundensis [...]« til Rolfstorp eller noget andet sted i Lunde stift, idet kirken utvivlsomt med rette hører hjemme i London.

Kilder og litteratur

- APD = Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark, 1319–1536. Udg. af L. Moltesen & al. 1904–43. København.
- BBR = Bebyggelsesregistret. Riksantikvarieämbetet. <<http://www.raa.se/hitta-information/bebyggelsesregistret/>> Om Rolfstorps kyrka: <<http://www.bebyggelsesregistret.raa.se/bbr2/byggnad/visaHistorik.raa?byggnadId=2140000439677&page=historik&visaHistorik=true>>
- Bengtsson, Göran, Carlstedt, Britt-Marie & Carlstedt, Gunnar, 2006: Cirkulär murkonstruktion murad i natursten i kalkbruk och tuktad kallmur vid fornväg – en provundersökning nära Rolfstorps kyrka 10:3 i Varbergs kommun år 2006. Varberg. (Varbergs fornminnesförening. Skrift 4.)
- Bradley, Simon & Pevsner, Nikolaus, 1998: London: the city churches. New Haven.
- Cobb, Gerald, 1942: The old churches of London. London.

- 1977: London city churches. 2. ed. London.
- DRB = Danmarks Riges Breve. Udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. 1938 ff. København.
- Jørgensen, Ellen, 1909: Helgendyrkelse i Danmark. Studier over Kirkekultur og kirkeligt Liv fra det 11te Aarhundredes Midte til Reformationen. København.
- Ortnamnsregistret. Institutet för språk och folkminnen (SOFI). <http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/> Om Rolfstorp 1410 23/11: <http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/_s2nx001/210114c1/p1/0000003a.pdf>
- Steenstrup, Johannes, 1909–10: Anmeldelse af Ellen Jørgensen: ”Heligendyrkelse i Danmark”. I: Historisk Tidsskrift 8. rk. 2. S. 188–194.
- Stobaeus, Per, 2013: Lund på latin. I: Ale. Historisk tidsskrift för Skåne, Halland och Blekinge 2013:1. S. 1–17.

Summary

Paternoster Church in Rola Lundensis

Testing and rejection of an alleged record of a medieval Danish place-name and church

By Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

On 23 November 1410, Pope John XXIII issued a letter of indulgence in favour of people visiting ‘the Church of St Michael, commonly known as Paternoster Church, in Rola Lundensis’. When a group of Scandinavian scholars went through the registers of the Vatican Archives in the 1890s looking for material relating to their home countries, one of them noticed this papal letter and made a note of it in the file concerning the archdiocese of Lund. Although the content of the papal bull itself is of limited interest, as such standard letters of indulgence were issued by the hundreds every year, the identification of its recipient has caused considerable problems for later place-name scholars and church historians, since neither a *Rola* nor a ‘Paternoster Church’ is otherwise known anywhere in the Scanian archdiocese. This article presents the etymological background to the church name and its dedication, and discusses the pros and cons of the earlier suggested identification with the parish and village of Rolfstorp in northern Halland. While an examination of the question based on the medieval Danish material alone indicates that the Rolfstorp identification is ‘unlikely, but not impossible’, a comparison with England probably rules out the possibility of the recorded name having any medieval Danish connection at all. As it turns out, a medieval Church of St Michael still exists in London, where it was commonly known as ‘St Michael Paternoster Church Royal’ to distinguish it from the other six medieval London churches dedicated to the archangel. The distinguishing suffixes ‘Paternoster’ and ‘Royal’ do not derive etymologically from either the Paternoster Church of Jerusalem or any links with royalty; they were simply added to the saint’s name because the church was situated on the corner of Paternoster Lane, where letters of indulgence were sold, and *Le Ryole*, a lane itself named after the Aquitanian town of Reole near Bordeaux, on account of its numerous wine merchants. The final nails in the coffin of the ‘*Rola* = Rolfstorp’ interpretation are hammered in by the fact that, whereas the church of Rolfstorp

shows no sign of any 15th-century reconstruction, which the papal letter of indulgence was meant to finance, such rebuilding was indeed begun at the Church of St Michael Paternoster Royal in London in 1409.

Erska

Ett västgötskt by- och sockennamn

Av Svante Strandberg

Namn och bygd 101 (2013), 123–134.

Svante Strandberg, Scandinavian Onomastics, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: *Erska*. A village and parish name in Västergötland.

Abstract

Early spellings of the village and parish name *Erska* in Västergötland include *Risska* (1407), *yrska* (1462), *irska* (1466) and *Erska* (1540). The author is inclined to regard this *Erska* as formed with an *-sk* suffix from an appellative or name containing the element **er(w)-*, referring to gravel or sand, which is present in OWScand. *jorfi* m. (< **erwan-*) ‘gravel, sand; sandbank’.

Keywords: Place-names, early records, name formation with an *-sk* suffix, topography.

Äldre skrivningar av det västgötska by- och sockennamnet *Erska* i Bjärke hd är bl.a. (*ij*) *Risska (sokn)* 1407 3/4 Bitterna kyrka UUBp or. (SDns 1 s. 626), (*j*) *yrska (sochn)* 1462 8/3 Vadstena SRAp or., (*j*) *yrskæ* 1465 27/7 Läppesås UUBp or., (*j*) *irska (sokn)* 1466 21/4 Lidköping SRApp I or., *ylske ... ylskee ... yrskæ* 1468 10/2 Erska Vikp or., (*j*) *Jrskæ (sogen)* 1497 23/6 Älvsborg SRAp or., *Erska kyrkies* 1540 Skjb s. 138, *Yrska* 1542 (enligt SOÄ 3 s. 2), *Erska* 1546 OAUjb och *Erska* 1567 OAUjb. I SOÄ 3 (s. 2) återger man uttalen *ęska* och *ęška*; det sistnämnda uppges vara yngre.

Det heter i SOÄ 3 (s. 2 f.) att *Erska* är »utan tvivel en adjektivbildning till det fsv. mansn. *Iring* [...] på samma sätt som sockennamnet *Nårska* (*Skogsbygd*) i Kullings härad till det fsv. namnet [...] på moderförsamlingen, fsv. *Narunga* (nu *Nårunga* i Gäsene hd)»; ett fornengelskt och forntyskt personnamn *Iring* anförs (jfr Lundgren 1886 s. 10, 12 om *Iring*(?), *Yring*). *E-* för äldre *I-* i *Erska* förklaras i SOÄ med hänvisning till dialektala ljudförhållanden (*fesk* ’fisk’ o.d.), medan uttalet med begynnande *ä*-ljud sägs bero på »oriktig utläsning av *e*». Jfr Lampa 1908 s. 29 och – med kommentarer till tolkningen av *Nårska* – Hellquist 1909 s. 201; vidare Noreen 1909 s. 337 f.

Förklaringen utifrån ett mansnamn *Iring* är inte övertygande. Något sådant förnamn redovisas inte i medeltidsregistren i SMPs och upptas inte heller hos Lind eller i DGP. Det är ovisst hur vanligt det kan tänkas vara att gamla västgötska ortnamn innehåller *-sk*-avledningar baserade på förnamn. Västgötska

personbetecknande ord med *-sk-* bildade till ortnamn har man räknat med (se Lundahl 1937 s. 39).

Jöran Sahlgren (1953 s. 55) har tänkt sig att *Erska* kan vara bildat av fsv. *irsk* 'irisk'. Det är dock svårt att se varför den forntida byn skulle bära ett namn med sådan bakgrund. Långt tidigare har Sahlgren (1912 s. 53) i samband med detoponymiska *-sk-*bildningar efter ett *Jfr* anfört sockennamnet *Erska* utan att gå in på namnets betydelse. *Erska* anförs – väl på grund av den deantroponymiska tolkningen i SOÄ 3 s. 2 f. – tillsammans med detoponymiska *-sk-*bildningar i SOÄ 8 (s. 284) och SOÄ 13 (s. 131).

Ett annat tydningförslag har lämnats av Gunnar Linde (1997 s. 32). Han utgår från belägget *Risska sockn* 1407 och från *Risveden*, namnet på ett vidsträckt skogsområde som – dock endast till en del (»Risvedens nordligaste utlöpare», Bodin 1953 s. 95); det tillhör ett flertal socknar – är beläget i Erska sn (T 7B NO, 7C NV). Formen *Risska* 1407 »antyder» efter hans mening ett samband med skogens namn. Den senare belagda skrivningen *Iraska* skulle vittna om metates (*Ri-* > *Ir-*).

Lindes tolkningsförslag förtjänar uppmärksamhet. Det utgår från det äldsta kända belägget, det ger en möjlig saklig bakgrund till namnet *Erska*, och det anknyter till en välbetygad västgötsk ordbildningsstruktur: Ivar Lundahl (1937 s. 37 ff.) anför en mängd västgötska detoponymiska *-sk-*bildningar; dessa utgår från bebyggelsenamn, och Lundahl uppfattar dem som inbyggarbeteckningar (se vidare nedan).

Man kan trots allt känna tvekan inför Lindes förslag. Det är ingalunda självklart att namnet *Risveden* är äldre än *Erska* och att det vidsträckta skogsområdets nutida namn under forntiden användes i anslutning till boplatsen *Erska*. Det avvikande *Risska* kan möjligen ha uppkommit genom att ett under medeltiden oförståeligt *Iraska* uppfattats som prepositionen *i* följt av ett *Riska*.

Sahlgren (1953 s. 55) framhåller att *Risska* 1407 uppenbarligen beror på felskrivning av *Iraska*. En granskning av urkunden från 1407 med belägget *Risska* ger inte anledning att ifrågasätta hans bedömning. Man finner där formerna *lalth* för *salt*, *elskøliko* för *elskeliko*, *birtherne* för *Bitterne*, *mæktok* för *mæktogh* och *fyskøwatnom* för *fiskewatnom*.

En förändring från *Riska* till *Iraska* genom metates ter sig som ett högst osäkert alternativ – ett *Iraska* är knappast lättare att uttala än *Riska* – och detsamma gäller en utveckling *i Riska* > *Iraska*. Brevet från 1465 med formen *yrskæ* är utställt på tingsplatsen Lappesås nära Erska kyrka, och urkunden av år 1468 med skrivningarna *yrske* och *ylske* är utfärdad i Erska. Det finns mycket goda skäl att undersöka om by- och sockennamnet kan ges en rimlig förklaring med formen fsv. *Iraska* som utgångspunkt.

Ljudhistoriskt är det möjligt att återföra *Erska* på ett **er-* eller **erw-*. I det jylländska bynamnet *Jerne* i Esbjerg och i de själländska bebyggelsenamnen

Nørre och Sønder Jernløse söder om Holbæk har Kristian Hald (1942 s. 78) räknat med ett element **iarn* som snarast skulle ha innebörden 'grus'. Jfr DST s. 146, 214 om *Jerne* respektive *Jernløse* och DSÅ 3 s. 247 om *Jernbæk*, *Järbäck* och *Järnbäck*. Ordet **iarn* med den antagna innebörden 'grus' ställer Hald (a.st.) till roten ie. **er-* i bl.a. sv. *jord*, eng. *earth*, ty. *Erde* 'jord' (jfr Pokorny 1959 s. 332, de Vries 1962 s. 295, Lehmann 1986 s. 18, Bjorvand & Lindeman 2007 s. 547 f.). För det norska gårdnamnet *Erga* i Klepp kommune, Rogaland, har anknytning till samma ordrot övervägt (NG 10 s. 132, Særheim 2007 s. 57). Ett namn som tilltalande anses innehålla roten **er-* (**erw-*) är det bekanta syduppländska *Järva*. Äldre skrivningar för detta bynamn i Solna sn är bl.a. (*in*) *hyrwa* 1291 u.d. u.o. SRAp or. (SD 2 s. 106), (*in*) *yrue* 1347 17/2 Granby SRAp or. (SD 5 s. 640) och (*in villa*) *yffro yrwo* 1371 2/8 Sandbro SRAp or. (SD 10 s. 59). Toponymen har sammanställts med fvn. *jorfi* (< **erwan-*) m. 'grus, sand; sandbank' (se bl.a. Hellquist 1903–06 1 s. 283, Ståhle 1946 s. 277 f. och SOL s. 157); en grusås vid byn (se glk Aa 44, 1871) har antagits vara den ursprungliga bäraren av elementet **erw-*. Ståhle (a.st.) räknar med en inbyggarbeteckning **irwar* < **erwiōz* (jfr Sahlgren 1959 s. 186 f.). Med syftning på en ås kan dock namnet *Järva* återgå på ett urn. **Erwian-*.

För det med fvn. *jorfi* etymologiskt identiska no. *jørve* m. uppges betydelser som 'bank', 'jordvall', 'grushög (och snömassa) efter skred' (Torp 1919 s. 253, NO 5 sp. 1595) och för nyisl. *jörfi* m. bl.a. »Jordbrink», 'lång, stenig backe', 'sandhöjd' och 'grushöjd' (Blöndal, Magnússon 1989 s. 437). Jfr no. *jarve* m. 'stenig alv' (Torp 1919 s. 248). Jakob Jakobsen (1921 s. 363 f.) anför ett shetländskt *jarf* 'mossjord; sumpmark' m.m. och ett orknöiskt *jarfa* 'torvjord blandad med lera eller sand'. För flty. *ero* 'jord' ansätter Pokorny (1959 s. 332) ett germ. **erō* (jfr grek. *ἔρα* ib.; se även de Vries 1962 s. 295, Lehmann 1986 s. 18), men ordet har både dessförinnan och senare återförts på **erw-* (Torp 1919 s. 253, Bjorvand & Lindeman 2007 s. 548; Åsgeir Blöndal Magnússon, 1989 s. 437, anför ett urgerm. **erwōn*). Att ett *jorfi* m. med rotbetydelsen 'jord' efter hand kunnat användas om både grus och sand är inte förvånande.

För sjönamnet *Erve* i socknarna Dalstorp, Skållerud och Tisselskog, Dalsland (T 9B NO, SO, 9C NV, SV), ger SOÄ 15 (s. 109 f.) och SOÄ 19 (s. 270 f.) bl.a. de äldre formerna *Örfven Lacus* 1658, *Örven lacus* 1600-t. och *Erven* 1843. På glk Aa 37 (1870) har sjön namnet *Stora Ärfven*. I SOÄ redovisade uttalsformer är *èrvə* och (SOÄ 19) *ðrvə*. Erland Rosell upptecknade 1952 bl.a. formen *Storirve* (OAU). SOÄ (15 s. 109 f.) återför *Erv-* och *Örv-* på ett äldre **Irv-* och ansätter den fornsvenska namnformen **Irvi(r)*, nära besläktad med »nyno. *jørve*, *jarve* 'sandbank, grus'» och att förstå som 'den med grus(bank) försedda'. Man erinrar om ett i NG (11 s. 103) med annan utgångs-

punkt (fvn. *or* f. 'pil') behandlat gårdnamn *Erve* och om den svenska hydronymen *Jerveln* (varom Hellquist 1903–06 1 s. 283). De sakliga möjligheterna att ställa hydronymen i Dalsland till **erw-* 'grus(bank)' e.d. är mig obekanta (jfr glk Aa 37).

Elof Hellquist (1903–06 1 s. 788 f.) vill gärna sammanhålla det dalsländska *Erve* med fsv. **arff*., fvn. *or* f. 'pil'; det skulle då avse sjöns form (jfr NG 11 s. 103). *Erve* är visserligen avlång men samtidigt så stor och bred att jämförelsen med en pil knappast har legat nära till hands. Omedelbart väster om denna sjö återfinns den mycket långsmalare Rännen; även sjön Åklång ett stycke öster om *Erve* har mer pilliknande form.

Enligt NG 14 (s. 341) och NSL (s. 244) bevaras i gårdnamnet *Jervan* ett äldre namn, troligen fno. **Jerfir* m., på Jonsvattnet i Trondheim kommune, Sør-Trøndelag.

Topografin vid kyrkbyn gör det mycket tilltalande att söka härleda namnet *Erska* ur det urnordiska **erw-* 'grus(kulle), sandformation' e.d. *Erska* kyrka ligger på *Erska lunde*, en framträdande »rullstenshöjd vid *Erska by*, med fornminnen» (SOÄ 3 s. 62) eller »hög gruskulle» (Natur i Älvsborgs län s. 378) vid Mellbyåns dalgång (T 7C NV, fig. 1). Henrik Bodin (1953 s. 95) anger i en sockenbeskrivning den ungefärliga höjden 145 m för Väsåsen och Usåsen öster om dalen men tillfogar: »Ännu mer karaktäristiska i landskapet äro de båda gruskullarna, som höja sig mitt i dalen: *Erska lunde* och *Karlsta lunde*.» Se bilden med *Erska kyrka* hos Sven Lampa (1908 s. 29), som (s. 28) framhåller *Erska* som en av de fyra äldsta byarna i Bjärke hd. *Erska lunde* och en utlöpare därifrån norrut med morän bildar en liten ås; omkring denna höjd och längs en stor del av Mellbyån utbreder sig mark med mosand (glk Ab 11). Byns hemman återfinns på eller i närheten av denna ås (ek 7C 9b). »På högsta delen av rullstenshöjden *Erska lunde*, alldeles invid nuvarande kyrkogården, är ett ovanligt stort gravfält, som förr kanske sträckt sig längre ner i slutningarna» (s. 22; jfr SOÄ 3 s. 3). Lampa (s. 22) omtalar också ett gravfält vid rullstenshöjden *Karlsta lunde* söder om sockenkyrkan; denna markerade kulle benämndes, meddelar han, tidigare *Läppesås* och hyste under medeltiden häradets tingsplats (s. 33, med bild): se vidare SOÄ 3 s. 62 och Lundahl 1961 s. 57 f. om *Karlsta lunde* och *Läppesås*.

En utveckling **Erwisk-* > **Irwisk-* > *Irsk-* ter sig möjlig; jfr t.ex. de Vries 1962 s. 103, Wessén 1971 s. 62 om fvn. *enskr* (< **angliska-*). Det är inte nödvändigt att utgå från en *an-*stam, fsv. **iærve* m.; jfr Bjorvand & Lindeman 2007 s. 548 om urgerm. **erwa-* m./n. och i övrigt t.ex. Andersson 2005 s. 56 om folkslagsadjektivet fda. *iuzk* 'jylländsk'. Med ett ortnamn eller appellativ som avledningsbas, t.ex. ett ånamn **Erwō* f. eller ett höjdbetecknande **Erwar* m., har man tidigt kunnat få ett **Erwisk-* > *Irwisk-* > *Irsk-* utan *w-*omljud, i vilket *-isk-* anger samband eller ursprung utan att tillhöra en inbyggarbeteckning.

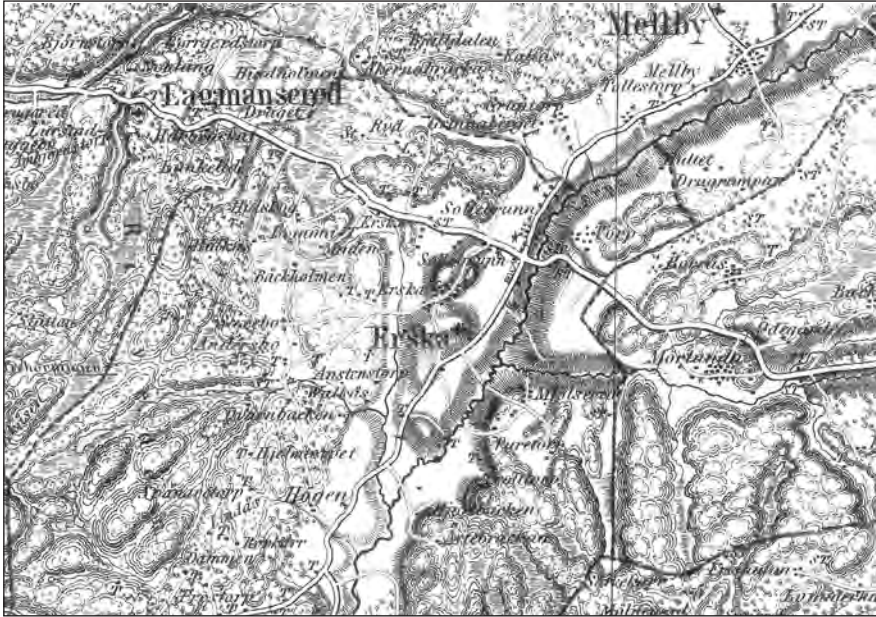

Fig. 1. Erska kyrka på grushöjden Erska lunde vid Mellbyån. Utsnitt ur Topografiska corpsens karta öfver Sverige, blad I.W.35. 1847. Öfversedd 1858.

Tänkbart är att de fsv. *Y*-skrivningarna för *Erska* döljer ett talspråkligt **Örsk-*; se Götlind 1940–41 s. 231 ff., Wessén 1968 s. 76 ff. om kort fsv. *y* > *ö*. Det är dock ovisst om *y*-tecknet i berörda brev verkligen återger ett *y*-ljud. I brevet från 1462 med skrivningen *yrska* finner man *myno* 'mino' och *hyn-dher* 'hinder', och i urkunden från 1465 med *yrskae* möter man skrivningarna *pennynghæ* 'penninge', *mædylby sokn* 'Mædhilby sokn', *aa tynghæ* 'a tinge' och *tynstadh* 'tingstadh'. Urkunden från 1468 med formerna *yrske* och *ylske* återger här och var *i* eller *j* med *y*, så t.ex. i *Crystin* 'Kristin', *æptherlyffwande* 'efterlevande' och *ryddere* 'riddare'. Efter prepositionen *i* kan det ha varit lockande att skriva *y*- i stället för *i-* (*j-*); jfr Wessén 1968 s. 55.

De kända medeltida skrivningarna av *Erska* är så sena att de inte tillåter någon bestämd slutsats om namnets äldre fornsvenska form; utifrån känt material kan man tänka sig inte bara ä. fsv. *Erska utan också ett *Erske m. En sambands- eller tillhörighetsbetecknande funktion får antas för ett *i* i begynnelsen adjektiviskt *-sk*-suffix i ett *Erska* som inte är en som ortnamn(selement) använd inbyggarbeteckning utan återgår på t.ex. ett *Erwiskōn- f. 'ån vid grushöjden Erwar' eller ett *Erwiskan- m. 'åsen med gruskullen med namn på **Erw-*', 'åkeren vid höjden med namn på **Erw-*' eller 'kullen vid ån eller ången med namn på **Erw-*'. Här kan erinras om Gösta Franzéns (1977 s. 102

f.) tolkning av det östgötska önamnet fsv. *Iurska* f. (nu gårdnamnet *Juskön*) i Å sn, Björkekinds hd, som substantivering av ett *-sk*-adjektiv med betydelsen 'den till *Iur hörande'; *Iur uppfattas tilltalande som ett äldre namn på Slätbaken (se även SOÖg 4 s. 86 och SOÖg 11 s. 74, 123). Om den äldre formen *Anska* (*Ansska* 1535) för bynamnet *Önska* vid Husån i Grundsunda sn, Ångermanland, framhåller Torsten Bucht (i SOVn 4 s. 60) bl.a. att *Anska* möjligen kunde »vara en utvidgning med suffixet *-sk* (jfr Hellquist, Sjön. 2: 36 f.) av stammen i det ånamn *Ana, som föreligger i bynamnen *Väster-* och *Österalne* i Mo nedan samt i sockennamnet *Anundsjö* ovan». Se dock även Bucht i SOVn 4 s. 119 och dens. 1967 s. 154 f.: ett *Arnska, kanske till »ordgruppen *arin*, *ärin* etc. 'samling av grus, sand el. småsten'»; jfr härtill Edlund 2004 s. 22: »Ner mot mynningen har Husån just stenig botten och steniga stränder.» Det sörmländska sjönamnet *Ålsken* i Björnlunda sn, Daga hd, kan vara formellt primärt (till *ol-* 'rem' e.d.) men också sekundärt och då innehålla en de-toponymisk *-sk*-avledning och betyda 'den med dalsänkan Ol ('remmen') samhöriga (däri liggande) sjön' (Strandberg 2006 s. 424 ff.). Om *-sk*-suffix mer allmänt se Brugmann 1906 s. 501 ff., Olson 1916 s. 419 f., 509 ff., Kluge 1926 s. 103 ff., Lundahl 1953 s. 73, Meid 1967 s. 196 f., Elmevik 1971 s. 30, Wessén 1971 s. 61 ff., Torp 1974 s. 29.

I sin stora grundläggande sjönamnsmonografi redovisar Elof Hellquist (1903–06 2 s. 36 f.) ett antal svenska sjönamn innehållande *-sk*-. Han är medveten om att inte alla dessa hydronymer är bildade genom *-sk*-suffigering men tänker sig att *-sk*- i några få varit direkt sjönamnsbildande. En undersökning jag genomfört (2006 s. 429 ff.) ledde till slutsatsen att inte heller dessa fåtaliga namn är säkra exempel på primär hydronymbildning genom *-sk*-avledning.

Om en sambandsangivande funktion hos *-sk*-bildningar erinrar de västgötska sjönamnen *Grosken* och *Sandsken* och sammansättningar som *Märskaan* och *Ånska å* (se nedan).

Sjönamnsformen *Grosken* i Grovare sn, Ås hd, har enligt Hellquist (1903–06 1 s. 188 f.) sannolikt ersatt ett fsv. *Gro, som senare ombildats under påverkan från sjönamnet *Sandsken* i Ods sn, Gäsene hd (jfr SOÄ 14 s. 217 f.). Han vill dock inte utesluta möjligheten av direkt samband mellan ett *-sk*-avlett *Grosken* och verbet *gróa*. Hydronymen *Sandsken* betraktas av Hellquist (a.a. s. 522) som en avledning med *-sk*- av app. *sand*; jfr SOÄ 6 s. 228: bestämd form av ett adjektiv *sandsk* 'sandig'. Sahlgren (1912 s. 52 f.) har dock gjort sannolikt att *Sandsk*- åtminstone ytterst har utgått från bynamnet *Sannum* vid sjön. Hydronymen *Sandsken* är enligt SOÄ 6 (s. 228) yngre än det 1654 be-lagda *Sanden*. I *Grosken* räknar Sahlgren (s. 53 f.) med »platsadjektivet» *grosk* till bebyggelsenamnet *Grovare*. Jfr Strandberg 2006 s. 429 ff. om *Grosken* och *Sandsken*.

Bildning av detoponymiska adjektiv illustrerar efter Sahlgrens mening de av honom (a.a. s. 53) givna exemplen *Lindskaberg* (vid *Lindsås*) och (ytterst till *Äne*) *Änskabyn*, *Änskån* (*Enska* å 1540).

Som exempel på detoponymiska ord innehållande *-sk-* anför jag här – med de skrivformer och årtal som ges i de återopade tryckta källorna – *Bredzka qwaern* 1477 till *Bredene* (SOÄ 10 s. 190, 20[:1] s. 22), *Geremskæ kirkio* 1404 och nsv. *Gerumskabyn* till (*Östra*) *Gerum* (SOSk 13 s. 82), *Hwskæ soken* 1489 till *Hudene* (SOÄ 6 s. 66), *Liurska s.* 1554 till *Ljur* (SOÄ 6 s. 117), *Liyariska sokn* 1488 till *Liared* (SOÄ 10 s. 174 f., 20[:1] s. 22), *Murska s.* 1582, 1600 till *Murum* (SOÄ 14 s. 80 f.), *Märskabyn* och *Märskån* till *Märene* (SOSk 10 s. 62), *Mön(n)ska s.* 1500-t. till *Möne* (SOÄ 14 s. 90 f.) och nsv. *Skölska* för *Skölvene* (SOÄ 6 s. 185). Linde (1997 s. 32) anför ett *Kliska by* vid sidan av *Kliene by* (jfr SOSk 11:2 s. 48 f.). I VH 1564:5:3 brukas *Vedomaska socken* om den västgötska socknen Vedum i Laske hd. Se även Noreen 1909 s. 337 f. och Lundahl 1937 s. 37 ff.; hos den senare ges ytterligare exempel, bl.a. *Bråska socken* till *Bråttensby*, *Hömska socken* till *Höm* och *Furska socken* till *Furunga* (*Fyrunga*). Lundahl uppfattar i dessa fall *-sk-* som ett speciellt västgötskt »inbyggarnamnssuffix»; därmed är *Mönska socken* sålunda att förstå som 'Mönebornas socken'.

Mycket talar för att det västgötska *Laske härad* innehåller ett till by- och sockennamnet *Larv* bildat **Larvska-* 'Larvbornas' eller 'med Larv samhörigt, hörande till Larv'. Se Lampa 1904 s. 161, Lundahl i SOSk 9 s. 3 f., Andersson 1965 s. 125, 129 f., Strandberg 1978 s. 162 f., SOL s. 187. Häradsnamn som genom en inbyggarbeteckning är relaterade till en tingsplats föreligger på andra håll (Andersson 1965 s. 50 ff.; dens. 1982 s. 58). Thorsten Andersson (1965 s. 303 ff.) anför bl.a. exemplet *Valkebo härad* i Östergötland (jfr dens. 1982 s. 58). Av stort intresse i fallet *Erska* är till sin typ välkända sockennamn som *Bärbo*, *Funbo(hæradh)* och fsv. *Kutbo sokn*, vilka undanträngt eller i varje fall bildats till de ursprungligare namnformerna *Bærgha*, **Fu(n)nir/*Fu(n)nar* respektive **Kuta*, dat. *Kutum*; se Wessén 1932 s. 85 f. («Understundom har inbyggarnamnet kommit att ersätta det till grund liggande ortnamnet»), Ståhle 1946 s. 151 och vidare om *Bärbo* bl.a. SOL s. 55, om *Funbo* bl.a. Strandberg 1984 och om *Kutbo* (nu *Kuddby*) bl.a. Gösta Franzén i SOÖg 4 s. 17 f. Se också Fridell 2012 s. 53 ff. om ställföreträdande inbyggarbeteckningar – som blivit permanenta – i stället för själva sockennamnet. Jfr Melefors 1983 s. 33 ff. om den rekonstruerade inbyggarbeteckningen **älskar* 'invånare i Alskog' och namnet *Älsken*, använt om Alskogs kyrka. Anföras kan också Lundahls tolkning (i SOSk 10 s. 73, 77 f.) av fsv. *Vinklasokn* och 1500-talets *Vink(e)la socken* – om socknen Vinköl – som innehållande genitiv av en till *Vinköl* bildad inbyggarbeteckning **vinklar* (pl.). Vissa västgötska sockennamn tycks innehålla genitiv pluralis av en inbyggarbeteckning på *-ung(ar)/-ing(ar)* bildad till

ett ursprungligare namn; se Ståhle 1946 s. 146 ff., 155. Vägledande formuleringar hos Ståhle är t.ex.: »ortnamnet har, då det stått som genitivattribut till ett huvudord, utbytts mot inbyggarnamnet» (s. 139) och »De tillfälliga bildningarna ha blivit permanenta» (s. 150).

Det är alltså inte självklart att *-sk-* i *Erska* ingått i kyrkbyns äldsta namn. Efter Lundahl 1937, SOSk eller SOÄ återgivna, västgötska formpar som *Bredzka qwærn* (1477) – *Bredene*, *Bråska socken* – *Bråttensby*, *Geremskæ kirkio* (1404) – *Gerum*, *Hwskæ soken* (1489) – *Hudene* och *Liurska* s. 1554 – *Ljur* erinrar om möjligheten att *Erska* är ett till namn förvandlat, detoponymiskt adjektiv ('hörande till', 'stammande från' e.d.) eller genitiv av en inbyggarbeteckning fsv. **irskar* som bildats till ett nu okänt namn på Erska by och socken och – liksom bl.a. *Bårbo* (i stället för *Bærgha*) och *Kutbo* (i stället för **Kuta*) – undanträngt det äldre namnet.

Denna möjlighet innebär att *-i-ljudet* i *Irska* inte behöver ha uppstått genom urnordiskt *i*-omljud framkallat av vokalen i suffixformen *-isk-*; det livskraftiga västgötska mönstret med *-sk-*bildningar till bebyggelsenamn har rimligtvis till ett by- och sockennamn på **Ir-* kunnat avsätta ett **irsker* eller **irskar* under vikingatiden eller den förlitterära medeltiden. Här skall påpekas att Adolf Noreen (1909 s. 337 f.) övervägt en personnamnsbaserad toponym **Iringe* som utgångspunkt för ett i *Irska* ingående detoponymiskt *-sk-*adjektiv.

En bildning på **Irsk-* (under ett skede måhända växlande med **Yrsk-*) av typen *Hömska*, *Ljurska*, *Märskä*, kan ha utgått från exempelvis ett **Irve* (< **Erwian-*) m. eller **Irva* (< **Erwiōn-*) f. Om de medeltida skrivningarna med begynnande *Y-* för *Erska* verkligen avspeglar ett i talspråket med *Irsk-* konkurrerande *Yrsk-* kan förklaringen därtill vara att avledningsbasen under ett skede alternativt haft en form på **Yrv-* (se om *i > y* genom *w*-omljud Noreen 1904 s. 66 ff.). För *Järva* i Solna (se ovan) tvingas man för äldre tid räkna med både *Irva*, *Erva* och *Yrva*, *Ørva* (se Ståhle 1946 s. 277). Jfr Rietz s. 109 om fsv. *dirvas*, dial. *dyrvas* och fsv. *dirve*, dial. *dörve*.

Man kan bakom *Irska* tänka sig inte bara ett ortnamn på urgerm., urn. **Erw-*, utan också en bildning på ett fsv. **Ir-* vars äldre långa $\bar{e}$ (**Ēr-* < **Air-*?) i något skede blivit *i* vid förkortning framför konsonantgrupp (se om $\bar{e} > i$ Noreen 1904 s. 95, Wessén 1968 s. 58). Jfr bl.a. Hellquist 1903–06 1 s. 110 f. om sjönamnet *Erlången* i Östergötland och Melefors & Olsson 1976 s. 24 ff., Olsson 1994 s. 37 f. om ett gotländskt *Ire*. De av Hellquist (*Er-* i betydelsen 'malm') och Evert Melefors och Ingemar Olsson (fsv. *er* m., n. 'koppar; brons', fvn. *eir* n. 'koppar') diskuterade utgångspunkterna ter sig sakligt osäkra i fallet *Erska*. Den vid Mellbyån bosatte sagesmannen Roland Antehag kände vid förfrågan 2008 ej till någon malmförekomst vid ån och ville inte beskriva dess vatten som kopparfärgat.

Att säkert och formellt entydigt rekonstruera den språkliga bakgrunden till by- och sockennamnet *Erska* är svårt. Med mitt bidrag vill jag dock framhäva en efter min mening rimlig tolkningsmöjlighet. Terrängförhållandena vid Erska by och Mellbyån ger anledning att fasthålla tanken på ett direkt eller medelbart samband mellan *Erska* och ordet *jørvi* 'grus, sand, sandbank' e.d. eller ett därmed besläktat ord. Mellbyån och höjden med kyrkan är markerade inslag i landskapet, och en av dessa formationer kan under järnåldern ha burit ett namn på *Erw-*. Suffixet *-(i)sk-* kan under forntiden ha använts för bildning av ett naturnamn, sedermera namn på byn Erska, eller vid direkt bildning av ett bebyggelsenamn. Det är emellertid också möjligt att ett icke *-sk-*suffigerat namn på urn. **Erw-*, fsv. **Ir(v)-*/**Yr(v)-* ursprungligen använts om byn och kanske hunnit bli också sockennamn men undanträngts av en sambandsangivande eller inbyggarbetecknande *-sk-*avledning åtföljd av fsv. *by* och *sokn*.

Källor och litteratur

- Andersson, Thorsten, 1965: Svenska häradsnamn. Uppsala. (Nomina Germanica 14.)
 — 1982: Hund, hundare och härad från språklig synpunkt. I: Bebyggelsehistorisk tidskrift 4 (Äldre territoriell indelning i Sverige. Red. av Thorsten Andersson & Sölve Göransson.). S. 52–66.
 — 2005: Från Svethiudh till Svearike ur språklig synvinkel. I: Namnens dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick. Handlingar från den trettonde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003. Red. av Staffan Nyström. Uppsala. (NORNA-rapporter 80.) S. 53–76.
- Bjorvand, Harald & Lindeman, Fredrik Otto, 2007: Våre arveord. Etymologisk ordbok. Revidert og udvidet utg. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B. Skrifter 105.)
- Blöndal = Blöndal, Sigfús: Islandska-dansk Ordbog. 1920–24. Reykjavík. Supplement. Red.: Halldór Halldórsson & Jakob Benediktsson. 1963. Reykjavík.
- Bodin, Henrik, 1953: Erska socken. I: Sveriges bebyggelse. Statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Älvsborgs län 8. Uddevalla. S. 95–131.
- Brugmann, Karl, 1906: Vergleichende Laut-, Stammbildungs- und Flexionslehre nebst Lehre vom Gebrauch der Wortformen der indogermanischen Sprachen. Zweite Bearbeitung. 2. Lehre von den Wortformen und ihrem Gebrauch 1. Allgemeines. Zusammensetzung (Komposita). Nominalstämme. Strassburg. (Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Kurzgefasste Darstellung ... von Karl Brugmann & Berthold Delbrück 2:1.)
- Bucht, Torsten, 1967: Några ångermanländska ånamn. I: Orter och namn. Festskrift till Valter Jansson 22/5 1967. Uppsala. S. 141–155. (Även i: NoB 54, 1966.)
- Edlund, Lars-Erik, 2004: *Rödån, Rödåsel och Rödålund* – kring ett nordligt namnkomplex. I: Namenwelten. Orts- und Personennamen in historischer Sicht. Hrsg. von Astrid van Nahl, Lennart Elmevik & Stefan Brink. Berlin–New York. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 44.) S. 22–32.

- Elmevik, Lennart, 1971: Nyare undersökningar av de svenska ortnamnen på -lösa. En kritisk översikt. I: NoB 59. S. 15–36.
- Franzén, Gösta, 1977: Slätbakens namn. I: NoB 65. S. 98–104.
- Fridell, Staffan, 2012: Några småländska sockennamn. I: OUÅ. S. 53–57.
- Götlind, Johan, 1940–41: Västergötlands folkmål 1. Vokalerna A. Text. Uppsala. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för folklivsforskning 6.)
- Hald, Kristian, 1942: De danske Stednavne paa -um. København. (Universitets-Jubilæets danske Samfund 333.)
- Hellquist, Elof, 1903–06: Studier öfver de svenska sjönamnen, deras härledning och historia [1–6]. Stockholm. (SvLm 20:1–6.)
- 1909: Rec. av Sverges ortnamn. Ortnamnen i Älvsborgs län ... Väne härad ... Bjärke härad ... Flundre härad ... Redvägs härad ... I: ANF 25. S. 192–209.
- Jakobsen, Jakob, 1921: Etymologisk ordbog over det norrøne sprog på Shetland. København.
- Kluge, Friedrich, 1926: Nominale stammbildungslehre der altgermanischen dialekte. 3. Aufl. Bearb. von Ludwig Sütterlin & Ernst Ochs. Halle (Saale). (Sammlung kurzer grammatiken germanischer dialekte. [B.] Ergänzungsreihe 1.)
- Lampa, Sven, 1904: Västergötlands ortnamn i medeltida urkunder. I: Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 2:4–5. S. 159–167.
- 1908: Bjärke härad, ett bidrag till Västergötlands bebyggelsehistoria. I: SvLm. S. 11–42.
- Lehmann, Winfred P., 1986: A Gothic etymological dictionary. Based on the third ed. of *Vergleichendes Wörterbuch der Gotischen Sprache* by Sigmund Feist. Leiden.
- Linde, Gunnar, 1997: Ortnamn i Västergötland. 2 uppl. Skara.
- Lundahl, Ivar, 1937: Om förhållandet mellan ortnamn och inbyggarnamn i de forngermanska språken, företrädesvis de fornordiska. I: NoB 25. S. 17–87.
- 1953: *Lojsta, Lövsta* och *-lösa*. I: NoB 41. S. 68–74.
- 1961: Det medeltida Västergötland. Uppsala–Köpenhamn. (Nomina Germanica 12.)
- Lundgren, M. F., 1886: Om fornsvenska personnamn på -ing och -ung. Stockholm.
- Magnússon, Ásgeir Blöndal, 1989: Íslensk orðsifjabók. Reykjavík.
- Meid, Wolfgang, 1967: Krahe, Hans: Germanische Sprachwissenschaft 3. Wortbildungslehre von Wolfgang Meid. Berlin. (Sammlung Götschen 1218/1218a/1218b.)
- Melefors, Evert, 1983: Byngen, Smissen och Listar. Inbyggarebeteckningar och husbondenamn på Gotland 1. Typologi och ordbildning. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 56. Studier till en svensk ortnamnsatlas 13.)
- & Olsson, Ingemar, 1976: Hablingbo och Elinghem – västgermanska influenser på Gotland? I: NoB 64. S. 5–36.
- Natur i Älvsborgs län. Inventering och handlingsprogram för allmän naturvård. 1976. Vänersborg.
- Noreen, Adolf, 1904: Altschwedische grammatik mit einschluß des altgutnischen. Halle. (Sammlung kurzer grammatiken germanischer dialekte 8. Altnordische grammatik 2.)
- 1909: Ortnamnskommitténs arbeten. Några antikritiska anmärkningar. I: ANF 25. S. 334–348.
- Olson, Emil, 1916: De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan. Bidrag till den fornsvenska ordbildningsläran. Lund.
- Olsson, Ingemar, 1994: Gotländska ortnamn. Visby.

- Pokorny, Julius, 1959: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch 1*. Bern–München.
- Rietz = Rietz, Johan Ernst: *Svenskt dialekt-lexikon. Ordbok öfver svenska allmogespråket*. 1867. Malmö–Köpenhamn–Leipzig–London.
- Sahlgren, Jöran, 1912: *Skagershults sockens naturnamn 1*. Stockholm.
- 1953: *Härads- och sockennamnen. I: Sveriges bebyggelse. Statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Älvsborgs län 8. Uddevalla*. S. 54–60.
- 1959: *Rec. av Jan de Vries: Altnordisches etymologisches Wörterbuch, h. 5–7 (1958–59). I: NoB 47*. S. 186–188.
- Skjb = Skara stifts kyrkliga jordebok af år 1540. 1899–1902. Skara. (Bih. till Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 2.)
- SMPs = personnamnsregistren i SOFI.
- Strandberg, Svante, 1978: *Bebyggelsenamn i Larv, Längjum och Tråvad. I: Larv, Längjum, Tråvad – en hembygdsbok. Under red. av Erik L. Johansson. Larv*. S. 162–194.
- 1984: *Sockennamnet Funbo. I: OUN 2*. S. 19.
- 2006: *Ålsken. Zum -sk-Suffix in schwedischen Seennamen. I: Acta onomastica 47. (Věnováno k sedmdesátým narozeninám PhDr. Miloslavý Knappové, CSc.) S. 424–432*.
- Ståhle, Carl Ivar, 1946: *Studier över de svenska ortnamnen på -inge på grundval av undersökningar i Stockholms län*. Uppsala. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 16. Studier till en svensk ortnamnsatlas 3.)
- Særheim, Inge, 2007: *Stadnamn i Rogaland*. Bergen.
- Topografiska corpsens karta öfver Sverige, blad I.W.35. 1847. Öfversedd 1858*.
- Torp, Alf, 1919: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania.
- 1974: *Gamalnorsk ordavledning. Nyutgåva med rättelser och register ombesörjd av Gösta Holm. Lund. (Scripta minora Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis 1973–74:2)*.
- Wessén, Elias, 1932: *Om nordiska inbyggarnamn. I: NoB 20*. S. 71–89.
- 1968: *Svensk språkhistoria 1. Ljudlära och ordböjningslära. 8 uppl. Stockholm. (Nordiskt kursbibliotek.)*
- 1971: *Svensk språkhistoria 2. Ordbildningslära. 5 uppl. Stockholm. (Nordiskt kursbibliotek.)*
- VH = Västergötlands (landskaps)handlingar i KA.
- Vikp = pergamentsbrev i Viksamlingen, SRA.
- de Vries, Jan, 1962: *Altnordisches etymologisches wörterbuch. Zweite verbesserte aufl. Leiden*.

Summary

Erska: A village and parish name in Västergötland

By Svante Strandberg

Early spellings of the village and parish name *Erska* in Västergötland include *Risska* (1407), *yrska* (1462), *irska* (1466) and *Erska* (1540). According to an earlier interpretation, the toponym *Erska* contains an element *ris-*, correctly reflected in the spelling *Risska*, and is related to the forest name *Risveden* in the same area. In the present essay, objections are raised to this interpretation. The author is more inclined to regard *Erska* as formed with an *-sk* suffix from an appellative or name containing the element **er(w)-*, referring to gravel or sand, which is present in OWScand. *jorfi* m. (< **erwan-*) ‘gravel, sand; sandbank’. Gravel hills are a prominent feature of the local topography.

Tilhøvet mellom onomastikon og leksikon

Ei gransking med utgangspunkt i namn på pinaklar og klatreruter

Av Stig J. Helset

Namn och bygd 101 (2013), 135–154.

Stig J. Helset, Volda University College: The relationship between onomasticon and lexicon. A survey based on pinnacles and climbing routes.

Abstract

This article discusses the fundamental onomastic question of how names originate. To explore this question, the author examines a group of names for which it is possible to gain direct access to the namer's reasons for choosing the name: names of pinnacles and climbing routes in the Molladalen mountain range of Sunnmøre, Norway. To increase the general explanatory power of this survey, the article attempts to present its findings in a broader theoretical and onomastic perspective, mainly related to cognitive grammar.

Keywords: How names originate, linguistic theory, onomastic theory, cognitive grammar.

Innleiing

Dei siste par tiåra har det vakse fram eit sterkare fokus på teoretiske og metodiske spørsmål innanfor onomastikken. Eit av spørsmåla som har vore framme i debatten, er kva for vitenskapsteoretisk forankring onomastikken har eller bør ha (Akselberg 2000). Eit anna sentralt spørsmål har vore kva for tilhøve det er mellom eit eventuelt onomastikon og leksikon i hjernen på mennesket (Bakken 1994 og Nyström 1995, 1996). I denne artikkelen vil eg freiste å kaste nytt lys over dei nemnde spørsmåla. Det første ved å relatere onomastikken til nokre popperianske krav til vitenskaplege teoriar og vidare inn mot allmennlingvistiske teoriar. Det andre ved å relatere spørsmålet til resultatata frå ei gransking av namna og namngjevinga på nokre titals pinaklar og klatreruter i fjellområdet Molladalen, Sunnmøre, Noreg. Akkurat denne typen namnemateriale synest nemleg å vere særst godt eigna til å kaste lys over tilhøvet mellom onomastikon og leksikon. For det første fordi desse namna er gjevne spontant i ein konkret kontekst, og for det andre fordi vi samstundes har ein unik tilgang til å granske motivasjonen bak namnsetjinga, sidan vi kjenner alle namngjevarane og kan intervjuje dei. På dette viset vonar eg at artikkelen kan gje ikkje berre ny, men også meir påliteleg innsikt i det nemnde spørsmålet. For som eg straks vil argumentere for, er

det nemleg ein viktig føresetnad for påliteleg og god teoriutvikling at teoriane kan etterprøvast mot eit konkret materiale.

Teori og metode

I artikkelen Teori og empiri i norsk namnegransking argumenterer Gunnstein Akselberg (1996 s. 77 ff.) for at empiriske granskingar bør ha eit teoretisk fundament, og i forlenginga av dette drøftar han i kva grad norsk onomastikk kan seiast å ha arbeidd innanfor eit paradigme i kuhnsk mening. Konklusjonen er at forskningstradisjonen ikkje oppfyller krava som Thomas Kuhn (1970) stiller til eit vitenskapleg paradigme, først og fremst fordi han ikkje har bore i seg metafysiske overtvingar og symbolske generaliseringar. Slik eg les Akselberg (1996 s. 85), har dette samband med mangel på tradisjon for å utvikle teoriar, hypotesar og prediksjonar om sentrale tilhøve og relasjonar innom disiplinen.

I motsetnad til Kuhn, som framstilte det vitenskaplege framsteget på bakgrunn av ei deskriptiv skildring av utviklinga innanfor naturvitenskapane, sette Karl Popper (1981) fram nokre absolutte normative krav til vitenskaplege teoriar – uansett fagleg disiplin. Rett nok henta også han dei fleste eksempla sine frå naturvitenskapane, og det er liten tvil om at naturvitenskapane lettare kan tilnærme seg krava til Popper enn dei fleste humanistiske vitenskapar. Biletet er likevel ikkje eintydig. Ein mykje interessant fagleg disiplin i denne samanhengen er språkvitenskapen. På mange måtar har denne disiplinen teoretisk og metodologisk sett nemleg stått i ein slags mellomposisjon mellom humanvitenskapane og naturvitenskapane. Grunnen til det er at språket på den eine sida er noko som er spesifikt menneskeleg, samstundes som det på den andre sida synest å følgje visse reglar som er mindre påverkelege av menneskets vilje. Og sidan onomastikken soknar til språkvitenskapen,¹ finn eg det relevant å ta utgangspunkt i krava til Popper i ei drøfting av dei teoriar og metodar som blir nytta innanfor disiplinen.

I føredraget Vitenskap: Gjetninger og gjendrivelser poengterer Popper (1981) at bruken av den hypotetisk-deduktive metoden og falsifikasjonsprinippet er heilt avgjerande for det vitenskaplege framsteget. Som løysing på demarkasjonsproblemet, dvs. problemet med å trekkje opp eksakte skiljelinjer

¹ Innanfor det onomastiske fagmiljøet har det vore ein debatt om kva for overordna tilnærming og overbygning disiplinen bør ha. Hovudfronten har stått mellom Stefan Brink (1992–93), som tek til orde for at onomastikken i første rekkje bør ha ein kulturhistoriske tilnærming, og Kristin Bakken (2000), som argumenterer for at namn primært er ein språkleg storleik, og at onomastikken derfor bør prøve å relatere teoriar om eit proprialt system til meir allmennlingvistiske teoriar. Eg vil ikkje gå nærmare inn på denne delen av debatten, men ta utgangspunkt i at «i navnespesifikk teori må språkteori vere grunnleggende», slik Haslum (2002 s. 40) formulerer det.

mellom vitenskaplege og ikkje-vitenskaplege teoriar, sette Popper fram det som med ei samnemning kan kallast falsifikasjonsprinsippet: Ein teori er vitenskapleg berre dersom den er prøvbar, gjendrivbar og falsifiserbar. Til saman inneber dette at forskaren først må setje fram dristige, universelle og falsifiserbare hypotesar, som han så testar empirisk ved å freiste å falsifisere dei. Etter ein eventuell falsifikasjon må han forkaste den gamle hypotesen før han set fram nye hypotesar, som både tek vare på det som eventuelt var sant i den gamle hypotesen, og kan gjere greie for det som ikkje stemte i den – før ein igjen freistar å falsifisere desse nye hypotesane. Ved hjelp av denne metoden – og berre den – vil vitenskapen stendig gjere evolusjonistiske framsteg, sidan nokre hypotesar viser seg å vere meir levedyktige enn andre. Og i det kjente føredraget Bøtten og søkelyset: To kunnskapsteorier stiller Popper (1981) vidare krav om at vitenskaplege teoriar både må kunne predikere framtidige hendingar og kunne forklare kvifor dei skjer.

Den tradisjonelle onomastiske forskinga har i liten grad arbeidd etter denne typen vitenskaplege normer. Som fleire (Akselberg 2000 s. 36, Haslum 2002 s. 40 og Helleland 1999 s. 78) har peika på, har den tvert imot vore empirisk orientert og med dette vore prega av den induktive metoden. Popper (1981 s. 62 f. og 2002 s. 318) hevdar at empirisk verifikasjon og induksjon er uvitenskaplege aktivitetar, og han får iallfall eit stykke på veg støtte frå allmenningvistisen Helge Dyvik (1997 s. 125).

Forut for observasjonen kommer i det minste et spørsmål eller en problemstilling, eller kanskje en hypotese eller til og med en rikt artikulert teoribygging med presise prediksjoner om mulige observasjoner.

Vi ser her korleis Dyvik argumenterer for den hypotetisk-deduktive metoden innom allmenningvistikken. Akselberg (2000 s. 40 f.) held fram at ei utvikling mot ein samlande teori av hypotetisk-deduktiv karakter på grunnlag av ei allmenningvistisk retning vil vere interessant også for onomastikken, og ikkje minst har Kristin Bakken (1994 og 1998) argumentert for og brukt den hypotetisk-deduktive metoden og gjort freistnader på å knyte teoriutviklinga i onomastikken vidare inn mot den kognitive grammatikken til Ronald W. Langacker (1987) i allmenningvistikken.

Langackers kognitive grammatikk er ein reaksjon på Noam Chomskys (1965, 1986) generative grammatikk, som både pretenderer å oppnå fullstendig prediksjon om det menneskelege språket ved framsetje grammatiske reglar med same status som universelle lover i naturvitenskapane og å forklare desse reglane med tilvising til ein eigen grammatikkmodul i hjernen på mennesket (UG). Med dette kan ein seie at teorien til Chomsky i utgangspunktet stettar dei krava som Popper stiller til ein vitenskapleg teori. Men i artikkelen Om kunnskapsgrunnlaget for teoriar om grammatiske reglar (Helset 2010) blir det argumentert i mot at det er mogeleg å etterprøve teoriar og hypotesar som

gjeld det menneskelege språket på same måten som ein etterprøver teoriar innanfor naturvitskapane. I dette perspektivet det er interessant å sjå nærmare på teorien om den kognitive grammatikken.

Den kognitive grammatikken til Langacker (1987 s. 48) avviser nemleg at det er mogeleg å oppnå absolutt prediksjon når det kjem til det menneskelege språket. Avvisinga har samanheng med at Langacker (1987 s. 18) kategoriserer Chomskys dikotomi mellom *competance* og *performance* som falsk. Tvert imot er det ein viktig premiss for kognitiv grammatikk at «all linguistic units are defined, and all linguistic expressions assessed, related to some context» (Langacker 1987 s. 38). Langacker (1987 s. 42) avviser vidare generativistane si ein-sidede vektlegging av å kome fram til universelle grammatiske reglar – ikkje fordi han ikkje ser verdien av generaliseringar, men fordi han ser det som heilt urealistisk å fange og føreseie alle sider av det faktiske menneskelege språket i slike reglar. I tillegg til reglane må ein grammatikk såleis også innehalde lister (t.d. over konvensjonelle uttrykk og irregulære former som ikkje følgjer mønstra i dei grammatiske reglane). Når det gjeld kategorisering, poengterer Langacker (1987 s. 16 f.) på liknande vis at det er lite føremålstenleg å operere med absolutte kriterium for kva for einingar som kan tilhøyre ein lingvistisk klasse og kva for nokre som ikkje kan det. I staden lanserer han ein prototypemodell, der dei mest prototypiske einingane er fullverdige, sentrale medlemmer av ein kategori, medan dei mindre prototypiske einingane er meir eller mindre assimilererte medlemmer. I samband med dette lyt vi presisere at den kognitive grammatikken heller ikkje opererer med noko skilje mellom ein eigen grammatikkmodul og andre modular i hjernen på mennesket. Tvert imot hevdar Langacker (1987 s. 12) at «language is an integral part of human cognition».

Sidan denne teorien vidare reknar med isomorfi mellom den grammatiske deskripsjonen av språket og den faktiske mentale grammatikken i hjernen på mennesket, kan vi tillegge han forklarande kraft, i tråd med dei vitskaplege krava til Popper. Derimot kan ein ikkje seie at teorien argumenterer for den hypotetisk-deduktive metoden og falsifikasjonsprinsippet til Popper i streng tyding. Langacker (1987 s. 31 f.) viser til at all teoriutvikling i realiteten vil føregå etter ein slags induktiv-hypotetisk-deduktiv spiral, der ein går frå uformelle observasjonar til meir systematisk datainnsamling og påfølgjande hypotese- og teoriutvikling og testing av desse mot nye data. Og i staden for å falsifisere ein hypotese eller ein teori dersom dei nye dataa ikkje passar inn, slik Popper meiner ein skal, og i staden for å måtte forkaste observasjonar som ikkje passar inn i teorien, slik Langacker (1987 s. 26) skuldar generativistane for å gjere, argumenterer Langacker (1987 s. 45 f.) for at ein innanfor ein lingvistisk teori bør operere med ulike grader av regularitet og generalisering: I nokre tilfelle kan ein oppnå full generalisering, i andre delvis generalisering

og i endå andre ikkje i det heile. Slik framheld Langacker behovet for både reglar og lister, samstundes som han argumenterer for at prototypemodellen eignar seg betre enn ein absolutt standard-kriterie-modell når ein skal utforme og teste hypotesar og teoriar om det menneskelege språket.

Det er inn mot dei nemnde hovudtrekka i Langackers kognitive grammatikk Bakken (1994 s. 42 ff.) freistar å knyte opp sin nettverksmodell, som skal forklare og delvis føreseie korleis namn blir til. Bakken (1994 s. 36 og 39) legg vekt på at ein innanfor kognitiv grammatikk reknar med at dei grammatiske reglane ikkje er statiske, men tvert imot heile vegen blir justerte i høve til instansieringane og dei meir konkrete einingane. Ifølgje Bakken inneber nemleg dette at all nylaging innanfor kognitiv grammatikk blir relatert til eit analogiprinsipp, og at «skillet mellom reglar og analogi viskes ut, alt blir mer eller mindre 'regulære' (= frekvente) analogier». Når det gjeld t.d. ordlaging, inneber dette at forma på ei ny ordsamansetjing vil vere avhengig av kryssande analogiske trekkrefter i eit fleirdimensjonalt nettverk i hjernen på ordlagaren. Bakken (1994 s. 40) understrekar at ordforrådets spesielle reliktkaraktér gjer at absolute prediksjonar, som altså blir rekna for å vere problematisk innanfor kognitiv grammatikk generelt, er særleg vanskeleg å formulere innanfor ordlaging.

Nettverksmodellen til Bakken ber i seg ein teori om at namnelaging skjer på liknande, analogisk vis. Tanken om at namnelaging (hovudsakleg) skjer på bakgrunn av analogi, er på ingen måte ny innanfor den onomastiske forskinga. Særleg har Eero Kiviniemi (1991) og Staffan Nyström (1995) argumentert for at spontant gjevne stadnamn blir danna på bakgrunn av analogi, men då i første rekkje med eit eige onomastikon som analogibase. Det nye i teorien til Bakken er at den relaterer namngjevinga til den skisserte ordlagingsteorien i kognitiv grammatikk, og at den reknar med at alle nye namn kjem til på bakgrunn av analogi med utgangspunkt i eit fleirdimensjonalt leksikon, der onomastikon utgjer eitt av fleire undernettverk. Teorien går vidare ut på at det er sterke interne sambandslinjer mellom dei ulike delane av onomastikon, men at det også finst svakare sambandslinjer til resten av leksikon. På dette viset meiner Bakken at ein for det første kan forklare det problematiske skiljet mellom ord og namn. Dei mest eintydige propria (av typen *Torbjørn*) vil bli plasserte i propriumsnettverket med relativt få sambandslinjer ut til det appellativiske ordforrådet. Dei halvappellativiske namna (av typen *Kalvehagen*) kan ha fleire og sterkare sambandslinjer ut i den appellativiske delen av leksikon. For det andre meiner ho at denne modellen kan forklare mekanismane bak analogisk namngjeving, sidan ei kvar nylaging vil bli ein funksjon av kva for samband namngjevaren klarer å trekkje til (ulike delar) av det allereie etablerte leksikonet.

Det kan leggjast til at nyare onomastisk forskning stiller seg bak Bakkens av-

vising av eit skarpt skilje mellom leksikon og eit eige onomastikon i hjernen på mennesket. Både Vibeke Dalberg (2008 s. 5), Staffan Nyström (2003 s. 150 f.) og Willy Van Langendonck (2007) synest å vere samde om førstnemnde si utsegn om at det heile vegen føregår ein «continuous interaction between the proprial and the lexical component». I tillegg poengterer både Langendonck og Nyström at prototypetankegangen er den mest relevante tilnærminga til namn, og at ein må vere opptekne av å sjå namna i lys av konteksten, noko som langt på veg samsvarar med hovudteoriane i Langackers allmennlingvistiske kognitive grammatikk.

Bakken nemner ikkje metode eksplisitt i den aktuelle artikkelen der ho lanserer nettverksmodellen, men ho har i andre samanhengar (Bakken 1998) argumentert for og brukt den hypotetisk-deduktive metoden innom onomastikken, og implisitt kan ein kanskje lese at ho ser føre seg å teste den teoretiske modellen gjennom deduktiv utprøving mot eit faktisk materiale. Det er iallfall det som har vore ambisjonen min når eg har granska namna på i alt 82 pinaklar og klatreruter i Molladalen.

I granskinga har eg kartlagt alle namngjevne pinaklar og klatreruter i Molladalen i Sunnmørsalpane med utgangspunkt i boka Molladalen (Hagen & Standal 1989).² Det spesielle med dette namnematerialet er at førstebestigarane, som vanlegvis også er dei som set namn på klatrerutene, i boka er lista opp i samband med skildringa av kvar einskild rute, noko som gjev oss direkte tilgang til namngjevaren og hans eller hennar motivasjon for å kalle pinakkelen eller ruta akkurat det den blei kalla. På det viset har eg stilt følgjande spørsmål til kvar einskild av dei ulike førstebestigarane: «Kvifor gav de ruta/pinakkelen akkurat dette namnet?» Svara som eg fekk inn, delte eg inn i ulike prototypiske motivasjonskategoriar som eg gjer nærmare greie for nedanfor. Ein finn både svara og kategoritilhøyrse i eit eige vedlegg til denne artikkelen.³

Når vi talar om motivasjon bak namngjeving, er det føremålstenleg å skilje mellom det ein kan kalle ytre og indre motivasjonen. Med den ytre motivasjonen meiner eg kva for tilhøve i den røynelege verda som har gjeve opphav til namnet. Når ein ser på eit gjeve namnemateriale, kan det vere vanskeleg å avgjere kor finmaska og kor mange kategoriar av ytre motivasjon ein bør operere med. Når det gjeld vårt materiale, har eg valt å operere med ein prototypemodell med berre tre hovudkategoriar:

² I desse dagar arbeider forfattarane med ei ny utgåve av boka der ein har fått med namna også på dei klatrerutene som er klivne etter at førsteutgåva kom for godt og vel 20 år sidan, og sidan eg har tilgang på utkastet til denne andreutgåva, har eg valt å ta med også dei nye namna.

³ Klatreruter blir vanlegvis klatra av to eller fleire klatrarar samstundes. I spørjegranskinga har eg intervjuet berre den av førstebestigarane som har namnsett ruta eller pinakkelen. Nokre av rute- og pinakkelnamna skriv seg attende til to av kategoriane samstundes, og dette er markert i det ein-skilde tilfellet i vedlegget.

- A) Den (himmel)retning som ruta går og/eller kva for type formasjon det er tale om.
- B) Karakteristiske trekk ved utsjånaden eller tilstanden på klatreruta eller pinakkelen.
- C) Kontekstuelle hendingar i samband med førstebestigninga av klatreruta eller pinakkelen.

Dei fleste av namna i materialet skriv seg attende til éin og berre éin av desse hovudkategoriane. Det er likevel liten tvil om at fleire av namna i materialet skriv seg attende til (minst) to av desse kategoriane samstundes. Eit namn som *Vestkanten* viser til at ruta ligg i vestlege delen av veggen (kategori A), men også til at førstebestigarane tykte at ruta baud på særleg fin klatring (kategori B), akkurat slik vestkanten vanlegvis blir rekna for å vere den finaste delen av ein by. Vidare viser namnet *Rissum* til at ruta byr på mykje klatring i riss (kategori B), men også til at ein av førstebestigarane var glad i ei jente som hadde dativ i dialekten sin (kategori C), slik at ein la på endinga *-um* i rutenamnet. På liknande vis kan vi konstatere at *Den omsnudde trappa* ikkje berre har fått namnet sitt fordi (delar av) ruta faktisk liknar på ei omsnudd trapp (kategori B), men også fordi førstebestigarane ønskte å gje ein referanse til den då vidkjende og populære klatreruta *Inverted Staircase* (= omsnudd trapp) i Yosemite, USA (kategori C). Slik eg vurderer det, stadfestar desse døma at Langackers prototypemodell eignar seg betre enn standard-kriterie-modellen når ein skal freiste å utforme reglar om det menneskelege språket. Dei peikar også i retning av at det i namngjeingsprosessen ofte føregår ein interaksjon mellom faktiske tilhøve i verda på den eine sida og propriale og leksikalske komponentar i hjernen på mennesket på den andre, og med dette er vi over på det vi kan kalle indre motivasjon bak namngjeving.

Med indre motivasjonen meiner eg på kva for måtar namna kjem i stand på inne i hjernen på namngjevaren og på kva for delar av hjernen og språket namngjevaren hentar orda eller namna i frå. Hypotesen i nettverksmodellen er at all nylaging skjer etter analogiprinsippet, og at namna dels blir danna med utgangspunkt i ein onomastisk analogibase og dels med utgangspunkt i ein leksikalsk analogibase. Men samstundes reknar ein med at det føregår ein interaksjon mellom propriale og leksikalske komponentar i hjernen på mennesket – og mellom desse og tilhøve i den røynelege verda som namna blir til i, slik at det ikkje alltid er like enkelt å heimfeste eit namn til éin av desse to delvis samanvevde komponentane i hjernen på mennesket. På same viset som ved den ytre motivasjonen, kan det vere vanskeleg å avgjere kor finmaska og kor mange kategoriar av indre motivasjon ein bør operere med. Når det gjeld vårt materiale, kan ein tenke seg ein prototypemodell med tre hovudkategoriar, nemleg namn som ikkje er danna på bakgrunn av analogi i det heile, namn

som er danna på bakgrunn av ein onomastisk analogibase og namn som er danna på bakgrunn av ein leksikalsk analogibase. Men i mitt materiale er det i tillegg slik at namn som er danna på bakgrunn av ein onomastisk analogibase, anten kan vise til eksterne analogibasar, interne analogibasar eller både delar. Ser ein på eit namn som *Bertil*, som altså botnar i at ein av førstebestigarane nettopp hadde vore på ein konsert der bandet spelte ein låt som heitte *Bertil*, kan ein seie at dette berre viser til ein ekstern analogibase (mannsnamn). Ser ein derimot på eit namn som *Biriss*, viser dette attende til ein intern analogibase for ei rekkje av rutenamna i Molladalen (namn som sluttar på *-riss*). Og ser ein på eit namn som *Gullvafla*, viser dette både attende til ein ekstern analogibase (namn på kjekspakkar), sidan førstebestigarane hadde med seg nettopp Gullvafle som turmat, og ein intern analogibase for mange av rutenamna i Molladalen (namn som startar med *Gull-*). På det viset har eg valt å operere med to underkategoriar for dei namn som er danna på bakgrunn av ein onomastisk analogibase. Dermed får vi alt fire kategoriar når det gjeld indre motivasjon:

- 1) Namn som ikkje er danna på bakgrunn av analogi i det heile.
- 2) Namn som er danna på bakgrunn av ekstern (a) eller intern (b) onomastisk analogibase.
- 3) Namn som er danna på bakgrunn av ein leksikalsk analogibase.

Men som ved den ytre motivasjonen, er det også her slik at fleire av namna i materialet skriv seg attende til to av desse kategoriane samstundes.

Resultat

Ser ein på samanhengen mellom ytre og indre motivasjon, syner materialet at namn som spring ut av (himmel)retning på ruta og/eller kva for type formasjon det er tale om (kategori A), så å seie unntaksløst er danna på bakgrunn av det allmenne leksikon, og at desse namna i utgangspunktet ikkje synest å vere danna ved analogi (kategori 1). Motivasjonen bak namn som *Vestegga* og *Sørveggen* er nemleg berre å skilje ut desse rutene frå andre ved hjelp av fastsetjing av retning og/eller type, og det er rimeleg å rekne med at både før- og etterlekken er henta frå leksikon, og at det ikkje er tale om analogi. Men når ein i stor utstrekning brukar leksikalske ord i namngjevinga, kan det tenkast at onomastikon sjølv blir ein premissleverandør for meiningsinnhaldet, slik særleg Nyström (1995) har vore inne på. Sidan både himmelretningar (*vest*, *sør*) og formasjonstypar (*egg*, *vegg*) er svært høgfrequente i namn på klatreruter, kan ein slik ikkje utelukke at det har danna seg ein eigen analogi-

base for desse i onomastikon. Trass denne refleksjonen, har eg valt å klassifisere alle dei 19 namna som er gjevne på bakgrunn av (himmel)retning og/eller type formasjon, som ikkje-analogiske namn. I tillegg har vi altså namnet *Vestkanten*, som i og for seg viser til retning og type formasjon (kategori A), men som også viser til at førstebestigarane tykte at ruta baud på særleg fin klatring (kategori B), akkurat slik vestkanten av byar vanlegvis er den finaste delen.

Namna i kategori B går på karakteristiske trekk ved utsjånaden (*Kloa*) eller tilstanden (*Rissum*) på klatreruta eller pinakkelen, og i utgangspunktet skulle ein tru at også dei fleste av desse namna er danna med utgangspunkt i leksikon og utan analogi (kategori 1). Men som vi snart skal sjå, stemmer dette ikkje for dei fleste namna i kategori B. Det er i alt 27 namn som soknar til kategori B, og av desse kan ein hevde at seks også soknar til kategori C, som går på kontekstuelle hendingar i samband med førstebestigninga. Eit godt døme på det siste er namnet *Iriss*, som både viser til at det meste av klatringa føregår i riss-formasjonar og til at førstebestigarane støytte på ein blome som dei tenkte måtte vere blomen iris.

Ein stor del av namna i kategori B er såkalla samanlikningsnamn (pinakkel som liknar på eit kanonløp > *Kanonløpet*), andre er berre skildringar av det ein faktisk ser (tårn som har raudleg farge i fjellet > *Raudetårnet*), og endå andre går på tilstanden ved sjølve klatreruta (delar av ruta liknar på ei omsnudd trapp > *Den omsnudde trappa*). Dersom ein ser nærmare etter, syner det seg som tidlegare nemnt at mange av desse namna faktisk har kome i stand som analogi til andre, allereie eksisterande namn, og at namna slik er resultat av ein vekselverknad mellom onomastikon, leksikon og den røynelege verda i kring. Dette gjeld heile 18 av dei i alt 27 namna som soknar til kategori B. T.d. er det slik at *Den omsnudde trappa* ikkje berre har fått namnet sitt fordi (delar av) ruta faktisk liknar på ei omsnudd trapp, men også fordi førstebestigarane ønskte å gje ein referanse til den kjende klatreruta *Inverted Staircase* (= omsnudd trapp) i Yosemite, USA, medan *Blåtårnet* ikkje berre har fått namnet sitt fordi tårnet har ein blåleg farge i fjellet, men også fordi namnet skulle stå i opposisjon til namnet på naboformasjonen *Raudetårnet*, som allereie hadde fått namn.

Kategori C er den mest talrike kategorien i materialet. Desse namna spring ut av kontekstuelle hendingar i samband med førstebestigninga av klatreruta eller pinakkelen, og dei fleste av namna i denne kategorien synest å vere danna anten på bakgrunn av ein ekstern onomastisk analogibase (2a) eller på bakgrunn av ein intern onomastisk analogibase (2b) eller båe delar (2a/b). Av dei 29 namna i kategori C er nemleg heile 13 danna på bakgrunn av ein ekstern onomastisk analogibase (*Black Adder*, *Clifton*), medan tre viser til ein intern onomastisk analogibase (*Gullegget*, *Bronselorten*) og seks er danna på bakgrunn av båe delar (*Gullvafla*, *Kruttårnet*). Det siste syner at også nokre av

namna i denne kategorien har kome i stand på grunnlag av kryssande analogiske krefter. Elles kan ein hevde at sju av namna i denne kategorien har blitt danna med utgangspunkt i det allmenne leksikon (*Vårkåt, Raudvinsrusen*). Ein kan diskutere i kva grad dette er tale om analogisk namngjeving eller ikkje, men sidan dei i større grad enn namn som går på retning eller formasjon, synest å ha analogiar i det allmenne leksikon, har eg valt å rekne med at dei er danna på bakgrunn av ein leksikalsk analogibase.

På bakgrunn av den ovanforståande drøftinga og framlegginga, kan ein hevde at granskinga peikar i retning av at det kan vere vanskeleg å oppfylle Karl Poppers krav til vitskapelege teoriar når ein arbeider med namngjevingsaspektet ved det menneskelege språket. Derimot synest Langackers kognitive grammatikk å vere ein veileigna utgangspunkt for å klargjere korleis namn blir til. Ein kan vidare hevde at granskinga iallfall sannsynleggjer hovudtrekka i nettverksmodellen til Bakken (1994), som altså postulerer at nylaging av namn skjer etter analogiprinsippet, og at namna blir danna dels med utgangspunkt i ein onomastisk analogibase og dels med utgangspunkt i ein leksikalsk analogibase, samstundes som ein reknar med at det føregår ein interaksjon mellom propriale og leksikalske komponentar i hjernen på mennesket – og mellom desse og tilhøve i den røynelege verda som namna blir til i. Det momentet ved Bakkens (1994) teori som granskinga gjev mest grunnlag for å trekkje i tvil, er påstanden om at all nylaging skjer på bakgrunn av analogiprinsippet.

Litteratur

- Akselberg, Gunnstein, 1996: Teori og empiri i norsk onomastikk. I: Den ellefte nordiske navneforskerkongressen. Sundvollen 19.–23. juni 1994. Red. av Kristoffer Kruken. Uppsala. (NORNA-rapporter 60.) S. 75–88.
- 2000: Onomastikk og teori. Teoridebatten i norsk onomastikk i 1990-åra – sett i ljøs av tidlegare onomastiske arbeid. I: NN 17. S. 27–44.
- Bakken, Kristin, 1994: Navnelaging og onomastikonet. I: NN 11. S. 35–45.
- 1998: Leksikalisering av sammensetninger. En studie av leksikaliseringsprosessen belyst ved et gammelnorsk diplommateriale fra 1300-tallet. Oslo.
- 2000: Teori i navneforskningen. Et diskusjonsinnlegg. I: Oluf Rygh. Rapport fra symposium på Stiklestad 13.–15. mai 1999. Red. av Berit Sandnes, Jørn Sandnes, Ola Stemshaug & Lars F. Stenvik. Uppsala. (NORNA-rapporter 70 B.) S. 11–23.
- Brink, Stefan, 1992–93: Var står onomastiken idag? En epistemologisk betraktelse. I: NN 9–10. S. 7–29.
- Chomsky, Noam, 1965: Aspects of the theory of syntax. Cambridge, Mass.
- 1986: Knowledge of language: its nature, origin, and use. New York.
- Dalberg, Vibeke, 2008: The characteristic of proper names – a contribution to the discussion. I: Vibeke Dalberg: Name and place. Ten essays on the dynamics of place-names. Ed. and translated by Gillian Fellows-Jensen, Peder Gammeltoft,

- Bent Jørgensen & Berit Sandnes on the occasion of Vibeke Dalberg's 70th birthday, August 22nd 2008. Copenhagen. (Navnestudier udg. af Afdeling for Navneforskning 40.) Internetpublikation: <http://nfi.ku.dk/publikationer/nameandplace>
- Dyvik, Helge, 1997: Fra teori til data – eller omvendt? I: *Nordica Bergensia* 13. S. 124–141.
- Hagen, Jon & Standal, Helge J., 1989: *Molladalen*. Volda.
- Haslum, Vidar, 2002: Induktive og deduktive systemer i norsk stedsnavnforskning. I: *NN* 19. S. 37–53.
- Helleland, Botolv, 1999: Hovudliner i norsk namnegransking 1897–1997. I: *Den nordiska namnforskningen. I går, i dag, i morgon. Handlingar från NORNA:s 25:e symposium i Uppsala 7–9 februari 1997*. Red. av Mats Wahlberg. Uppsala. (NORNA-rapporter 67.) S. 77–118.
- Helset, Stig J., 2010: Om kunnskapsgrunnlaget for teoriar om grammatiske reglar. *Høgskulen i Volda*.
- Kiviniemi, Eero, 1991: Analogisk namngivning och den toponomastiska teorin. I: *Analogi i navngivning. Tiende nordiske navneforskerkongres. Brandbjerg 20.–24. maj 1989*. Red. af Gordon Albøge, Eva Villarsen Meldgaard & Lis Weise. Uppsala. (NORNA-rapporter 45.) S. 111–120.
- Kuhn, Thomas S., 1970: *The structure of scientific revolutions*. 2nd ed. Chicago.
- Langacker, Ronald W., 1987: *Foundations of cognitive grammar*. Stanford, California.
- Langendonck, Willy Van, 2007: *Theory and typology of proper names*. Berlin–New York. (Trends in linguistics. Studies and monographs 168.)
- Nyström, Staffan, 1995: *Lexikon och onomastikon – två samverkande system*. I: *NN* 12. S. 81–87.
- 1996: *Namnmonster, namnsystem, onomastikon – något om namnförrådets art och struktur*. I: *Den ellevte nordiske navneforskerkongressen. Sundvollen 19.–23. juni 1994*. Red. av Kristoffer Kruken. Uppsala. (NORNA-rapporter 60.) S. 133–148.
- 2003: *Rec. av: Avgränsning av namnkategorier. Rapport från NORNA:s tjugonionde symposium på Svidja 20–22 april 2001*. Red.: Terhi Ainiala & Peter Slotte. Helsingfors. I: *NoB* 91. S. 150–152.
- Popper, Karl R., 1981: *Fornuft og rimelighet som tenkemåte. Utvalgte essays*. Oslo.
- 2002: *The logic of scientific discovery*. London–New York.

Summary

The relationship between onomasticon and lexicon

A survey based on pinnacles and climbing routes

By Stig J. Helset

The primary purpose of this article is to throw new light on the fundamental onomastic question of how names originate. To this end, it examines a group of names for which it is possible to gain direct access to the namer's reasons for choosing the name. Names of pinnacles and climbing routes can grant us unique access to the reasons behind an act of naming, as such names are given spontaneously in a concrete situation, and since the namers tend to be identifiable and in many cases available for interview. Against

this background, I have attempted to map the reasons for the names given to 82 pinnacles and climbing routes in the Molladalen mountain range of Sunnmøre, Norway. To increase the general explanatory power of this survey, the article attempts to present its findings in a broader theoretical and onomastic perspective. Firstly, the results confirm that cognitive grammar can provide valuable insights into how names originate. Secondly, the survey seems to support at least the probability of the fundamental elements of the 'network model'. This claims that new names are mostly created by analogy, with reference partly to an onomastic and partly to a lexical analogy base, while also assuming interaction between proprial and lexical components in the human brain, and between these and the real world in which the names originate.

Appendix

Kartlegging av namn på pinaklar og klatreruter i Molladalen

Namn

Førstebestigarar/Namngjevarar

Motivasjon: Kvifor gav de ruta/pinakkelen akkurat dette namnet?

Ytre motivasjon, Indre motivasjon

Kloa (Pinakkelområdet)

K. Festø, T. Lundberg, H. Standal og S. Tomassen, 1974.

Samanlikningsnamn. Formasjonen liknar på ei klo.

B, 3

Molladalsgubben (Pinakkelområdet)

D. Hovden, J. H. Høye og O. Simenstad, 1954.

Samanlikningsnamn. Formasjonen minner om ein gubbe.

B, 3

Vestegga (Jønshornet)

Ukjente førstebestigarar.

Viser i kva for himmelretning ruta går og kva for type formasjon det er tale om.

A, 1

Søregga (Jønshornet)

T. Lundberg og H. Standal, 1975.

Viser i kva for himmelretning ruta går og kva for type formasjon det er tale om.

A, 1

Sørvestegga (Jønshornet)

I. Gjelstenli, T. Lundberg og B. M. Øverås, 1980.

Viser i kva for himmelretning ruta går og kva for type formasjon det er tale om.

A, 1

Dobbel Dajm (Jønshornet)

M. Flø og F. Flø, 1989.

Førstebestigarane var eit ektepar. Analogi til "Gullvafla" og "Snickers".

C, 2a/b

Snickers (Jønshornet)

O. Haltvik og T. Lundberg, 1989.

Førstebestigarane hadde med seg "Snickers" som turmat. Analogi til "Gullvafla".

C, 2a/b

Vårkåt (Jønshornet)

R. Homlong og Chr. Schatvedt, 1996.

Førstebestigarane klatra ruta tidleg om våren, fulle av iver, lik vårkåte kalvar.

C, 3

Raudvinsrusen (Jønshornet)

T. Lundberg og K. Solbakken, 1998.

Førstebestigarane hadde drukke vel mykje raudvin i teltleiren kvelden før.

C, 3

Raude orm (Jønshornet)

M. Johansen og T. Lundberg, 1985.

Lundberg las ei bok om den svenske vikingen "Raude orm" på den tida ruta vart klatra.

C, 2a

Gullfallet (Jønshornet)

F. Guldal og T. Lundberg, 1982.

Frode Guldal hadde eit kraftig fall under førstebestigninga, og ruta var "gullande" fin.

B/C, 2a/3

Gullvafla (Jønshornet)

T. Lundberg og H. Standal, 1983.

Analogi til "Gullfallet" og førstebestigarane hadde med seg "Gullvafle" som turmat.

C, 2a/b

Gullegget (Jønshornet)

H. Lundberg og T. Lundberg, 1996.

Analogi til "Gullfallet/Gullvafla" som går like ved sida av.

C, 2b/3

Gullklokka (Jønshornet)

T. Lundberg og K. Sørensen, 2009.

Analogi til "Gullfallet/Gullvafla" som går like ved sida av. Namnet spelar også på jubiléum.

C, 2b/3

Gullars (Jønshornet)

H. Lundberg og T. Lundberg, 1997.

Analogi til "Gullfallet/Gullvafla" - og tilvising til TV-serien "Gullars", som "Black Adder".

C, 2a/b

Bronselorten (Jønshornet)

A. Bjørdal, P. Ryslett og O. Staurset, 1989.

Motsetnadsnamn. Førstebestigarane klatra feil på "Gullvafla" og kom bort i dårleg sikra klatring.

C, 2b/3

Bertil (Jønshornet)

I. Gjelstenli, H. Lundberg og T. Lundberg, 2005.

Gjelstenli hadde vore på konsert med gruppa Baarelaget, som spelte låten "Bertil".

C, 2a

Salmonella (Jønshornet)

H. Standal og J. B. Ugelstad, 1987.

Det gjekk ein salmonella-epedemi over landet på den tida ruta vart klatra.

C, 3

Raudetårnet (Tårndalen)

K. Festø og T. Lundberg, 1975.

Delar av fjellet på denne pinakkelen har ein raudleg farge.

B, 1

Sørveggen (Raudetårnet)

K. Festø og T. Lundberg, 1975.

Viser i kva for himmelretning ruta går og kva for type formasjon det er tale om.

A, 1

Tommeliten (Tårndalen)

K. Løvoll, S. E. Moe og Chr. Schatvedt, 1992.

Samanlikningsnamn. Pinakkelen er relativt låg og liknar på ein tommel frå ein viss vinkel.

B, 2a

Blåtårnet (Tårndalen)

J. S. Bjørdal, K. Bjørdal og S. J. Sætre, 1988.

Fjellet på denne pinakkelen har ein blåleg farge, og opposisjon til naboformasjonen Raudetårnet.

B, 1/2b

Venstrekanten (Blåtårnet)

J. S. Bjørdal, K. Bjørdal og S. J. Sætre, 1988.

Deiktisk tilvising til kvar på pinakkelen ruta går.

A, 1

Høgrekanten (Blåtårnet)

J. Hagen og V. Sande, 1988.

Deiktisk tilvising til kvar på pinakkelen ruta går.

A, 1

AKP (Blåtårnet)

H. Hustadnes og O. Håvik, 1992.

Tilvising til at ruta går aller lengst til venstre (som partiet AKP) på pinakkelen.

C, 2a

Svenneprøven (Diederveggen)

T. Lundberg og K. Sørensen, 2011.

Viser til at læresveinen Sørensen planla og leidde heile førstebestigninga.

C, 3

Mesterbrevet (Diederveggen)

T. Lundberg og K. Sørensen, 2011.

Viser til at læremeisteren Lundberg svarte med å leie ei ny rute i same veggen like etter.

C, 3

Klitoriss (Diederveggen)

J. Hagen, H. Moe og O. Staurset, 1991.

Negativ analogi til dei akademiske namna på -iss i Kruttårnet. Ruta er våt, glatt, kort og dårleg.

B, 2b/3

Superpillaren (Superveggen)

T. Lundberg og H. Standal, 1988.

Analogi til "Supergran", og tilvising til at ein faktisk klatrar på ein pillar.

B, 2b/3

Supergran' (Superveggen)

I. Gjelstenli og T. Lundberg, 1986.

Tilvising til TV-serien "Supergran'", som "Black Adder", men også tilvising til super klatring.

C, 2a

Super tross alt (Superveggen)

G. A. Bore og Camilla Sørbye, 1994.

Analogi til "Supergran'". Det var veldig fin klatring, sjølv om førstebestigarane fekk regn og tautrøbbel.

B, 2b/3

Superveggen direkte (Superveggen)

Aa. Norheim og Å. Vaage, 2005.

Analogi til "Supergran'", og tilvising til at ruta går direkte opp heile veggen.

A, 2b/3

Diagnolen (Superveggen)

K. Sørensen og Å. Vaage, 2011.

Tilvising til at første delen av ruta går i ein diagonal over den nedste delen av veggen.

B, 1

Vågleik (Superveggen)

K. Leikanger og Å. Vaage, 2003.

Tilvising til etternamna på førstebestigarane og til at ruta er både vågal og leikande.

C, 2a

Black Adder (Austpillaren på Jønshornet)

I. Gjelstenli og T. Lundberg, 1984.

Tilvising til TV-serien "Black Adder" som gjekk på den tida ruta vart klatra.

C, 2a

Molladalstårnet direkte (Trekkspelveggen)

J. Hagen og V. Sande, 1988.

Viser til at dette er den mest direkte ruta opp på toppen av Molladalstårnet.

A, 1

Tress i S (Trekkspelveggen)

A. M. Bjørdal, J. Bjørdal, K. Bjørdal og S. J. Sætre, 1988.

Ruta var god, lik handa "Tress i Ess" i poker.

B, 2a

Clifton (Trekkspelveggen)

I. Gjelstenli og T. Lundberg, 1984.

Ruta går i Trekkspelveggen og Clifton Chenier var ein kjend trekkspel-virritouse.

B, 2a

Den omsnudde trappa (Trekkspelveggen)

F. Guldal og T. Lundberg, 1986.

Formasjonen liknar på ei omsnudd trapp og tilvising til ruta "Inverted Staircase" i Yosemite, USA.

B/C, 2a/3

Smørballa (Trekkspelveggen)

I. Gjelstenli og T. Lundberg, 1984.

Ruta byr på klassisk fingerriss-klatring og tilvising til ruta "Butterballs" i Yosemite, USA.

B/C, 2a

Lakriss (Trekkspelveggen)

T. Lundberg og H. Standal, 1991.

Analogi til "Iriss" på Kruttårnet. Namnet viser også til riss-klatring, men ikkje til turmat.

B, 2b/3

Vestveggen (Randers Topp)

J. H. Høye og O. Simenstad, 1953.

Viser i kva for himmelretning ruta går og kva for type formasjon det er tale om.

A, 1

Farvel til Amerika (Randers Topp)

T. Lundberg og H. Standal, 1983.

Ruta har granitt i seg å la Yosemite, USA, og feilreferanse til Bjørneboes "Vi som elsket Amerika".

B, 2a

Musikalius (Randers Topp)

T. Lundberg, K. Solbakken og H. Standal, 1990.

Lundberg hadde late seg inspirere av ei lokal musikal-framføring nokre dagar i førevegen.

C, 3

Dosethruta (Randers Topp)

R. Amundsen og H. Chr. Doseth, 1984.

Rutenamnet blei sett i ettertid til minne om H. Chr. Doseth som døydde i klatrelukke på Trango.

C, 2a

Randersnatten (Randers Topp)

J. Bjørdal, J. Hagen, K. Solbakken og H. Standal, 1988.

Analogi til fjellet "Andersnatten" i Buskerud, samstundes som ruta går på Randers Topp.

C, 2a

Steinansiktet (Tårndalen)

R. Saure og H. Standal, 1991.

Samanlikningsnamn. Bokillustratøren teikna ei skisse av eit andlet når han teikna denne veggen.

B, 3

Kjaken (Steinansiktet)

R. Saure og H. Standal, 1991.

Samanlikningsnamn. Ruta går litt på sida av "andletet".

B, 3

Farriss (Steinansiktet)

T. Lundberg og H. Standal, 1991.

Analogi til ruta "Iriss" på Kruttårnet. Namnet viser også til riss-klatring og til ei vasskjelde like ved.

B, 2a/b

Naså (Steinansiktet)

P. Ryslett og K. Solbakken, 1992.

Samanlikningsnamn. Ruta går midt i "andletet". Tilvising til ruta "The Nose" i Yosemite, USA.

B, 3

Kruttårnet (Tårndalen)

T. Lundberg og H. Standal, 1986.

Tilvising til Jens Bjørneboes roman "Kruttårnet".

C, 2a/b

Iriss (Kruttårnet)

T. Lundberg og H. Standal, 1986.

Klatring via to markerte s-riss, samstundes som førstebestigarane støyte på ein blome midt i risset.

B/C, 2a

Biriss (Kruttårnet)

T. Lundberg og H. Standal, 1986.

Analogi til "Iriss", samstundes som denne ruta går på den andre (bi-)sida av Kruttårnet i riss.

B, 2b/3

Katarsiss (Kruttårnet)

K. Solbakken og H. Standal, 1989.

Analogi til "Iriss", samstundes som denne ruta gir klatring i særs reine riss.

B, 2b/3

Fenriss (Kruttårnet)

J. Bjørdal, K. Bjørdal og O. Staurset, 1992.

Analogi til "Iriss", samstundes som denne ruta gir urein, farefull klatring i riss.

B, 2a/b

Kaffi doctoriss (Kruttårnet)

K. Bjørdal, J. I. Kjellstad og O. Staurset, 1990.

Analogi til "Iriss", samstundes som førstebestigarane hadde drukke karsk (=kaffi+sprit) kvelden før.

B/C, 2b/3

Frihetens øyeblikk (Kruttårnet)

J. Jareld og T. Lundberg, 2011.

Tilvising til Jens Bjørneboes roman "Frihetens øyeblikk".

C, 2a/b

H-3 nåla (Tårmdalen)

O. Helset, D. Hovden og J. H. Høye, 1956.

Tilvising til initialane i etternamna til dei tre førstebestigarane.

C, 1

Mohns Pinakkel (Mohnsmassivet)

O. Einang og K. Festø, 1968.

Genitivsnamn på mindre pinakkel som ligg ved fjellet Mohns topp, etter fjellmannen E. Mohn.

A, 1

Sørveggen (Mohns Pinakkel)

H. Chr. Dosest og T. Lundberg, 1984.

Viser i kva for himmelretning ruta går og kva for type formasjon det er tale om.

A, 1

Vestkanten (Mohns Pinakkel)

T. Lundberg, K. Sørensen og Å. Vaage, 2011.

Viser til himmelretning og type formasjon, men også til fin-fin klatring - à la vestkanten i byar.

A/B, 3

Minneruta (Mohns Pinakkel)

T. Lundberg, H. Løvseth og K. Sørensen, 2010.

Lundberg klatra denne ruta i 2010 til minne om H. Chr. Dosest som ville ha han med her i 1984.

C, 3

Ungkarsruta (Mohns Topp)

J. Hagen og K. Solbakken, 1988.

Solbakken hadde nyleg blitt ungar då ruta blei klatra, og Hagen var det frå før.

C, 3

1954-ruta (Mohns Topp)

T. Bersås, D. Hovden, J. H. Høye og O. Simenstad, 1954.

Namnet er gjeve i ettertid, etter det året den blei klatra for første gong.

C, 3

Sofaruta (Mohns Topp)

Ukjente førstebestigarar.

Samanlikningsnamn. Etter første taulengd kjem ein til ein steinformasjon som liknar på ein sofa.

B, 3

Holtanna

E. Hagen, H. Hagen og R. Hagen, 1932.

Samanlikningsnamn. Ei blokk har kilt seg slik at det blir danna eit hol på egga i fjellformasjonen.

B, 3

Vestveggen (Holtanna)

J. Bjørdal, J. Hagen og O. Staurset, 1988.

Viser i kva for himmelretning ruta går og kva for type formasjon det er tale om.

A, 1

Sørvestveggen (Holtanna)

B. Staurset og H. Staurset, 1992.

Viser i kva for himmelretning ruta går og kva for type formasjon det er tale om.

A, 1

Søregga (Holtanna)

D. Brekke og H. Buset, 1964.

Viser i kva for himmelretning ruta går og kva for type formasjon det er tale om.

A, 1

Holtannspinakkelen

E. Leikanger, P. Pettersen og P. Rødvik, 1965.

Sekundærnamn. Pinakkelen ligg like ved den større og høgre formasjonen Holtanna.

A, 1

Børges skrekk (Mohns Topp)

F. Flø, H. Moe og B. Solbakk, 1988.

Ein av Børge (Solbakks) første klatreturar, og han vart redd og skrekkslagen av dårleg sikra klatring.

C, 2a

Søraustveggen (Mohns Topp)

J. A. Halvorsen og T. Lundberg, 1981.

Viser i kva for himmelretning ruta går og kva for type formasjon det er tale om.

A, 1

Austegga (Mohns Topp)

T. Lundberg og H. Standal, 1988.

Viser i kva for himmelretning ruta går og kva for type formasjon det er tale om.

A, 1

Kanonløpet (Mohns Topp)

H. Standal og S. Tomassen, 1979.

Samanlikningsnamn. Formasjonen liknar på eit kanonløp.

B, 3

Bladet (Ytstenesdalen)

R. Hagen og A. Ljåen, 1929.

Samanlikningsnamn. Formasjonen liknar på eit (kål)blad, og vart opphavelg kalla Kålbladet.

B, 3

Giganten (Ytstenedalen)

O. Brun, N. Engelstad og K. Nilsen, 1962.

Samanlikningsnamn. Førstebestigarane meinte at denne pinakkelen var verkeleg gigantisk.

B, 3

Rissum (Ytstenedalen)

P. Ryslett og H. Standal, 1996.

Klatring i tydelege rissformasjonar, samstundes som Ryslett var glad i ei jente med dativ (-um).

B/C, 2b/3

Blåsebelgen (Ytstenedalen)

T. Lundberg og H. Standal, 1990.

Samanlikningsnamn. Formasjonen liknar på ein blåsebelg.

B, 3

Nordvestegga (Slingsbys Topp)

Ukjente førstebestigarar.

Viser i kva for himmelretning ruta går og kva for type formasjon det er tale om.

A, 1

Middagsluren (Slingsbys Topp)

F. Flø, M. Flø, P. Sørheim og A. Sundal, 1981.

Ruta vart klatra ein ettermiddag, og midtvegs kom ein til ei stor hylle der ein kunne kvile.

B, 3

Sørvestveggen (Slingsbys Topp)

A. Bjørdal og F. Flø, 1987.

Viser i kva for himmelretning ruta går og kva for type formasjon det er tale om.

A, 1

Nattsvermere (Slingsbys Topp)

H. Standal og K. I. Øye, 1992.

Førstebestigarane mørkna ute og tilvising til boka/filmen "Nattsvermere" som kom i 1988/1991.

C, 2a

On the term *official name*

By Erzsébet Gyórfy

Namn och bygd 101 (2013), 155–163.

Erzsébet Gyórfy, Department of Hungarian Linguistics, University of Debrecen: On the term *official name*.

Abstract

There is a long tradition in Hungarian onomastic literature of using, as opposites, the terms *official name* and *folk/communal name*. The present author believes that the term *official name* should be avoided in a *linguistic* description of toponym usage, since it approaches the phenomenon from an exclusively administrative and bureaucratic perspective and is unable to grasp the use of language and names in all its complexity. Instead, she recommends the use of the term *standard name (variant)*.

Keywords: Toponyms, terms, *official name*, *standard name (variant)*.

Aim of the paper¹

Nowadays, numerous works devoted to the problems of official toponyms can be encountered in the international onomastic literature. These studies approach the phenomenon primarily from the legal perspective of acts and regulations; furthermore, they frequently discuss the practices and regulation of toponym usage in multilingual territories. The objective of such research is to analyse toponym usage, and to study its variation. In many cases the term *official name* appears, mainly as the opposite of the *unofficial* name stock. In this paper, I explore how the term *official name* is used in the Hungarian onomastic literature, and try to show why this application of the term is unsatisfactory. To gain a better understanding of how toponyms work in use, I shall speak about *normative toponym usage*. Toponymic norms are based on prototypical rules related to toponym formation (functional, morphological and syntactic rules, and rules of change) and toponym usage (pragmatic and stylistic rules). A very important feature of these norms is their social nature.

¹ My thanks to Professor Staffan Nyström, Uppsala, for valuable discussion of various questions in this article.

The terminology in Hungarian literature

There is a long tradition in Hungarian onomastic literature of using, as opposites, the terms *official name* and *folk/communal name*. I should mention that András Mező, who makes systematic use of this opposition when describing toponyms, does not use the term *unofficial name*. At the level of name usage, Mező describes the major differences between these two groups in terms of four perspectives, namely whether (a) the name has been given by the community or the authorities, (b) the name is part of the spoken or the written language, (c) the name's existence has been regulated by collective memory or legislation, and (d) the name is used in personal interaction or in official forums (Mező 1982, p. 42). The author himself mentions in his work that it is not always possible to find such clear-cut boundaries between the two categories. It is easy to see that certain names may belong to both categories within (a), (b) etc. simultaneously, and that others may move from one group to the other. It has already been shown that the name *Debrecen* has evolved naturally, i.e. it was not the result of official name-giving. After being 'brought into use', it functioned as a popular name at the level of name usage; only after the emergence of regular official name-giving could it be regarded as an official name, although that did not mean that the name lost its popular range of use.

The strict differentiation which Mező applies is related to the fact that he considers the phonetic, morphological or structural variations of the official name variant to represent the folk/communal variant; it is also encouraged by the sharp distinction between the written and spoken forms. It is easy to see that Mező is wrong here: names become official only through legislation, and the phonetic form of names, for instance, cannot serve as the basis for this process, as it is hardly possible to determine one 'official' pronunciation of a toponym.

In addition, regarding the labels 'folk' and 'communal', it can be noted that the adjective 'communal' may feel too restrictive, while 'folk' may feel too broad: that is, 'communal name' reminds us merely of dialectal forms, while 'folk name' suggests a range of speech levels. However, the range of use of names coming under these headings may vary widely.

From another point of view, we may agree with István Hoffmann, who claims that the privileged position of an official name is completely unacceptable from the perspective of language use, even if everyday thinking also encourages such an approach: linguistic classification cannot be based on such administrative and bureaucratic aspects (Hoffmann 2008, p. 6). In Hungarian onomastic literature, the term *official name* is still used as a linguistic category; what is more, scholars consider official names to enjoy higher prestige.

Normative toponym usage

In this paper, my aim is not to question the use of the term *official name*, but to make the scope of its usage clear. Furthermore, I provide a different way of looking at the use of toponyms by introducing the term *normative toponym usage*. One question that may arise is whether the concept of an official name is to be identified with that of normative name usage from a linguistic point of view. To answer this question, we need to take the smallest unit of the toponym-using community, the individual user of names, as our starting point. This is because, in an analysis of toponyms, it needs to be borne in mind that, while the majority of ordinary words are identical within the native community, the mental onomasticons of individual name users may differ significantly from each other. Naturally, these differences may be traced back to various sociological factors: an individual's knowledge and use of toponyms are influenced by his or her age, gender, occupation, residence, level of education, social network etc. I imagine that if individual toponomasticons were projected on top of each other on a map, we would find surprisingly little overlap. Ritva Liisa Pitkänen's earlier comparative study (1998) may also support my hypothesis. The author compared the name stocks of a farmer and a fisherman, two residents of Pitkälunto. Her analysis showed that the toponomasticons of these two people, who know and use a relatively large number of names compared with other name users, differ significantly and coincide to only a small degree. This contrast may be explained by, among other things, the fact that, owing to their occupations, the subjects frequent different types of places.

Despite such dissimilar mental toponomasticons, well-functioning toponym-using communities must be assumed to exist: the reason this is possible is toponymic competence. We all acquire a certain type of knowledge during language socialisation which enables us to create well-formed toponyms suited to the situation, and to understand, recognise and apply them. Obviously, apart from grammatical and sociocultural knowledge, a certain type of 'topographic' competence does or may accompany the toponyms learnt, i.e. the user of names is able to more or less identify the place denominated. Furthermore, the component determining which landmarks different communities name is also socially incorporated.

The basis for this knowledge is the toponymic norm derived from empirical data. I refer here to only two related antecedents from the literature. According to Rudolf Šrámek's toponymic model theory (Šrámek 1972–73), the denomination model (Benennungsmodell) has two key components: the base model (Ausgangsstellungsmodell) and the word-formation model (Wortbildungsmodell). While base models include the language-specific motivation of name-giving, word-formation models account for the pool of elements and

connecting rules contributing to the creation of toponyms in a certain period of a given language. Having developed Šrámek's theory further, István Hoffman devised his own theory of the toponymic norm (1999). It has the following components: semantic basis, lexical basis, rules of name formation, and rules of change. In addition, it introduces the pragmatic criteria determining the genesis and life of names, and takes into account the loan toponyms which continuously extend the toponymic system.

The difference between my own concept of a norm and Šrámek's toponymic model or Hoffmann's place-naming norm is that my approach simultaneously includes the rules of both denomination and toponym usage. When we create a new name, denomination patterns make us call a denotatum this or that in terms of a linguistic unit (in this case, a name). The patterns of toponym usage, on the other hand, capture names at the level of utterances: in a given situation, this or that variant is to be applied, i.e. we pick a certain variant on a contextual and situational basis. Undoubtedly, we are talking here about an open system, a kind of linguistic starting horizon, which may be changed and extended by an individual and/or the community in both a temporal and a spatial sense.

A deeper understanding of the concept of a toponymic norm may be facilitated by interpreting it from the perspective of prototype theory. The name giver or name user keeps a mental record of knowledge relating to toponyms, picked up from interaction, in terms of types. This categorisation does not have to be based on full compliance with all criteria: there will be better and less appropriate elements – what we can call central and peripheral elements. On all occasions, the most typical specimen will be the prototype. (See Rosch 1977.)

Thus, as the name user gains experience, prototypical rules related to toponym formation (functional, morphological and syntactic rules, and rules of change) and toponym usage (pragmatic and stylistic rules) evolve. The sum of these constitutes the toponymic norm(s), which – it cannot be emphasised too strongly – are always social in nature: they have group-forming and identity-defining functions and, what is more, they come into existence in the community of name users.

The example of the Hungarian toponym *Hajdúszoboszló*

It is extremely important to point out that we are not concerned here with a single toponymic norm; such norms may vary within a given toponymic com-

munity (be it linked to a territory and/or using a particular register and group language). We may pause at this point to consider whether the term *normative toponym (usage)* might be an appropriate alternative to the term *official toponym*. My answer is a categorical no. This is because what has been said suggests the obvious conclusion that all communities of name users have toponymic norms and that, as a member of various communities, the individual adapts to different norms. Young people from Hajdúszoboszló in their early twenties will be likely to use the name variant *Szoboszló*, and probably *Szobi* within their family or in informal situations, but write the official form *Hajdúszoboszló* as their place of birth or residence when filling out official forms. On the other hand, within their closer circle of friends (more precisely, in a group favouring hip hop and street art), they will prefer the slang version *Gajdultszoboszló* ('Szoboszló gone crazy') etc., provided that they intend to convey some sociocultural information as well when using the name (for instance, a value judgement or their sense of belonging to the group).

The official toponym as a normative element of toponym usage cannot be introduced into a linguistic description reflecting actual language use, even if we differentiate between the language community as a whole and the community speaking one version of the language within that community (the speech community). With respect to toponyms, the language community can be regarded as even more of a fiction, a theoretical entity. Since no individual has the entire stock of ordinary vocabulary at their disposal, similarly nobody knows and uses the entirety of the toponomasticon; moreover, our knowledge of toponyms is negligible compared with that of ordinary words. In my view, the denominations traditionally regarded as official toponyms can be assigned, rather, to the standard language.

Toponyms and the standard

In the earlier Hungarian literature, the standard language was divided into two: standard spoken Hungarian and standard (literary) Hungarian. Such approaches took the privileged status of the standard language as their starting point and assessed other versions of the language in relation to it: compared to the standard, other language varieties may be deemed less valuable, or even stigmatised. While a sociolinguistic approach, by definition, makes no distinction in value between the different varieties of a language, regarding the standard variety as only one among many others, in everyday thinking the standard is still considered to have the highest prestige. Primarily this is because it is the variety 'which is used by the elite stratum of society, who are in possession of its political, economic and cultural resources; in which printed literature is

published, and which is taught in schools' (Kontra 1992, p. 109). Although this is a rather meagre account of the standard language, since the elite do not necessarily constitute a homogeneous stratum, and the language use of literature and schools cannot be regarded as the standard level, I will settle for this definition in the present discussion.

Garvin's thoughts (1993) probably bring us closest to understanding the notion and function of the official name, with his claim that a standard language is a codified version of the language in question. Milroy and Milroy (1985) likewise refer to standardisation, not to the standard variety of language itself. The essence of the standard thus originates from its evolution. The process of standardisation refers to the conscious process of language planning, codified in official documents. Its stages are: (1) selection/political decision, (2) stability/codification, (3) extension/development, and (4) differentiation/cultivation (Neustupny 1970).

This approach may be applied to the evolution of standard toponyms, that is, to the process of official place naming. However, while standardisation of the Hungarian language had begun as early as the 15th–16th centuries, and more markedly by the 18th century, it has only decisively affected the toponymicon since the 19th century. Below, I will discuss the first two stages of this process in more detail.

As a first step, the necessity to clarify toponyms was addressed via selection/political decision. This need arose from a dynamic expansion of the transport and postal systems following the Compromise between Austria and Hungary in 1867, a development that required simpler and clearer identification of destinations. The first official registry of place-names including all residential localities in the country was published in 1873, and standardisation of names and the process for achieving it (the principle of one name—one municipality, one municipality—one name) was provided for by Act IV of 1898. This led to the establishment of a National Committee for the Registration of Settlements, which managed the clarification of toponyms until 1954. Nowadays, the Hungarian Committee on Geographical Names, set up in 1989, is competent in this matter. It should be mentioned that András Mező divides the history of official place naming into two eras: he refers to the period extending from sporadic artificial name-giving following the end of Turkish rule to the adoption of the Names Act of 1898 as one of irregular official place naming, and to the succeeding stage as the era of official place naming (1982, p. 43).

The stability of selected versions of toponyms may be achieved by codification, when the standard version is recorded in official documents. This occurs primarily in toponymic registries; more recently, toponymic dictionaries and databases have served the same purpose. Projecting this process back to earlier periods, we might assume that the emergence and consolidation of

‘standard’ forms² used to be facilitated by indicating them, for instance, on certificates, since this is in itself a type of selection. However, we have little knowledge of the principles guiding which variants, drawn from the same language or multiple languages, were used on certificates. Nevertheless, they are most certainly related to linguistic prestige and the certification habits closely linked to it.

Later, the recording of toponyms on maps might also have served this purpose. However, map names should always be treated with care. For instance, at the beginning of the 20th century only one cartographic institute, the Hungarian Geographical Institute, operated in Hungary, and the issue of Hungarian toponyms therefore provoked little debate; but with the appearance of a second organisation, the National Mapping Institute, practice in terms of how place-names were written became considerably more diverse. Subsequently, the problem became unmanageable and, to resolve it, regulations standardising the use of geographical names were introduced in the 1940s.

As standards generally do, standard toponyms serve both a unifying and a segregating function. In this case, the unifying function primarily benefits the bureaucracy, since accurate identification can in theory be fully implemented in this sector, whereas language usage in the private sphere tolerates variation. Segregation means that, while toponym usage consolidates the identity of the community using the name, it also segregates this group from people outside it. However, the unifying or segregating function can be grasped even better in relation to regional and/or socioculturally bound toponyms, such as slang toponyms. Certainly, the prestige function (based on the person who uses/knows the toponym possessing a kind of prestige) and the reference function (in terms of linguistic accuracy, the variant in question is set as a point of reference) can be linked most directly to the standard variant, even though implicit prestige may also be attributed to names belonging to other language varieties. Finally, the participatory function of the standard version of toponyms must be mentioned: this variant gives the user of the name access to scientific, cultural and official life. (See Garvin 1993, p. 44.)

Conclusion

In conclusion, I believe that the term *official name* should be avoided in a *linguistic* description of toponym usage, since it approaches the phenomenon

² Since I intend to extend my categories to cover historical toponyms as well, I intentionally avoid the term *standard name variant* here, since such variants are not present during the entire history of the language; however, in my opinion, a certain normativity of toponym usage – or at least an aspiration to achieve it – does exist.

from an exclusively administrative and bureaucratic perspective and is unable to grasp the use of language and names in all its complexity. Instead, I recommend the use of the term *standard name (variant)*. As long as the regulated nature of toponyms is also to be emphasised, I deem the term *codified name (variant)* to be acceptable as well. My main aim in using these terms is to show that such toponyms belong to the standard language.

On the other hand, there are situations where discussion mainly centres on whether the name has been officially standardised or not, regardless of its linguistic status, history or origin. In such cases, the term *official name* may certainly be used, to refer to the *legal status* of the name. One can also use the term *standardised name*. However, it is worth mentioning that the UNGEGN glossary of terms for the standardisation of geographical names (Kadmon 2002) gives a slightly different definition of these terms. An *official name* is defined as a ‘Toponym sanctioned by a legally constituted (e.g. national) names authority and applied within its jurisdiction’, while standardised names are ‘sanctioned by a names authority as the preferred name form among a number of allonyms for a given feature. However, a single feature may have more than one standardized name’ (Kadmon 2002, p. 19).

It is self-evident to us all that accurate terminology is indispensable to onomastic research, not least because its systematic development has not been undertaken in either the Hungarian or the international literature.

However, we need to be aware that practical application of the results of socio-onomastics, originating from an analysis of name usage, may be adversely affected by the fact that toponym standardisation processes apply a different terminology. This is true of the Hungarian situation in particular, since the metalanguage of UNGEGN and ECSEED is characterised by standardisation, while Hungarian practice is primarily based on the system of concepts and criteria established by linguistics. Harmonisation of these two terminologies must be considered one of the tasks to be tackled in the future, always remembering that they are used in different contexts and for different purposes.³

References

- Garvin, Paul, 1993: A conceptual framework for the survey of language standardization. *International Journal of the Sociology of Language* 100–101. Pp. 37–54.
- Hoffmann, István, 1999: A helynevek rendszerének nyelvi leírásához [‘On the linguistic description of the toponymic system’]. *Magyar Nyelvjárások* 37. Pp. 207–216.

³ This study was made within the UD-Research Team for Hungarian Language History and Toponomastics of the Hungarian Academy of Science.

- 2008: A személynévrendszerek leírásához [‘On the description of anthroponymic systems’]. *Magyar Nyelvjárások* 46. Pp. 5–20.
- Kadmon, Naftali, 2002: *Glossary of terms for the standardization of geographical names*. New York. <<http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/unegn/docs/glossary.pdf>>
- Kontra, Miklós, 1992: A sztenderd angol és a néger angol különbségéről [‘On the difference between standard English and African American vernacular English’]. *Normatudat – nyelvi norma. MTA Nyelvtudományi Intézete*. Ed.: Gábor Kemény. Budapest. Pp. 109–115.
- Mező, András, 1982: *A magyar hivatalos helységnévadás* [‘Hungarian official settlement name giving’]. Budapest.
- Milroy, James & Milroy, Lesley, 1985: *Authority in language: Investigating language prescription and standardization*. London.
- Neustupny, J. V., 1970: Basic types of treatment of language problems. *Linguistic Communications* 1. Pp. 77–98.
- Pitkänen, Ritva Liisa, 1998: The nomenclatures of a farmer and a fisherman: Occupation as a decisive factor. *Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences* 2. Ed.: W. F. H. Nicolaisen. Aberdeen. Pp. 277–284.
- Rosch, Eleanor, 1977: Human categorization. *Studies in cross-cultural psychology* 1. Ed.: N. Warren. London. Pp. 1–19.
- Šrámek, Rudolf, 1972–73: Zum Begriff „Modell“ und „System“ in der Toponomastik. *Onoma* 17. Pp. 55–75.

Ola Stemshaug

20/1 1936–27/8 2013

Med Ola Stemshaug er ein av dei fremste representantane for norsk og nordisk namneforskning gått bort. Det faglege interessefeltet hans femnde vidt, noko som ein omfattande vitskapleg og populærvitskapleg produksjon er eit klart uttrykk for. Hovudområdet for forskinga hans var ulike typar namn og nemningar, særleg stadnamn.

Ola Stemshaug var fødd og oppvaksen på Stemshaug i noverande Aure kommune på Nordmøre (Stemshaug er kyrkjesokn og var eige herad til 1965). Han gjekk på landsgymnaset i Orkdal (på Follo, Sør-Trøndelag), der han møtte Marit, som han seinare vart gift med. Han vart cand.philol. i 1965 ved Universitetet i Oslo med geografi grunnfag, historie mellomfag og nordisk hovudfag i fagkrinsen. Tittelen på hovudfagsoppgåva hans var *Stadnamn frå Stems- haug* (1965). Han vart 1.1.1966 tilsett som forskingsstipendiat ved Noregs lærarhøgskole i Trondheim, som rekrutteringsstipendiat frå 1967. I 1970 vart han tilsett som amanuensis i norsk språk ved Noregs lærarhøgskole, som førsteteamanuensis frå 1974. Tidleg i 1980-åra hadde han eit kort tilsettingsforhold

Fotot av Ola Stemshaug återges här med tillstånd från tidningen Adresseavisen, Trondheim, där det tidigare publicerats.

ved Universitetet i Oslo. Stemshaug var frå 1.1.1993 til 31.12.1995 instituttstyrar ved Nordisk institutt, Universitetet i Trondheim (den allmennvitskapelege høgskolen). Han gjekk av frå stillinga si ved Noregs teknisk-naturvitskapelege universitet (NTNU) ved fylte 70 år, sommaren 2006. Stemshaug var namnekonulent for Midt-Noreg (frå Nordmøre til Bindalen) frå denne statlege tenesta vart oppretta og sett i verk i 1991 til sin siste dag.

Ola Stemshaug har sett djupe spor etter seg i den namnefaglege litteraturen i Noreg og Norden, særleg innom stadnamnforskning, der han har skrive fleire bøker og ei mengd artiklar i fagtidsskrift, konferanserapportar, lokalhistoriske årbøker o.a. Ei av dei mest omtykte bøkene hans kom i 1973 med tittelen *Namn i Noreg* og med undertittelen *Ei innføring i norsk stadnamngransking*. Boka har kome i fleire utgåver, med andreutgåve i 1976 og tredjeutgåve i 1985. Dette har vore ei mykje nytta pensumbok innom fagdisiplinen stadnamn ved norske universitet og høgskular. Ho kom ut i ei tid, 1970-åra, då det var stor interesse for disiplinen namnegransking, særleg stadnamngransking, ved høgare utdanningsinstitusjonar i Noreg. Mange hovudfagsstudentar i nordiskfaget valde å skriva hovudfagsoppgåve om stadnamn, fleire av dei om stadnamn frå heimbygda si. Med denne boka, som kan kallast eit pionerarbeid, fylte Stemshaug eit tomrom i den namnefaglege pensumlitteraturen. Det fanst nemleg ingen andre høvelege lærebøker for denne studentgruppa. Boka tek opp viktige emne og problemstillingar som studentar i namnegransking vil møta i studiet. Her finn ein bl.a. definisjonar og avgrensingar, forskingshistorikk, metodisk innføring og rettleiing, dessutan utgreiing om grammatiske tilhøve og ulike namnetypar (naturnamn, bustadnamn, områdenamn, bynamn og gatenamn), og i tillegg om finske og samiske stadnamn i Noreg. Boka presenterer også norsk normeringshistorikk og tek med regelverk som gjeld skrivemåten av norske stadnamn.

Eit anna hovudverk i den stadnamnfaglege produksjonen til Ola Stemshaug er *Norsk stadnamnleksikon*, som han saman med sin fagkollega i Trondheim, historikaren og namneforskaren Jørn Sandnes, gav ut i 1973, altså same året som *Namn i Noreg* kom ut. På grunn av etterspurnaden har også denne boka kome i fleire utgåver, med andreutgåve i 1980, tredjeutgåve i 1989 og ei grundig revidert og meir omfattande fjerdeutgåve i 1997. Kolbjørn Aune var redaksjonssekretær for førsteutgåva og Berit Sandnes for fjerdeutgåva. Også stadnamnleksikonet er eit pionerarbeid. Det er resultat av eit langvarig og tett samarbeid mellom dei to redaktørane, Sandnes og Stemshaug, og redaksjonssekretærane deira. I dette arbeidet har utgjevarane trekt inn medarbeidarar frå ulike forskingsmiljø i landet, bl.a. for samisk- og finskspråkleg namnetilfang, som presenterer signerte namneartiklar. I utvalet av namn har redaktørane lagt vekt på «brukarinteressene: kva namn lesarane vil slå opp etter». Dei har valt å ta med «dei mest brukte namna og dei som ikkje er klart skjønnelege». I

tillegg til leksikondelen, som i fjerdeutgåva utgjer 471 sider, inneheld denne boka korte samanfattande artiklar om bl.a. ulike namnetypar. Stemshaug har t.d. skrive om elvenamn, innsjønamn og område- og bygdenamn. Her er også ei fyldig litteraturliste. I føreordet til førsteutgåva legg redaktørane vekt på at Norsk stadnamnleksikon skal vera eit populærvitskapleg verk, med «sikte på å gje forklaring for interesserte utan særskilt fagleg skoloring, men forklaringsar som er vitskapleg funderte». Den store interessa for leksikonet har vist at dei har lukkast i å nå dette målet. Å gjera forskingsresultat og faglege metodar og vurderingar tilgjengelege for den interesserte ålmenta kan seiast å ha vore ein raud tråd i Stemshaugs namnefaglege arbeid og faglitterære produksjon.

I tillegg til innføringsboka i stadnamngransking og stadnamnleksikonet gav Stemshaug i 1973 ut boka *Norsk stadnamngransking*, som inneheld elleve sentrale tekster innom dette fagfeltet. Også denne utgjevinga er eit viktig bidrag for å gjera namnefaglege forskingsresultat tilgjengelege for studentar, forskarkolleagaer og den opplyste ålmenta. At Stemshaugs interesse for språkleg tradisjonstilfang ikkje berre omfatta namn, kom klart til uttrykk tre år seinare, i 1976, då han gav ut boka *Språkleg tradisjon. Ei handbok for innsamling av språkleg tradisjonsstoff*. Her gjev han råd om framgangsmåtar ved registrering av ulike typar tradisjonsmateriale, bl.a. folkloristisk og etnologisk tilfang i tillegg til det reint språklege.

Eit anna stort namnefagleg prosjekt, som også kan kallast eit pionerarbeid, kom i gang i Trondheim kring midten av 1970-åra, med Ola Stemshaug i leiarposisjon, nemleg arbeidet med *Norsk personnamnleksikon*. Eit delprodukt av dette arbeidet var boka *Norske personnamnstudiar* frå 1981, som han redigerte. I tillegg til hans eigen artikkel innom feltet litterær onomastikk, om namnebruken i Johan Falkbergets diktning, finn ein her seks artiklar skrivne av hovudfagsstudentar i Trondheim. Året etter kom Norsk personnamnleksikon (239 s.), redigert av Ola Stemshaug og med Kristoffer Kruken som redaksjonssekretær. I førsteutgåva av personnamnleksikonet er det teke med nokre nyttige artiklar om namngjeving og namnebruk. Stemshaug skriv bl.a. om namngjevingsmåtar og om førreformatoriske namn, og han gjev dessutan råd ved namngjevinga. Seinare har det kome ei sterkt utvida andreutgåve (1995) og tredjeutgåve (2013, 668 s.) av Kristoffer Kruken og Ola Stemshaug: *Norsk personnamnleksikon*, båe ved Kristoffer Kruken.

I 1970-åra og første delen av 1980-åra var namneforskmiljøet i Trondheim, der Ola Stemshaug hadde ei sentral leiarrolle, svært produktivt og dette miljøet stod for ei rekkje større utgjevingar om norske person- og stadnamn. Også i tiåra som følgde, skulle det koma ut bøker frå Stemshaug si hand som tek opp namnespørsmål. I 1991 kom den vesle boka *Stridane om bynamna Fosna – Kristiansund*, som omhandlar eit emne i nyare norsk språkhistorie, nemleg striden om endring av bynamn og arbeidet for å få inn det gamle nam-

net *Fosna* for Kristiansund. I denne byen var det strid om bynamnet frå slutten av 1800-talet til midt i mellomkrigsåra. Forfattaren legg særleg vekt på argumentasjonsanalysen og dei politiske følgjene av stridane, og han set dei inn i ein språkhistorisk samanheng.

Dei faglege interessene til Stemshaug var vidtfemnande. Eitt emne som han granska og skreiv artiklar om, var innbyggjarnemningar (inkolentnamn). Blant arbeida hans som omhandlar slike nemningar, er artikkelen *Termar for nemning av innbyggjar* (i NORNA-rapporten Personnamnsterminologi, 1983). I 2002 kom den vesle boka *Norske innbyggjarnemningar i overført tyding*, der han viser at mange inkolentnamn kan ha ei tilleggstyding, t.d. *setesdøl* brukt om ein landkrabbe og *rørosing* om ein koparmynt. Han gjev mange døme på slike nemningar i overført tyding og prøver å gje forklaring på bruksmåtar i ulike landsdelar.

Eit viktig fagleg arbeid er *Trøndersk språkhistorie*, som Stemshaug gav ut i 2008 saman med fire forskarkolleagaer, tre av dei frå NTNU-miljøet. I to kapittel (til saman vel 100 sider) skriv Stemshaug om namn frå trøndelagsregionen – som språkleg også omfattar Nordmøre – i språkhistorisk samanheng, både om stadnamn, personnamn og andre typar namn (namn på husdyr, skip, våpen, institusjonar m.m.). Han tek opp endringar i namnebruk og namnelagingsmåtar, skifte i namnemotar og tap av namn. Størst plass har, naturleg nok, stadnamna, men forfattaren får også fram at det er sett forvitnelege namn på dei mest utrulege ting, som kyrkjeklokker, bøker, merkestenger og musikkinstrument; han konkluderer med at forfedrane våre har vore eit kreativt og namneglad folkeferd.

Stemshaug har gjeve ut ei rekkje vitenskaplege artiklar og kapittel i fagtidsskrift, fagbøker og rapportar. I tillegg kjem populærvitenskaplege bidrag i lokalhistoriske årbøker og tidsskrift for ålmenta, dessutan kronikkar o.l. i aviser. Dei fleste fagartiklane har stadnamn og stadnamntolkingar som emne, fleire av dei øynamn, fjordnamn og andre typar skjergardsnamn. I *Grunnordet skjel i norske øynamn* (i Mål og namn. Studiar i nordisk mål- og namnegransking. Heidersskrift til Olav T. Beito, 1971) tek han føre seg bruken av ordet *skjel*, med tydinga ‘den som skil eller stengjer’. I artikkelen *Torga* (i Nordiska orter och ord. Festskrift till Bengt Pamp på 65-årsdagen den 3 november 1993), der han drøftar øynamnet *Torget* og det historiske gardsnamnet *Torgar* frå Helgelandskysten, går han mot ei tolking til *torg* n. ‘handelsplass’ og føreslår i staden ei utviding av rota **der-* ‘kløyva, riva sund’. Også i *Vegens namn – kva er det?* (i Ortnamn i språk och samhälle. Hyllningsskrift til Lars Hellberg, 1997) drøftar Stemshaug øynamn og andre stadnamn langs sjøleia og gamle ferdselsveggar. Han tek også opp Magnus Olsens tredeling av namnetilfanget etter brukarkrins, men konkluderer på grunnlag av namnedøme med at omgrepet ‘vegens namn’ helst er ein fik-

sjon, og at etter måten få namn er laga av ferdafolk. Stemshaug diskuterer *Lost appellatives in island names in central and northern Norway* i ein rapport frå eit symposium i Uppsala i 2010 (i *Probleme der Rekonstruktion untergangener Wörter aus alten Eigennamen*, 2010). I *Leangen og Lensvika* (i MM 2006) avviser Stemshaug ei tolking av føreleddet i *Leang*-namna som gno. *leið* f., og han argumenterer grundig for at slike namn er utvikla av eit eldre gno. **Leirangr*. I artikkelen *Havbrua* (i *Årbok for Fosen* 2011) grunngjev han at sisteleddet i dette namnet er *brun* f. ‘kant, brink, skrent’, med bakgrunn i kontinentalsokkelen, og han skriv elles om *Méd, médnamn og skullbøker frå Trøndelagskysten* (i *Årbok for Trøndelag* 1975).

Også hydronym er emne for fleire artiklar, t.d. *Elvenamnet Gaula og gul adj.* (i *Ord etter ord. Heidersskrift til Oddvar Nes* 27. desember 1998). I *Gno. *Ver og *Værir – eit avlydspar i norsk hydronymi* (i *NoB* 83, 1995) argumenterer Stemshaug for at det er eit avlydstilhøve mellom dei to namna, gno. **Ver* brukt om Verdalselva og **Værir* om innsjøen Verén, som er utspring for elva. Namna skal høyra til ie. **wes-* ‘oppfalda (seg); dvela, forbli’. I artikkelen *Stadnamn* (i *Ringebu historielag og Imset historielag*, 2009) drøftar han namna *Frona* og *Parris*, nytta om hølar i Orkla. Det førstnemnde blir sett saman med gno. *froða* f. ‘frode, skum’, medan *Parris* er rekna som utvikla av *Paradis*, nytta i staden for *Helvetet*, med bakgrunn i eit djupt gjel på denne staden.

I ein artikkel om to gamle trøndske områdenamn, *Trondheim og Trøndelag* (i *ANF* 94, 1982), argumenterer Stemshaug mot at føreleddet skal tolkast som eit lokalitetsappellativ, og for samansetjing med ei nemning for ein folkestamme, opphavleg ein presens partisipp-konstruksjon. Av bidrag til diskusjonen om gamle gardsnamntypar kan nemnast *Staðir-namn i Romsdalen* (i *Romsdal sogelag. Årsskrift* 2001), der tolkingane i NG blir vurderte og dels avviste eller modifiserte. I NG har ein rekna med personnamnføreledd i om lag 90 % av *staðir*-namna frå Romsdal, medan Stemshaug peikar på at knapt 40 % av dei har slike føreledd. I *Gardsnamnet Veбенstad – ei opphavleg samansetning med -bólstaðr* (i *MM* 1989) legg han fram grunnar for at *Veбенstad* ikkje er eit *staðir*-samm som er samansett med eit personnamn, slik NG 13 foreslår, men ei samansetjing med gno. *bólstaðr*, gno. **Vébólstaðr*. I *Nordheim og Nautan* (i *MM* 2011) drøftar han det språklege opphavet til namnet *Nautan/Nauten* og omtalar skiftet av dette gardsnamnet til *Nordheim* av di eigarane opplevde namnet som belastande. I *Lø – gard, lagerplass og hamn. Med jamførande materiale om andre namn på stabel- og lastestader i Noreg* (i *NoB* 98, 2010) drøftar han gardsnamnet *Lø* ved Trondheimsfjorden, som han set saman med andre namn som har bakgrunn i lagrings- og lastestader.

I 1987 utarbeidde Stemshaug sakkunnigutgreiinga *Vitnemål om sørsamisk tilhald og gjeremål i norskspråklege stadnamn* for Samerettsutvalet (Justisde-

partementet). I fleire artiklar diskuterer han namneleddet *finn*, bl.a. i *Gardsnamnet Finnset – vitnemål om samisk busetnad?* (i MM 1983), *Finnanger og Finnforsen, Finnen, Vidfinn og Tatafinn* (i MM 1997) og *Finningan – og skolebarnoppskrifter frå 1930-åra* (i Årbok for Fosen 2006). I fleire av desse namna, bl.a. i *Finnanger*, har føreleddet av forskarar vorte tolka som etnonymet *finn* m. ‘same’. Stemshaug nemner andre moglege tolkingar av nemnet *finn* i stadnamn, bl.a. lokalitetsappellativet *finn(e)* m. ‘kant, spiss, topp’, lokalitetsappellativet *finn* m. ‘stad der det veks finn (nardus stricta)’ og plantenemninga *finn* m. ‘nardus stricta’. Han meiner at det er rimeleg å tolka namneleddet *finn* i *Finnanger* og fleire andre namn som *finn* m. ‘kvass kant, spiss topp’, noko han grunngjev med kjeldetilhøve, komposisjonsmåte og lokalitetsform. I artikkelen *Ulv m. og varg m. i målføre og stadnamn nordafjells* (i Botolv – onomastikkens harding. Veneskrift til Botolv Helleland på 70-årsdagen 9. juni 2010) drøftar Stemshaug bruken av dei to dyrenemna i ulike målføre og stadnamn.

Blant fleire arbeid om personnamn kan nemnast *Nokre metodiske synspunkt på kjeldebruk ved personnamngransking. Belyst ved eit døme: Namnet Kervel på Agder* (i MM 1982). Bakgrunnen for artikkelen *Fornamnet Vinjar – opphav og bruk* (i NN 12, 1995) var at Justisdepartementet sidan 1953 hadde forbode dette namnet som førenamn med grunngjeving i at det var nytta som slektsnamn. Stemshaug kjem fram til at førenamnet *Vinjar* går attende på ei dialektform av *Vincent*, med andre ord eit heilt anna opphav enn det likelydande slektsnamnet. Han tek også opp spørsmålet om kva namnefagleg grunnlag Justisdepartementet har for ikkje å godkjenna førenamn. Ein annan artikkel om personnamn er *Mari og Maja i Noreg* (i SAS 28, 2010). I artikkelen *Bruken av kvinnepatronym nordafjells i Noreg* (i SAS 12, 1994) drøftar han patronym, ein namnekategori som til då hadde vore lite undersøkt i Noreg. Persontilnamn er emne for publikasjonen *Tilnamn i norske gruvesamfunn – Kongsberg og Røros* (Det kongelige norske videnskabers selskab. Skrifter 1984:1).

I fleire arbeid tek Stemshaug opp emne innom litterær onomastikk. I tillegg til den nemnde artikkelen om namnebruken i Johan Falkbergets diktning (1981) skriv han i SNF 63 (1982) om metodiske problem som gjeld namnebruk i skjønnlitteratur, både person- og stadnamn. Nokre artiklar omhandlar dessutan namnebruken i islendingesoger, bl.a. heimfestinga av slike namn, t.d. *Dei norske stadnamna i Gíslasaga* (i ANF 100, 1985) og *Stadnamna Stokkar og Hella i Gíslasaga* (i Heimen 1992). I *Landnáma som personnamnkjelde*, som kom ut som den første artikkelen i fagtidsskriftet SAS (1, 1983), vurderer han kjeldeverdien til *Landnáma* når det gjeld personnamnbruk. Han konkluderer med at boka ikkje er ei fullt ut påliteleg kjelde om namnebruken i Noreg og på Island i landnámstida, men at ho er til å stola

på når det gjeld typar av namn som var brukte i denne perioden og i den nærast etterfølgjande tida, dessutan at ho fortel meir om islandske enn om norske tilhøve innom personnamnbruk.

Husdyrnamn er ikkje mykje omtala i norsk namnegransking, men også innanfor dette feltet har Stemshaug gjeve bidrag. I artikkelen *Vår eldste husdyrnamnoppskrift* (i NN 5, 1988), der han presenterer lister over ku- og geite- namn som truleg går attende til 1850-åra, konkluderer han med at namna ty- pologisk svarar til husdyrnamn frå nyare tid. I Syn og Segn 1982 finn ein artikkelen *Frå Førnesbrunen til Sheik Protector. Litt om namn på husdyra våre før og no*. Interesse hans for såkalla «andre namn» kjem også til uttrykk i artikkelen *Bilnamn nordafjells* (i NN 25, 2008), der han omtalar folkelege namn på individuelle bilar; nokre av dei har t.d. fått namn etter eigar eller brukar, eller etter farge eller lyte.

Stadnamna som kulturhistoriske kjelder er emne for artikkelen *Place-names as evidence of bloomery ironmaking in Norway* (1991), trykt i ein rapport frå eit seminar i Budalen om eldre jernutvinning. I artikkelen *På leit etter beveren i Fosen* (i Årbok for Fosen 2012) skriv han om stadnamn i Fosen som inneheld eit nemne for ‘bever’. I artikkelen *Place-names and dialectology* (i Onoma 37, 2002) viser Stemshaug kor viktig innsyn i dialektologi har vore for nordiske namnegranskarar, og korleis namnefaglege drøftingar dessutan kan vera til nytte innom språkhistorie, dialektologi og kulturhistorie. I *Name studies in Norway* (i Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik 1, 1995) gjev Stemshaug eit oversyn over den norske faghistoria, forskingsmetodane, namnearkiva, namnepublikasjonane og namnelov- gjevinga. I åtte årgangar av NoB i 1980-åra (69–77) omtala han norske forskingsbidrag i bolken *Nordisk namnforskning*. Han var medredaktør av NORNA-rapportane *Personnamn i stadnamn* (nr. 33, 1986) og *Oluf Rygh* (nr. 70, 2000) og medarrangør av vedkomande symposium.

I artikkelen *Ola Stemshaug som namnerøktar* (i Ola-boka. Venneskrift til Ola Stemshaug etter eit år som 70-åring 20. januar 2007), der Botolv Helle- land omtalar Stemshaugs store interesse og engasjement som namnekonsulent og namnerøktar, er det nemnt 15 publiserte arbeid som omhandlar namnenor- mering og namnerøkt. Ola Stemshaug og Jørn Sandnes kom inn i arbeidet med namneformer på kart i Sør-Trøndelag kring 1967–1968. Då namnelova vart sett i verk i 1991, var dei to sjølvskrivne som namnekonsulentar for Midt- Noreg. I fleire artiklar, også i aviskronikkar, bl.a. i Adresseavisen, argumen- terer Stemshaug sterkt for ei fagleg basert fastsetjing av den offisielle skr- ivemåten av norske stadnamn der ein byggjer på nedervd lokal uttaleform og gjeldande rettskrivingsprinsipp. Han gjev fleire døme på uheldig praksis på dette feltet. I pressa har han fleire gonger kommentert arbeidet med lovverk både når det gjeld stadnamn og personnamn. Også ny namngjeving er eit om-

råde der han gav klart uttrykk for sine fagleg grunngevrne synspunkt, bl.a. når det gjeld namn på vegar, bustadfelt, tomter, institusjonar og oljefelt.

I kronikkar og avisintervju med Stemshaug finn ein ofte slåande titlar og ingressar – gjerne med snert av humor og ironi – som uttrykkjer klart kor han stod i dei aktuelle sakene: *Ja til Gyldenblå og Månestråle* (kronikk i Adresseavisen 26.3.2001 i høve Lov om personnamn), *Den nye navneloven: - Det har sklidd ut. Bånnski, Halleluja, Tog, Filibombombom, Batman og Gudergod. Dette er godkjente navn* (intervju i Adresseavisen 30.1.2008), *Sverdrup og Smørbukk på feil sokkel* (artikkel i Syn og segn 2012 om namn på olje- og gassfelt langs norskekysten), *Framandgjeriing av namn* (kronikk i Adresseavisen 15.3.2012 om opplesing på trondheimsbussar av «gamle, gode trondheimsnamn med beste Oslo Vest-uttale»). Stemshaug var aktiv i målrørsla, bl.a. som leiar av Trønderlaget, eit fylkesmållag som omfattar Sør- og Inn-Trøndelag, og som leiar av Kringkastingsringen. Han redigerte Årbok for Trøndelag i åra 1974–1980.

Saman med kona si, Marit, som har lang praksis som barnehageleiar, har han skrive artikkelen *Namn på barnehagar og barnehageavdelingar i Trondheim* (i NN 3, 1986), der det bl.a. er peika på namneval som er mindre høvelege i eit trøndsk barnehagemiljø. Dei to gav i 2004 ut boka *Dette leika vi med. Norske leiker frå dei eldste tider til vår tid*, der dei skriv om leiketøy som har vore nytta i Noreg, og om leiken som har vore knytt til dei.

Av titlane som er nemnde ovanfor, går det fram at den vitskaplege og populærvitskaplege produksjonen til Ola Stemshaug som fell inn under feltet nordisk namneforsking, er svært omfattande og viser imponerande breidd både når det gjeld publikasjonskanalar og ulike emne som er tekne opp. Det er her nemnt nokre døme på slike bidrag frå hans hand; det finst mange fleire. I tillegg kjem hans store innsats og engasjement som universitetslærer, fagleg rettleiar, føredragshaldar, namnerådgevar, bokmeldar og kommentator i pressa. På dei fleste av desse områda var han aktiv til det siste, heilt til han laut leggja inn årene.

Ola lika å tilbringa tid saman med familien i fritidsbustaden sin på heimstaden, Guristova på Stemshaug. Som god aurgjelding sette han særleg pris på å kunna gå ut med båten på sjøen for å fiska. I hyggelege samkomer med norske og nordiske forskarkolleagar kunne han stundom omtala seg sjølv som fiskar.

Inge Særheim

Nordisk namnforskning 2012

1. Nordiska samarbetskommittén för namnforskning (NORNA)

Den 15:e nordiska namnforskarkongressen hölls i Askov på Jylland 6–9 juni 2012. Temat var Navne og skel – skellet mellem navne. I kongressen deltog 59 forskare; 34 föredrag hölls och 4 postrar presenterades. Vid kongressen godkändes en stadgeändring som gjorde Grönland till sjunde medlem i kommittén. Kongressen valde följande NORNA-kommitté för perioden 2012–2016: Danmark: Rikke Steenholt Olesen (ersättare Birgit Eggert), Finland: Terhi Ainiala (Pamela Gustavsson), Färöarna: Anfinnur Johansen (Kristin Magnussen), Grönland: Nuka Möller (Lisathe M. Kruse), Island: Hallgrímur J. Ámundason (Guðrún Kvaran), Norge: Inge Særheim (Gudlaug Nedrelið), Sverige: Maria Löfdahl (Emilia Aldrin). Terhi Ainiala utsågs till ordförande. Nyutnämnd kassör är Agneta Sundström, och Katharina Leibring fortsätter som förlagschef för NORNA-förlaget. Per Vikstrand är fortsatt ansvarig för webbplatsen www.norna.org.

Under året hölls tre kommittémöten. Den gamla kommittén sammankom den 7 juni i Askov, medan den nya kommittén höll konstituerande möte följande dag. Vid detta möte utsågs Leila Mattfolk till sekreterare för kommittén. Den 16 november sammankom kommittén till möte i Helsingfors. Protokoll finns att läsa på NORNA:s webbplats. På denna finns även namnforskningsbibliografen för 2012, liksom de två nyhetsbrev som sändes ut under året.

År 2012 utkom rapporten från NORNA:s 40:e symposium i Älvkarleö: Binnamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk. Handlingar från NORNA:s 40:e symposium i Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2012. Red.: Staffan Nyström, Eva Brylla, Katharina Leibring, Lennart Ryman & Per Vikstrand (NORNA-rapporter 88).

NORNA-stipendierna gavs till Sophie Laurine Albris (Danmark) och Maria Vidberg (Finland).

Terhi Ainiala   Leila Mattfolk

2. Litteraturkrönika

2.1. Danmark

Blandt de danske udgivelser i 2012 kan til en begyndelse nævnes BENT JØRGENSENS behandling af betydningsindholdet i stednavnet *Danmark* og folke-

slagsbetegnelsen *daner* i artiklen *Navnet Danmark og danerne* (i Beretning fra tredivte tværfaglige vikingesymposium 2011. Red.: Peder Gammeltoft & Niels Lund, Højbjerg 2012). Forf. præsenterer forskningshistorikken, der tæller indlæg fra såvel sprogforskere som historikere, og bestemmelsen af navnets formodede betydning 'danernes grænseområde' følges op af spørgsmålet om, hvilket område navnet *Danmark* oprindeligt betegnede. Det konkluderes fornuftbestemt, at det er sundt at afprøve gamle diskussionspunkter, men også at kun nyt kildemateriale vil kunne bringe forskningen en afklaring nærmere. De danske øer som måske, måske ikke, oprindeligt iberegnedes områdenavnet *Danmark* er inkluderet i den geografiske afgrænsning af Danmark, som er genstand for en historisk-geografisk funderet analyse af det danske kystlandskab i artiklen *Coastal landscape development in south and central Denmark, c. 800–1600* af JOHNNY GRANDJEAN GØSIG JAKOBSEN (i Proceedings of the 24th session of PECSRL: Living in landscapes – Knowledge, practice, imagination. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis - A daļa 66:3, 2012). Arbejdet bygger på geografiske og arkæologiske data, bestemte stednavnetypers udbredelse, på analyser af administrative strukturer og vidnesbyrd knyttet til kirkebygninger. Forf. påviser, at fravær af bebyggelse ved kystbælterne og manglende opdyrkning af kystnær jord i vikingetid og tidlig middelalder ikke forklares af de geografiske og topografiske realforhold. I stedet peges skarp-sindigt – og med henvisning til middelalderkrønikernes faktiske udsagn om vendiske angreb – på forsvarsmæssige hensyn som forklaringsmodel. Kystnær skov kan have tjent som værn mod angreb indtil den politiske situation ændrede sig omkring 1200, hvorefter opdyrkning og udflytning har kunnet finde sted. Inddragelse af historisk-geografisk forskning og historisk kildemateriale kendetegner også GILLIAN FELLOWS JENSENS bidrag *Grimston and Grimsby: the Danes as re-namers* (i Sense of place in Anglo-Saxon England. Eds.: Richard Jones & Sarah Semple, Donington 2012). Omdrejningspunktet er stednavne med skandinaviske personnavneforled og elementerne henholdsvis *-tūn* og *-bȳ* i England og Skotland. En række af de aktuelle bebyggelser må være ældre end deres navne, og det må derfor antages, at navne med skandinavisk islæt afspejler navneskifter. Det bevidnes da også af et par dokumenterede eksempler, at sådanne navneskifter faktisk har fundet sted. Der er en væsentlig forskel på de to navnetyper, idet stednavne sammensat med *-tūn* sprogligt ikke kan betragtes som skandinaviske navnedannelser, men må opfattes som blandingsformer, de såkaldte *Grimston*-hybrider. Disse er funderet i et oldengelsk sprog, som dog var stærkt påvirket af skandinavisk. Forf. reflekterer kyndigt over mulige forklaringer på spredningsmønstre i relation til de aktuelle personnavneforled og den kronologiske ramme, f.eks. synes *Grimston*-hybrider i det sydlige og vestlige England at kunne forklares med, at stormænd med forbindelse til Knud den Store og dennes efterkommere blev

tildelt ejendom. Navnedannelser på *-by* i Danelagen med personnavneforled er muligvis mere direkte knyttet til skandinaveres overtagelse af eksisterende bebyggelser end tidligere antaget, og disse navne må i så fald have erstattet ældre navne. Forf. anser videre, at en del stednavne på *-by* i Skotland rimeligvis bedst kan forklares som udtryk for analogidannelser, da der er et påfaldende sammenfald mellem *-by*-navne her og i Danelagen. Stormænd fra Danelagen kan have overtaget eksisterende bebyggelser i Skotland og navngivet dem efter kendt mønster.

En af de største begivenheder i nordisk navneforskning i 2012 var udgivelsen af NoB 100 (se 2.6.). I dette særlige jubilæumsnummer findes tre danske bidrag. VIBEKE DALBERG har skrevet artiklen *Namn och bygd og Europa uden for Norden*, hvori det beskrives, hvornår og hvordan ikke-nordiske emner og ikke-nordiske forfattere har gjort sig gældende gennem tidsskriftets 100 år-gange. Interessant er det også at læse, hvordan NoB fra begyndelsen har været et anset tidsskrift i Europa. I BENT JØRGENSENS artikel *Namn och bygd og Danmark* redegøres for danske forfatters bidrag til NoB. Forf. koncentrerer sig især om Marius Kristensen og Gunnar Knudsen, der optræder hyppigst som forfattere i NoB, men forf. kommer også ind på, at visse danske navneforskere er påfaldende fraværende i tidsskriftet. BIRGIT EGGERT opregner de *Middelalderlige stednavnetyper i Namn och bygd*, som er blevet diskuteret gennem tidsskriftets 100 år. Det gælder både udbredte navnetyper på *-holt/-hult*, *-ryd* og *-torp* og mindre talrige typer som navne på *-benning*, *-hester* og *-købing(e)*. Særligt morsomt er det at følge Verner Ekenvall og Ivar Modéers årelange polemik om ordet *hesters* genus, alder og betydning.

De danske bidrag til jubilæumspublikationen skal dog ikke helt overskygge de udmærkede danske bidrag, som er at finde i det foregående bind, NoB 99, som blev trykt i 2012. LISBETH EILERGAARD CHRISTENSEN har i artiklen *Stednavne som kilde til centralpladskomplekser i Danmark* afsøgt en række områder for centralpladsindicerende navnemiljøer af den type, som er veldokumenteret i Mellemsverige. Arbejdet har basis i forf.s ph.d.-afhandling, hvori arkæologiske vidnesbyrd fra nøje udvalgte lokaliteter rundt omkring i Danmark er sammenholdt med stednavnes betydningsindhold efter bestemte parametre for centralpladsrelevans. Tilstedeværelse af en række interessevækkende stednavne med sandsynlig relevans bekræftes, mens det må konkluderes, at navnemiljøer ikke manifesteres sikkert i materialet. Det ikke sikkert manifesterede og dokumenterede spiller også vis en rolle i MICHAEL LERCHE NIELSENS bidrag *Dade og Daderup†*. Forf. har tidligere (i NoB 98) præsenteret eksempler på *-torp*-navne, der kun er overleveret én gang og som fejllæsninger har været misopfattet som navne på forsvundne bebyggelser. Med udgangspunkt i eksemplerne *Dade og Daderup†* sandsynliggør forf., at det kun en gang overleverede sjællandske *-torp*-navn *Daderup†* faktisk har betegnet en

siden forsvunden bebyggelse og at bebyggelsesnavnet *Dade*, såvel som forleddet i *Daderup*†, snarest går tilbage til et sammensat rydningsnavn *Dā-thwet ‘rydningen med dådyrene’. En klassisk bredt formidlende fremstilling er *Ældre sønderjyske stednavne* (i *Sønderjysk Månedsskrift* 88:1, 2012) forfattet af PEDER GAMMELTOFT, der på anbefalelsesværdig informativ vis gør rede for udbredelsen af daterbare stednavnetyper i Sønderjylland og disse stednavnes tolkning.

Byens navn og navne i byen er temaet i RIKKE STEENHOLT OLESENS bidrag til den urbane stednavneforskning *Købstadens navn – navne i købstaden. Nykøbing Sjælland, Holbæk og Kalundborg* (i *Fra Nordvestsjælland. Årbog for Kulturhistorien i Nordvestsjælland* 2011). Her redegøres for betydningen af tre vestsjællandske købstadsnavne og for det udvalg af byernes gadenavne, som fremgår af Peder Resens kobberstik fra anden halvdel af 1600-tallet. De tre købstæder er formentlig nogenlunde samtidigt anlagt, men købstadsnavnene er ifølge forf. næppe jævn gamle, da navnene er opstået på hver sin måde. Forf.s gennemgang af den enkelte købstads gadenavne viser et ensartet billede af navngivningen inden for byens mure med enkelte undtagelser som gadenavnet *Kordilgade*, hvis tolkning er behæftet med megen usikkerhed. Et lille, men vedkommende bidrag, er *Gadenavne fortæller historie... det gælder også Frederiksværk*, forfattet af MARIE BACH (i *Prøven. Medlemsblad for Frederiksværkegnens historiske forening* årg. 9, nr. 36, 2012). Tillige skal nævnes TORBEN CHRISTIANSENS artikel *Københavnstrup og omegn* (i *KOM* magasinet. *Magasinet for Forbundet Kommunikation og Sprog* 68, 2012). Artiklen udspringer af forf.s arbejde med *Slangordbogen*, der i 2012 er udkommet som app til smartphones og tablets. Ordbogen rummer en række eksempler på uofficielle navne. Det er interessant og ikke mindst morsomt, at læse om den del af dansk stednavne-slang, som er knyttet til hovedstaden. Sammensætningen af stednavnet *København* og endelsen *-strup* danner eksempelvis et nedsættende navn, der sidestiller hovedstaden med de små bebyggelser på landet, der forbindes med netop endelsen *-strup*. Dannelsen *Nørrebrox* til bydelsnavnet *Nørrebro* har derimod, med dets reference til storbyen New York, et positivt drag af »coolness« over sig.

JOHNNY GRANDJEAN GØGSIG JAKOBSEN har i artiklen *Gøgsig: Marknavn, gårdnavn og slægtsnavn* (i *Vendsyssel Årbog* 2012) udredt *Gøgsig*-navnets mange funktioner. Det oprindelige marknavn i Vendsyssel i det nordligste Jylland blev overtaget af en gård, som i sidste halvdel af 1600-tallet måtte flytte på grund af sandflugt, og navnet flyttede med. Siden er *Gøgsig* ad lidt kringlede veje også kommet i brug som slægtsnavn. Og her bevæger vi os over i årets danske personnavneforskning, idet JOHNNY GRANDJEAN GØGSIG JAKOBSEN også har skrevet artiklen *Johannes, dictus Kalf, hujus loci decanus. Gejstlige tilnavne i middelalderens Norden* (i *NORNA-rapporter* 88). De her un-

dersøgte gejstlige tilnavne fordeler sig på ca. $\frac{1}{3}$ arvelige tilnavne, som hyppigst viser sig blandt kannikker, og ca. $\frac{2}{3}$ personlige tilnavne fordelt på personkarakteriserende tilnavne og lokalitetsangivelser – de sidste er hyppigst blandt prædikebrødrene. Artiklen indeholder desuden værdifulde fortegninger over kannikker med tilnavne samt over prædikebrødre med tilnavne i provinsen Dacia. Blandt udgivelserne i 2012 findes også artiklen *Tilnavn og slægtsnavne i Østermarie sogns kirkebog 1687–1910* af LILLIANE HØJGAARD HOLM (i Bornholmske Samlinger. 4. Række 6). Her gennemgår forf., hvordan brugen af tilnavne og slægtsnavne i det bornholmske sogn Østermarie især er blevet påvirket af de forordninger og cirkulærer, som myndighederne har udsendt i tidens løb – ligesom det i øvrigt er tilfældet overalt i Danmark. Forf. kommer også ind på navne, som er særligt kendetegnende for Bornholm, herunder oprindeligt nedertyske navne som *Kofoed*, *Kuhre*, *Marker* og *Sonne*. Afslutningsvis skal nævnes LINE SANDST'S lille bidrag *Fra Harald til Elbro. Om markering af slægtskab i navne* (i Mål og Mæle 2012:1), som er en kortfattet og kronologisk struktureret gennemgang af navneskikken i Norden, og særligt Danmark, fra oldtid til nutid. Artiklen indeholder en række illustrative eksempler på persontilnavne og patronymer og et par informative cases, f.eks. om købenavnet *Elbro*.

Rikke Steenholt Olesen   Birgit Eggert

2.2. Finland

Under 2012 utkom en påfallande mängd onomastisk litteratur i Finland. Bland mer allmänna bidrag som inte begränsade sig till speciella namnkategorier kan ett par publikationer noteras. I boken *Names in focus. An introduction to Finnish onomastics* (Helsinki 2012) presenterar TERHI AINIALA, MINNA SAARELMA och PAULA SJÖBLOM finländsk namnforskning och namn i Finland med fokus på finska namn. Vid sidan av olika namnkategorier (ortnamn, personnamn, husdjursnamn, kommersiella namn och litterära namn) behandlas namnteoretiska frågor och terminologi samt ges en introduktion till den finländska namnforskningens historia och olika forskningsinriktningar. Boken är i första hand avsedd för internationella forskare och baserar sig på den finska utgåvan *Nimistöntutkimuksen perusteet*, som utkom 2008 och som har presenterats i NoB 98.

Finlands medverkan i tidskriften *Namn och bygd* hundraåriga historia beskrivs av LARS HULDÉN i artikeln *Namn och bygd och Finland* (i NoB 100). Finland har varit representerat bland medverkande redaktörer i de flesta årgångarna av serien och mera än 70 bidrag från Finland har publicerats sedan tidskriftens första årgång 1913. Förutom uppgifterna om finländsk medverkan granskar Huldén också några polemiker som berör Finland och som förekom-

mit i NoB. Han redogör för diskussionerna kring namnet *Bálagarðssiða*, ortnamnelementet *böte* och förleden *-öda*, alla diskussioner som förts inte enbart i NoB, utan börjat eller fortsatt i andra publikationer.

Namnens olika funktioner diskuteras i TERHI AINIALAS artikel *Nimistöntutkimus* ('Namnforskning'; i *Genreanalyysi – tekstilajitutumuksen käsikirja*. Red.: Vesa Heikkinen & al., Helsinki 2012). Artikeln behandlar även tolkningen av namn som texter och användningen av namn i olika texter. Ort-namn, personnamn och kommersiella namn används som exempel. Ett hittills relativt outforskat ämne är variationen i personhänvisningar i saktexter som kort behandlas i artikeln. Därutöver utmanar Ainiala forskare att studera namnbruket även i andra texter än i litterära, vilket PAULA SJÖBLOM gör i artikeln *The use of proper names in early Finnish newspaper advertisements* (i *Name and naming. Synchronic and diachronic perspectives*. Red.: Oliviu Felcan, Newcastle 2012). Sjöblom studerar användningen av *proprier* i annonser i finländska tidningar under 1800-talet. Till största delen diskuteras kommersiella namn och deras utveckling men även ort- och personnamn granskas. Sjöblom noterar att namn även används för att väcka positiva associationer och att vissa namn (namn på finländska städer, utländska namn) ofta kan anses som prestigefulla.

I sin studie *Namn under en dag. Namnkunnande som undersökningsobjekt* (i *Namn på stort och smått*, se 2.6.) granskar AINIALA universitetsstudenters namnbruk i Helsingfors. Under en dag stöter studenterna på många slags namn – i universitetsvärlden, på vägen mellan hemmet och universitetet, i vardagliga situationer och under fritiden. Antalet olika namnkategorier är relativt stort, vid sidan av de traditionella kategorierna (ortnamn, personnamn, husdjursnamn, kommersiella namn) hittar man till exempel namn på elektroniska tjänster och namn som används på internet. Gränsdragningen mellan *proprier* och appellativer diskuteras också i studien.

Inom fältet för traditionella etymologiska studier står finska, samiska och även karelska och skandinaviska ortnamn i fokus. UNTO SALO diskuterar ursprunget till benämningar av folkslag i sin studie *Suomi ja finne* ('*Suomi* och *finne*'; i *Sananjalka* 54). Salo grundar sig på etymologiska studier av Petri Kallio och anser att *suomi* är en etnonym som har lånats ur indoeuropeiskan i betydelsen 'människa'. Benämningen *finne* skulle å sin sida vara ett urgermanskt eller urskandinaviskt ord med betydelsen 'penis'. Salo ger en hypotetisk form **finnman* som kunde ha förkortats till *finn* eller *finne* 'man'. Senare skulle *finne* ha blivit benämningen för finnar och *Finland* för finnarnas land.

Tammerfors (fi. *Tampere*) är en av Finlands största städer och ligger vid forsens Tammerfors (fi. *Tammerkoski*). Namnens ursprung har diskuterats länge, och år 2011 gav Pauli Rahkonen (se Nordisk namnforskning 2011 i NoB 100) en övertygande tolkning till namnen. Han anser att namnen är låna-

de från det nordsamiska ordet *dappal* (< **temp̥el*) som betyder 'lugnt vatten i flod mellan forsar'. MIKKO HEIKKILÄ understöder Rahkonens tolkning och fortsätter analysen av namnens ursprung i artiklarna *Etymologinen tapaus Tammerkoski* ('Etymologiska fallet *Tammerkoski*'; i *Sananjalka* 54) och *Tampere – saamelaisen Tammerkosken kaupunki* ('Tampere – samiska Tammerfors stad'; i *Virittäjä* 116). Han tar ställning till äldre tolkningar av *Tampere*-namnen (av Viljo Nissilä, Lars Huldén och andra) och framhåller argument för i vilka avseenden de kan anses bristfälliga. För att stöda sina argument ger han exempel på andra ortnamn med parallella fonologiska substitutioner och ger etymologier för några av dem. Om samiska ortnamn skriver också TAARNA VALTONEN i *Saamelaiset paikannimet kulttuurin ja kontaktien kuvastajina* ('Samiska ortnamn avspeglar kultur och kontakter'; i *Kalevalaseuran vuosikirja* 91, 2012). Hon undersöker fyra olika områden där det talas olika samiska språk (syd-, nord-, enare- och skoltsamiska). Med hjälp av en noggrann språklig ortnamnsanalys redogör hon för kulturella och språkliga kontakter mellan och inom områdena. Även olikheterna mellan de olika områdena diskuteras. DENIS KUZMIN undersöker för sin del ortnamn i Karelen i Ryssland, och syftet med studien *Savolaisten osuus Venäjän Karjalan asuttamisessa paikannimistön valossa* ('Savolaxarnas roll i bosättningen av ryska Karelen i ljuset av ortnamn'; i *Historiallinen aikakauskirja* 2012) är att få närmare upplysningar om den karelska befolkningens ursprung. Vissa vattendragsnamn i Karelen påvisar savolaxisk bosättning från 1600-talet.

SAULO KEPSU skriver om namn på älvar och åar i *Joennimet* ('Namn på åar'; i *Virittäjä* 116). Han beskriver finska namn på åar och deras relation till andra ortnamn i respektive namnkedjor. Som primärt forskningsmaterial har han använt namn som slutar på *-joki* ('å'). En tredjedel av Kepsus material är namn som baserar sig på sjönamn, och nästan lika många namn kan tolkas som primära namn på åar och älvar. MIKKO HEIKKILÄ behandlar i artikeln *Kaleva and his sons from Kalandi – On the etymology of certain names in Finnic mythology* (i *SKY Journal of Linguistics* 25, 2012) namnen på flera figurer i finsk mytologi. I artikeln diskuterar han etymologiska tolkningar och dateringar av de mytologiska namnen *Kaleva*, *Kalevanpoika*, *Tiera*, *Niera* och *Liera* och ortnamnen *Kalanti* och *Torre*. I raden av etymologiska studier kan till sist nämnas JOHAN SCHALINS artikel *Namnet Kymmene* (i *Per Urales ad Orientem. Iter polyphonicum multilingue. Festskrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. Red.: Tiina Hyytiäinen & al., Helsinki 2012) där han studerar och diskuterar etymologin för det svenska namnet *Kymmene* och det finska namnet *Kymi/Kyme* och deras tolkning.

Den socioonomastiska forskningen i de nordiska länderna och även utomlands diskuteras i TERHI AINIALAS artikel *Socioonomastisk ortnamnsforskning i Namn och bygd* (i *NoB* 100). Ainiala presenterar de få bidrag som har publi-

cerats i NoB som kan anses som socioonomastiska. Ainiala påminner om att socioonomastisk ortnamnsforskning i dag är vanligare än tidigare och uppmanar forskare att erbjuda sina artiklar till NoB. Socioonomastiska metoder tillämpas också i AINIALAS artikel *Place names and identities: the uses of names of Helsinki* (i *Names and identities*, se 2.5.), i vilken hon undersöker vilka namn helsingforsare använder om sin hemstad och vad valet av namn kan avslöja om talarens identitet.

Gatunamn står i fokus i KIRSI-MARIA NUMMILAS studie *Suomen keskiaikaisten kadunnimien kaupunkihistoriallinen kulttuuritausta ja esikuvat* ('Finska medeltida gatunamn som en del av urban historia: kulturell bakgrund och förebilder'; i *Sananjalka* 54). Hon undersöker Finlands medeltida städers gatunamnskick och anknyter namnen till historiska och arkeologiska dokument. Det äldsta namnskicket finns i Åbo, och namnen var svenskspråkiga. Största delen av gatunamnen i alla medeltida städer anger gatans läge eller en byggnad vid gatan. Speciellt värdefull i Nummilas studie är jämförelsen av namn i Finland med namn i Sverige, Tyskland och Estland. Det visar sig att en enhetlig tysk urban kultur och gemensamma förebilder och modeller kring Östersjön har påverkat de medeltida gatunamnen starkt. Nummila konstaterar att namngivningen under medeltiden var mera systematisk än man tidigare trott. Urbana namn står i fokus även i TERHI AINIALAS studie *Tähtitorninmäeltä Pitkällesillalle: paikannimiä kaupunkikuvassa* ('Från Observatorieberget till Långa bron: ortnamn i stadsbilden'; i *Unioninakseli: pääkaupungin läpyleikkäus*. Red.: Henrik Meinander, Helsinki 2012). I artikeln studeras urbana namn i Helsingfors centrum och namnens relation till historiska och språkliga förändringar under 200 år. Både officiella och inofficiella namn undersöks. De första gatunamnen i Helsingfors på 1800-talet var svenska, och de första officiella finska namnen gavs först 1909. JANI VUOLTEENAHO har granskat numeriska gatunamn i artikeln *Numbering the streetscape: mapping the spatial history of numerical street names in Europe* (i *Urban history* 39). Som forskningsmaterial har han numeriska gatunamn från tio europeiska länder, bl.a. Norge, Sverige och Finland (med Helsingforsnamnen *Första linjen, Andra linjen* osv.). Numeriska gatunamn har alltid varit rätt exceptionella i Europa i motsats till Amerika. Vuolteenaho tolkar detta som att man på institutionell nivå i Europa uppskattat pedagogiska gatunamn i stället för strikt rationella namn.

Hur de aktuella kommunsammanslagningarna kan påverka namnskicket beskriver HARRI MANTILA i *Kyrö, Pohjankangas vai Viltti-Hattula? Kansalaisten ehdotuksia uuden kunnan nimeksi* ('Kyrö, Pohjankangas eller Viltti-Hattula? Om invånarnas förslag på nya kommunens namn'; i *Virittäjä* 116). Studien har sitt ursprung i en namntävling i vilken invånarna fick föreslå ett namn för en ny kommun då tre kommuner planerades slås samman. En del av

namnförslagen innehöll redan existerande ortnamn, men de flesta föreslog helt nya namn. De nya namn som föreslogs kunde ha t.ex. estetiska eller humoristiska motiv eller bestå av kombinationer av gamla kommunnamn. Det visade sig att invånarnas föreställningar om kommunnamn är annorlunda än sakkunnigas, och att de namn som föreslogs är bättre lämpade för firmor än för kommuner. Med facit i hand kan konstateras att planen på kommunsammanslagningen inte realiserades, och att inget nytt kommunnamn behövdes.

Förteckningen *Svenska ortnamn i Finland* utkom i en ny reviderad och uppdaterad version som en sökbar databas på internet (kaino.kotus.fi/svenskaortnamn). Upplagan innehåller uppgifter om närmare 5 000 svenska namn på orter av allmänt intresse runtom i Finland och ger bl.a. kommunal tillhörighet, uttal och finska parallellnamn och också en indelning i vedertagna eller föråldrade namn. Förteckningen är redigerad av LEILA MATTFOLK och MARIA VIDBERG under medverkan av en grupp utomstående experter.

Under 2012 publicerades också en hel del personnamnsstudier. SOFIA KOTILAINEN studerar förnamnsgivning på landsbygden i Finland från 1700-talet till 1950-talet i artikeln *Kauaskantoisia päätöksiä elämän alkutaipaleella: maaseudun vanhemmat ja etunimen valinta vastasyntyneelle* ('Vittflygande beslut i början av livet: landsbygdens föräldrar och val av förnamn för en nyfödd'; i *Lapsi matkalla maailmaan: historiallisia ja kulttuurisia näkökulmia syntymään*. Red.: Pasi Saarimäki, Kirsi-Maria Hytönen & Heli Niskanen, Helsinki 2012). Hon diskuterar bland annat hur namnvalet påverkade barnets framtid. Släktens traditionella förnamn ansågs som centrala kännetecken, och släktens ära och namnskicket var viktigt att tradera som arv till kommande generationer. Liknande frågor behandlar KOTILAINEN även i *An inherited name as the foundation of a person's identity: how the memory of a dead person lived on in the names of his or her descendants* (i *Thanatos* 2012). Personnamn som symboler för könen diskuterar KOTILAINEN i *Suomalaiset henkilönnimi-käytännöt sukupuolen sosiokulttuurisina symboleina* ('Finsk personnamnspraxis som sociokulturella symboler för könet'; i *Sukupuoli nyt! Purkamisia ja neuvotteluja*. Red.: Hannele Harjunen & Tuija Saresma, Jyväskylä 2012).

ANNA MASANTIS studie *Namnidentitet hos unga finska och sverigefinska kvinnor* (i *SAS* 29) baserar sig på intervjuer med 13 finska informanter bosatta i Helsingfors och 6 sverigefinska informanter bosatta i Stockholm och fokuserar på tilltalsnamn. Masanti klassificerar olika faktorer som påverkar namnbärandarens namnidentitet. Sådana är till exempel föräldrars och egna värderingar, namnets anknytning till familjen och släkten, namnets höga eller låga frekvens, etnisk bakgrund och namnets nationalitet. I *Staffan och andra. Om associationer till förnamn* (i *Namn på stort och smått*; se 2.6.) beskriver LEILA MATTFOLK en studie av en grupp studenters associationer till vissa givna svenska förnamn. Hon konstaterar att studenterna verkar ha gemensamma fö-

reställningar om tänkta namnbärare och att dessa i stort sett är desamma oberoende av om studenten har svenska eller finska som modersmål.

LASSE HÄMÄLÄINEN skriver i *Verkkoyhteisöjen käyttäjänimet* ('Användarnamn i internet-gemenskaper'; i Kielikello 2012) om namnbruk på internet. I motsats till realvärlden får personer på internet benämna sig själva och namnen behöver inte följa några exakta principer eller namnlagar. Dessutom måste varje namn vara unikt inom en webbplats. Redan av dessa orsaker innehåller användarnamn ofta siffror och specialtecken. I MINNA SAARELMAS bok *Kissojen nimipäiväkirja. Viiru, Nöpö vai Kassinen?* ('Namnsdagskalender för katter. *Viiru, Nöpö eller Kassinen?*'; Helsinki 2012) ingår för första gången en officiell namnsdagskalender för katter.

Kommersiella namn och speciellt namn inom musikvärlden är tema för ILARI HONGISTOS och PAULA SJÖBLOMS artikel *Names as valuable resources in the music market* (i *Names as language and capital. Proceedings of Names in the Economy III*, Amsterdam, 11–13 June 2009. Red.: Reina Boerrigter & Harm Nijboer, Amsterdam 2012). De studerar namn på artister, på skivor och på enskilda stycken både inom populärmusik och klassisk musik. Namnens form, semantik och funktioner studeras inom ramen för kognitiv semantik.

ANITA SCHYBERGSON beskriver i boken *Adonis och Aallotar. Finländska fartygsnamn i historiskt perspektiv* (Helsingfors 2012) det namnskick som varit i bruk i namngivningen av fartyg i Finland under åren 1838–1938. Framförallt behandlas namnen på handelsfartygen i kuststäderna, men också namnen på skärgårdens skutor får plats.

Terhi Ainiala   Pamela Gustavsson

2.3. Färöarna

I artiklen *Gøtunøvn sum minnisvarðar* (i *Malunarmót. Heiðursrit til Maluna Marnersdóttur*, Tórshavn 2012) behandler KRISTIN M. MAGNUSSEN gadenavne i Tórshavn med grundlag i et bykort over byen fra ca. 1929. De ældste gadenavne er inspireret af mandnavne i Færingesaga. Derefter har gaderne fået navn efter historiske personer på Færøerne og siden efter færøske kulturpersoner. Først i 1970'erne optræder kvindenavne i gadenavnene i Tórshavn. De første er inspireret af kvinder i Færingesaga, men senere er gadenavnene bl.a. inspireret af kvinder i kvæder.

I artiklen *Lokkklettur – eitt staðarnavn á Vágseiði* (i *Sosialurin* nr 76, 4. juli 2012) behandler EIVIND WEYHE ortografien i stednavnet *Lokkklettur*. En stavemåde af navnet har været *Lágklettur*, hvis første led er adjektivet *lágur* 'lav', men denne klippe er ikke lav. En anden ortografi har været *Laðklettur*, dvs. flad klippe hvor en båd kan lægge til. Men udtalen af denne form er »lakklettur«. Forf. konkluderer, at den etymologiske ortografi må være *Loft-*

klettur, som ved assimilation bliver udtalt »lokkklettur«. I artiklen ”*Hálsurin*” *sum fekk víðari merking* (i *Vikublaðið*, vika 41, 8. okt. 2012) behandler samme forf. dette stednavn i Tórshavn. Topologisk er *hálsur* en sænkning mellem to bjerghøjder, i dette tilfælde mellem Gundadalur og Hoydalar. Forf. påpeger, at stednavnet *á Hálsi* i dag denoterer et betydeligt større område, end det oprindeligt gjorde, og forklarer hvorfor.

I artiklen *Okkurt smávegis um faðirsnøvn* (i *Malunarmót*. *Heiðursrit* til *Maluna Marnersdóttur*, Tórshavn 2012) behandler ANFINNUR JOHANSEN patro- og metronymikon på Færøerne, da de ved lov blev afskaffet på Færøerne i 1832, til de blev genindført med den første færøske personnavnelov i 1992, og deres udvikling frem til slutningen af 2010. Samme forf. behandler i artiklen *Frá Djurhuus til Dam* (i *Sosialurin* nr 48, 27. april 2012) mellemnavne i to tidsperioder. I perioden 1951–1955 får 15,3 % af de fødte børn et mellemnavn, mens procenttallet i perioden 1992–2010 er steget til 41,8 %. I *Fólkanavna-hagtøl fyri ár 2011* (i *Álmanakkin* 2013, Tórshavn 2012) gennemgår samme forf. statistikken over alle døbte/navngivne børns (294 drenge og 265 piger) for-, mellem- og efternavne for året 2011, samt årets giftenavne.

Anfinnur Johansen

2.4. Island

SVAVAR SIGMUNDSSON har skrevet to af de seks artikler som omtales her. Artiklen *Namn på vattensamlingar och myrar i Flói på södra Island* er trykt i *Namn på stort och smått* (se 2.6.). Den handler om led (omkr. 50) i stednavne som sigter til vand i landområdet Flói i den sydlige del af Island. En stor del af området udgøres af lavtliggende land med moser og sumpområder som i det sidste århundrede er blevet drænet og tørlagt ved hjælp af grøfter og kanaler. I løbet af de sidste årtier er mange vådområder blevet omdannet til kulturområder, og nogle navne er forsvundet i kølvandet her på mens andre stadig er i brug.

Artiklen *Sitthvað um Gvend í orðum og örnefnum* (i *Jarteinabók Gunnvarar matargóðu tekin saman á sextugsafmæli hennar* 30. desember 2012, Reykjavík 2012) af SVAVAR handler om ord og stednavne som har en relation til enten den hellige Guðmundur (med kælenavnet *Gvendur*) Arason biskop (1161–1237) eller til andre mænd med samme fornavn. Mange orddannelser i islandsk er forbundet med navnet og de fleste har anknytning til biskoppen. I samme bog har EINAR GUNNAR PÉTURSSON skrevet artiklen *Örlítið um Gvendarbrunna*. Den handler om stednavnet *Gvendarbrunnur* (opkaldelse efter Guðmundur Arason, se ovenfor) og de folkesagn som lokaliteter kaldet *Gvendarbrunnur* er knyttet til.

JÓNÍNA HAFSTEINSDÓTTIR har skrevet om stednavne som har været knyttet

til spøgelset Selkolla i artiklen *Selkolla og Selkollufoss* (i Geislabaugur fægður Margaret Cormack sextugri 23. ágúst 2012, Reykjavík 2012). Hun argumenterer for at fossen Selkollufoss har navn efter lokale forhold frem for det metafysiske væsen som forekommer i sagaen om Guðmundur Arason (se ovenfor). I artiklen *Katrínarhóll* i samme bog har HELGI ÞORLÁKSSON skrevet om stednavnet *Katrínarhóll* og flere andre stednavne som har med den hellige Katarine at gøre. Helgi peger på en forbindelse mellem disse navne og sømænd på vej til fiskerlejerne i Sydisland.

Hallgrímur J. Ámundason

2.5. Noreg

Fagtidsskriftet *Namn og nemne* 29 (2012) kom ut i januar 2013. Meldingsbladet *Nytt om namn* 54 kom i januar 2012 og *Nytt om namn* 55 i september 2012.

Band 11 i serien [KÅRE HOEL:] *Bustadnavn i Østfold* vart gjeve ut (Oslo 2012), redigert av Tom Schmidt. Bandet omfattar Onsøy. Utgjevingstempoet for denne serien er imponerande, med 11 bandsterke utgjevingar sidan 1994. Bokserien representerer ei stor satsing for det noverande Institutt for lingvistiske og nordiske studium ved Universitetet i Oslo. Boka følgjer malen frå tidlegare band, med opplysningar om bl.a. nedervd lokal uttale og eldre skrivemåtar, og med grundig drøfting av den språklege og reale bakgrunnen til dei einskilde namna, der både O. Ryghs, K. Hoels og utgjevarens synspunkt er tekne med. Det er òg eit nyttig kapittel med oversyn over nemne som ligg føre i namna. Framstillingsmåten i bøkene kan kanskje oppfattast som noko monoton, men her er ei stor mengd med informasjon og vurderingar som er lagt fram på ein ryddig og oversiktleg måte. Nyttige register gjer det lett å slå opp og finna fram i bøkene.

I den populærvitskaplege boka *Frå Bontelabo til Ånuglo. Stadnamn i Hordaland* (Oslo 2012) gjev GUNNSTEIN AKSELBERG forklaring på 213 allment kjende stadnamn frå bygd og by i dette vestlandsfylket. Boka har bakgrunn i ein programserie på NRK Hordaland der det kjem inn spørsmål frå lyttarar om opphavet til namn. I tillegg til språkleg og real tolking av namna gjev forf. bakgrunnsopplysningar om stadene, bl.a. om historie, kultur og næringsverksemd. Det er ikkje funne plass til illustrasjonar i boka, noko som fleire lesarar vil oppfatta som eit sagn.

Boka *Norrøne og navnefaglige studier* (Oslo 2012), som er festskrift til OLE-JØRGEN JOHANNESSEN på hans 70-årsdag, inneheld ti av jubilantens viktigaste artiklar, dei fleste innanfor namnegransking. I tillegg er det teke med ein bibliografi over Johannessens trykte arbeid. Redaktørar er Odd Einar Haugen, Johan Myking, Helge Sandøy og Kjell Erik Steinbru.

Boka *Names and identities* (Oslo 2012, Oslo studies in language 4:2,

<https://www.journals.uio.no/index.php/osla/issue/current>), som er redigert av BOTOLV HELLELAND, CHRISTIAN-EMIL ORE og SOLVEIG WIKSTRØM, inneheld 19 føredrag som vart haldne under to konferansar om dette emnet ved Universitetet i Oslo i 2007 og 2008. Eit samandrag av innlegga er tidlegare trykt i *Nytt om namn* 46 (2007) og 48 (2008). THOMAS HYLLAND ERIKSEN skriv i *Place names in multicultural societies* om framtidig namngjeving og tenkjer seg at ein t.d. i Oslo i ikkje altfor fjern framtid kan finna bruk av namn som *Salimi Square, *Kharian Street, *Rubina Rana Park og *Mogadishu Road, det sistnemnde om vegen til Drammen. I *Place names and identities* tek BOTOLV HELLELAND føre seg den identitetsbyggjande sida ved stadnamna, som bindeledd til fortida, og han gjev døme på korleis slike namn speglar kjensler av individuell og kollektiv identitet. OTTO KROGSETH peikar i *Names and collective identity* på at folk i eit post-moderne samfunn søkjer bindeledd til fortida av di dei opplever ei identitetskrise som følgje av stor grad av endring, fragmentering og standardisering. I artikkelen *Can choosing the form of a name be an act of identity?* drøftar AUD-KIRSTI PEDERSEN grunnane til folks ulike haldningar til skrivemåten av på eine sida gards- og soknenamn og på andre sida naturnamn, slik dette bl.a. kjem til uttrykk i klagesaker som gjeld vedtak om offisielle skrivemåtar. INGE SÆRHEIM peikar i artikkelen *Official naming in Hå, Klepp and Time* på at kulturarv og lokal identitet er dei viktigaste grunnlaga for namngjevinga av vegar og gater i dei tre Jær-kommunane. Tre av artiklane i boka handlar om personnamn, sjå nedanfor.

Artikkelsamlinga *Language contact and development around the North Sea* (Amsterdam–New York 2012, Current issues in linguistic theory 321), som er redigert av MERJA STENROOS, MARTTI MÄKINEN og INGE SÆRHEIM, inneheld føredrag haldne under ein konferanse ved Universitetet i Stavanger i 2009. I bolken «The evidence of place-names» drøftar INGE SÆRHEIM *Ancient toponyms in south-west Norway: Origin and formation*.

I artikkelen *Skåne – et øyrike?* (i NoB 99) fører HARALD BJORVAND namnet *Skåne* attende til **Skaðin(a)-auju* med tydinga «de kjempendes (halv)øy». Føreleddet skal vera skylt eit verb med tydinga ‘sloss (mot)’, med real bakgrunn i ei rik og mektig krigarklasse som hadde skaffa seg herredøme over eit større territorium.

I artikkelen *Navnet Varteig* (i NN 29) går FRODE KORSLUND mot den tolkinga av dette stadnamnet som Harald Bjorvand har lagt fram i NORNA-rapportar 87, nemleg ‘teigane på den andre sida av evja *Vara’. Korslund reknar her med stammeform av adjektivet gno. *varr* ‘var, varsam, oppmerksam’, og at tydinga til namnet er «de fredlyste teigene», med bakgrunn i «at dette i førkristen tid var et møtested/tingsted for bygda, og at det senere ble valgt som kirkested». FRODE KORSLUND polemiserer (i NoB 99) i artikkelen *Navnet Oslo. Et tilsvarende til Harald Bjorvands artikkel Oslo i Namn och bygd 96 mot Ha-*

rald Bjorvands tolking av namnet *Oslo* som ‘gudesletta’. Ifølgje Korslund er gno. *Ásló* den eldste forma, medan *Ósló* skal ha fått overgang frå *á* på grunn av vokalassimilasjon. Han meiner at føreleddet er gno. *áss* m. ‘langstrekt høgeddrag’, slik *Ás-* gjennomgåande er tolka i NG. Det skal ha bakgrunn i at «det eldste Oslo (nåværende Gamlebyen) ligger rett nedanfor det markante høgeddraget Ekebergåsen».

I jubileumsnummeret til NoB (NoB 100, sjå 2.6.) presenterer INGE SÆRHEIM i artikkelen *Sakrale stadnamn* ein forskingshistorikk som omfattar artiklar innom emnet sakrale stadnamn i dei første nittini årgangane av tidsskriftet. I same nummeret tek TOM SCHMIDT i artikkelen *Namn och bygd og Norge* føre seg artiklar i årgangane 1–99 som er skrivne av norske forskarar, og som oftast omhandlar norske stadnamn og tilhøve.

KJELL FURUSET argumenterer i artikkelen *Hva betyr øynavnet Tranøya?* (i NN 29) for at føreleddet i dette øynamnet og i andre namn med tilsvarande føreledd, t.d. *Tranholmen* og *Tranvikan*, ikkje er fuglenemnet *trane*, som er den tradisjonelle tolkinga, men at namna har bakgrunn i førekomst av tranebær, og at dei inneheld ei eldre nemning for dette bærslaget. Han viser til at det veks tranebær på fleire av dei aktuelle stadene.

ELDAR HEIDE viser i artikkelen *Håja/Håey i Troms og Finnmark – høgøya og hai(finne)øya?* (i NN 29) til at nokre øyar i Troms og Finnmark med namn som *Håøya*, *Hoøya* og *Håja*, til vanleg tolka som gno. *Håey ‘høgøya’, viser karakteristisk likskap med ein ryggfinne på hai (jf. gno. *hár* m. ‘årekeip, ryggfinne på hai’), og han meiner difor at folk også oppfatta slike namn som ‘hai-finneøya’ eller ‘keipøya’. RAGNVALD LIEN gjer i artikkelen *Abbor-, Åbor- og Tryte- i namn på tjern* (i NN 29) greie for utbreiinga til fiskenemna *abbor*, *åbor* og *tryte* i tjørnnamn. Medan dei to førstnemnde på Austlandet har ei austleg utbreiing, er *tryte* nytta i Buskerud, Telemark og Aust-Agder, særleg vest for Begna- og Drammensvassdraget. OLA STEMCHAUG skriv i artikkelen *På leit etter beveren i Fosen* (i Årbok for Fosen 2012) om stadnamn i Fosen som inneheld eit nemne for ‘bever’.

I artikkelen *Om fjellnamn på Sunnmøre* peikar STIG HELSET (i NN 29) på at ulikskapen i forma til fjella i ytre, midtre og indre strok på Sunnmøre er reflektert i ordtilfanget som er nytta i namna deira, medan det ikkje finst ein slik skilnad knytt til ulikskap i høgda til fjella. Han diskuterer òg skrivemåten av fjellnamna på kart.

I artikkelen *Navngivingsprinsipper og språkutvikling* (i NN 29) drøftar VIDAR HASLUM viktige namngjevingsprinsipp som gjeld stadnamn, for å sjå om motiva har endra seg. Han reknar med hovudtypane *lokalitetsskildrande motiv* og *ikkje-lokalitetsskildrande motiv*. Til den sistnemnde typen reknar han namn som er samansette av eit personnamn og eit grunnord, noko som først blir eit vanleg namngjevingsprinsipp etter synkopetida.

BOTOLV HELLELAND omtalar i artikkelen *Firenze på norsk og Florens på svensk* (i Namn på stort og smått, sjå 2.6.) praksisen med ulik skrivemåte av utanlandske stadnamn i nordiske språk. Same forf. tek opp nokre sider ved norsk stadnamngransking, dessutan registrering og arkivering av stadnamn i Noreg i seminarinnlegget *Placenames in Norway: research, storing, management and dissemination of the data* (i Placenames workshop 2012, Dublin 2012).

MARGIT HARSSON omtalar kort *Ti favorittnamn i Østfold* (i Aust i Vika. Årbok for Østfold mållag 2012), der ho hovudsakleg byggjer på tolkingar som er presenterte i serien *Bustadnavn i Østfold*. Gardsnamna *Stikla* og *Stikle* skal t.d. ha bakgrunn i små tjørner med «spisse vikar som stråla ut i ulike retningar», jf. orda *sjøstikle* og *teverstikle* nytta om 'sjøstjerne'. Ei liknande forklaring skal høva for føreleddet i det velkjende trøndske gardsnamnet *Stiklestad*, der bakgrunnen skal vera «ei stikleforma myt». VIDAR HASLUM har i samarbeid med Sannidal historielag utarbeidd heftet *Stedsnavn i Sannidal. En lokalhistorisk innsamling. Mørland Gnr. 75*, Sannidal 2012, der 299 namn er nemnde og kartfeste.

I 2012 har det vorte publiserte relativt mange artiklar om ulike typar personnamn, førenamn, etternamn og tilnamn, i historisk tid og moderne tid, i verkelegheita og i litteraturen, med ulik ståstad og vinkling. I artikkelen *Socioonomastics – a critical approach* (i NN 29) drøftar GUNNSTEIN AKSELBERG definisjon og avgrensing for denne relativt nye disiplinen (frå 1970-talet). Han gjev ein kort historikk og peikar på sentrale utfordringar og forskingsområde. Han imøteser sosioonomastiske studiar på ei rad felt, bl.a. namn og identitet og etno-onomastikk. Dei tre følgjande artiklane i samlinga *Names and identities* (sjå ovanfor) gjeld nettopp slike område.

GURO REISÆTER har i *Immigrants in Norway and their choice of names: Continuation or adaption?* studert namngjeving i familiar der eitt eller begge foreldra er innvandrarak. Svar på spørsmålet om kontinuitet eller tilpassing er ja, begge delar. Foreldre med ulik nasjonalitet brukar ofte kompromissnamn av ulike slag. Innvandrarak med fleire namn brukar ofte det mest «lettilgjengelege» ute i storsamfunnet, og eit anna i familiekrinsen. SOLVEIG WIKSTRØM presenterer i *Surnames and identities* resultatata frå ei web-basert spørjeundersøking. Samband med familien og familiehistoria blir sett på som den viktigaste identitetsfaktoren ved etternamn, medan samband til plassen namnet stammar ifrå, har mindre å seia. Wikstrøm forklarar dette med at personnamnsfunksjonen har erstatta den opphavlege stadnamnsfunksjonen. BENEDICTA WINDT-VAL skriv om *Personal names and identity in literary contexts*. Ho syner med mange døme korleis namnet konstituerer personlegheita i literære verk, og konkluderer med at namna er viktige for tolkinga.

I artikkelen om *Den nordiske navnerenessansen – forutsetninger, forløp og*

resultater (i SAS 29) gjev BENEDICTA WINDT-VAL ei god og ryddig oversikt over meininga med omgrepet nordisk namnerenessanse, føresetnader og kjenneteikn og korleis ovringa artar seg i dei ulike landa i Norden. Same forf. har skriva *Fra Pollemann til Paulus. Navnenes betydning i Sigrid Undsets konversjonsromaner* (i NN 29), der ho går gjennom namnematerialet i dei to romanane om Paul Selmer og familien hans, over 200 namn til saman. Namnevala verkar godt motiverte, og det er samsvar mellom etymologien og viktige karakterdrag hos berarane.

I artikkelen *Marselius på Rudlebakken og Asseline Justine Gustava på Dokkeholen. Namnebruken i Torvald Tus Jær-stubbar og hugnadsoger* (i NN 29) gjer INGE SÆRHEIM greie for både personnamn og stadnamn. Namna er etymologiserte og klassifiserte, og stadnamna er jamførde med lokale parallellar. Særheim drøftar også kva namn som blir oppfatta som morosame og kvifor dei blir oppfatta slik.

GUDLAUG NEDRELID omtalar *Nokre personlege tilnamn i Sverresoga* (i NORNA-rapporter 88). Her er framlegg til ny tolking av nokre tilnamn, *Kuza*, *Beitstokkr*, *Smjörkollr* og det omdiskuterte *Gnitaskør*. Det blir òg drøfta kor tidleg nedertyske lånord har vore brukte som tilnamn, og kor mykje me kan tillata oss å slutta attende frå belegg i moderne nordiske språk.

I den store artikkelen om *Førenamnsgeografi i Bergenhus-amta i 1801* (i SAS 29) er ærendet til TORODD KINN å undersøka om det kan etablerast namneregionar, som han definerer som «ei geografisk samanhengjande gruppering av grunnområde som i namnebruken har meir til felles med kvarandre enn med grunnområda i andre regionar» (s. 65). Metoden er hierarkisk klyngjedanning, han grupperer saman dei grunnområda som liknar mest på kvarandre i namnebruk. Han finn at Bergen by er ein eigen namneregion. Vidare finst det namneregionar som svarar til administrative einingar, det er skilnad mellom kyst og innland og mellom nord og sør. Kinn har gjort separate undersøkingar for å finna karakteristiske namn for dei ulike regionane, og dokumenterer forhold som tidlegare har vore kjende som gissing og «antagelsar».

Personnamn, både på historiske og oppdikta personar, kan brukast som stadnamn på ulike måtar. OLA STEMCHAUG skriv i *Smørbukk og Sverdrup på feil sokkel* (i Syn og segn 2012:1) om namn på olje- og gassfelt langs norskekysten, ein namnetype som er lite omtala tidlegare. Namna har vore «både merkverdige og miserable» (s. 30), truleg fordi sokkelen ligg utanfor området som er dekkja av namnelova.

TOM SCHMIDT har skriva *Oppsummering* (i NORNA-rapporter 88), der han kort omtalar og vurderer innlegga på symposiet i Älvkarleö, og peikar på framtidige oppgåver for NORNA-fellesskapet. Særleg framhevar han forslaget om eit samnordisk elektronisk søkbart tilnamnsregister.

Inge Særheim   Gudlaug Nedrelid

2.6. Sverige

Årets utgivning har varit riklig. Såväl *Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift* som *Namn och bygd* har utkommit med två nummer vardera (OUÅ 2011 och 2012 resp. NoB 99 och 100). NoB 100 är baserat på föredrag hållna vid Namn och bygds jubileumssymposium i Uppsala 16–18 februari 2012. Artiklarna har sin utgångspunkt i vad som skrivits i tidskriften under dess hundraåriga historia inom respektive ämne. Eftersom utvecklingslinjer särskilt beaktats ger volymen en översikt över ämnets utveckling under hundra år. Vidare har valda namnspalter ur Upsala Nya Tidning på nytt tillgängliggjorts genom boken *Uppländska namnstudier. Valda namnspalter ur Upsala Nya Tidning 1982–2002* (Red.: Katharina Leibring, Staffan Nyström & Mats Wahlberg, Uppsala 2011). För att hylla professor Staffan Nyström på 60-årsdagen publicerades i slutet av året skriften *Namn på stort och smått. Vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012*. (Red.: Katharina Leibring (huvudred.), Leif Nilsson, Annette C Torensjö & Mats Wahlberg, Uppsala 2012, Skrifter utg. av Institutet för språk och folkminnen, Namnarkivet i Uppsala B:12.)

I *Binamn i Norden. En översikt* (i NORNA-rapporter 88) sammanfattar EVA BRYLLA den nordiska forskningen kring binamn utifrån terminologi, morfologi, semantik och genusperspektiv. Brylla inleder med en utförlig diskussion om problematiken kring avgränsningen av binamn gentemot icke-propriella beteckningar och föreslår att man ska särskilja teori och praktik, så att termen *binamn* av praktiska skäl kan användas även på de beteckningar som inte behandlas som proprier ur teoretiskt perspektiv. Även LENNART RYMANS bidrag i samma volym, *Nordiska personbinamnsordböcker och personbinamnsamlingar – i går och i morgon*, ger en översikt över området, men här ur perspektivet befintliga källor för studier av binamn. Artikeln lyfter fram behovet av såväl komplettering av materialet som främjande av dess spridning och användbarhet genom främst digitalisering.

De vikingatida runinskrifternas binamn behandlas i två svenska artiklar i NORNA-rapporter 88. STEFAN JACOBSSON diskuterar i *Personbinamn i vikingatida runinskrifter* hur den begränsade förekomsten i dessa källor kan förklaras av genrens poetiska stil och upprinnelse i de omtalade personernas närmiljö. En ur genusperspektiv intressant förklaring till den markanta frånvaron av kvinnobinamn i runmaterialet ges här också. MAGNUS KÄLLSTRÖM undersöker i *Binamn på vikingatida runstenar. Hur vanliga är de och varför finns de där?* förekomsten av huvudnamn + binamn och visar på samband mellan olika binamnstyper och de namngivnas roller.

I *Namn och språk i multietnisk miljö. En studie av barns namn- och språkbruk i den mångkulturella stadsdelen Angered* (i NORNA-rapporter 88) studerar MARIA LÖFDAHL inofficiella ortnamn bland barn med mångkulturell

bakgrund. En iakttagelse är att samtliga inofficiella namn bildats på svensk grund trots – eller, som framhålls, kanske just på grund av – den mångkulturella kontexten. I bidraget *Ortbinamn. En diskussion* i NORNA-rapporten refererar STAFFAN NYSTRÖM en diskussion kring »ortbinamn» som hölls vid symposiet. Särskilt intressant här är den terminologiska problematiseringen. En viktig slutsats är att termerna *inofficiella ortnamn* och *ortbinamn* inte är utan vidare utbytbara, eftersom den senare kräver att det också finns ett annat (huvud)namn. En annan viktig slutsats är att det finns möjlighet att använda termen *alternativa ortnamn* i fall där det rör sig om flera namn med oklar eller jämlik inbördes statusrelation, eftersom denna term inte förutsätter någon hierarki mellan namnen.

I boken *Gamla strand- och önamn i Bråviksbygden* (Uppsala 2012, Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 120) behandlar THORSTEN ANDERSSON strand- och önamn i Bråviksbygden i relation till en äldre strandlinje. Syftet med studien är dels att etymologiskt undersöka en grupp namn, dels att placera dessa namn i ett namnstrukturellt sammanhang. Förf. visar på etymologins centrala ställning inom ortnamnsforskningen, och med avstamp i skarpsinniga tolkningar av namn som *Esterön* och *Svindra* guidar han in läsaren i namnteoretiska sammanhang där frågor som namnbildning respektive namnval, primär kontra sekundär namnbildning och rekonstruktion av ord ur ortnamn diskuteras.

I »*En brisi vas lina sunn, en lini vas unar sunn ... En þa barlaf ...*». *Etymologiska studier över fyra personnamn på Malsta- och Sunnåstenarna i Hälsingland* (Runica et mediævalia. Opuscula 15, Stockholm 2012) tar sig LENA PETERSON an fyra personnamn på runstenarna från Malsta och Sunnå som hittills inte fått någon tillfredsställande etymologisk förklaring. Förf. redogör för olika möjligheter och placerar namnen i namnteoretiska kontexter. Särskilt intressant är kapitlet om *un* (nom. och ack.), *unar* (gen.) där förf. visar att det runsvenska mansnamnet *Unn*, *UnR, gen. *Unar* är bildat av ett ursprungligt *u*-stamsadjektiv *wunuz 'som trivs, känner sig tillfreds'.

Ett socioonomastiskt perspektiv anläggs av ULLA BÖRESTAM i *Scandigo Supermercado, Skandinavisk noticias S.L. och Scandinavian Building. Lite om företagsnamn med skandinavisk profil bland utlandsskandinaver i Spanien* (Uppsala 2011, Namn och samhälle 26). Här analyseras företagsnamn som på olika sätt riktar sig till nordbor på spanska solkusten, både ur ett strukturellt, kontaktlingvistiskt och funktionellt perspektiv. Även KATHARINA LEIBRING behandlar kommersiella namn i artikeln *From Backmans Blommor to Hair-style by Lena: The use of personal names in the names of small companies in Sweden* (i *Names as language and capital. Proceedings of Names in the Economy III*, Amsterdam, 11–13 June 2009. Red.: Reina Boerriqter & Harm Nijboer, Amsterdam 2012). Förf. utgår från ett material bestående av namn på

mindre företag och undersöker hur personnamn används i denna typ av namn. Leibring diskuterar bl.a. huruvida man, genom att anlägga ett genusperspektiv på materialet, kan utläsa samhälleliga förändringar ur bruket av personnamn i företagsnamn. S.k. mäklarnamn, dvs. namn som skapats för att åstadkomma ett visst intryck, behandlas av STAFFAN NYSTRÖM i artikeln ”*Ljust och rymligt i SoFo*”. Om mäklarnamn och mäklarspråk i Stockholm (i Språkbruk 2012:2). Förf. visar hur namn används i marknadsföringssyfte och i flera fall utnyttjas närmast manipulativt för att förmedla ett intryck som inte alltid överensstämmer med faktiska förhållanden.

Ett visst fokus på arkeologi och namn och, bland de svenska bidragen, på Mälardalskapen kan skönjas i NoB 99. I två artiklar av arkeologerna BJÖRN AMBROSIANI respektive HANS GÖTHBERG behandlas svåra men viktiga frågor om namntypers ålder och användbarhet i bebyggelsehistoriska sammanhang. Ambrosiani argumenterar i *Bortodling* för att bortodling av gravfält i relativt liten grad hindrar oss från att förstå bebyggelseutvecklingen i Mälardalskapen. Han jämför antalet bebyggelser, antalet gravfält från yngre järnålder och antalet »förhistoriska namn» i olika trakter och finner att överensstämmelsen är ganska god på många håll, men sämre ju längre in mot skogsområdena man kommer. I skogstrakterna finns förhistoriska namn, färre än på andra håll men ännu färre gravfält. Då bortodling spelat en obetydlig roll i dessa områden måste, menar Ambrosiani, resultatet tolkas som att förhistoriska namntyper har varit produktiva ända upp i medeltiden. HANS GÖTHBERG föreslår i *Bebyggelseutveckling och bebyggelsestruktur i Uppland under äldre järnålder* att fenomenet äldre namn på yngre bebyggelser snarare ska förklaras som att namnen antingen har varit ursprungliga ägonamn som syftat på större områden eller bebyggelsenamn som syftat på bebyggelseplatsen i en vid rumslig bemärkelse. I båda dessa fall kan namnen ha flyttat med då bebyggelsen har omlokalisats. Landhöjning och bebyggelseutveckling i Uppsalatrakten är vad MATS G. LARSSON och STAFFAN FRIDELL skriver om i *Föret, Föresäng och Forkarby* i samma volym. Geologiska rön om landhöjningen kombineras övertygande med diskussioner om tre lokaler med namnet *Föresäng* och en med namnet *Forkarby* (in villa *fōrikarlaby* 1291) samt det i fornvästnordisk litteratur och genom tre runinskrifter kända »slaget på Fyrisvallarna». Förf. tänker sig att en stor fjärd täckte området runt dagens Uppsala och en stor del av centrala Uppland vid folkvandringstidens början. Denna har antingen haft det primära fjärdnamnet *Fōrir eller ett namn *Fōri motsvarande det neutrala substantivet *före*, i den obelagda men semantiskt rimliga betydelsen 'farled'. Artikeln reder ut ett mytomspunnet komplex av namn i anslutning till historiskt betydelsefulla landskap och platser i det gryende svearikets kärnland.

Språk- och namnförhållanden under den äldre delen av yngre järnålder berörs även av PATRIK LARSSON som i *Om Fervir och tidpunkten för den nor-*

diska rhotacismen. Ett förtydligande och ett tillägg (i NoB 99) förtydligar sin åsikt om åldern för övergången från urgermanskt tonande /z/ till nordiskt /r/. Utifrån bilden att den urnordiska slutljudsskärpningen inte har påverkat /z/, samt utifrån skrivningen *lausR* (urg. *lausaz) på Björketorpstenen från 600-talet och stamnamnet *Feruir* (för förmodat urn. *fervīz) hos Jordanes år 551 slår Larsson fast att rhotacismen bör ha ägt rum så tidigt som under 500-talets mitt.

Studier av enskilda ortnamn som har relevans för synen på äldre nordisk ljudutveckling presenteras också i NoB 99. THORSTEN ANDERSSON diskuterar i *Ösa* (en by i Ås socken, Jämtland), den tolkning av *-vin*-namnet som Valter Jansson (1951) gjort och sett som ett av få fall där både *i*-omljud och *u*-omljud har verkat. *Ösa* skall enligt Andersson utmönstras ur denna diskussion eftersom det inte som Jansson menat har med *ās* 'ås' att göra, utan med *os* 'källsprång, källdrag'. Denna tolkning stämmer med naturförhållandena i *Ösa* och namnet har utvecklats genom helt normalt *i*-omljud. LENNART ELMEVIK återvänder i *Torghatten. Till försvar för en tolkning* till ett ämne som han har behandlat tidigare. *Torghatten*, ett berg på den norska västkusten, kännetecknas av en djup klyfta och det är denna som enligt Elmevik har resulterat i ett namn (av en substantivering av ett adjektiv eller, snarare, en primärbildning) *Torgr m. eller *Torg n. som har betytt just 'klyfta'. Utgångspunkten för Elmeviks resonemang är det norska dialektordet *tor* f. 'forreven klippestrand' vilket ord liksom ett flertal ord i olika germanska fornspråk innehåller en indoeuropeisk rot **der-* 'klyva, riva sönder' m.m. STAFFAN FRIDELL vidareutvecklar i *Rottne* Elof Hellquists åsikt att byarna Norra och Södra Rottne norr om Växjö är uppkallade efter ett äldre namn på Sörabysjön mellan de båda byarna. Sjön i sin tur skulle enligt Hellquist vara uppkallad efter en å *Rotn. Fridell modifierar Hellquists framställning och argumenterar för att sjönamnet som byarna är uppkallade efter är fsv. *Rytnir, en *ia*-avledning till ett ånamn *Rotn. Det relativt vanliga hydronymiska elementet *rotn ser förf. som innehållande den indoeuropeiska roten **kreu-* till vilken verbet fvn. *hrjóta* 'falla, störta' har bildats. Detta ord är, påpekar Fridell, en homonym till ett annat starkt verb med betydelsen 'ryta, vråla' etc. Utifrån naturförhållanden vid de vattendrag vars namn innehåller namnelementet *rotn menar förf., i motsats till vad som ofta hävdats tidigare, att tolkningen *hrjóta* 'falla, störta' är att föredra framför *hrjóta* 'ryta, vråla'. I artikeln *Torslehult* argumenterar samma förf. mot den i SkO 22 framförda åsikten att namnet på den göingska byn *Torslehult* har utvecklats *Torshult* > *Torslehult*, genom inskott av *-(e)*, »eventuellt beroende på association med *-led* 'väggrind'». Istället ser Fridell i namnutvecklingen en meta-tes till lågstilsformen *Torselt*: *Torslet*, senare *Torslelt*. Till denna har bildats en ny högstilsform *Torslehult*.

MAGNUS KÄLLSTRÖM granskar och omvärderar i *Folkstamsbeteckningen*

syddaner på Sædingestenen (DR 217) i NoB 99 en etablerad uppfattning att 'syddaner' avses med Sædingestensens *supr[tana]*. De sista fyra, nu försvunna, skriftecknen bygger på en teckning av Jacob Kornerup från 1859. En granskning av Kornerups teckning tyder emellertid, enligt förf., snarare på att läsningen borde vara *supr[mana]* vilket tolkas som gen. pl. av *suðrmaðr* 'tysk' eller, givet den samlade kontexten, möjligen i stället 'sörmlänning'.

Två hydronymer har behandlats av SVANTE STRANDBERG i två separata artiklar i NoB 99, *Rung* och *Strömaren*. *Rung* som är namnet på en by i Tors-tuna sn, Uppland ser förf. som ett försvunnet namn på den nuvarande Gällbäcken/Kålstabäcken. Efter en genomgång av olika etymologiska möjligheter att tolka namnet *Rung* stannar förf. vid ett urn. *Wrungō f. till ett substantiverat **wrung-* 'vriden' el. dyl. eller ett appellativ **wrung-* 'slinga; krök' el. dyl. Sjönamnet *Strömaren* i Uppland menar samma förf. har sin sakliga grund i den i äldre tid välkända, starka källa som finns i sjöns nordvästra del och som har fått vattnet att strömma.

Historikern OLOF HOLM har disputerat på avhandlingen *Självägandeområdenas egenart. Jämtland och andra områden i Skandinavien med småskaligt jordäggande 900–1500* (Stockholm 2012). En bärande tanke är att gemensamma drag finns bland de områden som medeltiden igenom har undgått omfattande godsbildning. Framför allt pekar förf. på att handel i sådana områden har skapat ett välstånd som har gjort det mindre intressant att samla på sig jord. I avhandlingen integreras arkeologi, geografi, historia, ekonomisk historia och onomastik i en bred men väl sammanhållen analys av självägandeområdenas egenart med utgångspunkt i Västerhus på Frösön. Exempel på namntolkningar där Holm intar en egen ståndpunkt gentemot tidigare forskning är *Västerhus*, där *-hus* ses som en äldre motsvarighet till namn på *-gård* och enligt förf. rätt och slätt betyder 'bebyggelse', samt ortnamn innehållande *hov* och *vi* som för Jämtlands del har att göra med centrala kultplatser med kontinuitet in i kristen tid.

NoB 100 erbjuder en förnämlig översikt över namnforskningens utvecklingslinjer under 100 år. Volymen inleds av SVANTE STRANDBERG som i *Hundra år med Namn och bygd. Tendenser och utvecklingslinjer* redogör för tidsskriftens programförklaring, dess redaktörer, upplägg, medverkande författare och behandlade ämnesområden. I artikeln *Alsta, Alvastra, Ostra* diskuterar THORSTEN ANDERSSON dessa tre ortnamn som alla kan föras till en skandinavisk namngrupp innehållande fvn. *vøzt* f. 'fiskeplats' eller varianter till detta ord. I *Hydronymer i Namn och bygd* visar EVA NYMAN på vilka aspekter av hydronymer man under olika perioder betonat och vilka förklaringsmodeller man i olika sammanhang föredragit. Hon visar även på hur debatten om de gamla vattennamnen förstärkt intresset för suffixbildningar och frågan om primär och sekundär namnbildning. I *Namn och bygd och språkvetenskapen*.

Nedslag genom hundra år belyser LARS-ERIK EDLUND den språkvetenskapliga diskussion som implicit och explicit förts i NoB under 100 år. Han visar hur tidskriften tar avstamp i Wörter und Sachen-traditionen som genom den sakligt inriktade namnforskningen och den etymologiska traditionen kommit att dominera NoB och alltså är rikligt företrädd. Efterhand vinner dock såväl den generativa grammatiken – i någon mån – som de moderna sociologiska perspektiven insteg. Under 90-talet sätts onomastiska grundfrågor under luppen och efterhand kopplas dessa i allt högre grad till den kognitiva lingvistik. Även KRISTINA NEUMÜLLERS bidrag *Teori och Namn och bygd* visar hur teoretiska frågeställningar behandlats i NoB och hur den onomastiska debatten speglats under olika tider. Förf. urskiljer ett antal frågor som under olika tidsperioder livligt diskuterats: relationen mellan namn och appellativ, hur namn kan kategoriseras, relationen mellan namn och fysiska objekt, ämnets relation till andra forskningsfält och det mentala onomastikonet. Precis som Edlund ser Neumüller att den kognitiva lingvistik alltmer blivit ett viktigt ramverk. Ytterligare aspekter på hur det vetenskapliga klimatet och den rådande tidsandan återspeglas i NoB ges av STAFFAN NYSTRÖM i *Recensioner och anmälningar i Namn och bygd – hur, av vad, av vem?* Nyström redogör för och diskuterar recensioner och anmälningar i NoB under 100 år och ger exempel på förhållanden som ändrats och i viss mån återspeglar det vetenskapliga klimatet, såsom vilka ämnen som recenserats, vilka språk som används och fördelningen mellan manliga och kvinnliga recensenter. I *Ortnamn och arkeologi – en stormig affär* finner PER VIKSTRAND att man i takt med att ortnamnforskningen utvecklas till en mer etablerad forskningsgren med egna metoder och teorier alltmer avlägsnat sig från arkeologin till förmån för rent språkliga inriktningar. LENNART ELMÉVIKS bidrag *Ortnamn och lexikon. Ett forskningsfält belyst med exempel ur Namn och bygd* behandlar rekonstruktion av ord ur ortnamn och svårigheten att avgöra om ett namn är en primär eller sekundär namnbildning. Detta problemkomplex blir belyst genom en diskussion av namn som tidigare behandlats i NoB. STAFFAN FRIDELL diskuterar i *Ortnamnsfonetik* de fonetiska förklaringsmodeller som förts fram i NoB. Han visar hur dessa förskjutits över tid och hur man gått från att använda (oftast uråldriga) skillnader i ordbildning till ljudutveckling och sedan analogi som förklaringsmodell vid namnvariation. BERIT SANDNES gör i artikeln *Stedsnavn og språkkontakt i Namn och bygd* en genomgång av publicerade kontaktonomastiska studier. Sandnes lyfter fram och diskuterar studier där kontakt mellan nordisktalande och andra språkgrupper behandlats och visar hur synen på språkbruk, t.ex. översättning, kodväxling och fonetisk anpassning i kontaktsituationer har ändrats. Kontaktonomastik diskuteras även på annat håll än i NoB. ALEXANDRA PETRULEVICH menar i *Ortnamnsån och ortnamnsanpassning – två sidor av samma mynt?* (i Namn på stort och smått) att

avsaknaden av adekvat terminologi medför svårighet att greppa de språkliga processer som sker vid denna typ av språkkontakt och vill istället för termen *ortnamnslån* lansera *ortnamnsreplikation*.

I artikeln *Der nordgermanische Sprachzweig* (i *Altertumskunde – Altertumswissenschaft – Kulturwissenschaft: Erträge und Perspektiven nach 40 Jahren Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Red.: Heinrich Beck, Dieter Geuenich & Heiko Steuer, Berlin–Boston 2012) behandlar THORSTEN ANDERSSON de nordgermanska språken i relation till de väst- och östgermanska. Förf. pekar på att de nordiska språken är ålderdomliga, står urgermanskan särskilt nära, har bevarat indoeuropeiska språkdrag och därför bör betraktas som en särskild nordgermansk språkgren. Runalfabetet, förkristen religion liksom sakrala ortnamn talar för att ursprungliga germanska särdrag är bättre bevarade i Norden än i mer centrala delar av språkområdet. Den indoeuropeiska personnamnsstrukturen, som i andra germanska språk är undanträngd, är i brottstycken bevarad i den nordiska personnamnsskatten. Bidraget utgör en viktig del i förståelsen av de nordiska språkens utveckling, och förf. avslutar sin framställning med att skicka vidare frågan om de språkliga förhållandena öster om Oder till sina europeiska kollegor.

En rad enskilda namn eller namngrupper har under året varit föremål för tolkningar. I *Allbo härad* (i OUÅ 2011) visar THORSTEN ANDERSSON hur man genom att identifiera en ej tidigare känd tingsplats kan ge namnet *Allbo härad* en tillfredsställande topografisk förklaring. I *Visingsö* (i OUÅ 2011) menar samma förf., med referens till Jan Agertz och Natan Lindqvist, att förleden i namnet *Visingsö* sannolikt innehåller ett **vīsin* n. eller ett **Vīsin* med betydelsen 'det av sidlänt sankmark uppfyllda området' och syftande på det smala partiet på norra delen av ön. I *Ulvbygd* – ett tolkningsförslag (i OUÅ 2011) vill LENNART ELMEVIK i titelns namn ytterst se ett vattendragsnamn **Ūls(a)* som bas, dock med ett mellanled som utgjorts av ett försvunnet namn på den »urby» som givit namn åt bygden. Häradnamnet *Kåkind* blir grundligt genomlyst av samma förf. i artikeln *Det västgötska häradnamnet Kåkind* (i OUÅ 2012), där han anser att namnet går tillbaka på ett osammansatt **Kind* betecknande en del av den bygd som senare kom att bli Kåkinds härad. Särskilt intressant är att följa det resonemang som leder fram till att *Kå-* bör hållas samman med ett urnord. **kākar*, fvn. **kākkr*, fsv. **kāker* med förklenande innebörd vilket använts som öknamn på invånarna i någon del av bygden. I artikeln *Tre danska -lösa-namn* (i OUÅ 2012) kommenterar LENNART ELMEVIK de tre danska *-lösa*-namnen *Særløse*, *Sengeløse* och *Grindløse* och lyfter därmed fram frågan om att skilja mellan »äkta» och bristbetecknande *-lösa*-namn. I artikeln *Sya och Normlösa. Två dunkla svenska ortnamn* (i Namn på stort och smått) visar samma förf. hur sockennamnet *Sya* kan föras tillbaka till ett urgerm./urnord. **swihōn* eller **swihōn* 'böjning, krök' och hur förleden i

Normlösa kan innehålla en motsvarighet till fsv. *nörme m. 'insnävning, inbuktning' vilket ger namnet betydelsen 'den krokiga ängen'. I artikeln *Gredelby, Grillby, Grillinge och Grissla. Fyra ortnamn och deras ljudhistoria* (i *Germansk filologi og norske ord. Festskrift til Harald Bjorvand på 70-årsdagen den 30. Juli 2012*. Red.: John Ole Askedal, Tom Schmidt & Rolf Theil, Oslo 2012, Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B. Skrifter 145) visar samma förf. hur dessa fyra ortnamn genom olika ljudhistoriska utvecklingar via avledningar som *grýtil/**grítill* och det synonyma *grítla 'stenröse' o.d. ytterst utgått från appellativet *gryt* m. 'sten'. I EVA NYMANS artikel *De norska ortnamnen Skaun (Skogn) och det svenska Skön* (i *Germansk filologi og norske ord*) visas genom en gedigen genomgång av såväl språkliga som sakliga förhållanden hur *Skaun*-namngruppen liksom det medelpadska *Skön* kan gå tillbaka på adjektivet germ. **skauni-*. Detta adjektiv uppvisar särskilt språkliga betydelser som 'glänsande' och förf. placerar namnet i en större semantisk grupp som består av ortnamn som syftar på ljusa, öppna trakter. Nyman återkommer till denna fråga i *Sjönevad i Halland* (i *Namn på stort och smått*) där förleden i *Sjönevad* föreslås vara ett ånamn (*Skøna), i sin tur bildat till ett bygdenamn (fön. *Skeyn f.), som torde ha betytt 'glänta i skogen, ljusning'. I artikeln *Bynamnet Edvalla i Hållnäs. Ett tolkningsförslag* (i *Kyrka, kultur, historia – en festskrift till Johnny Hagberg*. Red.: Markus Hagberg, Lena Maria Olsson & Sven-Erik Pernler, Skara 2012, Skara stiftshistoriska sällskskaps skriftserie 69) griper sig SVANTE STRANDBERG an namnet *Edvalla* och förklarar hur namnet, trots belägg som *Ewerlum* och *Ewarlæ*, genom bl.a. dissimilation kan gå tillbaka på ett *Edhvædhla med betydelsen 'det grunda vadbara vattnet med ett ed, en väg eller ett övergångsställe'. I *Bergkvara i Kalmar län* (i OUÅ 2011) för STAFFAN FRIDELL en diskussion om hur de två olika bebyggelserna i Småland som båda heter *Bergkvara* förhåller sig till varandra. Att ortnamnen i Värnamo socken ger indikationer på bebyggelsehistoriska samband och på att Värnamo socken tycks ha varit något av en centralbygd under yngre järnålder visar samma förf. i *Några ortnamn i Värnamo socken* (i OUÅ 2011). I artikeln *Några småländska sockennamn* (i OUÅ 2012) diskuterar FRIDELL med utgångspunkt i de småländska sockennamnen *Vembo socken*, *Vissefjärda socken*, *Södra Ljunga socken*, *Söderåkra socken* och *Lönneberga socken* hur sockennamn som innehåller en inbyggarbeteckning bildad till ett äldre sockennamn skall klassificeras. I bidraget *Djura Nöbbele* (i OUÅ 2012) behandlar samma förf. bynamnet *Djura Nöbbele* som han anser går tillbaka på ett *Giurdha Nöbbele innehållande det fsv. mansnamnet *Giordher*, *Giurdher*. Staffan Fridell menar att man i äldre skrivningar av namnet ser spår av den stilistiska variation som inneburit att man under 1500-talet växlat mellan mansnamnets hög- respektive lågstilsform. I artikeln *Hubbestad* (i OUÅ 2012) diskuterar FRIDELL bynamnet *Hubbestad* som han finner vara en sam-

mansättning av fsv. *har 'hå, utvidgning av sjö eller å; avsnörd vik' och det fsv. *byastadher* 'plats för försvunnen by'. ELSA MELIN föreslår i *Namnet Ystad* (i OUÅ 2011) en tolkning där hon räknar med att förleden i namnet innehåller *yzt* (fvn. superlativ) 'längst ut'. Detta förslag är tilltalande, dels finns parallella bildningar, dels har analyser visat att bevis saknas för förekomst av idegranspollen. BÖRJE SVENSSON framför i *Korrö* (i OUÅ 2012) en ny tolkning av namnet som han anser vara ett ursprungligt ånamn med betydelsen 'den porlande'.

I *Långsved eller Dröttjan. Namnkonkurrens mellan yngre bebyggelsenamn* (i OUÅ 2011) diskuterar KRISTINA NEUMÜLLER med utgångspunkt i tre relativt unga bebyggelser hur olika namn använts om en och samma bebyggelse. Särskilt intressant är att förf. visar hur komplex relationen mellan namnkonkurrens och namnbyte kan vara. ÄVEN STAFFAN NYSTRÖM visar i *Solbaset och Solbaddet* (i OUÅ 2011) på hur samma bebyggelse i källorna omtalats med två olika namn. BERIT SANDNES betonar i artikeln *Skånske stedsnavn i nordisk perspektiv* (i OUÅ 2011) vikten av att lyfta blicken från det regionala och sätta in namnen i en större nordisk kontext. Här tjänar namnelementen *stad* och kanske framförallt *-inge* som exempel.

I *Trösälvens namn* (i Karlskoga bergslag 52, 2011) diskuterar SVANTE STRANDBERG olika tolkningar av namnet *Trösälven*. Förf. ser möjligheten att anknyta namnet till ordet *bro* 'vattenränna' som mest rimlig. Sjönamn behandlas av samma förf. i *Kornan, Mälaren och Slänningen. Tre uppländska sjönamn* (i Namn på stort och smått). Kanske särskilt intressant är den diskussion kring namnet *Slänningen* som förf. anknyter till det terrängbetecknande *sladh-* syftande på sluttande terräng eller på någon typ av fördjupning i terrängen. I *Fansjön, Gisen och Lyan. Tre sjönamn i Edsbro socken* (i OUÅ 2012) behandlar STRANDBERG andra uppländska sjönamn. Efter att ha diskuterat flera alternativ håller han för troligt att namnet *Fansjön* antingen hänger samman med fiskbeteckningen *fan(e)* eller ordstammen *fan-* 'tunn skiva; torrt skal' m.m. syftande på växtdelar och namnet *Gisen* med germ. **gi-* 'gapa' och att *Lyan* på ett eller annat sätt återgår på ett **Lydh-* åsyftande växtlighet. I *Sjönamnet Syningen i Uppland* (i Germansk filologi og norske ord) diskuterar STRANDBERG sjönamnet *Syningen* och i anslutning till detta namn även bynamnet *Syninge*. Han ser bakom dessa båda namn en hydronym på **Sauðn-*, att anknyta till ett *sauð-* som är samhörigt med verbet *sjuda*, syftande på rörelser eller ljud i vattnet. I *Sjöar på A* (i Namn på stort och smått) redogör STAFFAN FRIDELL för en pilotstudie där han prövar om ett antal nutida elliptiska sjönamn (t.ex. *Aldern*) bildats utifrån mönster av äldre primära osammansatta avledda sjönamn.

I *Lövånger och andra forntida namn i det västerbottniska kustlandet. Tankar och eftertankar kring ortnamn och förhistoria* (i Namn på stort och smått) diskuterar och omprövar LARS-ERIK EDLUND bakgrunden till ett antal väster-

bottniska kustnamn. Genom en grundlig genomgång av namn som *Lövvånger*, *Kräkånger* och *Täfteå* visar förf. hur namnen bidrar till förståelse av ett områdes förhistoria trots avsaknaden av materiella spår. I *Rangelrumpan, en utjord i Ödeshögs socken i Östergötland* (i OUÅ 2012) behandlar THORSTEN ANDERSSON namnet *Rangelrumpan* som från början tillkommer en skogsslott. Betydelsekomponenter i *rangel* (och därmed sammanhörande ord) är 'lång' och 'smal' och ordet syftar här på dålig skog, sådan som består av långa, smala träd. LENNART DEHLIN belyser i artikeln *Toppnamn i Flen och annorstädes. Från Flenberget till Stora Lappkärrsberget* (i Namn på stort och smått) namn på höjder.

I *Girigbuken och Nattkappan* (i Namn på stort och smått) diskuterar ELIN PIHL en grupp av ägonamn i Almunge och Vaddö socknar. Förf. intresserar sig för de likhetsnamn som finns i ägonamns materialet och hon för dessa namn till olika semantiska grupper. Med utgångspunkt i Staffan Nyströms förklaringsmodell för relationen mellan appellativ och namnelement visar BIRGIT FALCK-KJÄLLQUIST i artikeln *Betydelseutvecklingen av ordet myr i Stångenäs härad i Bohuslän* (i Namn på stort och smått) hur ordet *myr* genomgått en betydelseförskjutning.

Huruvida gudinnor lämnat spår i ortnamn eller ej är föremål för diskussion i LENNART ELMÉVIKS *De gamla gudar leva än – men hur är det med gudinnorna? Något om ortnamn och hednisk kult* (i Kyrka, kultur, historia, se ovan). Förf. sammanfattar den under lång tid förda diskussionen om i vilken utsträckning man kan räkna med förekomst av namn på kvinnliga gudomar i svenska ortnamn och visar bl.a. att namn som *Frölunda* och *Frötuna* som förutsatts innehålla gudinnenamnet *Fröja* istället hänger samman med adj. *frö* 'fruktbar, frodig?'. Om sambandet mellan konamn, jungfru Maria och folkliga växtbeteckningar handlar RITWA HERJULFSDOTTERS artikel *Mariabenämningar i äldre svenska konamn* (i Kyrka, kultur, historia). Förf. diskuterar, utifrån ett folkloristiskt perspektiv, hur folketro återspeglas i namngivning av kor under 1700-talet.

THORSTEN ANDERSSON belyser distriktsbeteckningar knutna till bygdebeteckningar i *Från bygd till distrikt. Till nordisk distriktsterminologi* (i Namn på stort och smått). Genom flera exempel från såväl Sverige som Danmark, Norge och Island visas hur ett allmänt ord för 'bygd' efterhand har övergått till att avse en specifik administrativ enhet, vilket också speglas i ortnamnen. Ordet och namnleden *birk* problematiseras ur rättshistoriskt, rumsligt och etymologiskt perspektiv av OLA SVENSSON i *Dalby birk och rättens platser* (i Locus celebris. Dalby kyrka, kloster och gård. Red.: Stephan Borgehammar & Jes Wienberg, Göteborg–Stockholm 2012). Det visar sig att birken uppvisar ett annat mönster vad gäller rättslig funktion och placering i landskapet än vad som är fallet för andra rättskretsar såsom härader. I artikeln diskuteras också

ordets svårfångade etymologiska utveckling och möjliga samband med begreppet bjärkåarätt liksom ortnamnet *Birca* utreds. I *Bergslagen och annat olagligt* (i Namn på stort och smått) sammanfattar och problematiserar PER-AXEL WIKTORSSON den diskussion som förts kring efterleden i namnet *Bergslagen* och menar att denna led snarast bör sammanhållas med betydelsen 'läge, område'.

I artikeln *Namnets identitetsfunktion i en samisk kontext* (i Uppsala mitt i Sápmi. Rapport från ett symposium arrangerat av Föreningen för samiskrelaterad forskning i Uppsala, Upplandsmuseet 4–5 maj 2011. Red.: Håkan Tunón, Märít Frändén, Carl-Gösta Ojala & May-Britt Öhman, Uppsala 2012, CBM:s skriftserie 55) visar MÄRIT FRÄNDÉN på mönster i efternamnsbyten hos den samiska gruppen i Sverige, något som hon kopplar till sambandet mellan personnamn och identitet. Samma förf. belyser namnens roll som etniska markörer ytterligare i artikeln *Personnamn hos Sveriges tre finsk-ugriska minoriteter – en spegel av gruppernas ställning i samhället* (i *Multiethnica* 34). Det intima sambandet mellan personnamn och identitet är föremål för diskussion även i CHARLOTTE HAGSTRÖMS artikel *Naming me, naming you. Personal names, online signatures and cultural meaning* (i *Names and identities*, se 2.5). Förf. anlägger ett etnografiskt perspektiv och visar på hur vårt sätt att systematisera och kategorisera omgivningen genom namn i allra högsta grad är styrt av kulturella preferenser. Som exempel härpå lyfter Hagström fram den symbolladdade namngivningen i virtuella nätverksspel.

I *Personnamn i inskrifterna på runföremålen från Sigtuna* (i Namn på stort och smått) kommenterar HELMER GUSTAVSON ett 20-tal personnamn som uppträder på runristade föremål funna i arkeologiska utgrävningar i Sigtuna under 1990- och början av 2000-talet. Hälften av de namn som tas upp är sammansatta och hälften är möjliga enledade binamn. Liksom i tidigare studier hittas endast ett mycket litet antal kvinnobinamn. I *Tysken som blev trilsk. Ett runsvenskt namnproblem från Mörkö (Sö 22)* (i Namn på stort och smått) utreder MAGNUS KÄLLSTRÖM ett namnproblem på en runsten i Södermanland och föreslår såväl en ny läsning som en ny tolkning. Namnet som av Erik Brate 1901 utlästes **pupiskr** och tolkades motsvara fsv. *thýdhisker*, fvn. *þýðisk* (folknamnet *tysk*) föreslås nu istället böra utläsas **pr[i]skr** och tolkas motsvara fsv. *bryzsker* (utgångspunkt för senare bildning av *tredsk* och *trilsk*). PER-AXEL WIKTORSSON framför i *Järpås-stenen* (i *Kyrka, kultur, historia*) en ny tolkning av runföljden **kabr** som förf. vill sammanföra med **kæpr** 'käpp, stav'. LENA PETERSON diskuterar fsv. *Ødhbøn* i artikeln *Ødhbøn på villovägar. Om ett sällsynt ord i fornsvenskan och dess öden i den svenska nordistiken (med en utblick mot forndanskan och fornvästnordiskan)* (i Namn på stort och smått). Peterson klargör att det torde röra sig om ett fornsvenskt ord och inte ett kvinnonamn, men väcker också ytterligare frågor kring hur ordet hänger samman

med adjektivet fvn. *auðbænn* och det fda. helgonnamnet *Ødbøn/Ødbynd* och huruvida detta i sin tur möjligen är en dansk variant av det internationellt kända helgonnamnet *Ethbinus*. I *Till tolkningen av personnamnet suan på Vans-tastenen (Sö 254)* (i Namn på stort och smått) ifrågasätter HENRIK WILLIAMS bedömningen att runföljden *suan* skulle vara en felristning och menar att runföljden sannolikt återger namnet *Svan*. Det fornsvenska appellativet *lindorm* är föremål för diskussion i *Lindormen och ljungen* (i OUÅ 2011) av STAFFAN FRIDELL där han anser appellativet *lindorm* vara en efterbildning av tyskans *lintworm*; han kommer i anslutning till detta in på det därmed sammanhängande gotländska mansnamnet *Lingorm*. I *Maisa på samhällets botten – ett par tillägg* (i OUÅ 2011) kompletterar LENNART RYMAN en tidigare utredning av kvinnonamnet *Maisa*. Han diskuterar även ett appellativ *majsa* '(ung) kvinna, flicka' och visar på samband med personnamnet.

I *Något om gatunamnsbytena i Budapest 2011 och deras bakgrund* (i Namn på stort och smått) diskuterar BJÖRN LUNDQVIST gatunamnens betydelse för historieskrivning och kollektiv identitet och lyfter fram problem som uppstår vid maktskifte. Inofficiella namn i stadsmiljö behandlas i två artiklar i samma volym. I *Ortnamnsbildning och ortnamnsbruk hos barn i en stockholmsförort* behandlar LENNART RYMAN egenskapade namn hos barn boende i Hammarbyhöjden. MARIA LÖFDAHL redovisar i *Cappi på KP. Namn i Göteborgsområdet använda av ungdomar* ett material bestående av inofficiella namn använda av ungdomar i Göteborg.

Personnamn av olika slag diskuteras ur olika perspektiv i flera bidrag. I *Personnamnen i 1312 års markgäldslängd från Hållnäs* (i OUÅ 2012) diskuterar ANITA ELDBLAD det medeltida personnamnsskicket utifrån Hållnäslängden, och hon visar hur namnskicket är märkligt stabilt trots kristet inflytande. I festskriften *Namn på stort och smått* är personnamn objekt för flera studier. EVA BRYLLA beskriver i »...*men Rosenknopp, Rosentagg kan ingen gärna kalla sig*». *Från Esaias Tegnér d.y. till dagens efternamnsbildning* hur principerna för nybildning av svenska efternamn har förändrats de senaste 130 åren. LINNEA GUSTAFSSON undersöker i *Cecilia Lind. Ett exempel på dubbelt idollnamn* förekomsten av namn där både för- och efternamnet har en fiktiv förebild. Förf. visar att företeelsen gynnas av att både för- och efternamn är välkända, »lagom» vanliga och förekommande i en tonsatt visa som skapar rytm och upprepning av namnräckan. KRISTINA NEUMÜLLER undersöker motiven för bruket av varierande namnfraser i mantalslängder i *Från Sigge vid bruket till Svine-Sigge. Namnfraser i 1600-talets Sörmland*. Det fall som analyseras är en man som omtalas med flera olika namnfraser i mantalslängderna, varav flera är strukturellt och innehållsmässigt avvikande från normen. Neumüller visar bland annat att personens svärdefinierade och varierande sociala status tycks vara en viktig orsak till variationen. AGNETA SUNDSTRÖM behandlar mo-

dernare binamn i *Grevinnorna Plåt och Plunta och Fullriggaren. Binamn i 1900-talets Sigtuna*. Hon delar in materialet i namnsemantiska kategorier och diskuterar utifrån dessa grupper hur binamn återspeglar den socioekonomiska strukturen i ett samhälle.

Ett föga undersökt område är namn på rockgrupper. PER VIKSTRAND visar i *Solen skiner och Grisen skriker. Namn på svenska rockgrupper 1960–2000* (i Namn på stort och smått) hur musikgruppers namn (och kanske framförallt hur språkval vid namngivningen) återspeglar ideologiska strömningar och hur de olika grupperna under olika tidsperioder genom namnval återknutit till sina musikaliska förebilder. KATHARINA LEIBRING beskriver i samma bok trender bland kattnamn i *Staffan i den svenska kattnamnsskatten*. Här diskuteras bl.a. en ökande frekvens av namn som också är vanliga bland nyfödda barn, förekomsten av ljuden /s/ och /i/, intressanta skillnader mellan namn på hankatter och honkatter, samt namnet *Staffans* förutsättningar som kattnamn. Katten är, ur ett annat perspektiv, föremål för diskussion även hos MATS WAHLBERG i *Kattens betydelse för våra ortnamn*, även den i Namn på stort och smått, där han resonerar kring hur ortnamn som antagits innehålla ordet *katt* skall förstås. Han för särskilt fram att de *inge*-namn som anses innehålla *katt* kan innehålla nedsättande inbyggarteckningar bildade till *katt* och att de yngre namnen på *Katt*- ofta har en allmänt nedsättande innebörd.

Emilia Aldrin   Maria Löfdahl   Ola Svensson

Smärre bidrag

Hund i Mälardalens län

I Namn och bygd 98 (2010) har Thorsten Andersson kommenterat ett uppslag jag fört till torgs rörande det gamla distriktet *hund* i Mälardalen (Brink 2008). Jag hade inte tänkt kommentera hans framställning härom, men eftersom jag har förstått att många i Namn och bygds läsekrets inte är bekanta med min artikel, ser jag mig tvungen till ett genmäle. Thorsten Andersson söker gärna så kallade fasta punkter i en vetenskaplig diskussion, vilket är lovvärt, men i detta fall, när vi rör oss med en uråldrig indelning i en i princip skriftlös period, kanske det är påkallat att vara mera prövande och vara öppen för alternativa möjligheter.

Anderssons referatteknik lämnar också, som kommer att framgå, en hel del övrigt att önska.

För det första: Andersson skriver: »För *hund* tänker sig Brink en betydelse 'people, folk group' > 'settlement district (*bygd*)' (s. 111). Det germanska **hundā-* n. har emellertid inte dessa betydelser utan betyder 'hundra'.» Det är beklagligt att Namn och bygds läsare får en så – milt sagt – hårt redigerad version av vad jag faktiskt skrivit. I ett mera ärligt referat borde det ha framgått att jag vid tvenne tillfällen konstaterar: »The word *hund* [...] is the Pr.-Germ. **hunda-* n. 'hundred'» (s. 110) och »The word Pr.-Germ. **hunda-* had no doubt the meaning 'hundred'» (s. 111). Varför Andersson underlåter att meddela läsarna detta, överlåter jag åt läsekretsen att fundera över.

För det andra: Andersson antyder att jag här framlägger ett nytt tolkningsförslag för inte bara distriktstermen *hund* utan också det till grund liggande ordet *hund*. Något sådant skulle jag aldrig våga mig på. Härtill är mina kunskaper i latin alltför grunda. Istället har jag (som framgår av s. 111 not 61) förlitat mig på två auktoriteter, dels etymologen Elof Hellquist som i sin etymologiska ordbok i artikeln *hundra* skriver om germ. **hundā-*: »Ordet ingår i fsv. **hund*, hundare, härad, el.: stamområde, folkstam (eg.: skara på 100 el. 120 män el. familjer el. snarare: 100 fattat som obestämt antal)» (Hellquist 1948 s. 370), dels latinisten Alf Önnersfors, professor i medeltalinsk filologi i Berlin och Köln, som i en kommentar not i sin översättning av Tacitus *Germania* uttalat sig på följande sätt: »Man har förmodat, att Tacitus åsyftat den bl.a. hos svearna tillämpade territoriella och judiciella *hund-*, *hundare*-indelningen (fornsv. *hund*: eg. 'skara på 100 män el. familjer', vari 100 dock torde böra fattas såsom runt tal, liksom ofta lat. *centum* = hundratalet, stort antal; sedan: stamområde, folkstam). I Tacitus uppgift om 'hundramännens' infanteriavdelningar synes ligga en antydning om att numerären ej längre fixerades till siffran 100.» (Önnersfors 1969 s. 112.) Anderssons referat är således inte bara beklagligt, utan direkt missvisande.

Det var förstås mot bakgrund av sådana utsagor, av Hellquist och Önnersfors, som jag vågade mig på att framkasta en alternativ hypotes till *hund*-distriktet i Mälardalen, nämligen att, om inte *hund* här avsåg en numerär, 100 (av något slag), man kanske kunde följa dessa auktoriteter och pröva en mera allmän betydelse 'skara av människor med obestämt antal' (som Hellquist antyder), och att detta kunde återspegla en bety-

delse 'stamområde, folkstam', som är Önerfors formulering. Om detta träffar rätt, kan jag naturligtvis inte veta, men i en vetenskaplig diskussion om något så undflyende som vår uråldriga *hund*-indelning, menar jag att ett sådant uppslag måste få framföras.

Ett sådant alternativ till att förstå bakgrunden till detta *hund* går tillbaka på en mångårig diskussion om Mälardalens äldre bebyggelse och administrativa indelning, som jag haft med en auktoritet inom forskningsfältet, och som också Thorsten Andersson åberopar som auktoritet i sammanhanget, nämligen vår främste kännare av Upplands medeltida bebyggelsehistoria, FD Sigurd Rahmqvist. Det var faktiskt Rahmqvist som först, i våra interna diskussioner, kom med uppslaget att *hund* måhända hade en annan bakgrund än en direkt föregångare till hundaret, nämligen avseende en »bygd». Det är inte bara jag och Sigurd Rahmqvist som är konfunderade över sambandet mellan hund och hundare, det är mig bekant att även andra forskare har tänkt i liknande (heretiska) banor.

Thorsten Andersson är dock fast i sin övertygelse att situationen är klarlagd nu och för framtiden. Jag vill gärna tillstå att denna modell för att förstå den äldre administrativa indelningen i Mellansverige, som Andersson lagt fram i flera sammanhang, och som till stora delar går tillbaka på forskningsinsatser av äldre forskare som Sven Tunberg, Gerhard Hafström och framförallt Erland Hjärne, är den som idag förefaller att vara den mest plausibla, av vad vi vet idag. Men i en vetenskaplig diskussion menar jag att man måste vara öppen för alternativa förslag och idéer, och pröva dessa förutsättningslöst. En vital och framåtsyftande forskning gagnas inte av illasinnade påhopp på kolleger och tidigare doktorander med påståenden om att ett framfört förslag är »förfelat» och av att basunera ut att »[d]et är beklagligt att ett sådant etymologiförslag [som då alltså inte är mitt eget, utan bygger på andra auktoriteter] sprids i en internationell publikation», och av att bygga på en – trösterikt nog inom vetenskapen – sällan använd selektiv citeringsteknik, vars syfte helt klart är att lägga locket på en diskussion. Som tur är, är detta en tämligen sällsynt avart inom forskning. Det är min uppfattning att forskningen om äldre administrativ indelning i Norden även i framtiden är betjänt av nya idéer och uppslag.

Litteratur

- Andersson, Thorsten, 2010: Hund och hundare i Mälardalens län. I: NoB 98. S. 143–144.
- Brink, Stefan, 2008: People and *land* in early Scandinavia. I: Franks, Northmen, and Slavs. Identities and state formation in early medieval Europe. Ed. by Ildar H. Garipzanov, Patrick J. Geary & Przemysław Urbańczyk. Turnhout. (Cursor mundi 5.) S. 87–112.
- Hellquist, Elof, 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl. Lund.
- Önerfors, Alf, 1969. Cornelius Tacitus Germania. 3 uppl. Stockholm.

Stefan Brink

Distriktsbeteckningen *hund* än en gång

Under »smärre bidrag» i denna årgång av NoB svarar en medförfattare, Stefan Brink, på ett tidigare inlägg av mig (Andersson 2010). Jag sätter värde på hans svar. Det bör kunna leda till viss precisering och förhoppningsvis föra diskussionen om distriktsbeteckningen *hund* ytterligare ett litet steg framåt. Vårt meningsutbyte utgår från en passus i Brinks uppsats *People and land in early Scandinavia* (2008), ett av hans många viktiga bidrag till belysning av gammal nordisk samhällsorganisation. Brink föreslår där för *hund* en betydelse 'people, folk group' med övergång till 'settlement district (*bygd*)' (s. 111). *Hund* skulle därmed vara att hänföra till den grupp distriktsbeteckningar som återgår på bygdebeteckningar (se härtill Andersson 2012).

Distriktstermen *hund* är till ursprunget identisk med det gamla ordet för 'hundra', germ. **hunda-* n. Därom är alla ense, också Brink (2008 s. 110 f.) och jag (Andersson 2010). Detta kan betraktas som en fast punkt i diskussionen. Såsom Brink av gammalt väl känner till, söker jag gärna efter sådana hållpunkter som operationsbas. De gör det möjligt att skilja på vad som kan anses vara säkert och vad som är mera hypotetiskt.

Enligt en gammal uppfattning, som Brink anknyter till, skulle *hund* också ha kunnat avse ett obestämt stort antal, med en allmän betydelse 'mängd', 'skara', men denna uppfattning (ty. *Mengen-* eller *Haufentheorie*) får i dag betraktas som övergiven (Andersson 1979 s. 112, 2000 s. 236). Numera tas räkneordet på allvar, i betydelsen '100' (decimalt) eller '120' (duodecimalt), och detta förknippas allmänt med manskap, 'hundra man' (ty. *Mannschaftstheorie*; Andersson 2000 s. 237). Antalet hundra har spelat en central roll i det gamla germanska samhällets organisation (Andersson 1999).

I distriktsbeteckningen *hund* liksom i det utvidgade *hundare* får vi alltså utgå från betydelsen 'hundra (eller ungefär hundra) man'. Det är *hund* i den betydelsen som vi har att räkna med i de tre uppländska folklandsnamnen, *Attundaland*, *Fjädrundaland* och *Tiundaland*, och i hundaressnamn som fsv. *Norund* i Uppland och *Oppund* i Södermanland (SOL s. 134 ff.).

En administrativ indelning i *hund*-distrikt måste ha införts av en överhet, men *hund* som distriktsterm har rimligen en förhistoria, och det är väl en sådan som Brink är på jakt efter. Här lämnar vi nu de fasta punkterna och får försöka treva oss fram till någon tänkbar förklaring. Jag har framfört tanken att *hund*, innan det togs i bruk som distrikts-term, kan ha använts av stormän som organiserat sitt folk i »hundragrupperingar», varvid vi kommer nära begreppet *bygd*. En överhet får sedan antas ha knutit an till detta bruk och därmed etablerat *hund* som term för ett administrativt distrikt. (Andersson 1979 s. 119 f., 1982 s. 56, 2000 s. 237, 2014, under utg.; jfr Hjärke 1979 s. 273, Strauch 2001 s. 180, Arrhenius 2004 s. 218 ff.)

Det är spännande frågor vi här kommer in på, och från språkligt håll kan vi knappast komma längre än till förmodanden. Det yttersta upphovet till svearnas indelning i *hund*-distrikt, senare *hundare*-distrikt, kommer förmodligen också i framtiden att intressera forskningen, och jag är helt ense med Brink om att den forskningen »är betjänt av nya idéer och uppslag». Torun Zachrisson (2013 s. 173) snuddar vid problemet, och jag kan gott föreställa mig att Brink med sin breda kännedom om det förhistoriska Norden kan bidra med viktiga synpunkter.

Litteratur

Andersson, Thorsten, 1979: Die schwedischen Bezirksbezeichnungen *hund* und *hundare*. Ein Beitrag zur Diskussion einer germanischen Wortfamilie. I: Frühmittelalterliche Studien 13. S. 88–124.

- 1982: Hund, hundare och härad från språklig synpunkt. I: Bebyggelsehistorisk tidskrift 4. S. 52–66.
- 1999: *Hundare* och det germanska hundratalet. I: NoB 87. S. 5–12.
- 2000: Hundare. I: RGA 15. S. 233–238.
- 2010: Hund och hundare i Mälardalsregionen. I: NoB 98. S. 143 f.
- 2012: Från bygd till distrikt. Till nordisk distriktsterminologi. I: Namn på stort och smått. Vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012. Red. av Katharina Leibring (huvudred.), Leif Nilsson, Annette C. Torensjö & Mats Wahlberg. Uppsala. (Skrifter utg. av Institutet för språk och folkminnen. Namnarkivet i Uppsala. Ser. B 12.) S. 17–24.
- 2014: Nordiska distriktsbeteckningar i gammal tid. I: NoB 102 (under utg.).
- under utg.: Tuna. I: Atlas över svensk folkkultur 3. Dialekter och ortnamn. Utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur och Svenska litteratursällskapet i Finland. Huvudred.: Lars-Erik Edlund. Uppsala.
- Arrhenius, Birgit, 2004: Det forntida Sveariket – en myt eller en arkeologisk realitet. I: Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien. Årsbok. S. 203–227.
- Brink, Stefan, 2008: People and *land* in early Scandinavia. I: Franks, Northmen, and Slavs. Identities and state formation in early medieval Europe. Ed. by Ildar H. Garipzanov, Patrick J. Geary & Przemysław Urbańczyk. Turnhout. (Cursor mundi 5.) S. 87–112.
- Hjärne, Erland, 1979: Land och ledung. Ur Erland Hjärnes historiska författarskap utg. av Gösta Åqvist. 1. Stockholm. (Skrifter utg. av Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Ser. 1. Rättshistoriskt bibliotek 31.)
- Strauch, D., 2001: Ledung. I: RGA 18. S. 180–191.
- Zachrisson, Torun, 2013: Gamla Uppsala på nytt. I: Gamla Uppsala i ny belysning. Red. av Olof Sundqvist & Per Vikstrand under medverkan av John Ljungkvist. Gävle. (Religionsvetenskapliga studier från Gävle 9.) S. 161–204.

Thorsten Andersson

Möjbrostenens inskrift och rytARBILD

För 35 år sedan publicerade jag (Elmevik 1978) en längre uppsats om den mycket omdiskuterade urnordiska inskriften på Möjbrostenen från Hagby socken i Uppland. Läsningen av inskriften, som är vänsterlöpande, har sedan länge betraktats som definitiv: **frawaradar | anahahaislagina | r.**

I runföljden **frawaradar** ville jag i likhet med det stora flertalet av dem som yttrat sig om inskriften se ett mansnamn motsvarande ett fornvästnordiskt **Fraráðr* 'den snarrådige', även om jag noterade ett förslag av Erik Noreen (1945 s. 149) att det snarare rör sig om ett namn som skulle ha sin motsvarighet i fvn. **Freyráðr* < **Frauja-* (jfr nedan). Återstoden av inskriften var, menade jag, avsedd att läsas som **ainahaha is laikinar**. Jag kommenterar här kort denna min uppfattning.

För att förklara **ana** för **aina** hänvisade jag till den av Erik Noreen (a.a. s. 147 ff.) framställda tesen att en runa i en urnordisk inskrift inte bara kunnat delvis utan också helt inskrivas i en annan runa för att bilda en binderuna. Noreen ger enligt min mening flera övertygande exempel härpå, och jag har hänvisat till att åtminstone tre runologer, Carl Marstrander, Harry Andersen och Ingrid Sanness Johnsen, före mig hade deklarerat att de finner hans tes rimlig. Den sistnämnda har också uttalat, och häri instämmer jag, att tesens bärkraft borde prövas också på ett flertal fall i vikingatida runinskrifter. I det aktuella fallet kan i-runan betraktas som inskriven i **a-** eller **n-**runan, snarast i den förra, eftersom i-runan finns på plats framför **n** i **laikinar**. Jag ser i **ainahaha** den urnordiska motsvarigheten till fvn. **einhávi* (< urnord. **ainahahæ* < **-hauhæ*) som jag återger med 'den förnämste (eg. den högste) av alla', detta med stöd av ett flertal exempel på fvn. *ein-* med betydelsen 'framför andra, utan motstycke' o.d. (se f.ö. utförligare om detta *ein-* Elmevik 1982).

Jag har alltså räknat med att diftongen *au* i urnordisk tid övergått till *ā* (och inte till *ō*) framför *h*. Jag anslöt mig därvid till Carl Marstrander (1926), som gett enligt min uppfattning övertygande skäl för att denna utveckling ägt rum, parallellt med den av *ai* > *ā* i samma ställning. De fall som kan tyckas tala emot denna regel kan ges särförklaringar. Framför allt menar jag mig ha kunnat göra sannolikt att öppningen av *au*-diftongens senare komponent, förutsättningen för kontraktionen till *ā*, inte ägt rum om i en följande stavelse stått ett *u*. Därvid har jag hänvisat till det från flera germanska fornspråk kända förhållandet att övergång *u* > *o* hindrats eller försvårats av ett *u* i följande stavelse – liksom av ett *i* eller *ī* i samma position. Viktigt i sammanhanget är Marstrandens påpekande att när urnord. *auh* i ett senare skede via *quh* motsvaras av *ō* (< *ōh*), detta skett samtidigt eller ungefär samtidigt med utvecklingen *æih* (< *aiǝ*) > *ē*: **staiǝ* (pret. sing. av *stiga*) > **stæih* > *sté*, **lauǝ* (pret. sing. av *ljúga*) > **lquh* > *ló*.

Min uppfattning om vilken huvudregeln för utvecklingen av urnord. *au* framför *h* varit har jag hävdad och ytterligare underbyggt i senare arbeten (1980, 1994, 2000). Jag hänvisar till mina utredningar gällande fvn. *hár* 'hög', urnord. **hauhar*, och fvn. *lá* f. 'vattnet där det sköljer upp mot stranden, bryts mot land' med motsvarigheter med skiftande betydelser över hela det nordiska språkområdet. Adjektivet *hár* låter sig enklast förklaras genom att med åberopande av den ovan nämnda regeln utgå från att *auh* via *aoh* utvecklats till *āh* > *ā* i alla kasus i paradigmet som i urnordisk tid inte innehöll ett *u*. Fvn. *lá* har jag härlett ur ett urnordiskt **lauhō* med grundbetydelsen 'ljusning, glans' (åtminstone på nordiskt område huvudsakligen åsyftande glänsande vatten) och betraktat som etymologiskt identiskt med det fornnordiska **lō* f. som ingår i ett flertal nordiska ortnamn och för vilket man vanligen ansatt betydelsen 'låg liggande, av och till vattentäckt äng', 'ängsmark vid vatten' o.d. Formerna *lá* och **ló* har jag förklarar

som resultatet av olika utjämningar inom paradigmet *lauhō (med *-ō > -u* redan i tidig urnordiska). – Till Marstrander har sedan jag skrivit min uppsats om Mjöbroinskriften även Ottar Grønvik (1987 s. 112 f.) anslutit sig i fråga om utvecklingen av urnordiskt *au* framför *h*, dock utan att nämna mina inlägg i diskussionen.

Jag vågar påstå att det inte finns ett enda exempel som, om man beaktar de ovan nämnda undantagsfallen, motsäger den av Marstrander uppställda regeln.

Utgångspunkten för min uppfattning att ristaren med **islaginar** inte avsett läsningen **is slaginar** utan **is laikin**, med *i*-runan inskriven i *a*-runan, är *g*-runans oväntade form: den är betydligt lägre än övriga runor i inskriften och når inte upp till normalhöjd, något som tycks vara unikt för Mjöbrostenen. Jag har utförligt utvecklat tanken att ristaren inte planerat att hugga en *g*-runa utan en *k*-runa.¹ Som betydelse för **laikin** (fvn. *leikinn*) har jag föreslagit antingen 'försåtligt dräpt (eller: bragt om livet genom trolldom)' eller 'stridsglad'.

Tiden för tillkomsten av Mjöbrostenens inskrift och ryttaerbild har jag genom en kombination av runografiska och språkliga skäl velat sätta till förra hälften av 500-talet. Att på konsthistoriska grunder närmare hänföra ryttaerbilden till en viss tidsperiod tycks vara en högst vanskelig uppgift. Jag vill dock nämna att med min datering på andra grunder överensstämmer Wilhelm Holmqvists (1952 s. 250 ff.) uppfattning att bilden snarast pekar mot den inbrytande Vendelkulturen, dvs. frammot mitten av 500-talet.

Staffan Fridell (2008 s. 53 ff.) har förutsatt att Mjöbroinskriften är att datera till 400-talet, läst den som **frawaradar ana hahai slaginar** och tolkat den som 'Fråråd på Hå (är) dödad' eller 'Fråråd (är) dödad vid Hå'. Med *Hå*, innehållande ordet *hå* 'vik' o.d., skulle avses ett »nu försvunnet namn på en bebyggelse i Mälardalen, som antingen var Fråråds hemort eller där han dödades» (s. 55). Alternativet **is slaginar** bedömer han (a.st.), med hänvisning till författare som uttalat sig i frågan, som »mindre sannolikt» av i första hand dessa två skäl: den väntade ordföljden vid den aktuella tiden skulle ha varit **slaginar is**, varvid jämförelse anställs med **haitinar was** på Kallebystenen i Bohuslän, enligt Krause 1971 s. 151 att datera till »um 400», och **faikin** **ist** på Vettelandstenen i Rogaland i Norge, enligt Krause a.a. s. 172 från »Mitte d. 4. Jh.s»), och den finita verbformen *ist* och inte *is*, även här med hänvisning till formen på Vettelandstenen. Materialet är dock alltför knäppt för att några egentliga slutsatser skall kunna dras med avseende på formen *is* och denna forms ställning i satsen på Mjöbrostenen, särskilt om denna som jag menar kan vara åtminstone hundra yngre än de båda av Fridell nämnda inskrifterna. Ingenting motsäger såvitt jag förstår ett antagande att *is* funnits eller t.o.m. varit den gängse formen under förra hälften av 500-talet, liksom att ordföljden **is laikin** varit fullt gångbar vid denna tid. Till jämförelse kan nämnas att Hans Frede Nielsen (2000 s. 171) i fråga om ordningsföljden mellan verb (V) och objekt (O) i urnordiska runinskrifter uttalar at »we may conclude that OV and VO constructions competed during the fifth century».

Vad Fridells tolkning av Mjöbroinskriften beträffar är det ingalunda problemfritt att i **hahai** se dativ singularis av en maskulin *a*-stam. En säker parallell till denna ålderdomliga dativändelse saknas i runmaterialet (se Krause a.a. s. 156). Redan den norska Tunestenen, sannolikt från omkring år 400, har *ē* (**woduride**). Att det skulle röra sig om en medvetet arkaisk form är en tanke som har förts till togs (se bl.a. Nielsen a.a. s. 86:

¹ Jag tillfogar nu att det i detta sammanhang ter sig naturligt att erinra om ett likartat fall, **hlaii-wido** för väntat **hlaiwido** på den norska Kjølevikstenen, daterad till mitten av 400-talet (Krause 1971 s. 34, 152). Enligt Krause (a.a. s. 34) är detta **hlaii-wido** »offenbar so zu erklären, daß der Steinmetz zunächst im zweiten Buchstaben statt [...] / ein [...] *a* gehauen hatte und sodann, als er seinen Fehler bemerkte, die erste Rune *h-* durch die Beifügung eines schrägen Zweiges zu der [...] erwähnten Binderune umgestaltete, ohne das irrtümliche *a* streichen zu können».

»-ai being a conservative variant spelling overtaken by the monophthongization process») men som knappast kan sägas bära sannolikhetens prägel.

Jag hävdar att den tolkning av inskriften på Möjbrostenen som jag presenterade 1978 fortfarande förtjänar beaktande. Dock vill jag här kortfattat, för eventuell fortsatt diskussion av inskriften, nämna en visserligen djärv men kanske trots allt möjlig alternativ tydning av **anahaha**. Sven B. F. Jansson (1952 s. 127) säger om de båda djuren nedtill på stenen att det är »frestande» att i dem »se slagfältets berömda ulvar *Gere* och *Freke*». Härav följer som något av en självklarhet att han tänkt sig att ryttaerbilden kan föreställa guden Oden på hästen Sleipner – detta trots att hästen inte är försedd med åtta ben. Det ligger i så fall nära till hands att förklara **anahaha**, läst som **ainahaha**, fvn. *ainhávi*, som 'den högste av alla (gudarna)'. Jfr Odensnamnen fvn. *Hár* och *Hávi*. Då får **frawaradar**, fvn. *Fráráðr* 'den snarrådige' uppfattas som ett i övrigt obelagt Odensnamn och **laikinar**, fvn. *leikinn* som 'stridsglad, som gärna (och med framgång) ger sig in i strid'. Vederbörlig uppmärksamhet bör ägnas åt vilket vapen rytturen har i sin högra hand. Det kan röra sig om Odens spjut Gungner. Holmqvist (a.a. s. 243) har med stöd av kontinentala paralleller, där ett spjut »endast till en mindre del blivit utfört i reliefen, medan resten helt enkelt målats», framhållit att det inte kan uteslutas att det rör sig om ett kastspjut »trots det att linjen definitivt slutar vid handen». Diskussionen kan fördjupas, men jag stannar här.

Litteratur

- Elmevik, Lennart, 1978: Inskriften på Möjbrostenen. Några tankar om läsningen och tydningen. I: SaoS. S. 65–92.
- 1980: Utvecklingen av urg. *au* framför *h* i nordiska språk. I: Festskrift till Carl-Eric Thors 8.6.1980. Helsingfors. (SNF 62.) S. 72–88.
- 1982: Fisl. einherjar 'krigare i Valhall' och några andra fornord. sammansättningar med ein-. I: SaoS. S. 75–84.
- 1994: En nordisk etymologi i finsk och baltisk belysning. I: Sagnaping helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum 10. april 1994. Fyrri hluti. Ritnefnd: Gísli Sigurðsson, Guðrún Kvaran & Sigurgeir Steingrímsson. Reykjavík. S. 159–165.
- 2000: Till diskussionen om den urgerm. *au*-diftongens utveckling på nordiskt område, särskilt i förbindelsen *auh*. I: Studier i svensk språkhistoria 5. Förhandlingar vid femte sammankomsten för svenska språkets historia. Umeå 20–22 november 1997. Utg. av Lars-Erik Edlund. Umeå. (Nordsvenska 11.) S. 163–174.
- Fridell, Staffan, 2008: *Hå, Håtuna* och **anahahi**. I: NoB 96. S. 47–59.
- Grønvik, Ottar, 1987: Fra Ågedal til Setre. Sentrale runeinnskrifter fra det 6. århundre. Oslo–Bergen–Stavanger–Tromsø.
- Holmqvist, Wilhelm, 1952: Rytturen från Möjbro. I: Fornvännen 47. S. 241–262.
- Jansson, Sven B. F., 1952: Möjbrostenens ristning. I: Fornvännen 47. S. 124–127.
- Krause, Wolfgang, 1971: Die Sprache der urnordischen Runeninnschriften. Heidelberg. (Germanische Bibliothek. 3. Reihe. Untersuchungen und Einzeldarstellungen.)
- Marstrander, Carl J. S., 1926: Klodvignavnet og den germanske dissimulationslov. Oslo. (Avhandlingar utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. 2. Historisk-filosofisk klasse 1925:1.)
- Nielsen, Hans Frede, 2000: The Early Runic language of Scandinavia. Studies in Germanic dialect geography. Heidelberg. (Indogermanische Bibliothek. Reihe 1.)
- Noreen, Erik, 1945: Några urnordiska inskrifter. I: ANF 60. S. 145–150.

Fsv. *Skædhvi*

I Mälardalsområdet finns sex ortnamn som återgår på fsv. *Skædhvi*, tre i Södermanland (ett *Skedevi* och två *Skëve*), två uppländska (*Skedevi* och *Skëve*) och ett i Västmanland (*Skedviby*). Samma ursprung har utanför detta område sockennamnet *Skedevi* i norra Östergötland, två närkiska *Skëve* (det ena sedan 1600-talet *Skèvesund*) och det dalska *Stora Skedvi* samt det på tre håll i Västergötland uppträdande *Skövde*. Otvetydigt har man här att göra med sekundär namngivning, dvs. namnen i fråga innehåller ett appellativ fsv. **skædhvi*, vilket med all sannolikhet är sammansatt med *vi* 'helig plats, kultplats'. Grundligast har namngruppen behandlats av Per Vikstrand (2001 s. 346 ff.).

Beträffande namnens ljudhistoria sådan den kan utläsas av äldre skriftformer konstaterar Vikstrand bl.a. att i de fall en ortografisk variant *e* till *æ* förekommer, den i de flesta fallen återfinns i urkunder som inte gör åtskillnad mellan dessa vokaler. Uttalsformen är oftast *fævð*, *fævð* o.d., som återspeglar förlängning av *æ* sedan »efterledens *vi* förkortats och *-dh-* bortfallit» (s. 347).

Vad angår förleden i **skædhvi* konstaterar Vikstrand (s. 347) utan någon reservation att den skall sammanhållas med verbet »urg. **skaiðan* 'skilja, klyva', got. *skaidan*, feng. *scēadan* 'skilja' o.s.v.». Han redogör med denna utgångspunkt för sex olika förslag som framställts till förklaring av **skædh-*, men i ett senare avsnitt (s. 359) nämner han också två – ett av dem av Jöran Sahlgren, till vilket jag återkommer nedan – enligt vilka *æ* i *Skædhvi* avspeglar ett *i*-omljud *a*. Hans slutsats blir att två av de förstnämnda sex förklaringarna »framstår som mer attraktiva» (s. 361). Enligt den ena, med Elias Wessén som upphovsman, skall **skædh-* sammanhållas med *skede* i *Staffansskede*, som är benämningen på »en uråldrig hästkapplöpings- och hingsthetsningstradition med sakrala och rituella förtecken, kanske ett återkommande inslag i en kalendarisk festtradition vid sommarens slut» (s. 361); jfr fvn. *skeið* n. 'kappridningsbana; hingsthetsning' m.m. Den andra, lämnad av Harry Ståhl, innebär att **skædh-* innehåller en fornspråklig motsvarighet till sv. dial. *sked* f. 'kluvet trästycke, plank' och förutsätter att åtminstone vissa av de med *vi* betecknade kultplatserna kunnat vara inhägnade eller bestått av en konstruktion av bräder eller kluvna stockar.

När det gäller utvecklingen **Skaiðvi* > **Skæiðvi* > *Skædhvi* överväger Vikstrand först om den skulle kunna tillskrivas ordlängdsbalans men finner det mindre sannolikt att denna företeelse kan åberopas när det som i det aktuella fallet rör sig om ett tvåstavigt namn – och, borde ha tillagts, genomgående i det inte ringa antalet fall det här gäller. I stället tänker han sig att förklaringen är »tidig monoftongering av *æi* till *æ* framför konsonantgrupp», typen **hæimta* > fsv. *hæmta*. Han hänvisar till att diftongen *æi* i det aktuella fallet följs av *-ðv-*, »en artikulatoriskt tungrodd konsonantgrupp, som kunnat leda till förkortning av diftongen till ett kort *ä*-ljud» (s. 353). Det låter sig sägas, men man måste fråga sig om *-ðv-* blivit en mindre tungrodd ljudförbindelse framför *æ* än framför *æi*. Vad man fonetiskt kan säga om förbindelsen *-ðv-* är att *ð* sannolikt tidigt varit hotat av bortfall; jfr (se ovan) att uttalsformen av namnet oftast saknar *d* och att i *Skövde* *ðv* utbytts mot *vð* > *vd*, sannolikt för att motverka bortfallstendensen. Jfr det norska gårdnamnet *Rovde* < **Røðvin* (se Jansson 1951 s. 206 med not 5) och att ordet fvn. *vøðvi* 'muskel' i norska dialekter bl.a. uppträder i formen *vovde* (Torp 1919 s. 871). Och återigen: är det verkligen rimligt att tänka sig att utvecklingen *æi* > *æ* skulle ha försiggått i samtliga det dryga tiotalet namn som ingår i gruppen på det sätt som Vikstrand menar har skett?

I en tidigare skrift (Elmevik 2009) har jag i anslutning till Jöran Sahlgren (1912–35

s. 91 f.) räknat med förekomsten av en urgermansk ordstam **skap-* 'välla fram' o.d. på nordiskt område. En bildning till denna stam vill jag se dels i ett gammalt namn, urnord. **Skapō* > **Skaðō*, på Letälven, som mynnar i sjön Skagern (fsv. *Skadhur*) på gränsen mellan Västergötland, Värmland och Närke – *Skapur* har jag förklarat som bildat till **Skaðō* –, dels i ett ord för 'källa' utgörande förra leden i ett antal norska och svenska *-vin*-namn, i Norge fno. *Skøðin* < **Skøðvin* (med nutida former som *Skøyen*, *Skodje*, *Skul*, *Skåden*) och i Sverige det västgötska *Skene*, två bohuslänska *Skådene* och två värmländska *Skane*. Sahlgren (a.a. s. 92) menade att ortnamnet fno. »*Skøðvin*, *Skøðvin*» betyder 'betesmarken vid källan eller vid älven' och de »talrika [svenska] ortnamnen *Skedvi* o. d. [...] 'offerstället vid källan eller floden *Skað'* eller också helt enkelt 'offerkällan, offerfloden'» (s. 92). Han antar att det här »snarast [rör sig om] en äkta sammansättning med en *u-* eller *i-*stam **Skað-*, vilket antagande ju löser de formella svårigheterna» (s. 92).

Jag tänker mig för min del att det på nordiskt område funnits dels ett västligt till urgerm. **skap-* 'välla fram' bildat urnordiskt **skaða-* < **skapa-* 'källa', dels ett i huvudsak östligt orienterat till samma stam bildat **skaðia-* eller **skaðiō*, och att appellativet fsv. **skædhvi* betyder 'kultplats med offerkälla'. Från saklig synpunkt kan rimligen inte riktas någon invändning mot en sådan tolkning av fsv. *Skædhvi*. Att källor spelat en stor roll i hednisk kult torde vara en allmänt vedertagen uppfattning.

Slutligen vill jag nämna att det enligt min mening finns skäl att överväga om inte samma förled som i fsv. *Skædhvi* återfinns i de båda *-harg*-namnen och sockennamnen *Skederid* i Uppland och *Skerike* i Västmanland, vilka antas innehålla ett appellativ fsv. **skæðhargher* (*-hærghe*) med en betydelse som i SOL (s. 277, 278) betecknas som oklar.

Litteratur

- Elmevik, Lennart, 2009: Sjönamnet *Skagern* och en norsk och svensk *-vin*-namnsgrupp. I: OUÅ. S. 11–18.
- Jansson, Valter, 1951: Nordiska vin-namn. En ortnamnstyp och dess historia. Uppsala–København. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 24. Studier till en svensk ortnamnsatlas 8.)
- Sahlgren, Jöran, 1912–35: Skagershults sockens naturnamn. Vatten och vattendrag. Stockholm. (SvLm B 32.)
- Torp, Alf, 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.
- Vikstrand, Per, 2001: Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalsregionen. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 77. Studier till en svensk ortnamnsatlas 17.)

Lennart Elmevik

Svedvi och Nedervi

Det f.d. sockennamnet *Svedvi* i Snevringe hd, Västmanland, skrevs enligt beläggsamlingar hos Sahlgren 1923 s. 123 f. och Vikstrand 2001 s. 322 i 1300-talsdokument i original på följande sätt: (ii) *swædhwī sookn* 1352, (j) *svedhwī sokn*, (j) *svedhwī* (2 ggr) 1371, (i) *Swædwi*, (i) *Swedwi*, (i) *Swedui* 1399. Ortsuttalet av namnet är *svèdvi*.

Jöran Sahlgren (a.a. s. 124) tänkte sig att det rör sig om en sammansättning av fsv. *svīdh* f. och n. 'svedja, svedjeland, genom svedjande uppröjd plats i skog' och fsv. **vidhi* n. 'skog' och att namnet därmed vore att tolka som 'skogen med svedjelandet'.

Mot Sahlgrens tolkning av *Svedvi* har Per Vikstrand (a.a. s. 322) riktat i huvudsak två invändningar. Den ena, som är ljudhistoriskt tungt vägande, är att man om förleden utgörs av fsv. *svīdh* 'svedja, svedjeland' inte skulle vänta sig »skrivningar med *æ* och *e* så tidigt och konsekvent som beläggen ger vid handen». Den andra, som också förtjänar fullt beaktande, gäller namnet insatt i ett bebyggelsehistoriskt sammanhang. Vikstrand, som antar att namnet ursprungligen avsett en bebyggelse som svarat mot nuvarande Prästgården, menar med hänvisning till det centrala läget och fornlämningsmiljön att det troligen rör sig om »en järnåldersbebyggelse av mycket hög ålder, för vilken man väntar sig ett gammalt namn». Han konstaterar att fsv. *svīdh* och härmed samhöriga bildningar visserligen »ingår [...] i en lång rad yngre namn som *Sveden*, *Svedja* och *Svedje* men däremot inte i ålderdomliga bebyggelsenamn, åtminstone inte i undersökningsområdet», som är Mälardalskapen. Hans slutsats blir att det inte är uteslutet att *Svedvi* är ett äkta *vi*-namn, alltså innehållande *vi* 'helig plats, kultplats'. »Förleden är dock dunkel och namnet avviker från de i övrigt ganska stereotypa *vi*-namnen, vilka nästan regelbundet har ett gudanamn som bestämningsled.» Något egentligt stöd för att *Svedvi* är sammansatt med ursprungligt *vi* ser Vikstrand med rätta inte i det förhållandet att namnet uttalas med bevarat slutljudande *i*. Detta av Sahlgren åberopade kriterium, eller nog rättare sagt indicium, på att det rör sig om ett äkta namn på *-vi-* är som Vikstrand säger »mycket osäkert».

I SOL (s. 305) sägs om *Svedvi* att förleden är »dunkel» och att senare leden »kan innehålla en förkortad form av fsv. *-vidhi* 'skog' eller [...] *vi* 'helig plats, kultplats'».

Enligt min mening kan *Svedvi* ges en plausibel förklaring om man som dess senare led ansätter fsv. **vidhi* 'skog' och som dess förled ett ord urnordiskt **swaiðō*, fsv. **svēdh* 'brand', en bildning till preteritumstammen i singularis av det starka verbet *svīda*, fsv. *svīdha* 'sveda, svida', fvn. *svīða* 'svide, brenne, steikje mykje; valde svie, gjere vondt' (Norr. ordb. s 615 f.). Ordbildningsmässiga paralleller vore, med *ē* av urnord. *ai*, appellativ som fsv. *bet* 'bete, betesmark' (: *bita*), *gren* 'gren, stråle' (: sv. dial. *grina* 'gapa', egentligen 'vara kluven, dela sig'), *grip* 'grip, gaffel' (: *gripa*), *ledh* 'väg, riktning' m.m. (: *lida* i betydelsen 'gå'), samtliga med feminint genus. Namnet *Svedvi* skulle alltså med denna tolkning betyda 'brandskogen' och åsyfta en skog (ett skogsparti) som härjats av eld.

En direkt parallell till *Svedvi* tolkat på detta sätt utgör ett i SOL (s. 46) upptaget *Brandskogen* (även enbart *Brand*) avseende en skog i Boglösa sn, Trögds hd, Uppland. »Båda namnformerna syftar rimligen på att skogen härjats av brand» (a.st.). I sammanhanget kan även nämnas det västgötska gårdnamnet *Bråneke* (Skärvs sn, Valle hd), som enligt SOSk 12 (1958) s. 32 »betecknar [...] en av brand härjad ekskog» (ordet *brand* har i västgötska dialekter formen *bränn*), och – om än med annan förled – det värländska sockennamnet *Brunskog* (Jösse hd), som är sammansatt med fsv. *bruni*,

broni 'brand; svedja' och har tolkats som 'skogsbygden som härjats av brand eller där det funnits svedjor' (se bl.a. SOL s. 49).

Det västgötska ånamnet *Svedån*, fsv. *Svedh*, innehåller enligt ett övertygande förslag av Ivar Lundahl (1952 s. 87 ff.: se även SOSk 13, 1955, s. 92 och 17, 1970, s. 69) en substantivering av ett till *svida* bildat possibilitetsadjektiv urnord. **swaiðia-*, fvn. **sveiðr*, fsv. **svēðher* 'som kan svida, svidande', alltså av typen fvn. *fórr* 'som kan fara', *tókr* 'som kan tas'. I det aktuella fallet skulle betydelsen vara specialiserad till 'svidande kall', syftande på vattnets kyla. Det kan med hänsyn till betydelsen 'sveda, bränna' hos fvn. *sviða* och 'sveda' hos fsv. *svīdha* inte uteslutas att fsv. **svēðher* också kunnat betyda 'som kan svedas, brännas', och det är därför teoretiskt möjligt att det är adjektivet i fråga som med denna innebörd utgör förleden i *Svedvi*. Den namngivningsgrund som det i så fall skulle röra sig om, en skog eller en del av den som bedömts som lämplig för svedning, förefaller emellertid allt annat än sannolik.

Som framgår av de ovan angivna 1300-talsbeläggen på *Svedvi* är vokalen i förra sammansättningsleden dels *æ*, dels *e*. Förhållandet kan tolkas så att det existerat två uttalsformer vid sidan av varandra och att så småningom den med *e* segrat. Formen med *æ* är då med all sannolikhet att förklara som resultatet av förkortning av *æi* till *æ* i ett äldre **Svæiðviði* genom verkan av ordlängdsbalans.

Nedervi, skrivet (*i*) *nidhervi*, (*i*) *nidher wi* 1399 16/10 Västerås DRApp or., (*i*) *Nidherwi* 1419 SDns 3 s. 464 or., är namnet på en vid en å belägen gård i Lillhärads sn, Tuhundra hd, Västmanland. Det har behandlats av Per Vikstrand (a.a. s. 393), som menar att det är ett äkta *vi*-namn och »måste uppfattas som 'den längre nedströms belägna helgedomen'». Denna innebörd hos namnet kräver, säger han, »en motpart, ett 'uppvä'», som skall ha varit *Litslunda*, fsv. *Lytislunda*, vilket avser en by vid samma å strax norr om Lillhärads kyrka. Det senare namnet finns på ytterligare två håll i Södermanland. »Förhållandet i Lillhärads sn antyder», skriver Vikstrand, »att *Lytislunda* där har syftat på en lokal motsvarande ett *vi*, alltså en helig plats eller kultplats».

Jag har svårt att tro att Vikstrands resonemang kan vara riktigt. Från namngivningspunkt tycks det mig egendomligt. En »motpart» till *Nedervi* borde rimligen de facto ha haft en huvudled av samma slag som den i detta namn, alltså *vi*. Jfr t.ex. det östgötska bynamnet *Nederlösa*, vars förled enligt Gösta Franzén (1982 s. 32) syftar på byns läge »längre ned längs Svartån i förhållande till byn Normlösa».

Enligt min mening återgår *vi* i *Nedervi* i stället troligen på ett äldre **vidhi* 'skog'. Som framgår av den föredömliga kartsbild över Lillhäradsbygden som åtföljer Vikstrands diskussion om *Nedervi* finns knappa kilometern nordväst om gården med detta namn gårdarna Västra och Östra Skogsta. Detta *Skogsta* innehåller med stor sannolikhet appellativet *skog*. Så bedöms namnet av Gunnar Linde (1951 s. 235 f.), även om han (s. 236) försiktigtvis säger sig inte vilja »bortse från att förleden kan vara personbetecknande» och innehålla mansbinamnet fsv. *Skogh*. I *Nedervi* kan **vidhi* ha syftat på en skog belägen längre ned vid den aktuella ån än den som bör avspeglas i *Skogsta* eller, om detta mot förmodan skulle vara sammansatt med det nämnda mansbinamnet, någon annan skog uppströms ån.

Vikstrands ifrågasättande (a.a. s. 392 f.) av riktigheten av min uppfattning att förleden i fsv. *Lytislunda* innehåller genitiv av en kultfunktionärsbeteckning fsv. **lytir* – enligt hans mening borde det i stället röra sig om ett guda(bi)namn **Lytir* – har jag tidigare tillbakavisat (se Elmevik 2003 s. 74 not 8) och kan jag inte ta upp till vidare diskussion i det här korta bidraget. Jag får nöja mig med att hänvisa till att jag menar mig ha kunnat påvisa en semantisk parallell till *Lytislunda*, nämligen det västgötska socken-

namnet *Gösslunda* (Kållands hd), fsv. *Gydhislunda*. Detta innehåller enligt min mening inte, som tidigare antagits, ett personnamn fsv. *Gydhir utan en prästbeteckning *gydhir. Se Elmevik 2003 s. 75 f. och 2007 s. 34 ff.

Litteratur

- Elmevik, Lennart, 2003: En svensk ortnamnsgrupp och en hednisk prästtitel. I: OUÅ. S. 68–78.
- 2007: *Gödåker* – ett försök till nytolkning. I: NoB 95. S. 29–38.
- Franzén, Gösta, 1982: Ortnamn i Östergötland. Stockholm.
- Linde, Gunnar, 1951: Studier över de svenska sta-namnen. Uppsala. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 26. Studier till en svensk ortnamnsatlas 9.)
- Lundahl, Ivar, 1952: Några västgötska ånamn. I: NoB 40. S. 75–90.
- Norr. ordb. = Heggstad, Leiv, Hødnebo, Finn & Simensen, Erik: *Norrøn ordbok*. 5. utg. av Gamalnorsk ordbok. 2008. Oslo.
- Sahlgren, Jöran, 1923: Oäkta *vi*-namn. (Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning 6.) I: NoB 11. S. 110–134.
- Vikstrand, Per, 2001: Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 77. Studier till en svensk ortnamnsatlas 17.)

Lennart Elmevik

Krisslinge

Krisslinge är en by, numera gård, i Danmarks sn, Uppland. Äldre belägg för dess namn är bl.a. (*in*) *kreklingi* 1316 13/9 Uppsala SRAp or. (SD 3 s. 261), (*in villa*) *kræklunge* 1344 A 8 (SD 5 s. 311), *kretlinge* (2 ggr) 1405 28/1 Vaksala hdstg SRAp or., *kræklunge* ib. a tergo annan hand (SDns 1 s. 405), *Kræzlinge* 1444 DMS 1:2 s. 152, *Kreslinge* 1541 OAUjb, *Kreslinge*, *Kryslinge* 1542 OAUjb, *Krislinge*, *Kreslinge* 1550 OAUjb, *Kreslinge* ÅL 1571 Uppl. 1:7, *Krislinge* UH 1581:16, *Kreslinge* (tiondelängd för 1600 i) UH 1601:15 A, *Krisslinge* 1603 OAUjb, *Krislinge* UH 1609:20, *Krislinge* UH 1621:12. Ett upptecknat uttal är *krisslinge* (S. Lindqvist 1942, OAU).

I urkunden från 1405 är *c*-tecknet och *t*-tecknet rätt lika varandra, men särskilt i det andra av de två beläggen för *Krisslinge* är läsningen *kretlinge* avgjort att föredra. Beaktas bör att *k*-ljudet i detta brev i övriga fall genomgående tecknas med *k* utom i inlämnade ord av typen *Jacobe*, *Crist*-, *jncigle* osv.

Namnet *Krisslinge* och det närkiska by- och sockennamnet *Kräcklinge* har behandlats av Elof Hellquist (1904 s. 73 f.: ett släktnamn **Kræklinger* bildat till personnamnet *Kraki* »eller det däraf afledda fsv. personnamnet *Krækil*») och Carl Ivar Ståhle (1946 s. 511 f.). Den senare sammanställer namnen med sv. dial. *krake* 'torr trädgren' och *kräkla* 'mångkvistig gren', finl.-sv. *kräkel* 'kvistigt träd' och no. *krekla* 'krokig gren, krokigt träd'.

Bertil Flemström (1992 s. 15) är böjd att anta att grundordet i *Krisslinge* åsyftar något krokigt i terrängen. Detta är rimligt, änskönt ett *Krak*- väl också kunde åsyfta vegetation. Vilket ord det är fråga om kan dock diskuteras, och den ljudutveckling som lett fram till formen *Krisslinge* förtjänar en kommentar.

Om *-inge*-namnet i Danmark är utgången från ett fornspråkligt **krak(l)-* med grundbetydelsen 'något krokigt', får man räkna med att kort fsv. *ä* i detta fall har utvecklats till *i*. Jfr Ståhle 1946 s. 385 och Holmberg 1969 s. 208 f. om *Sæ*- 'sjö' > *Si*- i de sörmländska toponymerna *Sibble*, Grödinge sn, respektive *Sittuna*, Bettna sn. En utveckling *Kräkl-* > *Krikl-* är ändå inte vad man i första hand skulle vänta sig. Ett urnord. **Kraikl-* kan ha givit både ett fsv. *Kræklinge* och ett fsv. *Kræklinge*; från det sistnämnda stadiet kan formerna *Kreslinge* och *Krisslinge* vara utgångna.

En förändring **Kraikl-* > *Kräkl-* kan jämföras med exempelvis den process som givit *Skänninge* vid sidan av *Skenaån* (om vilka östgötska namn Hellberg 1973 s. 37 ff.). Se om fornspråkligt *-ai-* > *-æi-* > *-æ-* Noreen 1904 s. 76 ff., 105 f. Ett fsv. *Kræklinge* med sådan bakgrund kan under ett skede av den fornsvenska perioden ha konkurrerat med ett enligt huvudregeln utvecklat *Kræklinge*. Den sistnämnda formens *-ē-* har senare kunnat övergå till *-i-* vid förkortning framför konsonantförbindelse (se om *ē* > *i* Noreen 1904 s. 95). För bynamnet *Brillinge* (*brellingi* 1316 13/9 Uppsala SRAp or., SD 3 s. 259) i Danmarks grannsocken Vaksala överväger Ståhle (1946 s. 527) ett äldre **Brēdhlingi* (jfr Vikstrand 2013 s. 153 f.).

Beträffande de fornsvenska beläggen med *Kræk-* för *Krisslinge* kan påpekas att det av Ståhle (1946 s. 283 ff.) behandlade uppländska *Skillinge* i Sollentuna sn efter hans mening återgår på ett **Skēdhlinge* vars första vokal förkortats, och att han anför skrivningar som *skædlinge* 1347, *Skællinge* 1409, 1418, *Skellinge* 1444 och *Skillinge* 1553.

En ordstam *kreik-* är känd från västnordiska språk. Alf Torp (1919 s. 320) anför no. *kreika* 'gå sakta och försiktigt' tillsammans med nyisl. *kreika* 'gå stapplande' och shetl. *kreik* 'gå med krypande gång, gå osäkert och stapplande'. Han betraktar *kreika*

som avljudande till *krik* m. 'krok, vinkel' (»saaledes egtl. gaa bugtet, men med indvirkning fra krekka ['gå långsamt eller med möda']») och jämför därvid med östsv. *krika* 'vackla'. I avljudsförhållande till no. *krik* står enligt Torp (a.a. s. 322) också no. *krik* m. 'vrå, krok, bukt, liten vik', no. *krik* f. 'vinkel, vrå'. Samtidigt med detta *krik* anför han fvn. *krikr* m. och sv. dial. *krik* m. 'böjning, vrå, hörn' m.m. Ásgeir Blöndal Magnússon (1989 s. 503 ff.) sammanställer nyisl. *kreika* 'stappla, gå långsamt; röra sig oroligt, röra sig fram och tillbaka' med nyisl. *kriki* m. 'vrå, avkrok; fjällhals; vinkel mellan bålen och arm eller ben' och *krikur* m. 'lår; vrå; ljumske' och nämner därvid sv. dial. *krika* 'vackla, stappla fram'. Han anser att *kreik-* och *krik-* är inbördes samhöriga avljudsformer. Till ie. **gr-ei-* (**ger-* 'vrida') för Julius Pokorny (1959 s. 385) fvn. *krikr* m. »Biegung, Bucht», och Alexander Jóhannesson (1956 s. 349) sammanställer detta. *krikr* med bl.a. nyisl. *kreika* 'stappla framåt' och *kreik* m. 'långsam rörelse'.

Skrivningen med *Kræk-* 1344 för *Krisslinge* kunde som framhållits ovan återspegla en tidigare fakultativt konkurrerande form med -ä- (**Kræikl-* > *Krækl-*), men den kunde också vara föranledd av associationer till *kræk(-)* i fornsvenska ord.

Hur har då ett äldre *Krēklinge* eller (och) *Kræklinge* kunnat bli *Krisslinge*? Bl.a. följande utvecklingar är tänkbara: 1. *Kræklinge* > **Krætlinge* (dissimilation *k - k* > *k - t*) > *Krætslinge* > **Kræsslinge* > *Krisslinge* och 2. *Krēklinge* > **Krētlinge* > **Krētslinge* > **Krēslinge* > *Krisslinge* (*ē* > *ī* vid förkortning på grund av ordlängdsbalans eller/och ställningen framför konsonantkombination). Från ett *Kretlinge* eller **Kritlinge* har steget inte varit så långt till ett **Kretslinge* eller **Kritslinge* (jfr belägget *Kræzlinge* 1444); se Noreen 1904 s. 261, Wessén 1968 s. 87 om fsv. *-tl-* > *tsl-*. Ett *Kretsl-* har lätt kunnat bli *Kre(s)sl-* och ett *Kritsl-* har lätt kunnat ge *Kri(s)sl-*.

Åke Granlund (1956 s. 221 f.) ger ett flertal exempel på dissimilationsutvecklingen *k - k* > *t - k*, bland dessa *Pukvik* > *Putvik* och *Värkvik* > *Värtvik*. Från Danmarks sn är det inte många kilometer till Rasbo. I sistnämnda socken påträffas gårdnamnet *Kræby*, som tidigare skrivits bl.a. *crædby* 1344 och *krætby* 1377. Stig Björklund (1982 s. 19 f.) överväger möjligheten att *Kræby* innehåller ett *kræk-* 'krok, krökning': »Ett äldre fornsvenskt *Kræby* kan ha givit både *krægby* och *krådby* etc. genom dissimilationssträvan, som givit olika resultat.»

I Danmarks grannsocknen Funbo bär en gård namnet *Krisslinge*; detta skrevs *krislingi* redan 1316 (DMS 1:3 s. 242). År 1316 hade kyrkan egendom i både Funbobebyggelsen (DMS 1:3 a.st.) och Danmarksbyn (DMS 1:2 s. 152 f.). I ett läge då olika ljudutvecklingar tävlat om herraväldet i namnet i Danmark, har *Krisslinge* i Funbo kanhända spelat en viktig roll.

För närvarande kan jag inte avgöra hur stor möjligheten är att utanför toponymin belägga ett svenskt *kek-* återgående på **kraik-*. Om det nu är lättare att belägga avljudsstadiet **kraik-* > *kreik-* 'böja; krok' e.d. i västnordiska språk än i svenskan, utesluter detta ingalunda möjligheten av ett förlitterärt **Kraiklingi* i Uppland. Jfr Elmevik 2010 s. 26 f. om ord som bevarats i svenska ortnamn men utanför dessa måste sökas på andra håll i Norden och i denna fråga också Nyman 2000 s. 561 ff. (*Åsunden*, no. *as*). Per Vikstrand (2013 s. 46 ff.) framhåller att det vid *Krisslinge* i Danmark finns en gravmiljö med tydlig äldre järnålderskaraktär. Med så hög ålder hos ortnamnet är det inte så märkligt, om en däri föreliggande ordstam ej längre kan beläggas i appellativ eller adjektiv på svenskt område.

Så något om toponymens sakliga bakgrund. Det är fullt möjligt att motivera ett basord för ett *Krēklinge* med betydelsen 'vrå', 'krok' eller 'vik' under hänvisning till

topografin vid Krisslinge, beläget vid en sänka som under järnåldern inrymde en mellan Lövsta och Tjocksta mot nordväst inträngande vik från vattenspegeln kring vad som numera är Funboån (T 111 NV). Om landskapets forna tillstånd nedanför Krisslinge vittnar ortnamnen *Viggeby* (fsv. *Vikby*) och *Myrby* (Vikstrand 2013 s. 47 ff.).

Källor och litteratur

A 8 = Registrum ecclesie Upsalensis. SRA.

Björklund, Stig, 1982: Några glimtar av Rasbo och Rasbokils äldre bebyggelse och namn. Rasbo.

Elmevik, Lennart, 2010: Rekonstruktion von Wörtern aus Ortsnamen. Einige Bemerkungen zur Beleuchtung eines Problemkomplexes. I: Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 7.–9. April 2010. Hrsg. von Lennart Elmevik & Svante Strandberg. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 112.) S. 25–35.

Flemström, Bertil, 1992: Bynamnen i Danmark. Utdrag från föredrag av 1:e arkivarie Bertil Flemström, 1981. I: Danmarks hembygdsförening. Årsskrift. S. 15–17.

Granlund, Åke, 1956: Studier över östnyländska ortnamn. Helsingfors–København. (SNF 44.)

Hellberg, Lars, 1973: Skänninge och Skenaån. En ortnamnskombination i ljudhistorisk belysning. I: Svenska studier från runtill till nutid tillägnade Carl Ivar Ståhle på 60-årsdagen den 27 juni 1973. Stockholm. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 48.) S. 37–52.

Hellquist, Elof, 1904: Om de svenska ortnamnen på -inge, -unge ock -unga. Göteborg. (Göteborgs högskolas årsskrift 1905:1.)

Holmberg, Karl Axel, 1969: De svenska tuna-namnen. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 45.)

Jóhannesson, Alexander, 1956: Isländisches etymologisches Wörterbuch. Bern.

Magnússon, Ásgeir Blöndal, 1989: Íslensk orðsifjabók. Reykjavík.

Noreen, Adolf, 1904: Altschwedische grammatik mit einschluß des altgutnischen. Halle. (Sammlung kurzer grammatiken germanischer dialekte 8. Altnordische grammatik 2.)

Nyman, Eva, 2000: Nordiska ortnamn på -und. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 70. Studier till en svensk ortnamnsatlas 16.)

Pokorny, Julius, 1959: Indogermanisches etymologisches Wörterbuch 1. Bern–München.

Ståhle, Carl Ivar, 1946: Studier över de svenska ortnamnen på -inge på grundval av undersökningar i Stockholms län. Uppsala. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 16. Studier till en svensk ortnamnsatlas 3.)

Torp, Alf, 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.

UH = Upplands (landskaps)handlingar i KA.

Wessén, Elias, 1968: Svensk språkhistoria 1. Ljudlära och ordböjningslära. 8 uppl. Stockholm. (Nordiskt kursbibliotek.)

Vikstrand, Per, 2013: Järnålderns bebyggelsenamn. Om bebyggelsenamnens uppkomst och ålder i Mälardalslandskapen. Uppsala. (Skrifter utg. av Institutet för språk och folkminnen. Namnarkivet i Uppsala. Ser. B. 13.) www.sofi.se

ÄL = Älvsborgs lösen. KA.

Sjönamnet *Tatern*. Ett exempel på namnbytte?

Det sörmländska sjönamnet *Tatern* i Österåkers sn förtjänar uppmärksamhet av flera skäl. Hydronymen tillkommer ett obetydligt, numera igenväxt vatten (T 10G SV). Nära denna lokal men i grannsocknen Västra Vingåker ligger en liten sjö kallad *Tattaren*.

Äldre belägg för *Tatern* är bl.a. *hökista Tatter* 1560 RL f. 31 r., *Siön Tattern* 1796 LSA C 103–39:1, *Sjön Tattern* 1803 LSA C 103–39:2 och *Sjön Tattern* 1826 LSA C 103–39:6. Äldre skrivningar avseende mark vid sjön är bl.a. *Tater Måsen* och *Tater Ången* 1796 LSA C 103–39:1 beskr.

Tattaren i Västra Vingåker har tidigare omtalats som *Tatteren* 1560 RL f. 31 r., *Tattarn Lacus* 1674–75 LSA C 96–1:2, *Tattarn Lacus* 1677 LSA C 13:41–42 och *Tattaresjön* gek 1904.

Ordet *hökista* i belägget från RL 1560 för *Tatern* är möjligen en kompromissform mellan superlativformerna *högst* (uttalad *hökst*) och *högist*. Se Ericsson 1914 s. 160 om sörmländsk växling i superlativ mellan *-ast* och *-ist* eller *-est* och Borgström 1913 s. 36 om superlativer på *-ist* (t.ex. *goist* 'godast' och *fulista* 'fulaste') i Västra Vingåkers närkiska grannsocken Asker. I Österåkersbyn Nederhulla hörde jag 1974 formen *smalest* 'smalast' användas. Jfr exempel anförda av Johan Palmér (1922 s. 237 f.) som *dyresta*, *ringesta*, *skönesta* och *högesta*(?). Ett bruk av ordet *högst/högist* kan ha betingats av att *Tatern* ligger längre bort från den stora Hjälmarens än Tattaren; jfr Stähle 1954 s. 108 f. om bakgrunden till hydronymen *Högsjön* i Västra Vingåker.

Beaktas bör dock att Tattaren till större delen ligger på mark tillhörande en bebyggelse med namnet *Hökhult* (av Carl Ivar Stähle a.a. s. 34 tolkat som 'hökskogen') och att *Tatern* inte ligger långt från *Hökhult*.

Avståndet mellan *Tatern* och Tattaren är halvannan kilometer, och deras namn har av allt att döma gemensamt ursprung. Det är därför anmärkningsvärt att sjöarna har olika namnformer. Den bekante sörmländske dialektforskaren Torsten Ericsson har upptecknat uttalet *tātən* för *Tatern* och *tātən* för Tattaren (u.å. OAU).

De två hydronymernas språkliga innehåll är en annan intressant omständighet. Elof Hellquist (1903–06 1 s. 612 f., 3 s. 59) håller för säkert att de båda har utgått från det personbetecknande *tattare* (dialektalt även *tatare*). Det är svårt att finna en annan tolkning som är lika rimlig. Att *Tater-/Tattar-* i detta fall skulle ha antroponymisk funktion är mindre sannolikt (jfr Strandberg 1991 s. 141 ff. om personnamn i sörmländska sjönamn), och tanken på något slags metaforisk användning av appellativet *tartar* framstår här inte som särskilt närliggande. Sjönammens troliga anknytning till en folkgrupp ger dem semantisk-strukturellt intresse i det hydronymiska sörmländska perspektivet.

Förleden i gårdnamnet *Tatermyran*, Bergs sn, Västergötland, innehåller enligt Ivar Lundahl (i SOSk 11:2 s. 21) fsv. *tartare* 'rom' m.m.

Värd uppmärksamhet från principiell synpunkt är också frågan om namnen *Tatern* och *Tattaren* är resultat av namnbytte. Hellquist (1903–06 1 s. 613) uttalar sig bestämt om kronologin: »Namnen kunna icke ha någon synnerligen hög ålder: fsv. *tartare* är nämligen ett under senare hälften af medeltiden inkommet lånord.» Jfr om ordet *tattare* Hellquist 1929–32 s. 522, 575, 976, dens. 1948 s. 1169, SAOB T 536 ff. Enligt Carl-Herman Tillhagen (i KL 18 sp. 139 ff.) framträdde romerna i Tyskland först på 1400-talet; han betonar att de s.k. tattarna från härstamningssynpunkt har praktiskt taget ingenting med romerna att göra.

Tatern ligger inte långt från den öppna järnåldersbygden i Österåker. A priori är det

mycket osannolikt att sjön inte burit något namn före den tid då ordet *tartar* (*tattare*) enligt vad som antagits har inkommit i svenskan. Någon bebyggelse vid sjöarna som kunnat förläna dem ett formellt sekundärt namn på *Tater-/Tattar-* är inte bekant. Det blir därmed rimligt att anta att de ger exempel på ett strukturellt intressant sjönamsbyte av annat slag än den välbekanta typen *Lonen* > *Hornborgasjön* (se SOSk 17 s. 17 om sistnämnda två namn).

Källor och litteratur

- Borgström, Marcus, 1913: Askersmålets ljudlära. Stockholm. (SvLm B 11.)
Ericsson, Torsten, 1914: Grundlinjer till undersökningen av Södermanlands folkmål. Inledning och historik, ljud- och formlära. Stockholm. (SvLm B 8.)
gek = Den gamla ekonomiska kartan.
Hellquist, Elof, 1903–06 [1–6]: Studier öfver de svenska sjönamn, deras härledning och historia. Stockholm. (SvLm 20:1–6.)
— 1929–32: Det svenska ordförrådets ålder och ursprung. En översikt. Lund.
— 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl. Lund.
Palmér, Johan, 1922 : De svagtoniga vokalerna i Olavus Petris skrifter. I: ANF 38. S. 217–268, 313–342.
RL 1560 = Rasmus Ludvigssons register och memoriall ... till anno etc. [15]60. Strödda kamerala handlingar 61, KA.
Strandberg, Svante, 1991: Studier över sörmländska sjönamn. Etymologi, namnbildning och formutveckling. Uppsala. (Skrifter utg. genom Ortnamnsarkivet i Uppsala B 8.)
Stähle, Carl Ivar, 1954: Ortnamn och bebyggelse i Västra Vingåker. Nyköping. (Sörmländska handlingar 18.)

Svante Strandberg

Vrålingen och Vrålunge

Vrålinge är en gård i den närkiska socknen Lännäs. Den ligger vid en liten, numera igenväxt (torrlagd) sjö på gränsen mellan Lännäs och Västra Vingåkers sn i Sörmland (f.d. *Vrålingen* T 10F SO).

För hydronymen ges i OAU domboksformen *Vråläng(h)en* från 1649 (jfr belägg hos Brevner 1942 s. 261 ff.). Sjön har senare omtalats som *Wäälången Siön* 1674–75 LSA C 96–1:2, *Wrålånghsiön* 1677 LSA C 13:41–42, *Wrålångsiön* 1691 LSA C 10–181, *Vrålingen Lacus* 1692 LSA S 6:175, *Wrålång-Siön* 1739–40 LSA C 96–90:2, *Siön Wrålången* 1739–40 ibid. beskr., *Wrålångs Siön* 1748 LSA C 96–82:1, *Wrålång-Siön* 1749 LSA C 96–90:6, *Wrå ÅngsSiön* 1762 LSA C 96–82:6 och *Wreling Sjön* 1801 LSA S 50–69:1.

Äldre belägg för gårdnamnet är bl.a. *Vrålingen* NH 1615:10 A, *vrålingenn* NH 1616:2, *Wålringen* 1623 OAUjb, *Vrålingen* NH 1630:17, *vrålunge* 1643 ml SRA, *vrålunge* 1647 ml SRA, *vrålång* 1674–75 LSA C 96–1:2, *Wrålångh* 1677 LSA C 13:41–42, *Wrålunge* 1692 LSA S 6:175. Se för ytterligare äldre skrivningar Brevner a.a. s. 227, som också anför uttal med långt *-b-* i första stavelsen för hydronymen och gårdnamnet.

Erik Brevner (a.a. s. 227 f.) tolkar *Vrålingen* och *Vrålunge*. Sjönamnet är efter hans mening det primära (så tidigare också Sahlgren 1927 s. 36). Han omtalar att hydronymen av ortsbefolkningen associeras med verbet *vråla* och han är böjd att låta namntolkningen utgå från detta verb, i det han antar att *Vrålingen* åsyftar »det ljud, som vintertid vid tillfrysning och råkbildning höres även från småsjöar». Han påpekar dock samtidigt att avledning med *-ing-* till en verbal bas inte har varit så vanlig bland sjönamn (jfr Hellquist 1903–06 2 s. 25 ff., Olson 1916 s. 34 f., Ståhle 1946 s. 17, Wessén 1971 s. 65). Carl Ivar Ståhle (a.st.) framhåller att bildning av maskuliner genom avledning med *-ing-/ung-* till verb har spelat en obetydlig roll för nordiskt ortnamnsskick och att typen är svår att med säkerhet påvisa: »Vid tolkning av *-ing-*namn bör man i varje fall först i allra sista hand taga sin tillflykt till verbavledningar.»

Från Allan Rodhe, professor i hydrologi vid Uppsala universitet, har jag 2013 erhållit synpunkter på möjligheten av att småsjöar kunnat avge ljud vid råkbildning. Även små vatten kan i princip tänkas alstra sådant ljud, men det är ovisst hur ofta ett sådant ljud då varit så påfallande att det lätt kunnat ge upphov till namnbildning. *Vrålingen* var en mycket obetydlig sjö. Den ligger inte mer än vid pass 3 km från den väldiga Hjälmaren, bekant för dånande råkbildningar och av allt att döma namngiven med syftning på just ljudfenomen (se t.ex. Brevner 1942 s. 142 med litt.-hänv.). Brevner, som meddelar att man vid *Vrålunge* »tydligt kan höra dånnet vid råkbildningar på Hjälmaren», överväger möjligheten att *Vrålingen* är ett skämtsamt namn uppkommet under jämförelse med Hjälmaren; varför den lilla sjöns namn skulle ha sådan bakgrund har jag dock inte lätt att inse. Det är rimligt att söka alternativa tolkningar.

Ordet *vrå* 'hörn, vrå' är en sakligt möjligt utgångspunkt för *Vrålinge(n)*. Sjön har ett kantläge både på den närkiska sidan och på den sörmländska. Länsgränsen buktar vid sjön. De gamla Vingåkersbyarna Lunda och Kåsta når med sina ägor fram till *Vrålingen*, och ägoområdena har markerade hörn vid sjön; se gek 1904, jfr LSA-akterna C 10–181 (1691) och C 96–90:2 (1739–40). Ingenting hindrar att sjön en gång har namngivits från Vingåkershället. Ett åkerstycke i Kåsta, mot grannbyn Hansta, kallas 1756 *Hanstawrån* på LSA C 96–82:2, och annan åkermark i byn kallas *wästra wrån*. Ett efter omljudstiden bildat fsv. *Vralinger m. 'hörnsjön, vråsjön' kan föreligga och möjli-

gen också ett tidigare bildat **Vralunger* m. med analogiskt insatt, hiatushindrande *-l-*; jfr Hellquist 1903–06 2 s. 27 om sena *-ing*-bildningar och om *-ung-* > *-ing-* samt Ståhle 1946 s. 164 ff. om *-ing(en)/-ung(en)* > *inge/-unge* och s. 9 ff. allmänt om suffixen *-ing-*, *-ung-*, *-ling-*.

Några exempel ur litteraturen – bland många – på bebyggelsenamn innehållande *Vrå(-)*: *Vrå*, Asige sn, Halland. Namnet innehåller enligt SOH (2 s. 191) *vrå* i betydelsen 'hörn av slätt eller dal' (»Gårdarna ligga i öppningen till en liten dal.«). – *Vråen*, Tvååkers sn, Halland. Användningen av ordet *vrå* f. är här enligt SOH (3 s. 59) väl föranledd av byns läge i en vinkel mellan en höjd och ån Törlan. – *Vråbolet*, Agnetorps sn, Västergötland. Ivar Lundahl (i SOSk 13 s. 21 f.) hänvisar beträffande *Vrå-* till gårdens ursprungliga läge inne i en bukt av ån Tidån. – *Vrån*, Kölingareds sn, Västergötland. En sankmarkskil finns nära gården (SOSk 13 s. 158). – *Vrån*, Blidsbergs sn, Västergötland. »Gården ligger i utkanten av socknen.» (SOÄ 10 s. 16 f.). Tilläggas kan att bebyggelsen *Vrå* (Lilla och Stora *Vrå*) i Västra Vingåkers grannsocken Stora Malm påträffas vid kyrkslätterns rand (T 9G NO). Om ett icke bebyggelsebetecknande *Vråkäl-lan* sägs i OGB 8 (s. 371) att *Vrå-* anger avskilt läge.

Jöran Sahlgrens och Erik Brevners bedömning av *Vrålingens* namn som primärt i förhållande till gårdnamnet *Vrålinge* är mycket naturlig; i de ovan anförda beläggen ur NH 1615:10 A och NH 1616:2 avser namnet *Vrålingen* utjord. Efter Sahlgrens (1912 s. 15 ff.) viktiga forskning kring ellips och reduktion i sjönamn är det å andra sidan inte heller alltför djärvt att i ett fall som detta alternativt räkna med en formellt sekundär hydronym, särskilt inte med tanke på sjöns obetydliga omfång. Det är möjligt att ägo-mark eller en annan naturlokal på platsen än sjön har burit ett namn som givit upphov till *Vrålinge(n)*. En äldre toponym på platsen kan ha innehållit orden *vrå* och *lång*. Ett äldre ägo- eller naturbetecknande **Vrålång* m. eller f. kan rätt väl förlikas med de anförda äldre sjönamnsbeläggen. Från den nu igenväxta, avlånga sjön sträcker sig en långsträckt sänka med ett vattendrag upp emot och förbi Åspetorp (se T 10F SO). Jag nämner här också förslagsvis ordet *länga* (se om detta Hellberg 1955 s. 14 ff., DSt s. 187). Ett äldre **Vrälængia* f. åsyftande en långsträckt ägo- eller naturformation kan redan under medeltiden ha börjat omvandlas till **Vrälänge*, och ännu lättare bör förändringen *-æng-* > *-ing-* ha kunnat inträda i ett **Vrälængesiø(n)* (< **Vrälængiosiør*). En övergång *-äng-* > *-ing-* kan dock ligga senare i tiden; jfr det ovan anförda *Vråläng(h)en* från 1649. Kästa tillhörig mark vid sjön kallas 1762 *Simmonstorps VrålängsÄng* (LSA C 96–82:6).

Ståhle (1946 s. 164 f.) ger en rad exempel på hur *-inge* i toponymer återgår på någonting helt annat, *-æng(e)*, *-længe*, *-liunga* osv. Två sörmländska exempel är *Harlinge* (in *harlængio* 1369) i Bettna sn och *Svallinge* (in *suartlænge* 1346) i Fors sn, Eskilstuna (Ståhle a.st., Hellberg 1955 s. 15 ff.); det förra skrevs *haarlinge* 1469. *Svallinge* tolkas av Hellberg som 'den svarta långängen (el. möjligen -ägan)'.

Ett stöd för Brevners tolkning av *Vrålingen* är att verbet *vråla* liksom sjönamnet har uttalats med annan första vokal än »rent» *å* (*a*). Han anför ett dialektuttal av verbet med *-b*-ljud; jfr Tydén 1925 s. 102 f., Hellquist 1948 s. 1369 f. Om man i Lännäs och Vingåker genom formutvecklingen fått ett *Vråling-* som inte associerats med ordet *vrå*, kan dock en övergång *a* > *u* eller *b* ha skett genom att ortnamnets *Vrål-* uppfattats som eller anslutits till det *vrål-* man hade i verbet *vråla*.

Full visshet om ursprunget för *Vrålinge* och *Vrålingen* är inte lätt att uppnå. Jag anser dock att sjönamnet inte bör anföras som ett säkert eller ens troligt exempel på en ljudbeskrivande hydronym, och jag håller för mycket möjligt att *Vrålinge(n)* sammanhänger med substantivet *vrå*.

Källor och litteratur

- Brevner, Erik, 1942: Sydöstra Närke sjönamn. Sjönamnen i Askers, Sköllersta och Kumla härad. Uppsala. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för folklivsforskning 9.)
gek = Gamla ekonomiska kartan.
- Hellberg, Lars, 1955: Borlänge. I: OUÅ. S. 3–22.
- Hellquist, Elof, 1903–06: Studier öfver de svenska sjönamnen, deras härledning och historia [1–6]. Stockholm. (SvLm 20:1–6.)
— 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl. Lund.
- NH = Närke (landskaps)handlingar i KA.
- Olson, Emil, 1916: De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan. Bidrag till den fornsvenska ordbildningsläran. Lund.
- Sahlgren, Jöran, 1912: Skagershults sockens naturnamn 1. Stockholm.
— 1927: Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning 9. *Sta*-namnen i Närke. I: NoB 15. S. 1–87.
- Ståhle, Carl Ivar, 1946: Studier över de svenska ortnamnen på -inge på grundval av undersökningar i Stockholms län. Uppsala. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 16. Studier till en svensk ortnamnsatlas 3.)
- Tydén, Folke, 1925: Vok. *u* ock *o* i gammal kort stavelse i upp- och mellansvenska folkmål. Stockholm. (SvLm B 23.)
- Wessén, Elias, 1971: Svensk språkhistoria 2. Ordbildningslära. 5 uppl. Stockholm. (Nordiskt kursbibliotek.)

Svante Strandberg

Recensioner

Terhi Ainiala, Minna Saarelma & Paula Sjöblom: Names in focus. An introduction to Finnish onomastics. Översatt av Leonard Pearl. 287 s. Helsinki: Finnish Literature Society 2012. (Studia Fennica. Linguistica 17.) ISBN 978-952-222-387-6.

Denna handbok är en översättning och bearbetning av den finskspråkiga handboken *Nimistöntutkimuksen perusteet* ('Namnforskningens grunder'), som utkom 2008 och recenserades av Peter Slotte i *NoB* 98. Det mesta av det Slotte skrev i sin recension gäller även för denna översättning, och därför har jag försökt undvika för mycket upprepning av Slottes recension och istället fokuserat mig på annat i boken. I denna nya, engelskspråkiga version av boken har man tagit bort de kapitelavslutande diskussionsunderlagen och övningsuppgifterna, vilka fanns med i det finskspråkiga originalet. Den engelskspråkiga versionen är i ett mera lättläst och tilltalande format och de nog så irriterande och svårlästa mörkgrå faktarutorna är borttagna och ersatta med vanlig lättläst text. Tyvärr har en del intressanta och även underhållande faktarutor på både gott och ont helt tagits bort i den engelska versionen, bl.a. gällande hur namnen på gestalterna i serietidningen *Kalle Anka* har översatts till finska. Omslaget till den nya versionen är mycket snyggare, med foto på vägvisningsskyltar i Helsingfors till skillnad mot originalet då omslaget var grönt med höjdkurvor, vilket är en fördel eftersom omslaget bör vara inbjudande och ska locka till läsning. En förbättring är också att den engelska versionen har fått kapitelnummer, även om man kanske skulle ha önskat sig att även avsnitten skulle kunnat få det. Tråkigt dock att en del onödiga upprepningar fortfarande är kvar i den engelska versionen.

Liksom i det finska originalet är det Terhi Ainiala som har skrivit om ortnamn och den finska namnforskningens historia, Minna Saarelma som har skrivit om personnamn, husdjursnamn och litterära namn och Paula Sjöblom som står för namnteoretiska frågor och kommersiella namn.

Boken innehåller sju kapitel med underavdelningar: 1. Den teoretiska bakgrunden till namnforskningen, 2. Källor och inriktningar inom den finska namnforskningen, 3. Ortnamn, 4. Personnamn, 5. Husdjursnamn, 6. Kommersiella namn och 7. Skönlitterära namn. Efter det sista kapitlet förkommer en omfattande litteraturlista med engelska översättningar av titlarna. Litteraturlistan skulle gärna ha fått vara indelad efter områden, litteratur rörande ortnamn, litteratur rörande personnamn osv. Sist i boken förekommer ett register med vars hjälp det snabbt går att leta upp sidan där termen i fråga behandlas.

Bokens tyngdpunkt, trots att den är ämnad för en internationell läsekrets, ligger givetvis fortfarande på de finska namnen och den finska namnforskningen, även om boken liksom dess föregångare även behandlar internationell namnforskning.

Det första kapitlet i boken behandlar namnforskningens teoretiska bakgrund och behandlar bl.a. frågan vad ett namn är, namnens funktioner, namnkategorier, namn och appellativ och namntypologi.

Det andra kapitlet ger en översikt gällande den finska namnforskningens bakgrund, med avsnitt gällande forskningsmaterial och forskningstradition fördelade på den etymologiska forskningen, den kulturhistoriska och bosättningshistoriska forskningen, forskningen gällande länenamn och andra forskningsinriktningar.

Det tredje kapitlet behandlar ortnamn och innehåller bl.a. en introduktion till ortnamn med en genomgång av olika typer av ortnamn, hur ortnamn är uppbyggda, deras innehåll, hur man ska tolka ortnamn, på vilka sätt man skapar ortnamn, officiella planerade namn i stadsmiljö, icke-officiella ortnamn och de icke-officiella ortnamnens funktion. Något av det intressantaste som tas upp i detta kapitel och i hela boken rör substratnamn, där man går igenom de olika språkliga skikten av ortnamn och t.ex. visar på att det bland ortnamnen i många finskspråkiga områden ingår gamla ortnamn som har svenskspråkigt ursprung och att det bland ortnamnen i de svenskspråkiga områdena ingår gamla ortnamn med finskspråkigt ursprung; man ger exempel på sådana med etymologier och ger även exempel med etymologier på svenska och finska ortnamn med samiskt ursprung. Det är glädjande och speciellt viktigt i dagsläget med den tilltagande främlingsfientligheten i det finska samhället och förföljandet från politiskt håll av de språkliga minoriteterna att man genom att visa att många finska ortnamn har samisk bakgrund lyfter fram att samiskt ortnamnssubstrat finns över hela Finland och att samerna följaktligen förmodligen var före finnarna i hela Finland.

Det fjärde kapitlet behandlar personnamn och innehåller bl.a. en introduktion till personnamn och avsnitt om personnamnstypologi och terminologi, olika typer av personnamnssystem med inblickar i afrikanska och asiatiska personnamnssystem, framväxten av de europeiska och finska personnamnssystemen, namngivningstrender i Europa genom tiderna, namnsdagstraditioner i Finland, vad den finska lagen säger om personnamn och icke-officiella personnamn. Mycket intressant och förnöjande i detta kapitel är avsnittet om de bakomliggande orsakerna vid valet av namn för barn. Orsakerna går igenom på ett mycket illustrerande sätt och igenkänningsfaktorn är mycket hög. Intressant är också avsnittet om minoriteternas namnssystem, som innehåller personnamnsskicket bland finlandssvenskarna, samerna och användarna av finskt teckenspråk. Tråkigt nog står det inget om det romska personnamnsskicket, trots att romerna är en språkligt och kulturellt erkänd minoritet i Finland. Även något om personnamnsskicket bland de övriga historiska minoriteterna i Finland: de finska judarna, tatarerna, de karelsktalande karelarna och de gammaltroende ryssarna, hade varit intressant. Man borde även åtminstone ha nämnt det finlandssvenska teckenspråket i samband med genomgången av namnsskicket bland användarna av det finska teckenspråket. Man har olyckligtvis nog i avsnittet om personnamnsskicket bland samerna buntat ihop de tre samiska grupperna i Finland: nordsamer, enaresamer och skoltsamer, och talar allmänt om samerna i Finland och deras personnamnsskick, men behandlar egentligen enbart det nordsamiska personnamnsskicket och ger enbart exempel på nordsamiska personnamn. Det hade varit mycket intressant att få läsa om de andra två samiska gruppernas namnsskick, inte minst med tanke på att skoltsamerna har ingått i den ryska kulturfären och är ryskortodoxa och att enaresamerna är den enda samiska gruppen som enbart finns i Finland, gentemot nordsamer som även finns i Sverige och Norge och skoltsamer som även bor i Ryssland och i någon mån i Norge. De finska personnamn som redovisas i boken har ofta sina etymologier angivna, medan inga redovisas för de svenska och samiska namnen. Det hade varit intressant att få etymologierna även för de svenska och samiska namnen istället för att som i boken namnen bara räknas upp.

Det femte kapitlet behandlar husdjurnamn och innehåller avsnitt om katt- och hundnamn, namn på boskap och hästnamn.

Det sjätte kapitlet behandlar kommersiella namn och innehåller bl.a. avsnitt om typer av kommersiella namn, forskningstraditionen gällande kommersiella namn, lagar och riktlinjer i Finland gällande kommersiella namn, de kommersiella namnens historia, hur kommersiella namn är uppbyggda, hur man avgör språket i företagsnamn och de kommersiella namnens sociala och kulturella funktioner.

Det sjunde och sista kapitlet behandlar skönlitterära namn och innehåller bl.a. ett avsnitt gällande forskningsläget för den skönlitterära namnforskningen i Finland, där även de olika namntyperna och deras funktioner diskuteras, och ett avsnitt om över-sättning av skönlitterära namn.

Helhetsintrycket av boken är att den är en mångsidig och tämligen heltäckande handbok, som för icke-finnskunniga ger en god inblick i de finska namnen och den finska namnforskningen, men även i namnforskningen i stort. På det hela taget en mycket lättillgänglig bok.

Björn Lundqvist

Thorsten Andersson: Gamla strand- och önamn i Bråviksbygden. 148 s. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur 2012. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 120.) ISBN 978-91-85352-96-9.

Thorsten Anderssons 2012 publicerade undersökning av strand- och önamn i Bråviksbygden vid Norrköping har sitt upphov i hans deltagande i den femte nordiska namnforskarkongressen i Göteborg 1967. Genom sitt föredrag ville han då med ett konkret exempel illustrera betydelsen för namnforskare av nivåkurvorna på den då rätt nytilkomna topografiska kartan i skala 1:50 000. Bråviken och dess stränder är ett sådant område med landhöjning (strandförskjutning) där just nivåkurvorna kan vara viktiga vid ortnamnstolkning. En version från 1970 av hans bokmanuskript har länge varit känd inom en trängre krets men inte publicerad. Förf. bearbetade materialet 2010–2012. Inför utgivningen 2012 tillkom vissa nyskrivna avsnitt, bl.a. det sammanfattande femte kapitlet.

I en del av inledningen (s. 15 ff.) belyser förf. närmare hur landhöjningskurvorna kunnat användas i hans undersökning. Då han fullbordade sitt arbete, hade uppfattningen om strandförskjutningens förlopp vid Bråviken blivit en annan – med datering av 5-metersnivån till omkring 600 e. Kr. och av 10-metersnivån till omkring 500 f. Kr. – än när detta studerades av Bror Asklund under 1900-talets tidigare hälft.

Syftet med Bråviksundersökningen är primärt »att bidra till återskapandet av ett äldre ortnamnslandskap, ett landskap som i huvudsak speglar det första årtusendet av vår tideräkning» (s. 19). Dithörande toponymer analyseras individuellt men insätts också i ett övergripande namnstrukturellt sammanhang, avsett att »utifrån det begränsade materialet demonstrera den interdisciplinära och intradisciplinära utvärderingen av ortnamn».

I avhandlingens andra kapitel ges bakgrunden till namnet *Bråviken* (s. 20 ff.). Utan att ingå på den tidigaste diskussionen i ämnet låter förf. utgångspunkten bli Jöran Sahl-grens tanke (i NoB 47, 1959) att *Brå*- innehåller ett adjektiv fsv. **brār* 'glänsande'. I valet mellan Motala ström och Bråviken som den äldsta bäraren av *Brå*- föredrar Andersson havsfjärden: »*Bra*- syftar direkt på Bråviken, snarast i formen **Brae* m.» I det följande avfärdar han alternativet att det **Lōsn* som antas ligga till grund för *Lōsings*

häräd skulle åsyfta Bråviken; namnet *Lösn bör, framhåller han, ha använts om en öppen bygd i Tingstads sn.

I kap. 3 behandlar förf. toponymer om vilka han sammanfattande använder ordet *strandnamn*, »ett praktiskt samlingsnamn för en heterogen grupp ortnamn, som på ett eller annat sätt knyter an till strandlinjen [i detta fall strandlinjerna o. Kr. f. och o. år 1000 e. Kr.]». Här finner man t.ex. *Sylten* i Norrköping (s. 28 ff.), syftande på sank strandmark. Förf. biträder (s. 30) uppfattningen att det numera försvunna bynamnet *Ledungshammar* i Sankt Johannes sn åsyftar Syltberget vid Sylten och att landskapets ledungsflotta haft hamnplats vid detta berg. Herrgårdsnamnet *Ravnäs* i Konungsunds sn sammanställs med det jämtländska *Ragunda* (s. 34 f.); förf. är här böjd att anta ett nordiskt terrängbetecknande *ravi 'åssträckning'. Beträffande *Skenäs* i Östra Husby sn (s. 37 f.) slår han fast att herrgårdens namn innehåller *skede* n. i betydelsen 'landtunga, (skiljande) höjdsträckning'; Vikbolandets *Skenäs* har anförts i samband med det från vår äldre vitterhet bekanta sörmländska *Skenäs* på ett långsmalt näs i Västra Vingåker.

Ett särskilt avsnitt i kap. 3 har ägnats åt bebyggelsenamnet *Trönäs* i Kvillinge sn (s. 41 ff.). Förf. utgår vid förklaringen från den belagda formen fsv. *Trøghanæs*, i vars förled han tänker sig ett fjärdnamn *Trøghe m. 'fjärden med det »tröga» vattnet'; han anknuter därvid till Lennart Elmeviks tolkning av det uppländska häradsnamnet *Trögd*.

Med sina 70 sidor är kap. 4, Gamla önamn avhandlingens mest omfattande. Här möter man namntolkningar av hög etymologicitet. I framställningen illustreras med stor tydlighet – liksom i kap. 3 – hur strandförskjutningen eller landhöjningens omvandlat Bråviksbygden. Förf. konstaterar (s. 44): »Endast tre av de vid min inventering framkomna önamnen betecknar ännu i dag existerande öar: *Esterön*, *Järkneön* och *Svindra*. Två önamn avser öar som håller på att landas upp: *Grymön* och *Hanö*. De övriga önamnen avser lokaliteter som ligger på fastlandet.»

Stort intresse tilldrar sig de nyssnämnda *Esterön* (s. 49 ff.), *Järkneön* (s. 78 ff.) och *Svindra* (s. 104 ff.) och även andra, t.ex. *Händelö* (s. 65 ff.). Namnet *Esterön*, fsv. *Estra* f., insätts i större nordiska och kontinentalgermanska sammanhang. I sin grundliga språkliga och sakliga belysning av denna toponym kommer förf. bl.a. in på viktiga ordbildningsfrågor. I valet mellan rotanknytningarna germ. **ais-* 'fara snabbt fram' e.d. (öns för sjö och vind utsatta läge) och germ. **ait-* 'svälla' (ön som en ur vattnet uppstigande klump) stannar förf. slutligen – med hänvisning till suffixförhållanden – inför den förra: han är benägen att i första hand återföra *Estra* på ett urn. *Aisrōn (med *-t-*inskott *Aistrōn). Detta ställningstagande förbinds sakligt-semantiskt-morfologiskt med tolkningen av *Svindra*, av förf. tolkat som en *-r-*avledning till ett avljudsstadium av germ. **swīnan-* 'avta, minskas, försvinna' med innebörden 'ön som ger lä vid storm'. Han framhåller att *Esterön* och *Svindra* av allt att döma utgör ett semantiskt kontrasterande namnpar. De två öarna ligger nära varandra.

Vid tydningen av *Järkneön* erinras om Bengt Hesselmanns tilltalande tolkning av det uppländska sjönamnet *Erken* (*Järken*) som innehållande adjektivet **erkna-*, fsv. *iarkn med syftning på ljus, klart vatten. Andersson antar att detta adjektiv föreligger också i det östgötska *Järkneön*. Hans motivering får skönlitterär klang i all sin saklighet: »Vågorna bryter kraftigt, särskilt mot Stora Järkneöns östra udde, där sjön ligger på från öppna havet. Skummet glittrar och glänsar, särskilt i solljus. Överspolade stenhällar i strandkanten glänsar i solen även vid lugnare väder.» Förf:s studie kring *Händelö* och därmed samhöriga namn utmynnar bl.a. i rekonstruktionen av ett ortnamns-element fsv. *hændil, som ytterst åsyftar handens utspärrade fingrar. Det kan vara frå-

ga om metaforiskt bruk av en redskapsbeteckning. Namnet *Händelö* i Bråvikens inre del har enligt förf. troligen givits från sjön, av fiskare och andra sjöfarare, »som fäst sig vid de iögonfallande utskjutande uddarna i nordväst».

I kap. 5. Utvärderande sammanfattning berörs bl.a. kronologiska frågor. Förf. framhåller att några av Bråviksnamnen utan tvivel uppkommit före Kr. f.; han nämner därvid de osammansatta **Brae*, *Estra* och *Svindra* men betonar att också sammansatta önamn kan ha hög ålder. Det behandlade materialet i Bråviken har utan säkra undantag skapats genom namnbildning.

Sekundär namnbildning befinns vara ovanlig i materialet men förf. ger exemplen *Näs* och *Sult* (Sykten). I fråga om ordbildning är hans arbete mycket belärande. Bland allt det intressanta som behandlas kan i övrigt t.ex. nämnas frågan om vem som varit namngivare; i Bråviksområdet har det varit både bönder och sjöfarare (s. 120 f.).

Thorsten Andersson utreder betydelsefulla och komplicerade frågor i sin senaste bok, och han gör det med den energi, grundlighet, lärdom och tankeskärpa som utmärker hans forskning överhuvudtaget. Boken Gamla strand- och önamn i Bråviksbygden ger mycket värdefulla bidrag till studiet av bl.a. namnbildning och suffixforskning och visar hur man framgångsrikt kan stödja språkliga resonemang med undersökningar av historisk topografi. Förf. publicerade sitt första bidrag till NoB i årg. 45 (1957); omkring 55 år senare har han nu offentliggjort ett arbete som vittnar om oförsvagad skaparkraft och bevarat hängivet intresse för viktiga och komplicerade namnproblem.

Svante Strandberg

Bebyggelsehistoria i digitala register. Bebyggelsehistorisk tidskrift 58 (2009). Redigerat av Gert Magnusson & Ulf Jansson. 120 s. Uppsala: Föreningen Bebyggelsehistorisk tidskrift 2010. ISSN 0349–2834.

Bebyggelsehistorisk tidskrifts temanummer *Bebyggelsehistoria i digitala register* handlar om de register som Riksantikvarieämbetet för med sådan inriktning, främst FMIS (Fornminnesinformationssystem) men även Bebyggelseregistret. I tre uppsatser behandlas dessa registers historia och uppbyggnad. Gert Magnusson tecknar i sitt bidrag Det dokumenterade landskapet också den svenska fornminnesinventeringens historia, vilket är fullt motiverat eftersom FMIS kan betraktas som en direkt produkt av denna viktiga verksamhet. Magnusson, själv med mångårig erfarenhet från fornminnesinventeringen, dokumenterar här en viktig del av den landskapshistoriska kunskapsuppbyggnaden i Sverige under 1900-talet.

Fem uppsatser avser att demonstrera hur de digitala registren kan användas i forskningen. Jag fäster mig särskilt vid Susanna Esrichts och Rikard Sohlenius Milstolpar och tingshus – att analysera med hjälp av digital information som utnyttjar både FMIS och Bebyggelseregistret. Det är fascinerande att se 1700-talets vägnät tecknas med hjälp av registrerade milstolpar i FMIS. Här finns också ortnamnen med på ett hörn, men tyvärr har förf. inte utnyttjat Institutet för språk och folkminnets digitala ortnamnsregister utan Lantmäteriverkets. Det är i och för sig begripligt då Lantmäteriverket erbjuder geografiska data för sina ortnamn, vilket SOFI inte gör. Däremot är det givetvis inte görligt att kartera gamla tingsplatser genom att plotta ut alla ortnamn som innehåller elementet *ting* på en karta. Materialet måste först analyseras och bedömas.

Ett bestående intryck av detta tidskriftsnummer är den kraft som ligger i att arbeta geografiskt med historiska källmaterial i form av kartor och GIS (geografiska informationssystem). Inom namnforskningen och inte minst dialektologin har detta tidigare varit centrala strategier (t.ex. med specialdisciplinen dialektgeografi). Trots lofvärda insatser från Kungl. Gustav Adolfs Akademien med den snart aktuella språkgeografiska atlasen har vi tyvärr halkat efter på detta område. Institutet för språk och folkminnen, som borde vara ledande på området, har i motsats till Riksantikvarieämbetet idag ingen GIS-strategi.

Per Vikstrand

Marianne Blomqvist: Våra fyrfota vänner har också namn. 131 s. Helsingfors: Svenska folkskolans vänner 2011. (Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänner 190.) ISBN 978-951-9087-91-7.

Marianne Blomqvist, professor emer. vid Nordica i Helsingfors, har samlat en del av sina mångåriga forskningar om finlandssvenska husdjursnamn till denna populärvetenskapliga framställning. De djurarter som behandlas är hästar, nötkreatur, hundar och katter. Varje kapitel inleds med en kort historik över när människa och respektive husdjur möttes vilket påminner läsaren om över vilket långt tidsperspektiv relationen mellan människa och husdjur sträcker sig. Termer i finlandssvenskan för de olika djurarterna, köns- och åldersrelaterade ord osv. liksom en del dialektala sammansättningar redovisas också. Boken avslutas med en litteraturförteckning och ett namnregister.

Huvuddelen av namnmaterialet är hämtat från de senaste hundrafemtio åren, vilket är naturligt eftersom störst antal djurnamn är belagda från nyare tid. Två viktiga källor ur Svenska litteratursällskapet i Finland Folkkultursarkiv är svar på frågelistan Vad heter djuret? (SLS 1437) från 1982 och Lars Huldéns insamlingar av konamn 1993 (SLS 1787). Förf. har också under många år gjort insamlingar, både genom intervjuer och ur varierande skriftliga källor. Vilka dessa är redovisas kortfattat i inledningen (s. 9). Inte minst värdefulla för framtida forskning är hennes genomgångar av annonser om bortsprungna djur i dagstidningar från förra sekelskiftet, där inte så få katt- och hundnamn förekommer.

För samtliga djurslag ger förf. många namnexempel med förklaringar. Namnen kommer från både självupplevda djur och djur ur frågelistor, utställningskataloger osv. Genom de egna upplevelserna, de litterära inslagen och korta berättelser om kända personers djur blir framställningen både roande och kulturhistoriskt intressant.

I kapitlet om nötkreatursnamn kan förf. tack vare bättre tillgång till källmaterial gå längre tillbaka i tiden än för de andra djurslagen. Hon ger exempel ur Lars Huldéns och Ernst Nordströms sammanställningar av namn i 1700-talets bouppteckningar från Finland och jämför med andra skandinaviska forskares resultat. Namnen, som ofta anspelar på färg och teckning, överensstämmer i stort med de namn från samma tid som finns i svenska och östnorska källor, förutom vissa finska inslag. Blomqvist tar (s. 41) upp den omdiskuterade efterleden *-gås* och ansluter sig närmast till Huldéns tolkning att det äldsta namnet, osäkert när i tiden, skulle ha varit *Grågås*. Det namnet skulle ha givits som en jämförande färglikhet med grågåsen och efterleden därefter ha kombinerats med andra färgförleder för att så småningom ha börjat användas med andra förleder.

Här kan jag inte ansluta mig till Huldéns och Blomqvists tolkning. Som jag visat (i avhandlingen *Sommargås och Stjärnberg*, 2000, s. 114–119, som finns i litteraturförteckningen i den här anmälda boken) tycks namnelementet *-gås* ha sitt ursprung i de mjölkproduktionsdominerade områdena i centrala och norra Sverige (»fåbodområdet»), varifrån det troligen kommit över till angränsande delar i Norge och till Åland, Nyland och Österbotten. Redan 1751 påpekar Petrus Wasenius att många konamn i Norrland slutar på *-gås*. Han vill se ett samband mellan detta fenomen och de små »gåsarna», alltså de gräddklimpar som bildas vid smörkärning och som ansågs vara läckerheter. Värt att notera är att ordet *smörgås* också användes i bildlig bemärkelse för dyrbarhet under den äldre nya tiden. För mig framstår det som mer sannolikt att korna, som ju var högt uppskattade, redan tidigt kunnat få berömmande namn där elementet *gås* ('gräddklimp, dyrbarhet') kombinerats med förleder med varierande innehåll, än att en fågelbeteckning skulle vara ursprunget. Mot att en metaforisk fågelbeteckning skulle ha ingått i det äldsta namnet och fått sådan spridning talar också att fågelbeteckningar i efterleder i övrigt inte är vanliga. Till detta kommer att *Grågås* inte är särskilt välbelagt i de äldre källorna som konamn. Blomqvist (a. st.) tar förvisso upp den av bl.a. mig föredragna betydelsen *gås* 'dyrbarhet' som en senare förklaring till namnelementets stora utbredning, men tycks vilja se denna tolkning som sekundär till Huldéns (och före honom flera norska namnforskare) förslag om färgliknelse.

Ett intressant avsnitt i kapitlet om konamn (s. 52–56) rör vad som hänt med namnen i Finland efter EU-inträdet 1995. Från 1957 rekommenderades systemet med årsbokstäver för registrerade mjölkkor, något som varit vanligt redan tidigare på större gårdar. När så korna enligt EU:s normer skulle ha identifierande nummer i öronen slutade namnen att vara obligatoriska även om en del gårdar har behållit dem. Blomqvist har studerat namnskicket på fyra gårdar år 2008 (med årsbokstav *A*) och finner att djurägarna utgått från olika teman, bl.a. kungligheter, och att namnvariationen är fortsatt stor.

För vart och av de fyra djurslagen redovisar förf. namn från det senaste århundradet indelade efter namngivningsgrunder. Dessa är inte de samma för de olika djurslagen. Skillnaderna går främst mellan nyttodjuren (häst, nötkreatur) och sällskapsdjuren (hund, katt) vilket väl avspeglar djurens olika funktioner, men det beror kanske också på att förf. har bedrivit forskning kring djurnamn under en längre tidsperiod.

För hästarnas namn används fyra huvudgrupper: karakteriserande namn, namn som är personbeteckningar, namn som är uppkallelsenamn efter gestalter i myter och sagor eller kända personer, samt namn som är lika med fritt valda förnamn eller smekformer till sådana. Nötkreatursnamnen är indelade på samma sätt med tillägget att en grupp med namn efter födelsetid finns. Hundarnas namn redovisas i sex olika grupper: namn bildade till ord för hund, karakteriserande namn, namn efter personbeteckningar, namn efter fiktiva förebilder, namn som är personnamn (antingen fritt valda eller som uppkallelse efter känd verklig person), samt en grupp »byte av namn och två eller flera namn». Kattnamnen, slutligen, sorteras i sju olika grupper: typiska kattnamn, karakteriserande namn, namn efter fiktiva förebilder, personnamn (arbiträra eller som uppkallelse), rimmande namn, två eller flera namn, samt byte av namn.

Inom varje grupp ges namnexempel, ibland med saklig bakgrund, ibland med mer allmänna resonemang. Förf. konstaterar att det för samtliga djurslag, förutom hästar, nu har blivit allt vanligare att använda dagens populära personnamn och smekformer till dessa. Att inte personnamn används lika ofta på hästar förklarar förf. med att trav- och ridhästar nu ges andra typer av namn. En intressant iakttagelse (s. 107 f.) är att fler släktnamn (efternamn) tycks användas på katter än på hundar. Uppkallelse efter fiktiva

förebilder är mycket vanligt för både hundar och katter, liksom för barn nuförtiden, säger förf. vidare (s. 81) – något som stämmer mycket väl också för rikssvenska förhållanden.

Som grund för namngivning ställer jag mig frågande till gruppen »typiska katt-namn» – hit har förts namn som *Mirre*, *Misse*, *Pelle* och en hel rad med andra hypokorismer av vanliga personnamn (*Mimmi*, *Hasse*, *Kurre*, *Nisse*). Jag kan förstå tanken att vissa namn blivit så vanliga på katter att de kan ges för att ägaren vill ha ett typiskt katt-namn, men det är mycket svårt att skilja ut dessa namn från liknande namn som hamnar i gruppen personnamn. Jag undrar också varför det inte analogiskt kunde finnas en grupp även för »typiska hundnamn» där *Rex*, *Lady* och *Karo* skulle ha fått plats.

Också grupperna med uppkallelsenamn är annorlunda definierade för katter och hundar än för nötkreatur och hästar; de fiktiva förebilderna har fått en egen grupp medan personnamnen har delats in i två undergrupper, en för godtyckligt givna personnamn och en för namn efter särskilda personer. Bland korna och hästarna är uppkallelsenamn efter såväl fiktiva som verkliga gestalter i samma grupp.

Förf. inför även en grupp »byte av namn och två eller flera namn» för hundarna och delar upp denna kategori i två för katterna. De här ser jag inte riktigt som namngivningsgrunder utan mer som olika namngivningsstrategier och en möjlighet för ägarna att variera sig i namngivningen. Också kor och hästar har kunnat byta namn – och moderna tävlingshästar i Sverige har inte sällan ett officiellt namn och ett smeknamn till vardags dessutom (*Butterfly Flip* – *Flippan*). Att dagens hundar och katter ges så många olika namn hänger väl ofta samman med deras ställning som en familjemedlem som till- och omtalas på varierande sätt av andra familjemedlemmar.

Forskningen om djurnamn i Skandinavien har berikats med Marianne Blomqvists trevligt skrivna och rikt illustrerade framställning. De många djurfotona som spänner över hela den senaste hundraårsperioden tillför en ytterligare dimension. Mångfalden av namn som redovisas, somliga med historier bakom, borde kunna inspirera blivande djurägare. Namn på djur berör och engagerar många människor och denna bok kommer säkert att finna intresserade läsare både i och utanför Finland.

Katharina Leibring

Ulla Börestam: Scandigo Supermercado, Skandinavisk noticias S.L. och Scandinavian Building. Lite om företagsnamn med skandinavisk profil bland utlandsskandinaver i Spanien. 73 s. Uppsala: Uppsala universitet 2011. (Namn och samhälle 26.) ISBN 978-91-506-2267-6.

Börestam behandlar i ovanstående skrift namn på företag i Costa del Sol och Costa Blanca, Spanien, som innehåller vad hon kallar elementet *skand* (med olika möjliga stavningsvarianter), som härstammar från ordet *skandinavisk* eller *Skandinavien* på olika språk (främst engelska, spanska, latin eller de nordiska språken). Bakgrunden till undersökningen är den stora »kolonin» (Börestams egen benämning s.15) bestående av människor med skandinaviskt ursprung som har kommit att bosätta vid den spanska syd- och östkusten och där startat egna företag, som främst riktar sig mot ett skandinaviskt klientel, dels genom att erbjuda produkter som kolonisterna känner igen hemifrån, dels genom att tala ett språk som de allra flesta skandinaver kan känna igen.

För den undersökta perioden 2002–2010 har förf. lyckats samla in totalt 81 företagsnamn där hon har identifierat ett (och i två fall två) skandelement. Insamlandet har skett genom branschlistor, gula sidorna, namnskyltar på gatan, hemsidor och reklam, och i många fall har uppgifter kontrollerats mot varandra från flera olika källor. Även ett trettiotal intervjuer med företrädare för den skandinaviska kolonin har genomförts för att ge en rikare bild av namngivningen och den skandinaviska identiteten. För att analysera materialet har förf. använt sig av en modell utarbetad av Paula Sjöblom, där hon identifierar fyra komponenter ett företagsnamn kan bestå av: bolagsform (BF), affärsidé (AI), identifierande del (ID) och supplemerande information (SI). När Börestam undersöker företagsnamnen med skandelement känner hon sig nödgad att införa ytterligare en komponent *id*, som innebär att den identifierande komponenten ingår som attribut i en nominalfras, exempelvis i *Clínica Dental Escandinava*, där det sista ordet märks *id*. Jag har lite svårt att följa förf. i denna finare indelning av komponenterna, men jag antar att behovet av *id* har uppstått just eftersom hon vill belysa skandelementet. En annan fråga som uppstår när jag läser undersökningen är just hur avgränsningen av företagsnamnet gått till. Börestam är själv inne på problemet när hon menar att »de olika namndelarna har olika status» (s. 26) och tar upp namnet *Tandläkeriet Clínica Dental Escandinava*, och menar att det egentliga namnet är *Tandläkeriet*. Särskilt problematisk blir namnnavgränsningen vid *Gallerian Skandinavisk Shopping Senter*, *Centro Comercial Gallerian*, *Scandinavian Shopping Centre* (s. 73, obs min tolkning av indelningen av namnet med kommatecken).

Börestam konstaterar att de flesta namnen är engelska; både i de enspråkiga namnen och i de flerspråkiga namnen är engelskan det dominerande språket. 21 % av namnen är helt på skandinaviska språk och 10 % helt på spanska. Förf. påpekar att hennes studie är av socioonomastiskt slag och inte etymologisk; hon väljer att se det som att »den latinska (internationella) framtoningen genomsyrar hela materialet» (s. 48), något som namngivarna inte alltid verkar vara medvetna om, snarare verkar de se elementet *skand* som en internationellt gångbar beståndsdel, som förstås på de flesta språk.

Den kanske mest intressanta delen i undersökningen kommer sist: Varför dessa namn här? I detta kapitel lyfter förf. fram just den roll som företagsnamnen har; först och främst ska företagsnamnet sälja, men det finns också andra faktorer som påverkar namnvalet. Skandnamnen spelar en viktig roll som identitetsmärke, man kan skapa en gemensamhet med kunderna. Samtidigt verkar skandinaverna ha ett gott rykte vilket gör att skandelementet även kan locka andra kvalitetstänkande kunder. Förf. avslutar undersökningen med att konstatera att de skandinaviska företagsnamnen bidrar till att skapa föreställningen om en skandinavisk koloni. Sammantaget tycker jag att företagsnamn är särskilt intressanta att undersöka utifrån ett socioonomastiskt perspektiv, de uttrycker och är med om att skapa en bild av det samtida samhället, och Börestam lyfter fram detta på ett förtjänstfullt sätt. Samtidigt blir jag nyfiken på alla de andra namn inom samma område som hon inte tar med i undersökningen, men som förekommer här och var som exempel. Särskilt jämförelserna med Sjöbloms avhandling hade vunnit på ett större grepp om de skandinaviska företagsnamnen.

Elin Pihl

Etymologiens plass i navneforskningen. Rapport fra NORNA:s 39. symposium i Halden 11.–13. maj 2010. Redigert av Ole-Jørgen Johannessen & Tom Schmidt. 212 s. Uppsala: NORNA-förlaget 2011. (NORNA-rapporter 87.) ISBN 978-91-7276-086-8.

I maj 2010 ägde NORNA:s 39:e symposium rum i Halden under rubriken Etymologiens plass i navneforskningen. Detta innehållsrika symposium har resulterat i en lika så mycket välmatad symposierapport, där olika frågor som berör etymologi och namnforskning behandlas i femton uppsatser. De fem första av dessa är skrivna av särskilt inbjudna namnforskare med stor erfarenhet av etymologiskt inriktad forskning, nämligen Thorsten Andersson, Harald Bjorvand, Bent Jørgensen, Lennart Elmevik och Svante Strandberg. Förf. angriper symposiets tema ur olika infallsvinklar och vi möter i deras uppsatser såväl de stora perspektiven som etymologiska utredningar av enskilda namn på mycket detaljerad nivå.

Den röda tråden i Thorsten Anderssons uppsats är vikten av att etymologierna förankras i ett större sammanhang. För ortnamnstolkningar är det särskilt viktigt att den sakliga kontexten beaktas under ett tidigt skede av utredningen, som en central del av den semantiska analysen. Någon som i sitt bidrag snarare betonar tolkningarnas lingvistiska sida är Harald Bjorvand. Hans diskussion utgår framför allt från en rad ortnamn på *Var-*, något som under symposiet i Halden inspirerade Svante Strandberg att hålla ett annat föredrag än det han från början planerat. Det är intressant att nu i skrift kunna ta del av Bjorvands och Strandbergs olika angreppssätt på och slutsatser kring denna grupp av namn.

Att våga eller inte våga är temat för Lennart Elmeviks bidrag, där han genom en rad belysande exempel diskuterar gränsen mellan rimliga och orimliga namntolkningar. Bent Jørgensen tar i sin uppsats sin utgångspunkt i serien Danmarks stednavne och diskuterar det etymologiska hantverk, i mångt och mycket baserat på närhetsprincipen, som man finner där.

Bland övriga uppsatser i volymen finns flera som består av utredningar av enskilda namn. Andrew Jennings diskuterar namnet *Shetland*, och Margit Harsson behandlar det norska bygdenamnet *Idd*. De två naturnamnen *Härnäs* och *Kåvran* diskuteras av Birgit Falck-Kjällquist. Staffan Fridell tar upp namnet *Tjust* och föreslår att detta ursprungligen avsett fjärden Gudingen. Frågan om huruvida det rör sig om en primär eller sekundär namnbildning anser dock Fridell att man bör hålla öppen.

Inge Særheim lyfter i sitt bidrag fram att våra äldsta ortnamn utgör en mycket viktig källa ur språkhistorisk synvinkel. Med utgångspunkt i namn på öar och fjordar längs Norges kust diskuterar Særheim en rad olika typer av namnbildningar. Ett helt annat tema möter i Nicolai Petersens uppsats, som behandlar ord för ost och smör i engelska bynamn.

Klaus Johan Myrvoll tar i sin uppsats upp olika exempel på hur skaldediktningen kan användas i etymologins och ortnamnstolkningens tjänst, medan Line Sandst diskuterar hur ortnamnen själva kan ses som olika slags stilistiska figurer.

Vidar Haslum efterlyser i sitt bidrag en metodutveckling inom den etymologiskt inriktade namnforskningen. Haslum anser framför allt att större vikt bör läggas på att undersöka olika mönster i namnsystemet, eftersom vi på så sätt skulle kunna få bättre inblick i vad som kännetecknade namngivarnas språkkompetens.

Symposievolymen avslutas med en uppsats av Peder Gammeltoft där vi får följa ortnamnsetymologiernas väg in i den digitala världen, genom en redogörelse för hur man gått till väga vid digitaliseringen av Danmarks stedsnavne.

Kristina Neumüller

Michael Flöer & Claudia Maria Korsmeier: Die Ortsnamen des Kreises Soest. 622 s. Bielefeld: Verlag für Regionalgeschichte 2009. (Westfälisches Ortsnamenbuch 1.) ISBN 978-3-89534-791-7.

Projektet Ortsnamen zwischen Rhein und Elbe – Onomastik im europäischen Raum, som påbörjades år 2005, är ett storslaget, flerårigt företag, som i sin helhet finansieras av Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Ortnamnsprojektet vilar på tre ben, nämligen ortnamnen i Niedersachsen, Sachsen-Anhalt och Westfalen. Ett flertal band i serien Niedersächsisches Ortsnamenbuch är redan publicerade. Turen har nu kommit till Westfälisches Ortsnamenbuch. Ortnamnen i Westfalen har under lång tid behandlats styvmoderligt av såväl den lågtyska som den högtyska språkforskningen, vilket är märkligt med tanke på Westfalens stora betydelse för den språkliga och kulturella utvecklingen i norra Tyskland under medeltiden. Med delprojektet Westfälisches Ortsnamenbuch kommer en stor lucka i den tyska namnforskningen att täppas till.

Michael Flöer och Claudia Maria Korsmeier presenterar i första bandet, som ska följas av arton nya band, namnbeståndet i Kreis Soest som tillhör Regierungsbezirk Arnsberg. Boken består av tre delar. I den första delen finns förutom en inledning (s. 7), ett förord (s. 9), en karta över Kreis Soest (s. 12) och en förteckning över förkortningar och tecken (s. 18 ff.) en programförklaring för delprojektet Westfälisches Ortsnamenbuch (s. 11). I den framgår det att serien är »ein mehrbändiges historisches Siedlungsnamenbuch», i vilken »die Deutung der Orts- und Wüstungsnamen im Vordergrund steht» (s. 11). Med termen *Wüstungsname* avses namn på övergivna bebyggelser. I programförklaringen framgår det vidare att de så kallade Flurnamen i vidare mening, d.v.s. beteckningar på bl.a. berg, skogar och vattendrag, ej beaktas inom ramen för detta projekt, om de inte ligger till grund för ett sekundärt bebyggelsenamn. Av stor betydelse för användningen av boken är vidare det avsnitt (s. 13–18), i vilket namnartiklarnas inre struktur förklaras (mer härom nedan).

I bokens andra del (s. 21–484), som utgör verkets kärna, behandlas i alfabetisk ordning 431 bebyggelsenamn (Siedlungsnamen). Presentationen inleds med *Aldehold* (< fsax. *ald*, mlty. *ōlt*¹ 'gammal' och fsax., mlty. *holt* 'skog, trä') och avslutas med *Yslo* (< fsax., mlty. *îs* 'is' och fsax. *lôh*, mlty. *lô* 'skog'). I lexikondelen begagnar förf. det koncept, som redan används i systerserien Niedersächsisches Ortsnamenbuch, i vilken namnartiklarna följer en gemensam struktur. Varje namnartikel består av följande delar: 1) Namnlemma med angivelse av territoriell hemvist (Gemeindezugehörigkeit). Därefter följer i kronologisk ordning de historiska beläggen med tillhörande källhänvisningar. Förf. anger endast de belägg som de anser vara viktiga för tolkningen av namnet. En fullständig belägglista fram till år 1200 finns i regel presenterad. Därefter

¹ I recensionen skiljer jag traditionsenligt på mlty. *tonlang*, t.ex. *ē*, *ō* och *ū*, och mlty. *altlang*, t.ex. *î* och *ô*.

anges belägg med glesare tidsintervall. Det finns t.ex. 56 belägg angivna för ortnamnet *Soest* som inleds med *Sosat*, daterat 836, och avslutas med *Saust*, daterat 1936 (s. 411 f.). 2) Källkritiska kommentarer (Quellenkritische Angaben). Korta kommentarer av typen förfälskning eller kopia bifogas beläggen direkt. Övriga belägg betraktas som original av förf. Det är enligt min mening problematiskt att termen *original* inte definieras inledningsvis, vilket borde vara en förutsättning för ett projekt av den här arten. 3) Förefintliga tolkningar av namnet i litteraturen (Bisherige Deutungen). 4) Författarnas tolkning(ar) av namnet (Eigene Deutung).

I bokens tredje del finns det värdefulla avsnitt, som behandlar grundord och suffix (s. 485–507), ofta förekommande fackuttryck (s. 509–512), litteratur-, käll- och kartförteckningar (s. 513–551). Bandet avslutas med ett omfattande register som underlättar användningen av det (s. 553–622).

Inom ramen för en recension kan ett vetenskapligt arbete av den här omfattningen av lätt förståeliga skäl inte göras rättvisa. I det följande kommer jag att behandla ett par aspekter, som har fångat mitt intresse vid läsningen av boken. Det betyder inte att det övriga innehållet saknar intresse eller relevans.

Mot namnartiklarnas struktur i bokens huvuddel finns principiellt inget att invända. Strukturen är tydlig och förf. följer den genom hela verket. Men då det framhävs i inledningen av projektledarna Kirstin Cassemir och Jürgen Udolph att ett uttryckligt mål med serien *Westfälisches Ortsnamenbuch* är »neben den Fachwissenschaftlern alle an Fragen der Namenforschung interessierten Leser anzusprechen« (s. 7) infinner sig genast frågan om texterna verkligen är »allgemein verständlich und gut lesbar« (s. 7). Tyvärr måste den frågan i många fall besvaras nekande. Det beror enligt min mening på att den strikt vetenskapliga ambitionen med serien, som har en självklar plats i publikationer av det här slaget, inte alltid låter sig förenas med ett populärvetenskapligt tilltal. Det leder bl.a. till att den intresserade allmänheten inte utan vidare kan följa de vetenskapliga resonemang som finns i de artikelavsnitt som behandlar tolkningsfrågor. I dem dominerar den språkvetenskapliga exaktheten inom områden som morfologi, fonologi och etymologi. Utan djupa kunskaper i germansk språkhistoria eller jämförande indoeuropeisk språkforskning är det inte helt enkelt att följa alla resonemang. Ett utmärkt exempel på det är den viktiga artikeln om ortnamnet *Soest* (s. 411–417).

Ur en metodisk synvinkel finner jag det vidare problematiskt att förf. lägger så stor vikt vid tryckt material. Handskriftsmaterial som inte är utgivet beaktas endast i undantagsfall. Det är vida känt bland språkhistoriker att framför allt äldre utgåvor av bl.a. urkundsböcker, som inte sällan är utgivna av historiker, inte motsvarar de metodiska krav som idag ställs på utgåvor och därför inte kan tjäna som en utgångspunkt för språkvetenskapliga undersökningar. Vid lättolkade bebyggelsenamn kan metoden kanske försvaras, men vid svårtolkade namn borde Flöer och Korsmeier ha ansträngt sig mer. Ett exempel på att de har gjort det är behandlingen av ortnamnet *Geseke* (s. 189–194), där förf. vid tolkningen av namnet bl.a. diskuterar skrivare och eventuella skrivfel.

Intressant och lovvärt finner jag initiativet att jämte de traditionella ortnamnen även undersöka de s.k. Wüstungsnamen, som inte sällan är mycket svåra att tolka. Exempel på dessa är *Ballevan* (s. 40–43), *Greling* (s. 196 f.) och *Ikinghof* (s. 265). Sammantaget utgör de emellertid en minoritet av de behandlade namnen i det första bandet.

Majoriteten av de behandlade namnen i Kreis Soest är morfologiskt sett sammansättningar (totalt 329 bebyggelsenamn). Till sammansättningarna räknas här även bildningar på *-ingdorp*, *-inghof*, *-inghüsen* och *-ingsele*. Dessa bildningar är mycket karakteristiska för regionen. Endast ett femtiotal namn är enligt förf. suffixbildningar, t.ex. *Bering* (< *-ing*), *Flerke* (< *-k-*) och *Störmede* (< *-ithi*). En minoritet av namnen utgörs

av simplex, t.ex. *Berg* (< fsax. *berg*, mlty. *berch* 'berg') och *Fahnen* (< fsax. *fani, mlty. *venne, vĕn*, 'sumpmark') och *Horn* (< fsax. *horn*, mlty. *hörn* 'horn'). Vid genomläsningen av förf:s tolkningsförslag kan jag konstatera att de har lagt ned ett grundligt arbete. Mot vissa förslag kan emellertid invändningar resas. Jag vill här framhålla tre ortnamn, där avvikande uppfattningar om etymologin finns: *Bilme* (s. 69 ff.), *Körbecke* (s. 283–286) och *Warstein* (s. 454–457). I diskussionerna kring dessa svårtolkade ortnamn avfärdar förf. tidigare tolkningsförslag på ett stundom omotiverat sätt.

Med boken om bebyggelsenamnen i Kreis Soest har Michael Flöer och Claudia Maria Korsmeier framlagt det första bandet i serien Westfälisches Ortsnamenbuch. Det är ett imponerande arbete, som vittnar om ett gediget hantverk och stora kunskaper på namnforskningens område. Det gläder mig att ortnamnen i Westfalen, en central region inom det lågtyska språkområdet, genom projektet Westfälisches Ortsnamenbuch blir föremål för en grundlig, vetenskaplig genomgång. Skriften bör intressera forskare från många discipliner, som t.ex. arkeologer, historiker, språkvetare och kulturvetare i vidare mening. Boken torde även stimulera till vidare forskning på området.

Stefan Mähl

Geographische Namen – Vielfalt und Norm. 40 Jahre institutionalisierte Ortsnamenforschung und -standardisierung in Österreich. 65. Geburtstag von Isolde Hausner. Akten des Internationalen Symposions Wien, 10. und 11. März 2009. Herausgegeben von Hubert Bergmann & Peter Jordan. 192 s. Wien: Praesens Verlag 2010. (Beihefte zur Österreichischen Namenforschung 6.) ISBN 978-3-7069-0616-6.

Geographische Namen – Vielfalt und Norm innehåller handlingarna från ett symposium för att fira 40 år av institutionaliserad ortnamnsforskning och ortnamnsvård i Österrike.

Boken inleds med ett avsnitt om standardisering av ortnamn och om namnvård. Nyttan av detta arbete i ett internationellt perspektiv beskrivs av Helen Kerfoot, medan namnstandardiseringens och namnvårdens organisation, uppgifter, möjligheter och problem avseende Österrike, Nederländerna, Sverige och Estland beskrivs av respektive Peter Jordan, Ferjan Ormeling, Staffan Nyström och Peeter Päll.

Det andra huvudavsnittet behandlar mellaneuropeisk, huvudsakligen österrikisk ortnamnsforskning. Peter Wiesinger behandlar den österrikiska forskningen sedan ca 1990. Han går igenom vilka ortnamnsböcker som kommit ut och betonar vikten av att kompetens från alla inblandade språk och språkgrupper anlitas för tydning av ortnamnen i ett land som Österrike, där namn övertagits från språkgrupp till språkgrupp. Han betonar att namnforskaren måste ta hänsyn till de ljudmässiga och formella substitutionerna när namn övertas från ett språk till ett annat och beklagar att inte alla namnforskare tar tillräcklig hänsyn till detta. Wiesinger nämner intressanta forskningsfrågor beträffande t.ex. i vilka munnar ett ortnamn varit innan det förtyskades och vid vilken tid förtyskningen sedan har skett. Även nutida två- och flerspråkighetsproblem tas upp, t.ex. konflikter kring tvåspråkiga vägskyltar.

Wiesinger kommer även in på namnforskningens försök att bidra till bebyggelsehistorien. Han finner dock att interdisciplinär bebyggelsehistorisk forskning är svår att ge-

nomföra, inte minst eftersom företrädarna för olika vetenskapsgrenar inte förstår varandra och inte litar på varandras resultat.

Rudolf Šrámek redogör för den imponerande insamlingen och systematiseringen av anoikonymer, 'icke-bebyggelsenamn' i Tjeckien. Han upprättar vidare en typologi för denna, som det synes, högst disparata namngrupp. Den i och för sig mycket intressanta framställningen skulle ha vunnit åtskilligt på en utförligare exemplifiering och på en mer ingående diskussion av ortnamnen i deras tjeckiska form, inte översatta till tyska.

I en kort artikel presenterar Ernst Eichler ortnamnslexikon som tar upp språkkontaktsfrågor; det rör sig huvudsakligen om framställningar avseende slaviska namn som tagits över av tyskspråkiga.

Ursprungligen rätoromanska namn i västra Österrike behandlas av Guntram Plangg i en inte helt lättillgänglig artikel; här hade anmeldaren önskat sig tydligare ljudhistoriska resonemang. Peter Anreiter skriver intressant om kriterier för att avgöra huruvida ursprungligen slaviska ortnamn i den en gång trespråkiga alpdalen Kalser Tal i Tyrolen övertagits i tyskan direkt eller genom romansk förmedling.

Boken är tillägnad professor Isolde Hausner på hennes 65-årsdag och avslutas med en hyllning samt en förteckning över Hausners skrifter.

Eva Nyman

Germansk filologi og norske ord. Festskrift til Harald Bjorvand på 70-årsdagen den 30. juli 2012. Redigert av John Ole Askedal, Tom Schmidt & Rolf Theil. 205 s. Oslo: Instituttet for sammenlignende kulturforskning; Novus forlag 2012. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B. Skrifter 145.) ISBN 978-82-7099-700-8.

Sommaren 2012 fyllde Harald Bjorvand 70 år och han hedrades då med en festskrift. Som sig bör är denna fylld med ett digert språkhistoriskt innehåll, där frågor av så väl etymologisk som morfologisk och semantisk art tas upp. Av de elva uppsatserna i boken är det fyra som återspeglar Bjorvands intresse för ortnamn. I den första av dessa diskuterar Eva Nyman det norska *Skaun* och det svenska *Skön*. Nyman argumenterar mot att dessa namn skulle ha sitt ursprung som vattennamn, vare sig det gäller rinnande eller stillastående vatten. Hon ser namnen som sekundära bildningar till ett adjektiv utvecklat ur germ. **skauni-*, och menar att dessa bygdenamn ursprungligen syftat på »en ljus, öppen trakt av begränsad storlek, en kärnbygd som sedermera har vidgats» (s. 153).

Lennart Elmevik behandlar i sitt bidrag namnen *Gredelby*, *Grillby*, *Grillinge* och *Grisla*, som alla på olika vis hänger samman med appellativet *gryt* m. 'sten'. Namnen har i flera fall genomgått relativt ovanliga ljudutvecklingar och dessa diskuteras ingående av Elmevik.

Det uppländska sjönamnet *Syningen* är ämnet för Svante Strandbergs bidrag till festskriften. Sammanhängande med detta sjönamn är bynamnen *Östra Syninge*. Efter att ha diskuterat olika tolkningsmöjligheter föreslår Strandberg att både sjönamnet och bynamnet kan ha sin utgångspunkt i en forntida hydronym på **Sauðn-* (sanhörig med verbet *sjuda*) som avsett en vattenled i området.

I den fjärde uppsatsen med inriktning på namn diskuterar Tom Schmidt festföreläslets eget förnamn *Harald* och dess förekomst i nordiska ortnamn. Schmidt konstaterar att det framför allt är i Sverige och Norge som namnet förekommer som förled i ort-

namn, och menar att dessa ortnamn bär vittnesbörd om att *Harald* varit vidare spritt utanför högreståndskretsar än man hittills trott.

Kristina Neumüller

Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit – Auswertung und Neufunde. Herausgegeben von Wilhelm Heizmann & Morten Axboe. Berlin: De Gruyter 2011. XIV, 1024 S., 102 Tafeln. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 40). ISBN 978-3-11-022411-5.

Mit der Veröffentlichung dieses Bandes wird das groß angelegte Werk *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit. Ikonographischer Katalog. Text- und Tafelbände* (gekürzt *IK*) abgeschlossen. In drei Bänden, die zwischen 1985 und 1989 erschienen, wurde der gesamte, bisher bekannte Brakteatenbefund katalogisiert und beschrieben. Von besonderem Nutzen waren neben den Photographien die Zeichnungen der Brakteaten in Vergrößerung, die eine genauere Beschreibung der Bildelemente ermöglichten. Die Interpretationen und Sonderanalysen waren ausgeklammert, finden sich aber jetzt in den einzelnen Beiträgen des vorliegenden Bandes. Man kann zwar den langen Zeitraum zwischen 1989 und 2011 bedauern, aber andererseits konnten viele Neufunde im Abschlußband publiziert und ausgewertet werden. Aktuelle Brakteatenfunde (z.B. derjenige von Trollhättan in Schweden) erwarten ihre Veröffentlichung und in Zukunft werden sicherlich archäologische Ausgrabungen neue Brakteaten ans Licht bringen. Es ist vorauszusehen, daß etwa in zehn Jahren ein Supplement nötig wird.

Die Brakteaten werfen als eine besondere Kategorie von Artefakten generelle Fragen auf, die mit ihrer Funktion und mit der Interpretation ihrer Bildinhalte verknüpft sind. Dazu kommt die Frage nach der relativ kurzen Zeit ihrer Produktion und Verwendung, die sich auf nur rund hundert Jahre beschränkte (von ca. 450 bis ca. 560). Alle diese Fragen haben keine endgültige Antwort erhalten, aber die bisherige Forschung hat gewisse Interpretationslinien gezeichnet, die sich wahrscheinlich als richtig bewähren werden.

Eine Übersicht der Inhalte zeigt das Streben der Herausgeber nach einer allseitigen und so weit wie möglich vollständigen Behandlung der Brakteaten. Zwei Beiträge aus der Feder Karl Haucks stehen am Anfang des Buches: „Machtatens Odins. Die Chiffrenwelt der Brakteaten und die Methoden ihrer Auswertung“ und „Die Bildformeln der Goldbrakteaten in ihren Leitvarianten (Zur Ikonologie der Goldbrakteaten, LV)“. Das ist kein Zufall. Hauck hat fast vierzig Jahre lang seine wissenschaftliche Tätigkeit dem Studium der Brakteaten gewidmet, und er ist der einzige Forscher, der eine kohärente und gut begründete Interpretation der Bilderwelt der Brakteaten geliefert hat. Seine Deutungen der Bildchiffren, die er in einer Reihe von Arbeiten vorgelegt hat, werden von den Mitverfassern des vorliegenden Buches in den Grundzügen akzeptiert, und dies wirkt sich auch bei ihren eigenen Analysen des Materials mehr oder minder deutlich aus (z. B. S. 299, 301–302, 389, 561, 622). Eine Auseinandersetzung mit Hauck kann hier nicht geführt werden, aber ich bin von der Richtigkeit seiner Interpretationen nicht gänzlich überzeugt. Mehrere Fragen müßten eine befriedigende Antwort erhalten, bevor eine definitive Stellungnahme zu Haucks Thesen möglich ist. Darunter ist die Frage, warum eben die *historiola* der Zweiten Merseburger Zauberformel (MZ II) von Phol und Wodan und „dem Fohlen Balders“ (oder: „des Herrn“), solch eine zen-

trale Rolle in der altgermanischen Religion gespielt haben soll, daß die Brakteatenmeister (und ihre Auftraggeber) sie ihren Bilddarstellungen der C-Brakteaten zugrunde legten. Mit der Deutung von Woden/Odin als göttlicher Arzt habe ich kein Problem, aber daß die kleine Geschichte, die in MZ II erzählt wird, sich bis ins Detail auf jenen Brakteaten widerspiegeln, finde ich nicht glaubwürdig. Dazu kommt die Verschiedenheit der Milieus, die den Aussagewert eines Vergleichs zwischen Brakteaten und alt-hochdeutschen Zauberformeln erheblich mindert. Auf der einen Seite ein elitäres, religiös normierendes Milieu, auf der anderen marginalisierte, eher volkstümliche Gruppen der Übergangszeit, deren politischer und kultureller Einfluß sehr beschränkt war.

Die Forschungsgeschichte, von Charlotte Behr verfaßt, ist sehr nützlich, um einen Überblick der Probleme zu bekommen, die mit den Brakteaten verknüpft sind. Der Beitrag von Alexandra Pesch behandelt in einleuchtender Weise die Beziehungen von Elitengruppen in Nordeuropa anhand einer Analyse wichtiger Zentralplätze und ihrer Brakteatenproduktion. Morten Axboe beschäftigt sich eingehend mit der Chronologie der Inschriften-Brakteaten und kann dabei feststellen, daß Inschriften mit Runen schon in der ältesten Gruppe (benannt H1) auftauchen. Der Beitrag von Klaus Düwel über „Buchstabenmagie und Alphabetzauber. Zu den Inschriften der Goldbrakteaten und ihrer Funktion als Amulette“ bestätigt eindrucksvoll die Annahme, daß die Schriftkultur der Spätantike anregend auf die Verwendung von Runenzeichen auf den Brakteaten gewirkt hat.

Religionsgeschichtlich sehr interessant ist Lutz von Padbergs Untersuchung über „Reaktionsformen des Polytheismus im Norden auf die Expansion des Christentums im Spiegel der Goldbrakteaten“. Die elitäre Schicht, die für die religiösen Inhalte der Brakteatenikonographie verantwortlich war, eignete sich dabei gewisse christliche Symbole und Vorstellungen an. Diese wurden aber nach ihrer eigenen, altererbten Religion umgedeutet, um ihr eine dem Christentum „vergleichbare Dignität zu geben“. Zum Schluß findet sich ein Beitrag von Tania Dickinson über angelsächsische Schilde (»Iconography, Social Context and Ideology. The Meaning of Animal-Ornamented Shields in Early Anglo-Saxon England«). Die Brakteatenikonographie wird dazu benutzt, um die ähnliche Tierornamentik jener Schilde besser zu verstehen. Dabei versucht sie, die soziale und religiöse Bedeutung der Schilde und ihrer Ornamentik näher zu fassen. Noch vier Beiträge, die sich auf die Runeninschriften der Brakteaten beziehen (siehe unten), sind zu erwähnen.

Damit ist aber der Inhalt des Buches keineswegs erschöpft. Ein beträchtlicher Teil (S. 687–1024) wird von Zusammenfassungen (Deutsch und Englisch), Literaturverzeichnis, Katalogbeschreibungen der Neufunde, Index und Tafeln gefüllt. Das umfassende Literaturverzeichnis bringt alles, was mit den Brakteaten in Zusammenhang gesetzt werden kann. Einige Fehler, auf welche ich durch Zufall gestoßen bin, sind hier zu vermerken: S. 788 »Runenstenarnas teologi«, lies: »Runstenarnas teologi«; S. 808 »Formules et Théophanie«, lies: »Formules de théophanie«; S. 867 »den oldnosrdiske litteratur«, lies: »den oldnordiske litteratur«; S. 875 »HärsKaren i kultus«, lies: »HärsKaren i kulten«.

Morten Axboe gebührt das Verdienst, einen ergiebigen Katalog der Neufunde mit dazu gehörenden Tafeln zusammengestellt zu haben. Er stellt unter anderem fest, daß sich 26 Brakteaten mit Inschriften finden. Diese enthalten sowohl schon bekannte Runeninschriften als auch neue. Die Katalogbeschreibungen der Neufunde (unter Mitwirkung von Klaus Düwel und Charlotte Behr) geben genaue Angaben über Fundumstände und Bildinhalte, die für weitere Interpretationen unentbehrlich sind. Der Index (einschließlich der Neufunde) ist sowohl nach IK-Nummern als auch nach Fundorten

gegliedert, was den Zugang zu den im Buch erwähnten Brakteaten beträchtlich erleichtert.

Die Besprechung des vorliegenden Bandes in einer Zeitschrift für Onomastik erfordert eine gewisse Konzentration auf die mit Runen beschrifteten Brakteaten, die sowohl Namen von unterschiedlicher Art als auch Formelwörter und religiöse Formeln liefern. Mit dem Namensmaterial beschäftigen sich vor allem Heinrich Beck in „Lese- und Deutungsprobleme im Namenschatz des Brakteatencorpus“ und Gunter Müller „Von der Buchstabenmagie zur Namensmagie in den Brakteateninschriften“. Wenn man davon ausgeht, daß die Bilddarstellungen der Brakteaten eine nordgermanische Götterwelt widerspiegeln, fällt auf, wie Beck hervorhebt, daß kein einziger Göttername auf den Brakteaten belegt ist. Beck erklärt diesen Umstand mit einer Tabuisierung der Götternamen, die eben für die Gattung der Brakteaten kennzeichnend wäre. An die Stelle der persönlichen Götternamen seien Appellativa getreten, die sich zu Beinamen entwickelt hätten (299). Im Brakteatenkorpus haben diese Beinamen auch den Charakter von Ereignisnamen, d. h. der Name bezieht sich auf ein Ereignis (awnord. *atburðr*), das mit dem Gott verknüpft wird, wie Snorri in Bezug auf Odin erzählt (Gylfaginning Kap. 20). Beck zufolge stellen die Wörter **alawin** und **alawid** des Skodborghus-B/Skodborg Brakteaten (IK 161) keine Individualnamen dar, sondern sind als Beinamen Woden/Odins aufzufassen.

Gunter Müller behandelt in seinem Beitrag „Von der Buchstabenmagie zur Namenmagie in den Brakteateninschriften“ das Namensmaterial der Brakteaten. Er unterscheidet zwischen Personennamen und Personenbezeichnung, betont aber, daß diese Differenzierung sich nicht deutlich aufrechterhalten läßt. Als Beispiel nennt er **uinirik** (IK 341), das als '(ein) Freund (bin) ich' oder als 'Freund (heiße) ich' interpretiert werden kann. Müller findet es aber für seine Untersuchung zweckmäßig, „einem Proprium nahestehenden Personenappellativa“ in die Kategorie Personennamen einzuschließen. Eine methodisch wichtige Beobachtung ist, daß unverständliche Namensformen nicht unbedingt das Ergebnis einer Depravation beim Kopieren sind. Nach Ausscheidung unklarer Fälle verzeichnet Müller 18 Personennamen, darunter jedoch keinen Frauennamen. Namen auf den Kapitalisinschriften der römischen Vorlagen haben sich zum Teil auf den Brakteaten erhalten, andere sind nur als Kapitalisimitationen aufzufassen.

Von besonderem Interesse sind natürlich die Inschriften, die einen semantisch lesbaren Text bieten. Ihre Zahl ist gering, nur elf solche Inschriften werden von Klaus Düwel und Sean Nowak in ihrem Beitrag anerkannt. Dabei werden die Futhark-Inschriften als eine einzige Inschrift verzeichnet. Strenge Maßstäbe für die Bestimmung einer Inschrift als semantisch lesbar werden mit Recht angelegt und das führt auch zur Einordnung der elf Inschriften in eine qualitative Rangfolge. Jede Inschrift wird ausführlich besprochen und die Interpretationen, die von den Verfassern gegeben werden, sind gut begründet und scheinen mir im großen und ganzen plausibel zu sein. Vor allem die Auffassung, daß die Namen fast ausnahmslos göttliche Epitheta enthalten, die dem Kultus entnommen sind, trifft sicher das Richtige.

Die unterschiedlichen Deutungen von der Inschrift des Brakteaten von Tjarkö (IK 184) veranschaulichen die Schwierigkeit, eine genaue Kategorisierung der Namen zu geben. Meistens wird die Inschrift in der Weise interpretiert, daß ein Runenmeister namens *Heldar* die Runen für eine Person Kunimundur verfertigt habe. Heinrich Beck deutet das anders. Die genannten Namen, *heldar* und *kunimundiu* (Dat.), seien eher Funktionsbezeichnungen (S. 313 f.): „Ein Heldar ritzte dem königlichen Repräsentanten (der Stammesgenossen) die Runen (zum Wohlergehen) – bzw. der Gott der Ru-

nenfindung (...) beschwor als Kämpfer (*heldar*) das Geschick des königlichen Repräsentanten“. Gunter Müller behauptet dagegen, die Inschrift sei „nicht mißzuverstehen“ (S. 337). *Kunimundur* ist der Name des Besitzers und *Heldar* derjenige, der den Brakteaten verfertigt hat. Die Inschrift sei aber im Brakteatenkorpus singulär. Düwel und Nowak betonen den Vorrang der üblichen Interpretation, aber erwägen auch andere Möglichkeiten zur Deutung der Namen, die auf Götterepitheta oder Funktionsbezeichnungen weisen.

Die verschiedenen Meinungen deuten ein Problem an, das in der Brakteatenforschung immer wieder auftaucht. Wie sind die Wörter, die man als Namen auffasst, zu interpretieren? Es kann sich sowohl um *nomina propria*, die als Individualnamen verwendet werden, als auch um appellativische Beinamen und Funktionsbezeichnungen vielleicht sogar um reine Appellativa handeln. Die ältere Forschung tendierte dazu, die meisten Namen als Eigennamen zu interpretieren, während die heutige Auslegung den appellativischen Charakter stärker betont. Diese Interpretationslinie wird deutlich von Beck, Müller und Düwel/Nowak vertreten. Da Inschriften und Bilder der Brakteaten zusammen und gleichzeitig in einer Serienproduktion hergestellt wurden, wäre das Vorkommen von Individualnamen der Runenmeister (oder der Auftraggeber) schwer zu erklären.

In diesem Zusammenhang soll bemerkt werden, daß der Mangel an Querverweisen innerhalb des vorliegenden Werks bisweilen einen sonderbaren Eindruck schafft. So kritisiert Müller (S. 342) die Erwägung Düwels (in IK Bd 1.), daß **alawin** und **alawid** appellativisch zu lesen sei und sich auf die Amulettträger beziehe. Das repräsentiert jedoch nicht die Auffassung Düwels in diesem Band (S. 418–423). Auf Becks Interpretation dieses Brakteaten wird in den Beiträgen von Müller und Düwel/Nowak nicht hingewiesen, sondern nur auf frühere Arbeiten Becks.

Mehrere Brakteaten tragen Inschriften mit einzelnen Wörtern wie *alu*, *laukar* und *laþu*. Diese sogenannten Formelwörter werden sorgfältig von Wilhelm Heizmann untersucht und seine Analysen zeigen, daß aus diesem Material, das viel diskutiert worden ist, neue Gesichtspunkte gewonnen werden können. Heizmanns Behandlung von *laukar* ist ein gutes Beispiel dafür, und seine Interpretation führt letztlich den Leser in den Bereich altskandinavischer Kosmogonie und Eschatologie.

Das hier besprochene Werk ist von großem wissenschaftlichem Wert. Die thematische Breite als auch die gut begründeten Analysen bezeugen das. Die Verfasser haben sich darum bemüht, in die religiöse Gedankenwelt einer altgermanischen Gesellschaft einzudringen – in dem Maß, wie dies möglich ist. Die Beiträge bringen neue Kenntnisse und neue Interpretationen, die fruchtbare Anregungen für die wissenschaftliche Diskussion – in Zustimmung wie Widerspruch – zeitigen werden.

Anders Hultgård

Härnevi kyrka och socken. Perspektiv på ett uppländskt lokalsamhälle under medeltiden. Redaktörer: Olle Ferm & Mia Åkestam. 143 s. Stockholm: Runica et Mediævalia, Centrum för medeltidsstudier 2012. (Sällskapet Runica et Mediævalia. Scripta maiora 7.) ISBN 978-91-88568-56-4.

Det nu anmälda arbetet har sitt upphov i ett projekt om Härnevi kyrka och socken. I bokens Inledning (s. 9 ff.) ger Olle Ferm en bild av sockenbildningen och sätter in

Härnevi i diskussionen kring denna. Han fastslår att en socken Härnevi funnits vid mitten av 1200-talet och att kyrkan då var knuten till en stormansgård: »1200-talskyrkan i Härnevi var det man i tysk forskning kallar en 'egenkyrka' [*Eigenkirche*].»

De berömda målningarna i Härnevi kyrka behandlas av Stina Fallberg Sundmark och Alf Härdelin (s. 13 ff.). Ann Catherine Bonnier beskriver kyrkobyggnaden i sitt bidrag *Konsten* att datera en kyrka (s. 31 ff.). Hon redovisar bl.a. intressanta dendrokronologiska undersökningar. En historiskt och genealogiskt inriktad läsare kan bärga en rik skörd i Olle Ferns uppsats *Stora Härnevis ägare under medeltiden* (s. 53 ff.). Johan Berg drar fram äldre kartmaterial rörande byarna Stora och Lilla Härnevi (s. 71 ff.).

Staffan Nyström redogör för tidigare forskning kring ortnamnet *Härnevi* (s. 75 ff.). Uppländska toponymer som behandlats i samband med *Härnevi* i Torstuna hd är *Härnevi* i Bro sn, fsv. *Husaby Ärnavi* i Husby-Långhundra sn och *Ärnevi* i Funbo sn. I forskningshistoriken framträder framför allt Lennart Elmevik och Per Vikstrand. Den förre betraktar *Ärn-* som en ursprungligare form än *Härn-* och antar i *-vi* -namnets förled pluralis av ett fsv. **ærin* eller **æri* med betydelsen 'äringsgud'. Härtill har Vikstrand bl.a. framhållit att man i förleden hos ett teofort *-vi*-namn gärna skulle vilja tänka sig ett gudomsnamn i singularis.

Ortnamnsforskare har anledning att studera också Jan Brunius bidrag, *Torstunamissalet* – en dominikansk sockenkyrka (s. 79 ff.). Handskriftsmaterialet inrymmer bl.a. noteringar om Torstuna kyrkas godsinnhav (bil. 2) med en rad medeltida ortnamnsbelägg. Om musiken i *Torstunamissalet* skriver Karin Strinnholm Lagergren (s. 87 ff.), och Mia Åkestam behandlar anfangerna i missalet (s. 101 ff.), ett ämne »i ett ingenmansland mellan filologi och konstvetenskap».

Den avslutande uppsatsen är Clas Tollins *Härnevi och sockenbildningen i västra Uppland. Rumsliga aspekter på Torstuna och Simtuna härader* (s. 107 ff.). Här behandlas frågor som är av vikt också för namnforskningen, och tidigare onomastiska forskningsresultat redovisas. Förf. ger karakteristiker för de olika socknarna i Simtuna och Torstuna hd och beaktar därvid bl.a. antalet hemman, kyrkbebyggelsens karaktär och kyrkans läge i förhållande till olika bebyggelser. Han finner (s. 117) att rumsliga omständigheter stöder antagandet att Härnevi socken leder sitt ursprung från en egenkyrka i Stora Härnevi. Förf. gör skillnad mellan »äkta» kyrkbyar och vad han kallar *pseudokyrkbyar*; sistnämnda term används i fall då socknen visserligen har namngivits efter en viss by men kyrkan inte ligger i anslutning till denna bebyggelse (s. 127).

Härnevi kyrka och socken är ett värdefullt och intressant arbete med tilltalande yttre form. Det erinrar bl.a. om att framställningar av betydelse för namnforskningen kan påträffas också i böcker som har annan huvudinriktning än onomastik.

Svante Strandberg

Boel Jepson: English place-name elements relating to boundaries. 255 s., 1 karta. Lund: Centre for Languages and Literature. Lund University 2011. ISBN 978-91-7473-165-1.

Med sin doktorsavhandling vid Lunds universitet ansluter sig Boel Jepson till en grupp framstående svenska namnforskare som ägnat sig åt ortnamn på de brittiska öarna: Eilert Ekwall, Gillis Kristensson, Karl Inge Sandred och Erik Tengstrand kan nämnas. Jepsens ämne är några valda ortnamnelement, vilka på ett eller annat sätt kan knytas till territoriella gränser, såväl gränser mellan åkrar, ängar och andra ägor som mellan gårdar och byar och mellan större administrativa områden. Det gäller dels de feng. substantiven (*ge)mære*, *mearc*, **rān* och **ræn(e)* med yngre motsv., dels adjektivet *hār* 'grå, grånad, åldrad, gammal' och därtill de fvn. substantiven *rā*, vårt nusv. *rå*, och *rein* 'ren', samhörigt med de nämnda feng. **rān*, **ræn(e)*.

Gränser och gränsdragning är komplicerade fenomen. Gränser kan ha en lång historia och de kan ta sig många uttryck. Förf. tecknar inledningsvis en bild av hur bosättningar, ägor, territorier i allra äldsta tid avgränsades som skydd mot obygden, mot de vilda djuren, mot det okända, och först senare mot varandra, mot andra bosättningar, ägor och territorier. Gränserna kunde – och kan – vara mer eller mindre tydliga, naturliga eller anlagda, och synliggjorda med punktuella eller lineära markeringar i form av vattendrag, diken, häckar, obrukade markremsor, stängsel, stenar, träd, stolpar m.m. Detta återspeglas i ord och namn.

De undersökta namnelementen i Jepsens avhandling är mer eller mindre nära relaterade till gränser, vilket gör att förf. kan placera dem på en betydelseskala från abstrakt till konkret, från 'gräns' via 'det som bildar en gräns' till 'gränsmärke', 'gränsten' och 'remsa av oplöjd jord, gränren'. Somliga namnelement rör sig över tid inom denna betydelsesfär och i vissa fall skiftar elementets betydelse när det i namn brukas som förled, efterled resp. simplex. Så tycks t.ex. (*ge)mære* under hela sin namnproduktiva tid betyda 'gräns' i de fall det utgör förled i ortnamn. Som simplex och som senare led måste däremot (*ge)mære* i vissa feng. belägg förstås som »balk of a ploughland» (ungefär 'oplöjd jordremsa, åkerren'), 'väg på eller längs en sådan åkerren', 'gränsten' eller 'gränsmärke'. I medeleng. och senare material är betydelsedifferentieringen ännu större, och lokalt i Yorkshire har (*ge)mære* till och med kommit att bli synonymt med den stadsadministrativa termen *quarter* 'kvarter, fjärdedel'.

Efter en allmän introduktion och bakgrund (kap. 1), där bl.a. gränsens uppkomst och ålder kommenteras mer generellt, och undersökningens syfte, källor, metod och material presenteras, följer fem identiskt strukturerade kapitel (kap. 2–6), i vilka de undersökta namnelementen ingående behandlas. Syftet sägs vara tvåfaldigt: dels att försöka precisera innebörden i namnelementen, dels att närmare klarlägga deras geografiska distribution. I varje kapitel ges först upplysningar om etymologi, om ordens motsvarigheter i andra språk samt om deras betydelse. Därefter presenteras en omfattande materialsamling, uppdelad på tre undersökningsområden: 1) Gloucestershire i södra England, 2) The West Riding of Yorkshire i norra England samt 3) Other counties. Områdena 1 och 2 undersöks djupare medan 3 används för mer sporadiska kompletteringar. En enkel karta i bokens slut och på dess framsida hjälper läsaren med orienteringen. Inom varje undersökningsområde redovisas först namnbelägg från feng. källor, sedan från medeleng. och senare. Beläggen har ordnats så att namnelementens förekomst som förled, som simplex och som efterled alltid redovisas i just den ordningen inom varje tidsperiod. Ett avslutande och sammanfattande kap. 7 följs av en litteraturlista, en förkortningslista, ett register över 268 nämnda namnelement från fvn. *á* 'river, stream'

till feng. *wudu* 'wood' (alltså inkl. ord som har kombinerats med de särskilt undersökta namnelementen till sammansatta ortnamn) samt ännu ett register med drygt femtio personnamn och persongruppsnamn från *Arthur* till *Wulfrūn*.

Avhandlingen ter sig solid, såvitt jag kan avgöra, trots ett stort och ofta svårbedömt material. Förf. är insiktsfull och pekar själv på problem och svagheter, t.ex. när det gäller det geografiskt ojämnt fördelade källmaterialet och de ofta flertydiga namnbeläggen. I många fall finns andra, kända ortnamnsbildande ord, som är homonyma med eller snarlika de undersökta namnelementen. Speglar *rá* som förled i ett ortnamn 'gräns' eller 'rådjur'? Framställningen är klar och genomarbetad, även om jag personligen inte är helt bekväm med att en så stor del av den välskrivna texten är placerad i finstilta fotnoter. I inte mindre än 534 noter, ofta långa, kommenterar förf. namnbeläggen, redovisar tidigare forskares synpunkter och slutsatser med citat och referenser, samt gör allehanda egna reflektioner. Vissa sidor består uteslutande av nottext (se t.ex. s. 167–168).

Så något mer om resultat. I feng. fanns huvudsakligen tre ord för 'gräns' nämligen (*ge*)*māre*, *mearc* och *landsc(e)aru*, varav det tredje inte behandlas alls i Jepsens undersökning. Angående de båda andra visar det feng. materialet att *mearc* var särskilt vanligt i sydost medan (*ge*)*māre* brukades i större delen av landet i övrigt. När vi kommer närmare vår egen tid tycks denna dialektala fördelning gradvis suddas ut.

Elementen **rān*, **rān(e)* är inte belagda alls i det feng. materialet, och det är – föga förvånande – inte heller det fvn. *rein*, motsv. nsv. *ren*. Detsamma gäller också det fnord. *rá*, svarande mot vårt nutida *rå*. Beträffande **rān*, **rān(e)* är den geografiska distributionen påfallande. Orden förekommer bara i de norra delarna av landet, inte alls i de södra. En förklaring kan vara, menar Jepson, att det fvn. ordet *rein* genom de i norr närvarande skandinaverna kom att sammanfalla med de feng. orden eller åtminstone förstärka bruket av dem, medan människor i söder, utan skandinavisk språkkontakt, använde andra ord för att uttrycka samma sak. En annan intressant förklaring, som Jepson också lyfter fram, är rent saklig. Måhända avgränsade man ägor och annat med andra metoder i söder än norr, så att elementen **rān*, **rān(e)* 'oplöjd, obrukad jordremsa, åkerren' helt enkelt inte var relevanta som »gränsord». Kanske använde man t.ex. diken eller häckar i större utsträckning. Möjligen kan man också tänka sig en kombination av dessa förklaringar.

Det feng. adjektivet *hār* är knepigt och i materialet finns åtskilliga möjliga namnbelägg från de båda djupundersökta områdena, och även från de övriga grevskap Jepson valt att studera. Men även dessa namnbelägg är mångtydiga och forskarnas åsikter om *hār* som eventuellt gränsindicerande ord och namnelement har gått starkt isär. Förf. nämner kända betydelser som 'grå', 'grånad', 'åldrig', 'gammal' men stannar för innebörden »venerable», alltså 'vördnadsvärd, aktningvärd', som hon menar kan ha använts om t.ex. stora mossbelupna gränsstenar eller grå, bevuxna gränsträd. Det sammansatta ordet *hoar-stone* 'gränssten, gränsmärke' finns ofta med också i moderna engelska lexikon.

»Territorial boundaries are important to many species of living creatures. They are the result of the individual's instinct to control an area, either alone or together with others. It is a well-known fact that many animals create and defend their boundaries. The network of boundaries in a landscape settled by man is only more complicated. It has several levels, and on each level the boundaries shut out those outside the territory and keep together those inside. They divide, but they also unite.» Så skriver Boel Jepson i sin inledning (s. 9). Hennes avhandling hjälper oss att bättre förstå detta komplicerade nätverk.

Staffan Nyström

Language contact and development around the North Sea. Edited by Merja Stenroos, Martti Mäkinen & Inge Særheim. 235 s. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2012. (Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series 4. Current issues in linguistic theory 321). ISBN 978-90-272-4839-8, 978-90-272-7466-3.

Föreliggande bok är en artikelsamling från en internationell konferens som ägde rum vid Universitetet i Stavanger 2009. Bokens huvudtema är problem förknippade med språkkontakt kring Nordsjön och den språkhistoriska återspegligen av denna kontakt. Boken innehåller elva uppsatser som är fördelade på följande tre avsnitt: The evidence of place-names (C. Hough, J. Udolph, I. Særheim), Code-selection in written texts (J. R. Hagland, A. Nesse, L. Wright), Linguistic developments and contact situations (K. Killie, M. Cole, C. Di Sciacca, M. Lorvik, G. Melchers). Boken är intressant inte bara för specialister inom de germanska språkens historia, utan också för keltologer, eftersom fall av möjligt keltiskt inflytande på germanska språk behandlas i artiklarna av K. Killie och M. Cole. I denna recension ska jag begränsa mig till de artiklar som handlar om ortnamn.

Carole Houghs artikel, Celts in Scandinavian Scotland and Anglo-Saxon England: Place names and language contact reconsidered, framhåller den praktiskt taget fullständiga avsaknaden av förnordiska ortnamn på Shetlands- och Orkneyöarna. Denna avsaknad kan hänga samman antingen med det att öarna hade varit obebodda före skandinavernas ankomst i början av 800-talet eller med att den ursprungliga befolkningen, pikterna, totalt utrotades, vilket dock inte bekräftas av några arkeologiska fynd. I vilket fall som helst kan bara tre ortnamn – *Fetlar*, *Unst*, *Yell* (öar i Shetlands ögrupp) – möjligen vara av piktiskt ursprung. Dessutom kan ortnamn som går tillbaka på fornisl. *papi* 'präst' (t. ex. önamnet *Papa* < *Papey*) peka på den förnordiska befolkningen. Ortnamnen sammanbundna med isl. *péttar* 'pikter' (*Pittaquoy*, *Pettadale*) utgör inget trovärdigt bevis eftersom de kan vara uppkomna ur folklore.

Frånvaron av förgermanska ortnamn framhålls även i andra regioner. I södra England, där det fanns en förgermansk befolkning inte bara innan, utan även efter anglosaxarnas ankomst, vilket bevisas av arkeologiska fynd, förekommer icke-germanska toponymer sparsamt. Den icke-germanska befolkningens närvaro i dessa regioner bekräftas av sådana ortnamn som *Cumberhill*, *Cumberwell* (forneng. *cumbre* 'britt'), *Walcot*, *Walton*, *Walworth* (forneng. *wealh* 'kelt'). På Yttre Hebriderna är det på grund av avsaknaden av förgermanska toponymer överhuvud okänt om den ursprungliga befolkningen var pikter eller gaeler.

Till grund för förf:s förklaring ligger idén att i epoken ifråga ortnamn inte var semantiskt sett tomma beteckningar som användes uteslutande som benämningar på orter. Ortnamn var mer betydelsefulla ur funktionell synpunkt och meddelade även viss information om en given ort, t.ex. typen av ägande: jfr. tiotal ortnamn *Kingston*, där den andra komponenten går tillbaka till forneng. *tūn* 'gård, herrgård', och *Kir(k)by*, 'kyrkby'. De här ortnamnen har utan tvivel ersatt de ursprungliga på grund av förändringen i byarnas status. Ortnamn kunde även meddela terrängtyp, vilket var nyttigt för de resande då de tilläts orientera sig under vägen. Om ett ortnamn innefattade ett lånord behöll det sin ursprungliga betydelse. I artikeln omnämns två termer som var inlånade från brittiska till fornengelska och förekom i ortnamn: *cumb* 'short, broad valley, usually bowl- or trough-shaped with three fairly steeply rising sides' och **crüg* 'natural hill with an abrupt outline which makes a specially striking visual impact'.

Ifall ett visst element som ingår i ett ortnamn blir oförståeligt, ersätts det med ett förståeligt ord; som exempel anförs *Cessford* och *Jedburgh* (by och stad i Roxburghshire, tidigare *Cesseworth* resp. *Gedwearde*), där elementen *ford* 'vadställe' och *burgh* 'fäste' har ersatt forneng. *worþ* 'enclosed homestead, habitation with surrounding land'. Slutligen kan ett främmande ortnamn vara utsatt för folketymologi, vilket möjligen är fallet i fornisl. *Orkneyjar*, där det första elementet är fornisl. *orkn* 'säl'. Allt detta utgör bevis för strävan efter att bevara den semantiska och funktionella betydelsen hos ortnamn. Förf:s slutsats är att på grund av detta blev de för skandinaver oförståeliga ortnamnen på Shetland- och Orkneyöarna ersatta med nordiska.

Jürgen Udolphs artikel, *The colonisation of England by Germanic tribes on the basis of place names*, med ortnamn som utgångspunkt, reviderar den teori om germanernas kolonisering av England som går tillbaka till Beda venerabilis. Enligt *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum* började koloniseringen 449 e. Kr., när saxer, angler och jutar anlände från Jylland. Enligt förf. stämmer inte det överens med toponymiska belägg. Jylland utesluts överhuvudtaget ur de regioner på kontinenten varifrån kolonisterna härstammade. I artikeln behandlas elva urgermanska stammar och suffix som ingår i ortnamn i England och i det kontinentala Europa, vilka enligt förf. utgör bevis för att England koloniserades från nutida Niedersachsen, Westfalen, Belgien, Nederländerna och norra Frankrike. De undersökta morfemerna är följande:

**fanja-* 'mosse, myr': ortnamn med elementen *-fenne*, *fan-*, *fehn-* i Tyskland (*Ackerfenne*, *Fanhusen*, *Fehn* o.s.v.), *veen-*, *ven-* i Nederländerna, Belgien, norra Frankrike; *Blackfen*, *Bradfans*, *Fambridge* och andra i England;

fhty. *horo* 'gyttja, smuts': ortnamn med *haar-*, *har-*, *hor-* (*Haarbach*, *Haarhausen*, *Horbach* osv.) i Tyskland, några exempel i Nederländerna, Belgien, Luxemburg och Frankrike; *Harlick*, *Horton* och många andra i England;

**mar-* 'hed', ty. *Meer*, *Moor*: ortnamn med *-mer*, *-mar* (*Behlmer*, *Bettmar* och andra) i norra och mellersta Tyskland; *-mere*, *-more*, *-mer* (*Badlesmere*, *Blakemere* och andra) i England;

ty. *Riede*: ortnamn med *-riede*, *-riehe*, *-rie* (*Achelriede* o.a.) i Tyskland; några exempel i Nederländerna, Belgien, Luxemburg och norra Frankrike; *Abberd*, *Blackrith* o.a. i England;

medellågtty. *hūde* 'timmerlager, marknad i närheten av vatten, färjeläge': *Altenhude*, *Aschenhude* o.a. i Tyskland, ett antal exempel i Nederländerna, *Aldreth* (< *Alreheð(a)*, *-huða*), *Chelsea* (forneng. *Cealchyþ*) och många andra i England;

**lauha-* 'trä': ortnamn med *-loh* i Tyskland, *-lo(o)* i Nederländerna och Flandern, *-ley* i England (*Alveley*, *Emley*, *Aspley*);

**tūn-* 'inhägnad plats': ett litet antal ortnamn i Tyskland, en grupp ortnamn i norra Frankrike (t.ex. *Albinthun*, *Baincthun*, *Dirlington*); ytterst vanlig förekomst i England (*-ton*);

ty. *Horst*: hundratals ortnamn med *-horst* i Tyskland, några exempel i Nederländerna, talrika ortnamn i England;

**-set-* 'invånare' (jfr. fornisl. *-seti*): i Tyskland förekommer ortnamn med detta element framför allt i Niedersachsen; ett antal exempel finns i Nederländerna, Belgien och Frankrike; talrika ortnamn i England, inkl. *Somerset*, *Dorset*;

suffixet *-ithi*: ca. 200 ortnamn med detta suffix i Tyskland (t.ex. *Birgte* < *Bergithi*); ett antal exempel i södra England.

I artikeln diskuteras också ursprunget för och motsvarigheterna till ty. *Magdeburg*: bland de engelska parallellerna omnämns ortnamnen *Madley*, *Maidebury*, *Maiden Castle*. Det första elementet ansågs vara förbundet antingen med ty. *Magd* 'flicka, tjä-

narinna', got. *magaps* 'παρθένος', eller med forneng. *mageþe*, *mægeþe*, *mægþe* 'kamomill'. Udolph föreslår en annan etymologi som är mer övertygande ur semantisk synpunkt: till det obelagda adjektivet **magad-* 'stor'; jämför fornisl. *megn* 'stark', forneng. *mægen* 'styrka'; såsom strukturell motsvarighet anförs got. *naqaps* 'γυμνός', forneng. *nacod* 'naken'.

Det material som presenteras av Udolph tvingar oss att betrakta Bedas berättelse från en något ny synvinkel, men förf:s slutsats om dess otillförlitlighet förefaller vara alltför bestämd. Å ena sidan är det självklart att toponymiska belägg är väsentliga i rekonstruktionen av germanernas kolonisering av England, men å andra sidan borde man inte absolutisera dessa belägg på bekostnad av andra källor. Med det anförda materialet som utgångspunkt kan man strängt taget inte tala om kolonisternas hemland, utan om betydande toponymiska paralleller mellan England och nutida Niedersachsen, Westfalen, Belgien, Nederländerna och norra Frankrike. Frågan uppstår om de ortnamn som går tillbaka till de första kolonisterna från Jylland kunde vara dolda bakom mer talrika ortnamn som infördes av efterföljande nybyggare från andra germanskspråkiga områden. Inte bara ombildningar av ortnamn är möjligt, utan också att de byts ut (vilket visades i den föregående artikeln). Denna fråga fordrar arbete med det faktiska materialet och alltså en separat undersökning.

I Inge Særheims artikel *Ancient toponyms in south-west Norway: Origin and formation* diskuteras morfologisk struktur och etymologi hos ortnamn i Rogaland. Detta material är mycket intressant eftersom de i artikeln anförda ortnamnen hör till ett mycket gammalt skikt, nämligen till den urgermanska och kanske även den urindoeuropeiska perioden. Tidigare försökte man förklara vissa av de här ortnamnen som förindoeuropeiska (arbeten av Th. Vennemann och H. Kuhn). Som förf. visar är en sådan förklaring inte hållbar eftersom alla orden ifråga har germanska och indoeuropeiska etymologier. Med avseende på ordbildningen urskiljs två typer av ortnamn: de som förekommer i språket som vanliga substantiv och därefter börjar användas i egenskap av ortnamn (*secondary naming*), och de ord som bildas som ortnamn och används uteslutande i denna funktion (*primary naming*). Många av de gamla ortnamnen i Rogaland hör till den senare gruppen, trots att det inte alltid är helt klart. Till exempel, som parallell till *Sogn* (namn på en fjord och en sjö) anförs det svenska substantivet *sugn* n. 'ställe i en å där en snabb ström framför ett vattenfall börjar' (till verbet *suga*) och det antas att både ortnamnet och substantivet bildades med samma suffix. Det är dock möjligt att substantivet ursprungligen betecknade ett visst ställe i en vattensamling och därefter reserverades för hela vattensamlingen; jfr. det ryska ånamnet *Oká*, ursprungligen »åvatten», till lat. *aqua* och isl. *á*, sv. *å* (< urgerm. *áhwō).

Låt oss här anføra en del av de övriga exempel som analyseras i artikeln. Önamn:

Jösen, fornno. *Josund: till isl. *æsa* 'förstärka, skärpa', på grund av starka strömmar;

Karmøy, fornno. *Kørmt*: till isl. *karmr* 'karm, något som utgör skydd, t.ex. under segling';

Rott: till isl. *hraun* n. 'lavafält';

Fosen, fornno. *Fólgsn: till isl. *fela* 'gömma' och *fylgsni* n. 'gömmställe', på grund av en bra hamn;

Sjernerøy(ane): till fornno. *Sjørn* f., vilket är besläktat med ånamnen *Soar* (i England), *Saar* (Tyskland), *le Séran* (Frankrike), *Sarno* (lat. *Sarnus*, Italien), till ie. **ser-* 'rinna, flöda';

Ombo, fornno. *Umbar* pl., har bland sina möjliga paralleller ånamnen *Ammer* (Tyskland) och *Ambra* (Italien), till ie. **embh-* 'vatten, dimma, moln' (lat. *imber* 'regn' osv.).

Ånamn:

Ulla: till isl. *vella* 'välla, strömma';

Sauda: till isl. *sjóða* 'sjuda';

Ims: till isl. *íma* f. 'duggregn; isskorpa';

Fornno. *Ógna (och *Ógn*, önamn): till isl. *ógn* f. 'rädsla, skräck', på grund av skadan som ån tillfogar under översvämningar. Fornno. önamnet *Ógn* kan hänföras till snabba strömmar som gör det svårt att segla nära stranden.

Namn på fjordar:

Nessa, fornnno. *Nezi*, namn på två lantgårdar, i forntiden möjligen namn på två fjordar, som nu kallas *Nedstrandsfjorden* och *Årdalsfjorden*: jämför *Nätaren* (en sjö i Sverige) och hydronymen *Ness* (*Inverness*, *Loch Ness*), till ie. **neid-* 'rinna, strömma'.

Det finns exempel där en hydronym betecknar både en å och en ö, vilket kan vara betingat av den omständigheten att orden *ö* och *å* är besläktade med varandra på den urgermanska nivån: *agwjō 'ö' är en avledning av *ahwō 'vatten'.

Bland namn på gamla bosättningar kan man nämna *Skas* (förmodligen till isl. *ske-
ra*), *Goa* (till isl. *gjóta* 'gjuta'), *Gruda* (till isl. *grjót* 'sten'), *Madla* (isl. *möl* 'grus'), *Lea* (möjligen till isl. *leðja* 'gyttja') som hänvisar till olika topografiska slag. I *Strømstad* (tidigare *Strionstader*, a *Strænsstodum*) rekonstrueras det första elementet som urgerm. *streunaz, till ie. **sreu-* och **ser-* 'rinna, flöda', på grund av en å i närheten. Samma rot urskiljs i *Strønstad* (bygd på Austvågøy i Lofoten), *Stronsay* (en ö i Orkneyöarna), *Stryn* (kommun och dess huvudort i Norge) m.m.

Slutligen vill jag särskilt framhålla betydelsen av artiklarna som ingår i boken och den höga akademiska nivån som de ligger på. Denna nivå skapas tack vare förf:s djupa kunskaper i de undersökta ämnena. På det hela taget sätter boken en mycket hög standard för forskning i germansk språkvetenskap.

Aleksandr E. Mankov

Carl-Erik Lundblad: Skånska dialektord. 379 s. Lund: Institutet för språk och folkminnen. Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund 2012. (Skrifter utgivna av Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund 12.) ISBN 978-91-86959-05-0.

Vid Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund (DAL) pågår sedan några år tillbaka arbetet med att digitalisera och databasvis publicera arkivets omfattande samlingar av sydsvenska ortnamn och dialektord. Bebyggelsenamnen är redan i sin helhet publicerade i Skånsk ortnamnsdatabas¹ under det att arbetet för närvarande pågår med att publicera naturnamnen i nämnda databas och dialektorden i Syd- och västsvensk dialekt-databas,² som också kommer att innehålla en del av samlingarna vid Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg (DAG). Vad beträffar det skånska dialektmaterialet är hittills samlingarna över Albo hd i sydöstra Skåne och N. Åsbo hd i nordvästra Skåne publicerade.

Det är på detta hittills inmatade och publicerade dialektmaterial som Carl-Erik

¹ Denna nås via <http://dal2.isof.se/SODA/SokOrtnamn.aspx?db=Lund> (2013-03-27).

² Denna nås via <http://dal2.isof.se/dialekt/dialekt.aspx> (2013-03-27).

Lundbladhs nyutkomna skånska dialektordbok bygger. Ordboken uppges i inledningen (s. 6) syfta till att vara en tillgång vid bildningstörst i fråga om bl.a. »äldre uttal, böjningar, konstruktioner och betydelser».

Ordboken redovisar ett urval av ord från två skilda delar av det skånska dialektområdet. Valet av just Albo hd och N. Åsbo hd är lyckligt såtillvida att det återspeglar ganska mycket av den bredd som finns inom det skånska dialektområdet samtidigt som dialekten inom respektive härad är relativt enhetlig, vilket gör att i regel inte mer än två uttalsformer behöver anges. De största inbördes skillnaderna bland Skånemålen föreligger mellan nordliga och sydliga mål, och här är alltså bägge grupperna representerade, vilket resulterar i dubbla uttalsuppgifter som sydligt *påg* : nordligt *paog* 'pojke' (s. 104), sydligt *bos* : nordligt *bås* 'halm' (s. 33) och nordligt *dricka*, *drecka* : sydligt *dritja* 'svagdricka' (s. 41). Eftersom varken Albo eller N. Åsbo representerar några ytterligheter inom det skånska dialektområdet har resp. uttalsform i regel stor geografisk spridning (de skulle i många fall t.o.m. kunna betraktas som ett sydligt resp. ett nordligt »normaluttal»). Många läsare som minns sin hembygds gamla dialekt (eller fortfarande talar den) torde alltså kunna personligen känna igen sig i en av de anförda uttalsformerna. Proveniensen för de olika uttalsuppgifterna uppges inte, men eftersom de viktigaste skillnaderna mellan nord- och sydsånska mål behandlas i inledningen (s. 15 ff.) behövs de heller inte. Att både nord- och sydsånska mål är representerade syns också på den lexikala nivån i ordpar som nordligt *pära* (s. 104) : sydligt *pantofflor* (pl.; s. 100) 'potatis'.

Självfallet redovisar ordboken bara ett urval av det i samlingarna föreliggande ordförrådet. Som omtalas s. 6 är ord gemensamma med andra dialekter och standardspråket inte uteslutna.

Boken innehåller tre olika avdelningar där man kan söka på resp. normaliserade former, dialektala uttalsformer och betydelser. De två senare avdelningarna innehåller hänvisningar till den förra. Detta upplägg, som reflekterar de sökmöjligheter Syd- och västsvensk dialektdatabas erbjuder, gör boken ännu mer användbar. Ett vanligt problem med dialektordböcker är att normaliseringen ibland är föga genomskinlig, vilket kan göra det svårt att hitta det ord som söks, särskilt om man saknar etymologiska kunskaper. Samtidigt är en lemmatisering som utgår från normaliserade former oundgänglig av flera skäl, i synnerhet när flera olika uttalsformer påträffas av samma ord. Upplägget med olika avdelningar för normaliserade former och dialektformer löser detta dilemma. Avdelningen där orden ordnas under olika betydelser breddar sökmöjligheterna ytterligare. En stor förtjänst är att ordboken innehåller mängder av språkprov.

Normaliseringen till standardsvenska är i grunden etymologiserande, men undantag görs för dialektord med en etablerad dialektbaserad stavning, t.ex. *påg*. Här frångås den i samlingarna vanliga onödigt etymologiserande formen *påk*. Det är värt att notera att fovevokalen återspeglas i de normaliserade formerna av sammansättningar: *andafortruten* (s. 25), *höstaväder* (s. 69), *sicklelapp* (s. 112), *åkebräda* (s. 149) osv. Detta är enligt min mening bara positivt. Dels undviks sådana egendomligt klingande konstruktioner som **fruktpära* och **rabbmos* till förmån för de faktiskt belagda *fruktapära* 'päron' (s. 52) och *rabbemos* 'rotmos' (s. 105), dels hålls ord som utgör olika bildningar principiellt isär, t.ex. *ålskinn* och *ålaskinn* (även om dessa s. 149 uppförs under det gemensamma lemmat *ål(a)skinn* framgår det redan av den normaliserade formen att två olika ord finns).

Den grova uttalsbeteckning som används är genomskinlig och ändamålsenlig. *Sje*-ljudet skrivs *sj*, de sydsånska affrikatorna skrivs *dj* och *tj* och muljerat *n* skrivs *nj*.

Längd markeras inte hos de sistnämnda tre (annars markeras den med dubbelteckning av enkel konsonant). Denna hade kunnat markeras hos *dj* och *tj*, som ju förekommer korta såväl som långa, genom dubbelteckning av första tecknet (*ddj*, *ttj*); detta skulle förmodligen inte leda till några missförstånd, och det skulle bli tydligare att det är fråga om lång konsonant. Diftongerna tecknas *ao*, *åo* (skriftspråkets *å*), *ai* (skriftspråkets *e*), och *aj* (skriftspråkets *ak*, *ag* före vissa konsonanter i t.ex. *akta*, uttalat *ajta*). Mellan *ai* och *aj* föreligger förmodligen ingen uttalskillnad, men fonologiska hänsyn kan vara motiverade i en dialektordbok som vänder sig till allmänheten. Att konsekvent skriva exempelvis *stain* och *aita* alternativt *stajn* och *ajta* hade kunnat ge ett egendomligt grafiskt intryck och störa läsningen. Accentueringen lämnas obetecknad förutom i undantagsfall, t.ex. en del ord med upptakt: *alló* (s. 24), *abóll*, *abúll* 'apel, vildapel; äpple' (s. 26), *avilna* 'tvehågsen' (s. 27), *beji* (*bege*) 'sluta, upphöra' (s. 30).

Ordboken redovisar alltså ett urval av materialet i Syd- och västsvensk dialektdata-bas. Det enda fel jag har upptäckt har också helt uppenbart sitt ursprung i databasen. I södra Skåne har gammalt långt *n* (< *nn*, *nd*) övergått till *ng*-ljud efter kort *u* och till s.k. muljerat *n* efter t.ex. kort *i*. *Hund* uttalas alltså *hong* och *kvinna* uttalas *kvinja*. I databasen tycks landsmålstecknet för *ng* (*g*) såväl som det för *nj* (*η*) i materialet från Albo hd nästan konsekvent ha transkriberats *nj*, så att det felaktigt heter exempelvis *brajmonjad* (*bredmunnad*), *honj* (*hund*) och *onj* (*ung*). (Möjligen beror detta på att *g* och *η* i bunden kursiv blir rätt lika varandra.) Sådana här uttalsformer har i några fall funnit sin väg in i ordboken, t.ex. *lånjt* 'långt' (s. 86), *monjvidj* (*munvik*) 'mungipa' (s. 91). Några andra inadvartenser har jag inte påträffat, och ordboken ger som helhet ett genomarbetat och vederhäftigt intryck.

Ordboken har ingen uttalat onomastisk prägel men upptar naturligtvis en del av de appellativ som påträffas i skånska ortnamn, t.ex. *fästa* 'arrende, arrendegård' (s. 53), *hälla* 'slutning' (s. 68), *mad* 'sankäng' (s. 88) och *sträte* 'väg mellan gårdsgårdar, gränd' (s. 128).

Carl-Erik Lundbladhs skånska dialektordbok utgör ett välkommet bidrag till den skånska dialektlexikografiska litteraturen. Den är den tredje dialektordboken av en akademiskt skolad kännare av Skånemålen och den första som har givits ut av en forskare med klart lexikografisk profil. Särskilt den intresserade allmänheten – och den är enligt mitt intryck verkligen intresserad – kommer sannolikt att ha stor nytta av den. Den har dessutom en viktig roll att spela som reklam för Syd- och västsvensk dialektdata-bas, som genom sina förtjänster i fråga om tillgänglighet och sökbarhet redan är – och i takt med att den växer i ännu högre grad kommer att vara – av synnerligen stort värde för forskare och envar med intresse för Skånes äldre dialekter.

Mathias Strandberg

Namn — en spegel av samhället förr och nu. Red.: Staffan Nyström. 189 s. Stockholm: Norstedts 2010. (Ord och stil 41.) ISBN 978-91-1-303081-4.

Boka inneheld ti artiklar av forskarar frå Sverige, Finland, Noreg og Island. Alle er skrivne under ein sosioonomastisk synsvinkel, men dei tek for seg ulike samfunnsut-snitt, informantgrupper (i den grad det er aktuelt), materiale, tidsramme og problemstillingar. Redaktøren har ei fyldig innleiing der han etter nokre generelle merk-nader skisserer innhald og resultat i enkeltartiklane på ein balansert og instruktiv måte.

Han ordlegg seg forsiktig, men vi øygnar mellom linene at han ikkje finn alt like plausibelt. Det gjer ikkje eg heller. Eg byrjar med det som undrar mest.

Staffan Fridell skriv om stilistisk variasjon i stadnamn. Han klargjer problemstillinga gjennom formvariansen av namnet *Algutsboda*. Det er ikkje kontroversielt at dette namnet som så mange andre stadnamn har ei rekkje ulike former, men Fridells argumentasjon tilslører etter mitt syn at formene har høgst ulik historisk og medial karakter. Stilaspektet er eg samd i, likeins at det sosiale aspektet ofte – men ikkje alltid – er underordna det stilistiske. Men så blir framstillinga vanskeleg å følgje. Tvilen er nørt av mi røynsle med norske stadnamn.

I ungdomsåra kjende eg mange bønder heime i Trøndelag som meistra heile registreret av tilgjengelege former og brukte høgstilsforma når dei tykte det var nødvendig, t.d. overfor ein autoritetsperson som presten eller lensmannen. Men berre éi form var munnleg tradert, nemleg den dei sjølve brukte til dagleg blant bygdefolk, og som t.d. Norske Gaardnavne dokumenterer for gardsnamna sin del. Dei andre formene var restitusjonar ut frå skriftspråket eller rett og slett identiske med den vanlegaste og mest prominente skriftforma. I praksis vil det seie den forma som var fiksert i slektsnamnet, t.d. *Kruken* og *Hovstein* i staden for lokaluttalen *Kruka* og *Hosteinan*.

Embetsfolk og andre tilreisande, t.d. sommargjester frå Trondheim, brukte på si side dei skriftlege formene, særleg slektsnamnformene, fordi dei var best kjende og hadde ein særeigen autoritet. Ingen av desse overlokale eller dialektframande formene kjem av ei sjølvstendig fonologisk tradering ved sida av den stadbundne utviklinga. Alt saman er skriftinduksjon. Det inneber at uttaleformene ikkje fanst før den styrande skriftforma oppstod. Den munnlege verknaden kan naturlegvis vera rask eller treg, men han er alltid sekundær.

Av dette følger òg at stadnamn utan kjend skrifttradisjon manglar formvarians i den munnlege bruken. Dei store gruppene her er innmarksnamn og lokale naturnamn. Her brukte i regelen alle den same forma – den munnleg og lokalt traderte – i alle situasjonar. Unntak kunne vera utbytting av gjenkjennelege ledd med det tilsvarende skriftspråksordet, t.d. *-vannet* for det dialektale *-vatnet*, og justering av bøyingsformer, t.d. skriftleg fleirtal *-ene* for dialektalt *-an*. Formvarians i talen, slik eg har registrert bruken, føreset altså normalt at namna er skriftfikserte i allment tilgjengelege medium.

At *Algutsboda* og andre svenske stadnamn skulle ha fleire parallelt traderte munnlege former med ubrotne linjer gjennom hundreåra, er etter min kunnskap om stadnamnbruk heilt usannsynleg. To så nærskyldte namneforråd som det norske og svenske kan neppe oppføre seg så ulikt. Vi veit på generelt grunnlag at historisk formending av den typen vi drøftar her, er fonologisk og fonotaktisk motivert, men restitusjon er leksikalsk motivert. Den allmenne lydhistoria gjev ikkje rom for eigne fonologiske utviklingar hjå somme i brukarmiljøet i motsetnad til andre, men derimot rikeleg med plass til ymsande leksikalsk «oppretting», konservering, restitusjon eller skriftspråkleg herming. Sidan skriftspråket har størst rekkjevidd på dei fleste plan, vil aktørane bli langt fleire og meir mangslungne i kunnskap og holdningar på restitusjonssida enn på traderingssida. Det forklarar kvifor ein rik skrifttradisjon kan generere ein flora av uttaleformer.

Eg meiner brorparten av formene som Fridell demonstrerer, kan passast inn i dette mønsteret. Formvariansen på 1500-talet, som Fridell nemner eksplisitt, speglar ein ustø skriftkonvensjon, ikkje eit mylder av jamlikt traderte uttaleformer. To norske døme til samanlikning: Fornamna *Jon* og *Trond* blir i sjeldne fall skrivne *Jogen* og *Trogen* i dansk-norske kjelder på 1500-talet. Kva inneber det? Mitt svar er skriftrestitusjon etter falskt mønster (jf. *Mogens* for *Mons* ofl.), neppe noko anna. Dermed ligg det hel-

ler ingen alternativ uttale som drivkraft bak *-g*-innslaget i *Jogen* og *Trogen* (det ville òg vera fonologisk merkeleg). Sekundært kan det rett nok oppstå ein viss lesestyrt uttale av namn på eit slikt grunnlag (jf. det norske *Olaug* av norr. *Ólof*), men uttaleforma er da skriftbasert og såleis av ein annan karakter enn det historisk-fonologiske produktet som talemålet har skapt (her *Olo*).

Denne synsmåten løyser mange paradoks i Fridells framstilling. Her berre eitt: Når unge informantar har ei – fonologisk sett – eldre form enn dei gamle informantane (s. 96), er forklaringa at dei unge i større grad er styrte av skriftspråket i namneoppfatninga enn det dei gamle i dette tilfellet er. I denne samanhengen er det rett å kalle dei unge si form for «yngre» fordi ho ikkje er tradert, men nyinnført frå skriftspråket. Og like så rett er det å kalle dei gamle si form for «ældre» fordi ho er tradert samanhengande frå alders tid. Fridell snur om på «yngre» og «ældre» med tvilsam rett.

Framstillinga til Fridell bør vekkje debatt. Eit hovudpunkt er tilhøvet mellom historisk-fonologisk endring og skriftspråkleg konservering og restitusjon. Eg trur nøkkelen til å forstå munnleg formvarians i namn – både stadnamn og personnamn – i langt høgre grad ligg i skriftspråket som premissgjevar enn det Fridell gjev uttrykk for.

Disiplinen sosioonomastikk blir drøfta og karakterisert av Gunnstein Akselberg med mange treffande døme frå forskinga og faglitteraturen. Akselberg peiker m.a. på at sosioonomastikken i den første fasen særleg omhandla personnamn. Det er logisk. Sosial og regional variasjon og kronologisk endring er grunnleggjande i sosiologiske analysar, og personnamn har eit kontinuerleg og nesten grenselaust potensiale for endring. Berre i vesle Noreg blir det fødd mellom 55 000 og 60 000 barn som skal ha namn kvart år, og det teoretiske maksimum er full utskifting frå året før, og slik i uendeleg rekkje frå år til år. Stadnamna er av openberre grunnar meir stabile og berre i liten grad underlagt individuell råderett. Dette er banalt, men like fullt ein viktig grunn til at sosioonomastikken kom til å arte seg som han gjorde i 1970- og 1980-åra. Akselberg plederer for eit utvida forskingsfelt både i materiale, metode og teori.

Dei andre emna som blir drøfta, er i kortform somalisk namnepraksis i Helsingfors (Terhi Ainiala), barns oppfatning og bruk av namn i ein bydel i Göteborg (Maria Löfdahl og Lena Wenner), stadnamn og identitet ved språkskifte i Troms, dvs. frå samisk og finsk til norsk (Aud-Kirsti Pedersen), allmugens namn på Island, demonstrert gjennom namn på småbruk og eigedomar utan jord (Svavar Sigmundsson), persontilknytande namnebruk i svenske runeinnskrifter (Magnus Källström), fornamn som identitetsmerke (Emilia Aldrin), mellomnamn og nye fornamn på Island (Guðrún Kvaran) og kjælenamn som materiale for sosiolingvistisk gransking (Linnea Gustafsson). Vi ser at personnamn framleis er mykje i vinden, men stadnamn får òg betre rom enn før. Den perspektivutvidinga som Akselberg ønskjer, er med andre ord i full gang, og det blir vist mange fruktbare problemstillingar og interessante resultat. Talande er det òg at mange av undersøkingane gjeld uoffisiell og individ- eller annan nærorientert namnebruk. Det gjev ein umiddelbar refleks av sosiale og psykologiske faktorar som offisiell namnebruk ikkje speglar like godt.

Den store variasjonen vil samtidig skjerpe dei metodiske grepa og det teoretiske medvitet. Denne boka er ein fin inspirasjon til enda større mangfald og djupn i den sosioonomastiske granskinga.

Kristoffer Kruken

Navnemiljøer og samfund i jernalder og vikingetid. Rapport fra NORNA 38. symposium i Ryslinge 12.–15. maj 2009. Redigeret af Lisbeth Eilersgaard Christensen & Bent Jørgensen. 350 s. Uppsala: NORNA-förlaget 2011. (NORNA-rapporter 86.) ISBN 978-91-7276-085-1.

NORNAs trettiåttende symposium ble gjennomført våren 2009 på Ryslinge Højskole på Fyn. Med emnet Navnemiljøer og samfund i jernalder og vikingetid ønsket arrangørene å sette søkelys på stedsnavn som kilde til kunnskap om forhistoriske samfunn, og også videreføre den tverrfaglige diskusjonen som har dreid seg om slike samfunn. I alt 18 foredrag ble holdt, 12 er trykt som artikler i rapporten. Artiklene er ordnet alfabetisk etter forfatternes navn, noe som kan skape inntrykk av større vekslning i emner enn forholdet faktisk var. Et råd kan være å lese Per Vikstrands artikkel først, siden Vikstrand kort presenterer Lars Hellbergs innflytelsesrike teori omkring begrepet centralplats, som er et kjernebegrep i mange artikler i denne rapporten.

Lisbeth Eilersgaard Christensens artikkel er i hovedsak et sammendrag av hennes ph.d.-rapport (2010) om jernalderens stedsnavn som uttrykk for samfunnsstruktur. Etter forbilde fra svenske prosjekt har forf. oppstilt en rekke ord (84, deriblant *borg*, *hov*, *sal*, *ting*) som antas å kunne indikere, i varierende grad, sentralplasser med ulik samfunnsmessig funksjon i yngre jernalder. Navnematerialet i åtte navneområder er analysert. I tillegg er topografiske, kulturhistoriske og arkeologiske argument trukket inn. Forf. drøfter metodiske utfordringer knyttet til materiale, valg av område, problemstillinger og tolkning. Resultatet av Christensens undersøkelse synes å bekrefte oppfatningen av at det kan være vanskeligere å påvise sentralplassindikerende navnemiljø i Danmark enn i Sverige, som en følge av ulik bebyggelsehistorie. Hun foreslår likevel videre undersøkelser, som særlig bør rettes inn mot områder som av arkeologiske årsaker utpekes som sentralplasser, og også mot et større navnemateriale i områder rundt sted med navn som indikerer sentralplass.

Stedsnavnene *Karle-/Karlaby* og *Rinke-/Rynkeby* (i Skåne, Danmark og Schleswig) er emne for Andres Siegfried Dobats artikkel. Personbetegnelser i stedsnavn som vitnemål om eldre tids samfunnsordning har opptatt både arkeologer og navneforskere, noe også litteraturoversikten viser. Navnene forekommer ofte i nærheten av påviste sentralplasser, og forf. betegner dem som «administrative stednavne», refererer til bosted for militært (elite)mannskap innenfor et (hierarkisk) ordnet samfunn. Arkeologiske funn (våpengraver, runeinnskifter) indikerer at bostedene (med navnene) kan ha kommet til i det 10. eller 11. århundre, antatt etablert av ledere eller konger som knyttet til seg lojale følgesvenner gjennom tildeling av (ettertraktete) eiendommer. Tilkomsten av denne navnegruppen med personbetegnelse istedenfor personnavn i førsteledd kan også ses som refleksjon av et nytt styresett, med sterkere kongemakt, basert på (semi-)profesjonell våpenmakt til fortrenning for makt knyttet til ættegårder og kultdyrking. Navnegruppen *Huseby* trekkes også inn i denne sammenheng, som mulig uttrykk for samme fenomen.

Birgit Eggert legger frem resultat av en innledende undersøkelse av danske stedsnavn som inneholder navneleddet *-lund*. Et sentralt spørsmål er om navneleddet *lund*, med grunnbetydning 'skog', også kan ha hatt eller fått et sakralt innhold ('hellig lund, offerlund'). Innenfor eldre navneforskning har et slikt betydningsinnhold hatt en viss støtte, og muligens ført til en viss overtolkning av navnene. Nyere forskning har uttrykt mer forbehold. Eggerts inngående kunnskap om navneklassen *-holt* muliggjør en interessant og fruktbar sammenligning med denne. Ut fra den foreløp-

ige undersøkelsen vil Eggert advare mot å knytte *lund*-navnene direkte til sakrale forhold. Hun påpeker at navneleddet, som har vært ført tilbake til vikingtid og også tidligere, har vært produktivt gjennom hele middelalderen og også opp i nyere tid, og at navneklassen ikke uten videre kan sammenlignes med gamle klasser som *-lev*, *-løse*, *-heim* og *-by*. Det er store geografiske forskjeller mellom de danske *lund*-navnene, og en sammenligning med svenske og engelske navn antas også å kunne kaste lys over klassens kompleksitet.

Ole-Jørgen Johannessens og Bjørn Ringstads artikkel om jernalderfunn på det norske Nordvestlandet illustrerer maskinkrefters bidrag til flateavdekking over faste kulturminner, og hvilken betydelig innflytelse den maskinelle gravemetoden har hatt – og kan få – på den arkeologiske dateringen av gårdsbosetning, og dermed også navneforskernes datering av navn på de samme bosetningene. Flateavdekkingsprosjekt i Norge har vist at den sentrale gårdsbosetningen kan gå til dels betydelig lenger tilbake i tid (yngre bronsealder, evt. eldre tid) enn det gravfunn i de samme områdene skulle tilsi. Avslutningsvis blir man presentert for en oversikt over navneklassene *-vin*, *-heim*, *-land* og *-stadir*, som viser at det er betydelig spredning i landskyld mellom gårdene innenfor hver navneklasse i de undersøkte områdene. Navnematerialet er forholdsvis lite, og artikkelforfatterne trekker ved denne anledning dessverre ingen eksplisitt konklusjon av funnene ut fra landskylda. Funn gjort etter ny utgravningsmetode kan skape behov for å se nærmere på både landskyldmetoden (kameralt metode) og andre metoder for datering av navneklasser og navn.

Bent Jørgensen har undersøkt navn og navnemiljø rundt de fem danske lokalitetene med navnene *Gudme*, *Gudum* og *Gudhjem*. Samtlige navn er (av John Kousgård Sørensen) ført tilbake til et appellativ, sammensatt av ordene *gud* og *heim* (overlevert i ordet *godheimr*). Jørgensen antar at navnene kan ha forbindelse med en sentralmakt, og dermed muligens også et sentralområde, innenfor et samfunn. Han finner flere mulig signifikante sentrumsindikerende trekk i de aktuelle navneområdene, som høy status (sognavn), gravplass, viktig passasjested (for personer, båter), naboravn med lignende sakrale eller verdslige trekk, varde-/vaktsted, tingsted og borgsted. Trekkene kan hver for seg, og ikke minst samlet, bekrefte sentralfunksjoner av en eller annen art, etter kritisk prøvning, som Jørgensen også viser.

I sin avhandling *Farrisskoven – Myte eller realitet?*, og i artikkelen for symposiet, har arkeolog Mette Pilgaard behandlet utbredelsen av den myteomspunnete *Farrisskoven* i Sønderjylland. Skogsområdet har vært bebyggt iallfall etter middelalderen, noe som reduserer forekomsten av kilder som for eksempel kart og annen skriftlig dokumentasjon. Som supplementært verktøy er derfor anvendt undersøkelser innenfor naturvitenskap (planteslag, pollenanalyse), arkeologi og stedsnavn. Antall stedsnavn i det aktuelle området som indikerer skog (*-holt*, *-skov*, *-lund* o.fl.) eller bebyggelsesutvidelse, vurderes mot tilsvarende navn i et kontrollområde. Kombinasjonen av undersøkelser og funn styrker hypotesen om at *Farrisskoven* faktisk ikke ble bebyggt før i løpet av middelalderen, og at området før det var preget av skog. Artikkelen oppviser et interessant eksempel på tverrfaglig gransking, sikkert også begunstiget gjennom avhandlingens tilblivelsessted, Institutt for Antropologi, Arkæologi og Lingvistik ved Århus Universitet.

Gjennom en omfattende oversikt over arkeologiske funn i de to kommunene Vestre Slidre og Øystre Slidre trekker Tom Schmidt opp bildet av et gammelt kulturlandskap, befolket i flere etapper, så vel tidsmessig som geografisk. Kultursporene i Vestre Slidre dateres tilbake til 1800 f. Kr., mens sporene i Øystre Slidre er betydelig yngre (vikingtid, ca. 800–1000 e. Kr.). Funnene grupperes etter typer gårdsnavn, først og fremst etter

navneklasser med etterleddene *heimr*, *vin*, *staðir* og «andre». Som forventet kan det påvises et samsvar mellom gravfunn og gravfelt, gårder med eldre kulturnavn og gamle naturnavn, tingsted, kirkested og prestegårder – alt sammen sentralplassindikerende faktorer. De arkeologiske funnene forekommer likevel å være så mange, mangeartete og godt fordelt at bildet av utpregete sentralsted i eldre tid innenfor de to kommunene kan tilsløres noe i faktamengden. En tydeligere strukturering av resultatene (for eksempel med avsnittsoverskrifter og kart) kunne ha lettet lesningen av artikkelen.

Svavar Sigmundsson viderefører i sin artikkel en islandsk diskusjon (med tilknytning til svensk *hov*-undersøkelse, jfr. Vikstrand) om forholdet mellom gamle tingsted og sted med navneleddet *hof* på Island. I diskusjonen, som dreier seg om et sannsynlig eller ikke sannsynlig samband mellom tingsted og *hof*-navn, presenterer Svavar en mulig betydningsutvikling av navneleddet *hof*, fra (opprinnelig) 'liten høyde' (der godene, stormennene blotet, evt. på et tingsted) til 'storgård' (der stormennene og folket møttes og festet). Etter kristendommens innførelse, da mange stormenn bygde gudshus på gårdene sine, kom betydningsinnholdet '(kristent) gudshus' etter hvert til å dominere. Etter denne tolkningen finner Svavar det mulig å se navneledd som *þing* og *hof*, og stedsnavn som inneholder disse leddene, som deler av et sammenhengende navnemiljø rundt et maktsentrum, om enn den historiske utviklingen kan synes noe uklar.

Som fortsettelse av en diskusjon fra 1990-årene om begrepet teofore stedsnavn etterlyser Lasse Sonne en drøfting av hvilke lokalitetstyper teofore stedsnavn kan referere til, når de ikke (lenger) nødvendigvis antas å referere til et kultsted. Hans konklusjon, etter å ha undersøkt 52 stedsnavn med seks nordiske før-kristne gudenavn, er at det ikke er mulig å se noen sammenheng mellom den enkelte gud og bestemte lokalitetstyper. Av dette følger også at teofore stedsnavn ikke kan anvendes som evidens for kultsted. Som middel til bedre forståelse av navngivingsmotiv for denne navnetypen foreslås en undersøkelse i et bredere, komparativt perspektiv. Et større navnemateriale kan muligens bidra til å kaste lys over navnemotivasjon, men man kan frykte at overleverte relasjoner mellom for- og etterledd i stor grad vil være preget av forenklet, mekanistisk tro på kultdyrking. Bedre resultat kan trolig oppnås med bred tverrfaglig forskning omkring kultsted og kultdyrking, sammenholdt med gransking av navnemiljø.

Jan Paul Strid, i likhet med Johannessen og Ringstad, bekrefter muligheten for ny datering av bosetningsnavn i lys av nyere arkeologiske metoder og funn. Gårdsdannelser har åpenbart skjedd tidligere enn antatt (eldre jernalder, mulig også før), og det er rimelig å tro at gårdene hadde navn. Det er også rimelig å gå ut fra at (en del av) navnene fortsatt er beholdt og i bruk, som en følge av kontinuerlig bruk av gården eller området, språklig stabilitet (ikke språkskifte som følge av folkevandring eller invasjon), og det forhold at et navns funksjon i prinsippet er uavhengig av hvordan stedet brukes. Gjennom studiet av jernalderbosetning i Östergötland, mulige gårdsvall, og gjerder (grenser) i landskapet, tegnes et svakt mønster av navnemiljø der distribusjonen av visse navneledd (*-inge* og *-lunda*) er interessant. Interessant er også Strids og andre forskeres tvil om holdbarheten av Sahlgrens påstand at en *-by* er sekundær i forhold til en *-stad*, og at en *-by* kan utvikle seg av en *-stad*, men ikke omvendt. Nye funn og metoder kaller på nye undersøkelser.

Inge Særheim går videre i sin forskning omkring navneklassen *-land* i Norge, i denne artikkelen hovedsakelig avgrenset til ødegårder i Sør-Rogaland. Formålet er å rekonstruere et mer opphavlig bosetningsmønster fra yngre jernalder, påvist gjennom *land*-navnene. Distribusjonen av navnene, sammenholdt med blant annet arkeologiske

funn, topografiske forhold og relasjon med andre navn, indikerer et eldre og ganske annerledes bosetningsmønster enn middelalderens mønster, der vesentlige sentralfunksjoner kan ha vært utøvet på sted som seinere ble liggende øde eller fikk underordnet betydning i forhold til seinere bruksmønster. Det er ellers interessant at Særheim (i motsetning til Johannessen, Ringstad og Strid) synes å holde fast ved teorien at gården som institusjon først ble etablert fra 200-tallet e. Kr. For navneforskere vil det være av avgjørende betydning hvilke konklusjoner arkeologene kan komme til og forhåpentligvis også enes om når det gjelder definisjon av begrepet gård og gårdsdannelse i før-historisk tid.

I et forsøk på å komme videre i drøftingen av det vide begrepet sakralt navn lanserer Per Vikstrand begrepet (og termen) *episk navn*. Fra den store gruppen sakrale navn som denoterer så vel naturlige formasjoner som byggverk for kultdyrking ekstraheres stedsnavn som forekommer i mytologiske fortellinger om guder og andre overnaturlige vesen. Slike navn kan i visse tilfelle rubriseres som episke navn. Vikstrand påpeker at episke navn gjerne knyttes til «fantasieggande naturlokaler», og refererer til sted uten sakral funksjon. Navn med sakral funksjon bør bare oppfattes som én av flere mulige manifestasjoner av sentralitet innenfor et antatt maktområde, og andre forhold kan indikere at et bosetningsnavn (for eksempel *Tuna*) med større sannsynlighet denoterer maktsentrum. Vikstrand går også inn i diskusjonen om mulighetene for å identifisere visse teofore navn som indikatorer på sentralplasser, noe som foreløpig har gitt usikre resultat. Han trekker konklusjonen at mens en forutsetning for sentralitet kan være sakralitet, synes det motsatte ikke å være tilfelle.

Eli Ellingsve

Leiv Olsen: Sørsamisk historie i nytt lys. 262 s. Tromsø: Universitetet i Tromsø. Senter for samiske studier 2010. (Senter for samiske studier 17.) ISBN 978-977-08-0460-900-0.

Leiv Olsen har i *Sørsamisk historie i nytt lys* tagit sig an professor Konrad Nielsens gamle invandringsteori från 1889, att samer först vid 1600-talets mitt nått Jämtland-Härjedalen söder om Frostviken, där de liksom i norra Skandinavien alltid funnits, och motsvarande områden i Norge. Nielsens teori har senare envetet försvarats av professor Kjell Haarstad i Trondheim, som hävdar att den »står urokligt kvar». Enligt honom saknas skriftligt källmaterial för en annan uppfattning.

Olsen har gjort ett ambitiöst arbete – kanske t.o.m. lite överambitiöst. På 262 sidor redovisar han t.ex. ett otal ortnamn på *Finn-* (norsk benämning på samer), en mängd arkeologiska fynd och samiska språkförhållanden och diskuterar ingående begreppet vejdefolk och i vilken mån deras livsföring rör sig om samiska jägare och fångstmän. Han redovisar också vad de skriftliga dokumenten förmedlar och sammanfattar att invandringsteorin inte längre kan gälla.

Både enskilda forskare och omfattande tvärvetenskapliga arbeten de senaste årtiondena har vederlagt Nielsens och Haarstads uppfattningar. När man saknat skriftligt källmaterial som rör samerna för tiden före »invandringen» har man bortsett från att sådant material enbart tillgodosett myndigheternas behov, inte varit avsett att dokumentera samisk närvaro. Björn Aarset har om förhållandena i Norge konstaterat, att

»folk i det norske lappsamfunnet har skrevet om det som var viktig for dem sjøl, nemlig seg sjøl». Det som Knut Bergsland (professor i samiska vid Oslo universitet) så pregnant formulerat, att »samisk historie i praxis betyr historie, skrevet om samer, av icke-samer for icke-samer, mens norsk historie er skrevet om nordmen, av nordmen, for nordmen».

Fokus bör fortsättningsvis nog snarare riktas mot det senare 1800-talets nationella stämningar i både Sverige och Norge. En växande nationalitetskänsla och statens intressen för nya markrättigheter skärpte sannolikt motsättningarna. Något som också kom att omfatta historiesynen. De nationella territorialstaternas maktställning behövde sanktioneras, så som Inger Zachrisson uttryckt det, »inte bara av Gud utan också av historien».

Sameforskningen behöver förvisso ett vidare register, där också samiska värderingar ingår. Olika värderingar kan hjälpa till att avslöja sanningen, liksom det finns sanningar som inte kommer fram, om man inte ser verkligheten ur flera perspektiv. För ingen forskare är fri från värderingar, grundade på olika tillhörigheter, erfarenheter etc., hur »vetenskapligt objektiv» forskaren än försöker framträda.

Lars Thomasson

Onoma. Journal of the International Council of Onomastic Sciences 42 (2007). Editor-in-chief: Doreen Gerritzen. Guest-editor: Staffan Nyström. 235 s. Uppsala: International Council of Onomastic Sciences (ICOS) 2010. ISSN 0078-463X, eISSN 1783-1644.

Onoma 42 är ett i raden av nummer som från och med nr 34 (1999) har kommit ut som temanummer (Urban toponymy) med särskilt ansvariga gästredaktörer. *Onoma* 42 har Staffan Nyström som redaktör och består av tolv artiklar om urban namngivning och namnbruk, en på franska, en på tyska och övriga på engelska.

Fyra av bidragen handlar om urban toponymi i Norden. Carina Johanssons Name user perspectives on the street names of Stockholm är en sammanfattning av författarens avhandling från 2007 (I gatuplanet. Namnbrukarperspektiv på gatunamn i Stockholm, recenserad i NoB 96). I den och i denna artikel ger hon en bild av stockholmarnas namnkunnande och av deras inställning till gatunamn och namnkategorier i staden. Exempel på generella mönster är att människor har en stor namnkänedom i sin närmiljö och att namnkunskap bidrar till människors trivsel, hemhörighets- och identitetskänsla.

Staffan Nyströms *Anna Lindhs Plats* 'Anna Lindh Place': the story of an urban commemorative name är en översättning av förf:s artikel – något reviderad – i OUÅ 2007 (Anna Lindhs Plats. Historien om ett namn i Stockholm ... och ett misskrediterat namnelement). Artikeln inleds med en allmän diskussion om memorialnamn, både i Stockholm och i andra delar av världen. En FN-resolution från 2002 och en därtill kopplad rekommendation från Ortnamnrådet nämns som stöd för en restriktiv och varsam attityd till sådana namn. Hit hör också det som kan kallas bakvänd namngivning. Det naturliga är att ett objekt behöver ett namn, men i de här sammanhangen är det tvärtom: det finns ett föreslaget namn som behöver ett objekt. I artikeln diskuteras och illustreras denna problematik genom en presentation av »fallet Anna

Lindh», som slutade med att ett mindre torg på Södermalm fick namnet *Anna Lindhs Plats*.

Inge Særheims Official urban naming: cultural heritage and identity har ett samband med att Stavanger (och grannstaden Sandnes) utsågs till europeisk kulturhuvudstad 2008. Då lovade man att verka för kulturarv och identitet, och Særheim beskriver i sin artikel den urbana namngivningens roll i detta. Han menar att namnen främjar »kulturell nyfikenhet» och skapar urban och regional identitet och därmed lever upp till målen för stadens kulturella program för 2008.

Jani Vuolteenaho, Terhi Ainiala & Elina Wihuri beskriver i The change in planned nomenclature in Vuosaari, Helsinki de omfattande förändringar som skett i det »onomastiska landskapet» i denna förort till Helsingfors. Gränserna mellan officiellt fastställda ortnamn och kommersiella namn håller på att suddas ut, och man tycker sig se ett allt större inflytande från den privata sektorns ekonomiska aktörer.

I detta nummer av *Onoma* ingår dessutom följande åtta icke-nordiska artiklar: Laimute Balode & Ojārs Bušs, Some semantic and sociolinguistic aspects of Latvian Urbanonymy in the 20th Century; Jean-Claude Bouvier, Le langage de la toponymie urbaine – Approche méthodologique; Rosa Kohlheim & Volker Kohlheim, Archäologie der Straßennamen; Adrian Koopman, The names and the naming of Durban; Olga Mori, Odonyms of Buenos Aires and Tarragona. A comparative approach; Matthew Pires, Investigating non-universal popular urban toponyms. Birmingham's *Pigeon Park*; Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska, The intertextual dimension of Polish urban nomenclature; Bram Vannieuwenhuyze, The study and classification of medieval urban toponymy. The case of late medieval Brussels (13th-16th Centuries).

Leif Nilsson

Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 7.–9. April 2010. Herausgegeben von Lennart Elmevik & Svante Strandberg. 222 S. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur 2010. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 112.) ISBN 978-91-85352-86-9.

Frågan om primär respektive sekundär namnbildning har diskuterats under många år med initiativtagaren till det nu aktuella symposiet, Thorsten Andersson, som drivande kraft. Detta är, kan man säga, en fortsättning på två tidigare symposier, dels *Probleme der Namenbildung. Rekonstruktion von Eigennamen und der ihnen zugrundeliegenden Appellative*, som hölls i Uppsala redan 1986 och publicerades 1988, dels *symposiet Suffixbildungen in alten Ortsnamen*, som hölls i Uppsala 2004 och publicerades samma år.

Den nu aktuella volymen innehåller bidrag av en rad prominenta forskare, som från olika infallsvinklar närmar sig ämnet. Thorsten Andersson inleder med att diskutera det klassiska problem som bildar grundtemat, nämligen *primär* och *sekundär namnbildning*. Kort sagt vilka namn har bildats just som namn och vilka har bildats sekundärt genom proprialisering av redan existerande appellativ, likt de många namnen av typen *Berg*, *Näs*, *Sjö*, för att inte tala om *Hus(a)by*, som uppträder på ett sjuttioal orter i Sverige?

Redan här anar den uppmärksamme läsaren en svårighet. Vad är namn och vad är

appellativ? För namnforskaren kan det synas självklart, men hur ställde sig saken för den namngivande människan? När namnet *Tingstad* uppträder i närheten av forntida tingsplatser kan vi knappast beskyllas för alltför stor djärvhet om vi räknar med att appellativet *tingstad* här antagit funktionen av namn. Samma gäller *Hus(a)by* och många andra. Här är det alltså fråga om en sekundär namnbildning. Om vi å andra sidan tar sjönamnet *Kolsnaren* och förutsätter att det går tillbaka på ett försvunnet ånamn **Kulsn* eller **Kolsn* 'den kalla', alternativt 'den mörka', är det svårt att föreställa sig ett motsvarande appellativ som grund. Här bör det med andra ord vara frågan om en primär namnbildning. Men att dra klara gränser visar sig inte alltid så lätt. Ett kriterium som introducerades av Thorsten Andersson (1980) är frekvensen. Enkelt uttryckt: om samma namn dyker upp på flera håll kan man misstänka att ett appellativ kommit till användning. Men hur skall vi då se på namn som bildats efter mönster av redan existerande namn, alltså uppkallelsenamn? Och för övrigt: kan inte ett och samma namn ha bildats primärt på olika håll utan någon som helst förbindelse?

Andersson utvidgar diskussionen genom att föra in exempel från personnamns område. Ytligt sett står innebörden hos urnordiskans *Landawarjaz* klar, men var bäraren »lantvärnsman» i största allmänhet eller bar han namnet som hjälteepitet: »landets värjare»? Andersson överväger det senare alternativet, alltså en primär namnbildning, trots att man kan peka på paralleller som kunde antyda motsatsen (s. 18). Samma fråga dyker upp när det gäller *Stainawarjaz*. Bars det av en man i ledet, tillhörande bemaningen av en borg, eller av en frejdad kämpe, borgvärjaren framför andra? Fortsätter vi på det inslagna spåret är tolkningen inte heller given i fråga om Blekingesternas *Heruwulfr* och *Hariwulfr*. Har professionen 'svärdsvarg' resp. 'härvarg' existerat i det forngermanska samhället? – Det går kanske inte att utesluta, särskilt som benämningarna har direkta motsvarigheter i fornengelsk diktning, men Andersson menar att det även här rör sig om primär namnbildning.

Ett näraliggande problem erbjuder det av Lena Peterson (s. 188) diskuterade **Saiwiharjaz*. Ordet – en sammansättning av ord för 'sjö' el. 'hav' och 'krigare' – ingår i en grupp om inte mindre än sex *lev*-namn, vilket pekar mot sekundär namnbildning. Men samma fråga gör sig påmind: kan sjökrigare ha funnits som en speciell, militär yrkeskategori. Peterson svarar ja på den frågan och man är beredd att instämma.

Ställd inför avgöranden av detta slag är läsaren onekligen böjd att hålla med Thorsten Andersson, när han slår fast att man snart nog kommer till en punkt »an dem sich eine scharfe Grenze zwischen den beiden Arten nicht mehr ziehen lässt» (s. 11). Lennart Elmevik instämmer: ju längre tillbaka i tiden man kommer, desto mindre tydlig blir motsättningen mellan primär och sekundär namnbildning.

Om vi för en stund lämnar detta intressanta, men svårbearbetade problemkomplex, innehåller boken mycket av intresse inom temat rekonstruktion. Elmevik tar bl.a. upp det för den bebyggelsehistoriskt inriktade namnforskningen välkända namnet *Ulvbygd*, forntidens **Ulsa* – ett av Lars Hellbergs paradexempel när det gäller forntida bebyggelseutveckling. En utlovad närmare utredning emotens med intresse. Ytterligare namn som diskuteras är bl.a. *Åsaka*, *Trosa*, *Skånela* och det på senare tid debatterade *Tierp*, som enligt Elmevik innehåller en nära släkting till isländskans *varp* 'bergsrygg', eller, för att citera Íslenzk orðabók: »fjallshryggur á vatnaskilum». Namnet går i så fall tillbaka på ett äldre **Twi-warpiō*. Intressant är redovisningen av olika bildningar till adjektivstammen *varm-*, där man bl.a. lägger märke till påvisandet av avljudsformen **werm-*.

Svante Strandberg tar upp rekonstruktionsproblematiken från hydronymiskt perspektiv. Klara exempel på primär namnbildning föreligger där basen utgörs av en

hydronym, alltså typen **Wermilar* (sjönamn) till **Wermōn* (ånamn). Sekundär namnbildning illustreras lika tydligt genom namn innehållande ord för 'vatten' ('flod', 'sjö' o. likn.). Mellan dessa poler utbreder sig ett gränsfält, där man kan resonera på olika sätt. Strandberg exemplifierar med en rad kända fall, däribland *Ekoln*, *Närke*, *Veckholm*, *Vist*, *Vättern*. Viktigt är påpekandet att den språkliga rekonstruktionen ofta kräver stöd av en topografisk rekonstruktion. I motsats till en segt kvarlevande uppfattning om en »orörd natur» har terrängförhållandena och inte minst vattenföringen ofta genomgått stora förändringar.

Strandberg fäster uppmärksamheten på de nordiska hydronymernas betydelse som jämförelsematerial; de tycks bl.a. avslöja suffixfunktioner som inte helt stämmer med regelböckerna. Han visar också på ett annat problem, nämligen att man på kontinenten och i Norden stundom bedömer vad som förefaller vara ett och samma namn helt olika. *Ammer* tolkas sålunda som keltiskt i Tyskland – en möjlighet som knappast består i fråga om *Ammer* i Jämtland.

Ett rikt material presenteras även av Eva Nyman, som bl.a. uppehåller sig vid relationen mellan sekundär namnbildning och uppkallelse, liksom mellan namn och appellativ. Öar med namnet *Borgund* löper som ett pärlband längs den norska kusten. Nyman uttrycker motiverat tvivel beträffande hur pass medvetna namngivarna varit om hur de bildat namnen: har det skett på grundval av vad de uppfattat som ett gångbart appellativ **borgund* eller utifrån minnesbilden av andra lokaliteter med samma namn? (s. 81). Nyman pekar på en slående parallell: önamnet *Sold* (nu *Sollerön*) i sjön Siljan i Dalarna (s. 81 ff.) har givit upphov till ett dussintal uppkallelsenamn i trakterna runt sjön – namn som inte uppvisar någon annan likhet med *Sollerön* än att de betecknar den största ön i respektive sjö. Kan det ha funnits ett appellativ **sold* 'ö som är större än andra öar i en sjö'? Knappast, menar Nyman; tanken att söka förlagan i form av en minnesbild ligger nära till hands. Det verkar övertygande. Frågan är bara: om samma minnesbild delas av ett antal människor som förknippar den med en och samma benämning, är det då inte snarare ett appellativiskt bruk vi talar om?

Liknande problematiska fall diskuteras av Bent Jørgensen, som formulerar följande tänkvärda tes: »At all events it would seem to be more likely to find a now unknown appellative than to have four (six, seven, maybe even eight) instances of exactly the same place-name, coined separately at each individual location» (s. 71).

Albrecht Greule går metodiskt igenom olika typer av rekonstruktion (s. 45 ff.). Här möter läsaren en rad mer eller mindre bekanta namn. Intresseväckande läsning erbjuder bland annat rekonstruktionen av appellativ tillhörande icke dokumenterade, hypotetiska språk (s. 48–49) med resonemang kring namnet *Pannonien* och en exkurs om förromanska relikter i alpområdet. När det gäller »vattenord» laborerar Greule med undergrupperingar av den Kraheska forneuropeiskan. Till ett keltiskt-germanskt område för han exempelvis *r*-avledningen kelt. **agro* i flodnamnet *Ager* m.fl. liknande. Här föreligger med andra ord en parallellbildning till *åker* till stammen **ak-* 'driva, fara', där *r*-suffixet syftar på vattenflödets rörelser. Till kategorien »Rekonstruktion av ord tillhörande äldre språkstadier av väl belagda språk» (s. 46 f.) förs bl.a. det isländska ortnamnet *Apavatn*, som säkras antagandet av ett väst- och nordgermanskt appellativ **apa* 'vatten', återgående på ett ieur. **kh²eb-* (: **h²ep*) 'flod, vatten'. Till saken hör att detta ord sannolikt ingår i det östgötska sockennamnet *Appuna*, av Eva Nyman (Nordiska ortnamn på *-und*, 2000, s. 194 ff.) tilltalande rekonstruerat som ett **Apund* 'den vattenrika'.

Greule avslutar sitt inlägg med påpekandet att rekonstruktionen är ett för namntolkning nödvändigt verktyg som dock vilar på axiomet att namn går tillbaka på appellativ

och därmed noga taget bildar en sekundär, avledd klass av språkliga tecken (s. 51). Den propriala aspekten borde betonas starkare än hittills, framhåller han och låter denna maning mynna ut i en koncentrerad beskrivning över namnet *Donaus* utveckling från urgermanskan och framåt.

Vi förflyttar oss i Inge Særheims sällskap till Jæren i Norge. Här har jorden brukats sedan bronsåldern och ortnamnen framstår som högst ålderdomliga. Bebyggelsen har efter vad man kan se fått namn efter forntida vikar, fjärdar, och förhöjningar, sjöar, åar m.m. Namnen tycks bildade med suffix produktiva i urnordisk/urgermansk period. Flera av dessa namnbildningar känns välbekanta. Særheim tar bl.a. upp *Viste*, *Tjora*, *Soma* att jämföra med svenska namn som *Hå*, *Vist*, *Tjur*, *Tjurbo*, *Sommen* m.fl. Tagna var för sig skulle namn som dessa a priori betraktas som primära, men frågan är om inte överensstämmelserna snarare styrker tanken att de speglar ett gemensamt urgermanskt/urnordiskt terrängordförråd, jämgammalt med bosättningarna – eller rent av äldre?

När det gäller synen på ortnamnens teoretiska ålder är man som bekant öppen för att våra ålderdomliga kulturlandskap också präglas av lång kontinuitet när det gäller ortnamnen (se t.ex. Strid, flerstädes). Med utgångspunkt i namnen *Skutull*, *Låte* och *Lote* i Hordaland aktualiserar Botolv Helleland förhållandet att även namn på mindre lokalteter kan innehålla ålderdomliga, annars försvunna ord. Att nå fram till säkra etymologier kan visa sig svårt, ibland omöjligt.

Mindre känt är förmodligen att det finns namn av nordiskt kynne i Tyskland. Jürgen Udolph presenterar ett antal motsvarigheter till element som *äng*, *klint*, *skog*, *dös*, *drag*, *dank*, no. *dokk* 'fördjupning', sv., no. *flo(e)* 'mindre vattensamling' (s. 147 ff.). Han vänder sig mot tidigare forskning som här velat se vittnesbörd om nordisk kolonisation och hävdar att det i stället rör sig om relikter, nedärvda från urgermanskan. Den ursprungliga utbredningen av dessa appellativ kan spåras i namnskicket, »also im Friedhof der Wörter» (s. 154). – Beträffande *drag* tänker väl en nordisk läsare dock i första hand på båtdragning förbi besvärliga passager, men Udolph följer här Wolfgang Laur, som med stöd först och främst av danskt material tillskriver ordet betydelsen 'smal landtunga' o. likn.

Tidigare berördes Lena Petersons diskussion kring innebörden hos namnet *Saiwiharjaz. Att tillägga är att Peterson med utgångspunkt i detta namn jämte det i ortnamn (*Torslev*, *Tørslev*) likaså sex gånger belagda *þunrawihaz 'Torspräst' kommer in på den omdiskuterade frågan om innebörden hos ortnamnelementet *-lev*. Kombinationen personnamn + *lev* kan som bekant uppfattas som syftande antingen på något den namngivne lämnat efter sig eller på något vederbörande tagit emot. Lena Peterson menar nu att om förlederna i namnen *Særlev* och *Torslev* (*Tørslev*) är att uppfatta som titlar, så betyder detta i sin tur att det är det senare alternativet som kommer på fråga. Detta leder i sin tur till tanken att vi här kunde stå inför ett vittnesbörd om ett förläningsväsen, något som bestridits av Bent Søndergaard, men på goda grunder bejakats av Bent Jørgensen (DSt s. 177): »Navnenes vidnesbyrd om 'arvegods' tyder på en samfundsorden i folkevandringstidens Danmark på et ret højt niveau.»

Även runologin är representerad: Henrik Williams vill fästa uppmärksamheten på förbindelserna mellan den isländska skaldediktningen och vikingatidens svenska stenskrifter som givande fält för ordstudier. Magnus Källström angriper tre namnproblem, bl.a. tolkningen av den omtvistade runföljden **kakr** (ack. **kak**) på U 925 m.fl., som tilltalande förklaras som ett mansnamn (eller kanske snarare mansbinamn?) bildat till fornnord. *kaga* 'kika; spana'.

Skaldediktningen berörs också av Heinrich Beck vars framställning spänner över

vida fält med början i symposiets huvudtema, fortsättning i tolkningen av runinskriften på silverspännat från Pforzen och avslutning med en diskussion kring *ihwaz-runans ljudvärde.

De flesta är nog övertygade om att namnmaterialet rymmer ett stort antal försvunna ord, och uppgiften att påvisa deras existens och förklara deras betydelse och ursprung ingår som ett självklart moment i namntolkning. Få studier har dock haft just sökandet efter försvunna ord som mål. Potentialen i det nordiska namnskicket härvidlag framhålls särskilt av Lennart Elmevik, som påminner om att Ivar Lundahl i Ortnamnen i Skaraborgs län lyckades rekonstruera ett hundratal fornvästgötska ord.

En samlad framställning över rekonstruerade ord (s. 33) skulle kräva en stor arbetsinsats, men resultatet skulle helt säkert bli av stort intresse. Jöran Sahlgren fäste på sin tid uppmärksamheten på den stora utforskade ordskatt som våra ålderdomliga ortnamn rymmer. När alla ortnamn är tolkade, framhöll han, »då skall vår historia börja ett tusen år tidigare än nu». – Frågan är om den siffran räcker.

Jan Paul Strid

Uppländska namnstudier. Valda namnspalter ur Upsala Nya Tidning 1982–2002. Utgivna av Ortnamnssällskapet i Uppsala. Redigerade av Katharina Leibring, Staffan Nyström & Mats Wahlberg. 213 s. Uppsala: Ortnamnssällskapet i Uppsala 2011. ISBN 978-91-633-9746-2.

Uppländska namnstudier är en samling av drygt hundra kortare artiklar om namn som ursprungligen publicerades som namnspalter i Upsala Nya Tidning (UNT) mellan 1982 och 2002. Syftet med publikationen är att tillgängliggöra forskning kring uppländska namn för en större läsarkrets. Artiklarna är författade i populärvetenskaplig anda och behandlar en lång rad uppländska ortnamn och personnamn, från de kända *Föret* och *Fjällnora* till det något mindre omtalade *Kofsan*, ett önamn, eller *Hjälmdis*, ett vikingatida kvinnonamn. Det historiska perspektivet dominerar tydligt i de flesta bidragen, medan artiklarnas ämnen och frågeställningar varierar, vilket ger en mångfacetterad och omfattande inblick i dåtidens uppländska namnbruk och namngivning. Etymologiska utredningar av enstaka ortnamn och personnamn får sällskap av bidrag om framväxten av släktnamnsskick eller om fula respektive vackra personnamn på uppländska vikingatida runstenar. Boken vänder sig till alla som har intresse för uppländska namn och Upplands historia.

De publicerade artiklarna är ett urval ur de drygt 400 namnspalter som kom ut inom ramen för samarbetet mellan UNT och Ortnamnssällskapet i Uppsala, då sällskapet fick uppdraget att besvara nyfikna läsares frågor om namn. Av förordet att döma är huvudidén bakom redaktörernas urval att undvika överlappning med andra namnpublikationer. T.ex. exkluderade man sockennamn som finns utredda i Svenskt ortnamnslexikon. De utvalda artiklarna är strukturerade i kronologisk ordning, vilket i princip är den enda komponent av den ursprungliga tillkomstsituationen som finns kvar i Uppländska namnstudier. Läsarnas frågor, hänvisningar till övriga namnspalter o.d. har tagits bort. De ursprungliga namnspalternas texter återges så nära originalet som möjligt, dock med vissa obetydliga redaktionella ingrepp. I slutet på varje artikel finns en hänvisning till det aktuella numret av UNT samt till paginerade häften med Namnspalten i UNT där den intresserade läsaren kan hitta originalnamnspalten/rna. Boken är för-

sedd med ett register på över 1 000 namn och 50 namnelement och är lätt att använda som uppslagsverk.

Trots att Uppländska namnstudier innehåller inspirerande och lättillgänglig forskning om namn i Uppland är det nödvändigt att uppmärksamma att bidragen har många år på nacken och därmed inte kan ses som »sista ordet i debatten». T.ex. behöver Lars Hellbergs artikel Aktuell forskning om *tuna*-namnen från 1984 och 1985 kompletteras med ytterligare studier, om man vill ha en uppfattning om »state of the art» i *tuna*-frågan. Det bör också påpekas att illustrationer i form av bilder och kartmaterial är ytterst sparsamma i boken. I de fall där man resonerar kring sakliga förhållanden alternativt äldre belägg på exempelvis runstenar skulle fler illustrationer både underlätta förståelsen och öka beviskraften.

Alexandra Petrulevich

Författarna i denna årgång

- Terhi Ainiala, docent, Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet. terhi.ainiala@helsinki.fi
- Emilia Aldrin, fil. dr, Sektionen för humaniora, Högskolan i Halmstad. emilia.aldrin@hh.se
- Hallgrímur J. Ámundason, projektledare, Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík. hja@hi.is
- Thorsten Andersson, professor em., Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. thorsten.andersson@telia.com
- Stefan Brink, professor, Centre for Scandinavian Studies, University of Aberdeen. s.brink@abdn.ac.uk
- Peder Dam, ph.d., Saxo-Instituttet, Københavns Universitet. pederdam@hum.ku.dk
- Birgit Eggert, ph.d., Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet. eggert@hum.ku.dk
- Eli Ellingsve, dr art., Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet, Trondheim. eli.ellingsve@hf.ntnu.no
- Lennart Elmevik, professor em., Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. lennart.elmevik@telia.com
- Staffan Fridell, professor, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. staffan.fridell@nordiska.uu.se
- Pamela Gustavsson, förste arkivarie, Språkarkivet, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors. pamela.gustavsson@sls.fi
- Erzsébet Györffy, dr, Department of Hungarian Linguistics, University of Debrecen. gyorffy.erszebet@arts.unideb.hu
- †Lars Hellberg, professor, Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Stig J. Helset, høgskulelektor, Ivar Aasen-instituttet for språk og litteratur, Høgskulen i Volda, helsets@hivolda.no
- Anders Hultgård, professor em., Teologiska institutionen, Uppsala universitet. anders.hultgard@relhist.uu.se
- Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen, ph.d., Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet. jggj@hum.ku.dk
- Anfinnur Johansen, lektor, Føroyamálsdeildin, Fróðskaparsetur Føroya, Tórshavn. anfinnur@setur.fo
- Kristoffer Kruken, professor, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. kristoffer.kruken@iln.uio.no
- Katharina Leibring, docent, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen. katharina.leibring@sofi.se
- Björn Lundqvist, forskningsarkivarie, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen. bjorn.lundqvist@sofi.se
- Maria Löfdahl, fil. dr, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg, Institutet för språk och folkminnen. maria.lofdahl@sofi.se
- Aleksandr E. Mankov, fil. dr, Institutionen för germansk språkvetenskap, St. Tichons humanistiska universitet, Moskva. a.mankov@hotmail.com
- Leila Mattfolk, fil. dr, Institutet för de inhemska språken, Helsingfors. leila.mattfolk@sprakinstitutet.fi

- Stefan Mähl, docent, Institutionen för moderna språk, Uppsala universitet.
stefan.mahl@moderna.uu.se
- Gudlaug Nedreld, professor, Institutt for nordisk og mediefag, Universitetet i Agder.
gudlaug.nedreld@uia.no
- Kristina Neumüller, fil. dr, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen,
 Uppsala. kristina.neumuller@sofi.se
- Leif Nilsson, namnvårdskonsulent, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och
 folkminnen, Uppsala. leif.nilsson@sofi.se
- Eva Nyman, professor, Institutionen för humaniora, Mittuniversitetet, Härnösand.
eva.nyman@miun.se
- Staffan Nyström, professor, Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för
 nordiska språk, Uppsala universitet. staffan.nystrom@nordiska.uu.se
- Alexandra Petrulevich, doktorand, Seminariet för nordisk namnforskning, Institu-
 tionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
alexandra.petrulevich@nordiska.uu.se
- Elin Pihl, doktorand, Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska
 språk, Uppsala universitet. elin.pihl@nordiska.uu.se
- Rikke Steenholt Olesen, ph.d., Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Navneforsk-
 ning, Københavns Universitet. steenhlt@hum.ku.dk
- Mathias Strandberg, doktorand, Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen
 för nordiska språk, Uppsala universitet. mathias.strandberg@nordiska.uu.se
- Svante Strandberg, professor em., Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen
 för nordiska språk, Uppsala universitet. svante.strandberg@nordiska.uu.se
- Jan Paul Strid, professor, Institutionen för kultur och kommunikation, Linköpings uni-
 versitet. jan.paul.strid@liu.se
- Ola Svensson, forskningsarkivarie, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, Institutet för
 språk och folkminnen. ola.svensson@sofi.se
- Inge Særheim, professor, Institutt for kultur- og språkvitskap, Universitetet i Sta-
 vanger. inge.særheim@uis.no
- Lars Thomasson, fil. dr, Hällefors. thomasson.lars@telia.com
- Per Vikstrand, docent, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen.
per.vikstrand@sofi.se

Auktoriserade translatorn Martin Naylor, Uppsala
 (martin.naylor@telia.com), har svarat för språkgranskning och översättning till eng-
 elska.

Insänd litteratur

Acta onomastica 53 (2012). – *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 69 (2012), 70 (2013). – *AnKnytningen. Medlemsblad för Nyköping-Oxelösunds släktforskarförening* 30 (2013):3–4. – *Annales de Normandie* 62 (2012), 63 (2013):1. – *Beiträge zur Namenforschung. Neue Folge* 47 (2012): 2–3. – *Bergslagshistoria* 25 (2013). – *Budkavlen* 91 (2012). – *Danske Studier* 2011, 2012, 2013. – *Eurolinguistics Newsletter* 9 (2013). – *Fataburen* 2012, 2013. – *Folkmålsstudier* 51 (2013). – *Gränssnittet* 2012: 1–3, 2013. – *Heimen* 2012:2–3, 2013:1–3. – *Karlskoga bergslag* 53 (2012). – *Kilabygden. Kila hembygdsförenings årsskrift* 23 (2012), 24 (2013). – *Källan* 19 (2012), 20 (2013):1. – *Maal og minne* 2012, 2013. – *Mitteilungen der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte* 82–83 (2012), 84–85 (2013). – *Neuphilologische Mitteilungen* 112 (2011):4, 113 (2012), 114 (2013):1–2. – *Névtani Értésítő* 34 (2012). – *Nomina* 33 (2010). – *Nytt om namn* 54 (2011), 55, 56 (2012), 57 (2013). – *Rivista italiana di onomastica* 18 (2012), 19 (2013). – *Scottish Studies* 36 (2011–2013). – *Skara stiftshistoriska sällskap. Medlemsblad* 21 (2013):2. – *Society for Name Studies in Britain and Ireland. Newsletter* NS. 4. Spring 2012, NS. 5. Autumn 2012, NS. 6. Spring 2013, NS. 7. Autumn 2013. – *Språk och stil* 22 (2012). – *Studia anthroponymica Scandinavica* 30 (2012). – *Studier i nordisk filologi* 85 (2013). – *V. Vingåkers hembygdsförening. Årsskrift* 2012, 2013. – *Vårt Östra Vingåker. Östra Vingåkers hembygdsförening. Årsskrift* 23 (2012), 24 (2013). – *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte* 137 (2012), 138 (2013). – *Österåkers hembygdsförening. Årsskrift* 2012, 2013.

Ainiala, T., Saarelma, M. & Sjöblom, P.: Names in focus. An introduction to Finnish onomastics, Helsinki 2012 (*Studia Fennica. Linguistica* 17). – *Alroth, B.*, se *Stig Strömholms tryckta skrifter 1942–2011*. – *Ambrosiani, B.*: Birka 1680–2013. Ett långvarigt forskningsprojekt, Stockholm 2013. – *Dens.*: Birkaforskning i perspektiv av grävningarna 1990–1995 (ur: Birka nu. Pågående forskning om världsarvet Birka och Hovgården, Stockholm 2012). – *Dens.*: Swedish contract archaeology in the 1950s and 1960s (ur: Histories of archaeological practices. Reflections on methods, strategies and social organisation in past fieldwork, Stockholm 2012). – *Andersson, E.*: Dag ut och dag in med en dag i Dublin, Stockholm 2012. – *Andersson, T.*: Allbo härad (ur: OUÅ 2011). – *Dens.*: Från bygd till distrikt. Till nordisk distriktsterminologi (ur: Namn på stort och smått, se detta). – *Dens.*: Gamla strand- och önamn i Bråviksbygden, Uppsala 2012 (*Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi* 120). – *Dens.*: Onomastik – Überlegungen im Anschluss an eine neue Einführung (ur: SAS 30, 2012). – *Dens.*: *Ødhbøn* m. och *Ødhbøn* f., två heliga fornsvenska namn? (ur: SAS 30, 2012). – *Dens.*: Önamnet *Toster* (ur: SaoS 2012). – *Dens.*: Ösa (ur: NoB 99, 2011). – *Dens.*: Rec. av H. Tiefenbach: Von Mimigernaford nach Reganespurg. Gesammelte Schriften zu altsächsischen und althochdeutschen Namen, hg. v. A. Greule & J. Riecke (2009) (ur: Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 134, 2012). – *Dens.*: Rec. av K. Stüber, T. Zehnder & U. Remmer: Indogermanische Frauennamen (2009) (ur: SAS 29, 2011). – *Askedal, J. O.*, se *Germansk filologi og norske ord*. – *Asker, B.*: »En nation som man bör visa tänderna.« Svensk syn på Ryssland under Peter den store (ur: Poltava. Krigsfångar och kulturutbyte, Stockholm 2009). – *Dens.*, se *Brunius, J. & Asker, B.* – *Atlantika. Zapiski po istoričeskoj poetike* 10. Životnye v jazyke i kul'ture kel'tov

i germancev. Red.: M. Eliferova, Moskva 2012. – *Axelsson, P.*, se *Från Lars Thomasons penna*.

Binamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk. Handlingar från NORNA:s 40:e symposium i Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2010. Red. av S. Nyström (huvudred.), E. Brylla, K. Leibring, L. Ryman & P. Vikstrand, Uppsala 2012 (NORNA-rapporter 88). – *Boserup, I.*, se *Æbelholt Klosters Brevbog*. – *Boström, R.*: ”Särdeles jag är så till segandes i svårt Målbrott”. Om Anders Sparrmans språk (ur: Anders Sparrman. Linnean, världsresenär, fattigläkare, Uppsala 2012). – *Brodd, S.-E.*, se *Stig Strömholms tryckta skrifter 1942–2011*. – *Brunius, J. & Asker, B.*: Änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding 1660–1719, Stockholm 2011 (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Handlingar. Historiska serien 26). – *Brylla, E.*, se *Binamn*. – *Bäckvall, M.*: Skriva fel och läsa rätt? Eddiska dikter i Uppsalaeddian ur ett avsändar- och mottagarperspektiv, Uppsala 2013 (Nordiska texter och undersökningar 31).

Christensen, B., se *Æbelholt Klosters Brevbog*. – *Comparing and contrasting syntactic structures*. From dependency to quasi-subordination. Ed.: E. Havu & I. Hyvärinen, Helsinki 2013 (Mémoires de la Société néophilologique de Helsinki 86).

Damell, D.: Gamla sjöleder (ur: Lokalhistoriskt forum 2010:1). – *Danmarks socken*. Några byar, gårdar och sockenbor genom tiderna. Red.: S. Östergren & G. Olsson, Uppsala 2011. – *Danmarks Stednavne* 26. Stednavne i Roskilde Amt. Roskilde, Køge, Sømme Herred, Volborg Herred, Tune Herred, Ramsø Herred. Udg. af Afdeling for Navneforskning ved B. Jørgensen, København 2013. – *Debus, F.*: Namenkunde und Namengeschichte. Eine Einführung, Berlin 2012 (Grundlagen der Germanistik 51). – *Dillmann, F.-X.*: Remarques sur la chute du roi de Norvège Olaf Haraldsson (1028–1030) (ur: Académie des Inscriptions & Belles-lettres. Comptes rendus des séances de l'année 2012. Janvier–mars, Paris 2012). – *Dräger, K.*: Familiennamen aus dem Rufnamen *Nikolaus* in Deutschland, Regensburg 2013 (Regensburger Studien zur Namenforschung 7). – *Düwel, K.*, se *Schmidt, C. G., Nedoma, R. & Düwel, K.* – *Dens.*, *Mueller, M. & Lehmborg, M.*: Die Margaretenlegende in einer Göttinger Handschrift (ur: Aus dem Süden des Nordens. Studien zur niedersächsischen Landesgeschichte für Peter Aufgebauer zum 65. Geburtstag, Bielefeld 2013).

Eaker, B.: Ellips – ett beskrivningsproblem i en historisk ordbok (ur: Nordiska studier i lexikografi 11. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden. Lund 24–27 maj 2011, Lund 2012). – *Ekman, M.*, se *Från Eskils och Carl Gustafs stad 2*. – *Eliferova, M.*, se *Atlantika*. – *Elmevik, L.*: Akademiens högtidssammanträde 6 november 2011 (ur: SaoS 2011). – *Dens.*: Akademiens högtidssammanträde 6 november 2012 (ur: SaoS 2012). – *Dens.*: Bureuspriset 2012 (ur: SaoS 2012). – *Dens.*: Embla. Ett bidrag till diskussionen om den nordiska urmoderns namn (ur: SaoS 2012). – *Dens.*: De gamla gudar leva än – men hur är det med gudinnorna? Något om ortnamn och hednisk kult (ur: Kyrka, kultur, historia – en festskrift till Johnny Hagberg, se detta). – *Dens.*: *Gredelby, Grillby, Grillinge* och *Grissla*. Fyra ortnamn och deras ljudhistoria (ur: Germanisk filologi og norske ord, se detta). – *Dens.*: Gösta Holm 8/7 1916–12/3 2011 (ur: NoB 99, 2011). – *Dens.*: Ivar Modéer – scholar and teacher (ur: Facts and findings on personal names, se detta) – *Dens.*: Minnesord den 6 november 2011 (ur: SaoS 2011). – *Dens.*: Minnesord den 6 november 2012 (ur: SaoS 2012). – *Dens.*: Missne. En etymologisk studie (ur: Växter och växtnamn – ett möte mellan botanik och språkveten-

skap. Föredrag från ett symposium i Stockholm och Uppsala 25–26 november 2010, Uppsala 2013). – *Dens.*: Namnet *Torghatten*. Till försvar för en tolkning (ur: NoB 99, 2011). – *Dens.*: Ortnamn och lexikon. Ett forskningsfält belyst med exempel ur Namn och bygd (ur: NoB 100, 2012). – *Dens.*: Tre danska *-lösa*-namn (ur: OUÅ 2012). – *Dens.*: *Ulvbygden* – ett tolkningsförslag (ur: OUÅ 2011). – *Dens.*: Välkomstord vid Namn och bygds jubileumssymposium 16–18 februari 2012 (ur: NoB 100, 2012). – *Dens.*: Det västgötska häradnamnet *Kåkind* (ur: OUÅ 2012). – *Dens.*, se *Stig Strömholms tryckta skrifter 1942–2011*. – *Engwall, L.*, se *Scholars in action*. – *Ericsson, A.*: Terra mediaevalis. Jordvärderingssystem i medeltidens Sverige, Uppsala 2012 (Acta Universitatis agriculturae Sueciae 2012:81). – *Eriksson, L. O.*, se *Johannelund 150 år*. – *Ernhoffer, S.*: Enchiridion det är den lilla och rena katekesen 1591 jämte Sannfärdig ögonskenlig, förmerad och välbegrundad försvarsskrift 1591. Utg. i faksimil och i översättning av P.-A. Wiktorsson samt med inledning av M. Nyman. Red. : M. Hagberg, Skara 2012 (Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie 68).

Facts and findings on personal names. Some European examples. Proceedings of an international symposium in Uppsala, October 20–21, 2011. Ed. by L.-G. Larsson & S. Nyström, Uppsala 2012 (Kungl. Vetenskapssamhällets handlingar 22). – *Fahlbusch, F.*, se *Nübling, D.*, *Fahlbusch, F.* & *Heuser, R.* – *Fogdöns pilgrimsled*, Strängnäs 2012. – *Fonsén, T.*, se *Herausforderung Sprache und Kultur*. – *Forskning och forskarutbildning 2011 vid Institutionen för nordiska språk*, duplic., Uppsala 2012. – *Fridell, S.*: Bergkvara i Kalmar län (ur: OUÅ 2011). – *Dens.*: Djura Nöbbele (ur: OUÅ 2012). – *Dens.*: Hubbestad (ur: OUÅ 2012). – *Dens.*: Hur gammalt är Viby-i? En antydan till svar i belysning av ortnamn (ur: SvLm 2012). – *Dens.*: Lindormen och Ljungen (ur: OUÅ 2011). – *Dens.*: Några ortnamn i Värnamo socken (ur: OUÅ 2011). – *Dens.*: Några småländska sockennamn (ur: OUÅ 2012). – *Dens.*: Ort-namnsfonetik (ur: NoB 100, 2012). – *Dens.*: Rottne (ur: NoB 99, 2011). – *Dens.*: Sjöar på A (ur: Namn på stort och smått, se detta). – *Dens.*: Torslehult (ur: NoB 99, 2011). – *Dens.*, se *Larsson, M. G.* & *Fridell, S.* – *Dens.* & *Óskarsson, V.*: Till tolkningen av Oklundainskriften (ur: SaoS 2011). – *Från Eskils och Carl Gustafs stad 2*. Lokalhistoriska studier, samlade och utgivna som en festskrift till Bror-Erik Ohlsson på hans 75-årsdag 2012. Red.: M. Ekman, Eskilstuna 2012. – *Från Lars Thomassons penna*. Bibliografiska anteckningar 1956–2006. Red. av P. Frånberg, P. Sköld & P. Axelsson, Umeå 2007 (Skrifter från Centrum för samisk forskning 7; Kungl. Skytteanska Samfundets handlingar 60). – *Frånberg, P.*, se *Från Lars Thomassons penna*.

Gamla Uppsala i ny belysning. Red. av O. Sundqvist & P. Vikstrand under medverkan av J. Ljungkvist, Uppsala 2013 (Religionsvetenskapliga studier från Gävle 9). – *Germanisk filologi og norske ord*. Festskrift til Harald Bjorvand på 70-årsdagen den 30. juli 2012. Red. av J. O. Askedal, T. Schmidt & R. Theil, Oslo 2012 (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B. Skrifter 145). – *Granvik, A.*: *De de*. Estudio histórico-comparativo de los usos y la semántica de la preposición *de* en español, Helsinki 2012 (Mémoires de la Société néophilologique de Helsinki 84). – *Grimm, O.*, se *The Gudme/Gudhem phenomenon*. – *The Gudme/Gudhem phenomenon*. Papers presented at a workshop organized by the Centre for Baltic and Scandinavian Archaeology (ZBSA). Schleswig, April 26th and 27th, 2010. Ed. by O. Grimm & A. Pesch, Neumünster 2011 (Schriften Des Archäologischen Landesmuseums. Ergänzungsreihe 6). – *Gustavsson, P.*, se *Namn i stadsmiljö*.

Hagberg, M., se Ernhoffer, S. och Kyrka, kultur, historia – en festskrift till Johnny Hagberg. – Hagåsen, L.: Ortnamnsefterlederna -nor och -vik längs svenska Bottenhavskusten. Fonologiska och morfologiska särutvecklingar (ur: Nøvn i strandamentanini/Navne i kystkulturen, se detta). – Hakulinen, K. & Paikkala, S.: Pariisista Papukaijannokkaan. Suomenkieliset ulkomaisten paikannimet ja niiden vieraskieliset vastineet, Helsinki 2013 (Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 172). – *Handbok i norrøn filologi*. Red.: O. E. Haugen. 2. utg., Bergen 2013 (Skrifter fra Landslaget for norskundervisning 191). – Haugen, O. E., se *Handbok i norrøn filologi*. – Havu, E., se *Comparing and contrasting syntactic structures och Représentations des formes d'adresse dans les langues romanes*. – Helleland, B., se *Names and identities*. – Hellspong, M.: Stadion och Zinkensdamm. Stockholms idrottspublik under två sekler, Stockholm 2013 (Monografier utg. av Stockholms stad 240). – *Herausforderung Sprache und Kultur*. Festschrift für Matti Luukkainen zum 75. Geburtstag hrsg. von K. Keinistö, D. Wagner, M. Raitaniemi & T. Fonsén, Helsinki 2012 (Mémoires de la Société néophilologique de Helsinki 85). – Herjulfsson, R.: Mariaväxter i folktron, Skara 2013 (Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie 73). – Heuser, R., se Nübling, D., Fahlbusch, F. & Heuser, R. – Holm, O.: Självvägarområdenas egenart. Jämtland och andra områden i Skandinavien med småskaligt jordäggande 900–1500, Stockholm 2012. – Hyvärinen, I., se *Comparing and contrasting syntactic structures*. – Härmä, J., se *Représentations des formes d'adresse dans les langues romanes*.

Jacobsson, B., se *Västgötadeln av Monumenta Sveo-Gothorum*. – Jakobsen, T. K., se *Nøvn i strandamentanini/Navne i kystkulturen*. – Janka, W., se *Namen in Altbayern*. – Janzon, K., se *Det medeltida Sverige*. – Johannlund 150 år. 1862–2012. Red.: L. O. Eriksson & T. Larspers, Uppsala 2012. – Johansen, A., se *Nøvn i strandamentanini/Navne i kystkulturen*. – Jørgensen, B., se *Danmarks Stednavne och Æbelholt Klosters Brevbog*.

Keinistö, K., se *Herausforderung Sprache und Kultur*. – Kjellström, R.: Nybyggargliv i Vilhelmina 1. Träd och växter som resurs, Uppsala 2012 (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 119; CBM:s skriftserie 65). – Kramer, F. E., se *Æbelholt Klosters Brevbog*. – Kremer, D. & Kremer, D., se *Die Stadt und ihre Namen*. – Kremer, L.: Doppelvornamen/Mehrnämigkeit. Beobachtungen zur historischen Vornamengeografie im westfälisch-ostniederländischen Raum (ur: Niederdeutsches Wort 49, 2009). – Kyrka, kultur, historia – en festskrift till Johnny Hagberg. Red.: M. Hagberg, L. M. Olsson & S.-E. Pernler, Skara 2012 (Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie 69). – Kürzinger, M., se *Namen in Altbayern*. – Källström, M.: Åkoman och demonen på ”feberbenet” från Professorn 4. Ett bidrag till tolkningen av en besvärlig runinskrift från Sigtuna (ur: Situne Dei. Årsskrift för Sigtunaforskning och historisk arkeologi 2012).

Language contact and development around The North Sea. Ed. by M. Stenroos, M. Mäkinen & I. Særheim, Amsterdam–Philadelphia 2012 (Current issues in linguistic theory 321). – Larspers, T., se *Johannlund 150 år*. – Larsson, L.-G.: Grenzen und Gruppierungen im Umesamischen, Wiesbaden 2012 (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 83). – Dens., se *Facts and findings on personal names*. – Larsson, M. G. & Fridell, S.: *Föret, Föresäng och Forkarby* (ur: NoB 99, 2011). – Lehmborg, M., se Düwel, K., Mueller, M. & Lehmborg, M. – Leibring, K.: From Backmans Blommor to

Hairstyle by Lena: The use of personal names in the names of small companies in Sweden (ur: Names as language and capital, Amsterdam 2012). – *Dens.*, se *Binamn och Namn på stort och smått*. – *Ljungkvist, J.*, se *Gamla Uppsala i ny belysning*. – *Lundblad, C.-E.*: Skånska dialektord, Lund 2012 (Skrifter utg. av Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund 12).

Magnussen, K., se *Nøvn í strandamentanini/Navne i kystkulturen*. – *Man'kov, A. E.*: K étimologii anglijskogo boar (ur: Atlantika 10, se detta). – *Mattfolk, L.*, se *Namn i stadsmiljö*. – *Det medeltida Sverige 2. Södermanland 3. Jönåkers härad. Nyköpings stad*. [Av] Kaj Janzon, Stockholm 2013. – *Melefors, E.*, se *Senmedeltida kopparutvinning i Åtvidaberg speglad i räkenskaper från 1500-talets början*. – *Mueller, M.*, se *Düwel, K., Mueller, M. & Lehmborg, M.* – *Målblomar til Margit*. Veneskrift til Margit Harsson på 70-årsdagen den 9. juni 2013. Red. av T. Schmidt, Oslo 2013. – *Mähl, S.*: Low German texts from Late Medieval Sweden (ur: Contact between Low German and Scandinavian in the Late Middle Ages. 25 years of research, Uppsala 2012). – *Dens.*: 39. Skandinavien (ur: Kanzleisprachenforschung. Ein internationales Handbuch, Berlin–Boston, MA 2012). – *Dens.*: Rec. av Peters, R.: Mittelniederdeutsche Studien. Gesammelte Schriften 1974 bis 2003. Hrsg.: R. Langhanke (2012) (ur: Zeitschrift für Rezensionen zur germanistischen Sprachwissenschaft 5, 2013). – *Mäkinen, M.*, se *Language contact and development around The North Sea*.

Namen in Altbayern. Gesammelte Beiträge zu Ehren von Josef Egginger und Günter Schneeberger. Hrsg.: K. Simbeck & W. Janka unter Mitwirkung von M. Kürzinger, Regensburg 2013 (Regensburger Studien zur Namenforschung 8). – *Names and identities*. Eds.: B. Helleland, C.-E. Ore & S. Wikström, Oslo 2012 (Oslo studies in language 4, 2012:2). – *Namn i stadsmiljö*. Handlingar från NORNA:s 42 symposium i Helsingfors den 10–12 november 2011 red. av L. Mattfolk, M. Vidberg & P. Gustavsson, Helsingfors–Uppsala 2013 (Institutet för de inhemska språken. Skrifter 7; NORNA-rapporter 90). – *Namn på stort och smått*. Vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012. Red. av K. Leibring (huvudred.), L. Nilsson, A. C. Torenjö & M. Wahlberg, Uppsala 2012 (Skrifter utg. av Institutet för språk och folkminnen. Namnarkivet i Uppsala. Ser. B. 12). – *Nedoma, R.*, se *Schmidt, C. G., Nedoma, R. & Düwel, K.* – *Neumüller, K.*: Kustland och inland. Lokal variation i övre Norrlands personnamnsskick vid mitten av 1600-talet (ur: Nøvn í strandamentanini/Navne i kystkulturen, se detta). – *Nilsson, A.-M.*: Sångar till fyra kyrkofester i Skara stift, Skara 2011 (Skara stiftshistoriska sälls-kaps skriftserie 62). – *Nilsson, L.*, se *Namn på stort och smått*. – *Nübling, D., Fahlbusch, F. & Heuser, R.*: Namen. Eine Einführung in die Onomastik, Tübingen 2012 (Narr Studienbücher). – *Nyman, E.*: Hydronymer i Namn och bygd (ur: NoB 100, 2012). – *Dens.*: De norska ortnamnen *Skaun* (Skogn) och det svenska *Skön* (ur: Germansk filologi og norske ord, se detta). – *Dens.*: *Sjönevad* i Halland (ur: Namn på stort och smått, se detta). – *Nyman, M.*, se *Ernhoffer, S.* – *Nyström, S.*, se *Binamn och Facts and findings on personal names*. – *Nøvn í strandamentanini/Navne i kystkulturen*. Forelæsninger fra det 41. NORNA-symposium i Tórshavn 2.-4. Juni 2011. Red.: T. K. Jakobsen, K. Magnussen, A. Johansen & E. Weyhe, Uppsala 2013 (NORNA-rapporter 89).

Olsson, G., se *Danmarks socken*. – *Olsson, L. M.*, se *Kyrka, kultur, historia – en festskrift till Johnny Hagberg*. – *Ordbok över folkmålen i övre Dalarna* h. 40. Syta-till,

Uppsala 2013 (Skrifter utg. av Institutet för språk och folkminnen D:1). – *Ore, C.-E.*, se *Names and identities*. – *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län* 19. Ortnamnen i Tanums härad 1. Bebyggelsenamn. Av C. Røjder, Göteborg 2013. – *Óskarsson, V.*, se *Fridell, S. & Óskarsson, V.*

Paikkala, S.: Makens namn eller eget? Val av efternamn i äktenskapet (ur: *Språkbruk* 2013:1). – *Dens.*, se *Hakulinen, K. & Paikkala, S.* – *Pernler, S.-E.*, se *Kyrka, kultur, historia – en festskrift till Johnny Hagberg*. – *Pesch, A.*, se *The Gudme/Gudhem phenomenon*. – *Pesonen, H.*, se *Représentations des formes d’adresse dans les langues romanes*. – *Peterson, L.*: »En **brisi** vas **lina** sunn, en **lini** vas **unax** sunn ... En þa **barlaf** ...», Stockholm 2012 (Sällskapet Runica et mediaevalia. Opuscula 15). – *Dens.*: *Ødhbøn på villovågar. Om ett sällsynt ord i fornsvenskan och dess öden i den svenska nordstiken (med en utblick mot forndanskan och fornvästnordiskan)* (ur: *Namn på stort och smått, se detta*). – *Petrulevich, A.*: *Burstaborg och Steinborg i Knýtlinga saga – bevis på språkkontakt i kustområdet?* (ur: *Nøvn í strandamentanini/Navne i kystkulturen, se detta*). – *Dens.*: Rec. av Eichler, E.: *Slawische Ortsnamen zwischen Saale und Neiße. Ein Kompendium. 4. T–Z. Nachträge. Unter Mitarbeit von Erika Weber* (2009) (ur: *NoB* 98, 2010). – *Pihl, E.*: Rec. av Skånes ortnamn. Serie A. Bebyggelsenamn 6. Gårds härad. Av Berit Sandnes (2010) (ur: *NoB* 99, 2011).

Raitaniemi, M., se *Herausforderung Sprache und Kultur*. – *Reitzenstein, W.-A. Frhr. v.*: *Lexikon schwäbischer Ortsnamen. Herkunft und Bedeutung. Bayerisch-Schwaben, München* 2013. – *Représentations des formes d’adresse dans les langues romanes*. Éd.: E. Suomela-Härmä, J. Härmä & E. Havu. Secrétaire de la rédaction: H. Pesonen, Helsinki 2013 (*Mémoires de la Société néophilologique de Helsinki* 89). – *Riikonen, H. K.*: *Im Dienste von Sprache und Literatur. La Société néophilologique – Der Neuphilologische Verein – The Modern Language Society of Helsinki 1887–2012*, Helsinki 2013 (*Mémoires de la Société néophilologique de Helsinki* 88). – *Rydén, M.*: *Jane Austen och musiken* (ur: *Tidig musik* 2012:1). – *Dens.*: *Strindberg och växterna* (ur: *Svensk botanisk tidskrift* 106, 2012). – *Dens.*: Rec. av Härd, I.: *Efter fem miljoner år av tystnad. Språkets uppkomst* (ur: *Lingua* 2012:2). – *Dens. & Svanberg, I.*: *Kabblekans namn* (ur: *Svensk botanisk tidskrift* 106, 2012). – *Ryman, L.*, se *Binamn*. – *Røjder, C.*, se *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län*.

Saarelma, M., se *Names in focus*. – *Schmidt, C. G., Nedoma, R. & Düwel, K.*: *Die Runeninschrift auf dem Kamm von Friestadt, Stadt Erfurt* (ur: *Die Sprache* 49, 2010–11:2). – *Schmidt, T.*, se *Germansk filologi og norske ord och Målblomar til Margit*. – *Scholars in action. Past–Present–Future*. Ed. by L. Engwall, Uppsala 2012 (*Acta Universitatis Upsaliensis. Nova acta Regiæ Societatis Scientiarum Upsaliensis. Ser. 5:2*). – *Senmedeltida kopparutvinning i Åtvidaberg speglad i räkenskaper från 1500-talets början*. Utg. av E. Melefors, Uppsala 2013 (Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. Ser. 1. Svenska skrifter 98). – *Simbeck, K.*, se *Namen in Altbayern*. – *Sjöblom, P.*, se *Names in focus*. – *Sköld, P.*, se *Från Lars Thomassons penna*. – *Die Stadt und ihre Namen* 1. Festkolloquium 20 Jahre Gesellschaft für Namenkunde e.V. 1990–2010. Hrg.: D. Kremer & D. Kremer, Leipzig 2012 (*Onomastica Lipsiensia. Leipziger Untersuchungen zur Namenforschung* 8). – *Stenroos, M.*, se *Language contact and development around The North Sea*. – *Stig Strömholms tryckta skrifter 1942–2011*. Bibliografi sammanställd av B. Alroth. Med sex inledande essäer. Red.-kommitté: S.-E. Brodd, L. Elmevik & P. Ström, Uppsala 2011 (*Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter*

rörande Uppsala universitet C. Organisation och historia 90). – *Strandberg, Svante*: Bergsbruk och ortnamn (ur: Bergslagshistoria 25, 2013). – *Dens.*: Bynamnet *Edvalla* i Hållnäs. Ett tolkningsförslag (ur: Kyrka, kultur, historia – en festskrift till Johnny Hagberg, se detta). – *Dens.*: *Djälp* och *Goglunda*. Två bebyggelsenamn i Stigtomta socken (ur: AnKnytningen 30, 2013:3). – *Dens.*: *Fansjön, Gisen* och *Lyan*. Tre sjönamn i Edsbro socken (ur: OUÅ 2012). – *Dens.*: Hundert Jahre *Namn och bygd*. Tendenzen und Entwicklungslinien (ur: Namenkundliche Informationen 101–102, 2012–13). – *Dens.*: Hundra år med *Namn och bygd*. Tendenser och utvecklingslinjer (ur: NoB 100, 2012). – *Dens.*: Hågkomster från tiden i Kvarngölet (ur: Vårt Östra Vingåker. Östra Vingåkers hembygdsförening. Årsskrift 2013). – *Dens.*: Hönstorp och Sörgölet. Två medeltida kyrkogods i Stora Malm (ur: Katrineholm-Stora Malms hembygdsförening. Årsskrift 2013). – *Dens.*: *Kornan, Mälaren* och *Slänningen*. Tre uppländska sjönamn (ur: *Namn på stort och smått*, se detta). – *Dens.*: *Namn och bygd* – en livskraftig hundraåring (ur: Språkröret. Informationsblad för språkvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet 13, 2013:3). – *Dens.*: *Namn och bygd* under 100 år (ur: SaoS 2012). – *Dens.*: Namnet *Vara* (ur: Västgötajul. Tankelänkens jultidning 82, 2013). – *Dens.*: Nyköpingsåns gamla namn (ur: AnKnytningen 29, 2012:4). – *Dens.*: En ortnamnsexkursion i Rekarnebygden (ur: Från Eskils och Carl Gustafs stad 2, se detta). – *Dens.*: Ravalds torp och Skogen (ur: Österåkers hembygdsförening. Årsskrift 2013). – *Dens.*: *Rung* i Torstuna (ur: NoB 99, 2011). – *Dens.*: Sjönamnet *Strömare* i Uppland (ur: NoB 99, 2011). – *Dens.*: Sjönamnet *Syningen* i Uppland (ur: Germansk filologi og norske ord, se detta). – *Dens.*: Skrämmen vid Svartälven (ur: Karlskoga bergslag 53, 2012). – *Dens.*: Sällinge i Danmarks socken. Ett uppländskt bynamn (ur: Frå Sturlungu til West Venture. Heiðursrit til Anfinn Johansen á 60 ára degnum, Tórshavn 2013). – *Dens.*: Rec. av Alhaug, G.: 10 001 navn. Norsk fornavnleksikon (2011); Andersson, Th.: *Vad och vade*. Svensk slätter-, rågångs- och arealterminologi (2010); Erstes Burgenländisches Familienamenbuch. Hrsg.: I. Hausner, C. M. Pabst & E. Schranz (2011); Karlsson, H.: Ort-namn och sägner i Marks härad (2011); Det medeltida Sverige 1. Uppland 9. Fjädrundaland. Trögd. [Av] S. Rahmqvist (2010); Nytt ljus över Långhundraleden. Bygder – båtar – natur (2011); Svenskt diplomatarium 11:3. 1378. Utarb. av C. Gejrot, R. Andersson, I. Hedström & P. Ståhl (2011) (ur: NoB 99, 2011). – *Ström, P.*, se *Stig Strömholms tryckta skrifter 1942–2011*. – *Sundqvist, O.*, se *Gamla Uppsala i ny belysning*. – *Suomela-Härmä, E.*, se *Représentations des formes d’adresse dans les langues romanes*. – *Svanberg, I.*, se *Rydén, M. & Svanberg, I.* – *Særheim, I.*, se *Language contact and development around The North Sea*.

Tandefelt, M.: Prima vara! Språk- och stilhistoriska studier i finlandssvenska och svenska varuhusannonser under 1900-talet, Helsingfors 2013 (SNF 85). – *Theil, R.*, se *Germansk filologi og norske ord*. – *Timmermann, U.*: Nils Århammar 80 Jahre (ur: Nordfriesisches Jahrbuch 47, 2012). – *Torensjö, A.*: Alexander den store och ortnamn (ur: Gränssnittet 2013:3). – *Dens.*: Namntävlingar på modet (ur: Gränssnittet 2013:4). – *Dens.*: New York, New York (ur: Gränssnittet 2012:3). – *Dens.*: Peking eller Beijing, Burma eller Myanmar – vilket namn använder du? (ur: Gränssnittet 2013:2). – *Dens.*: Sponsoravtal – något för ortnamn? (ur: Gränssnittet 2013:1). – *Dens.*, se *Namn på stort och smått*. – *Tortzen, C. G.*, se *Æbelholt Klosters Brevbog*.

Udolph, J.: Die Gewässernamen einer Stadt – am Beispiel Hamburg (ur: Die Stadt und ihre Namen, se detta). – *Dens.*: Der Ortsname *Magdeburg* und die Volksetymologie (ur: Namenkundliche Informationen 99–100, 2011).

Wagner, D., se *Herausforderung Sprache und Kultur*. – Wahlberg, M., se *Namn på stort och smått*. – Weyhe, E., se *Nøvn i strandamentanini/Navne i kystkulturen*. – Vidberg, M., se *Namn i stadsmiljö*. – Vikstrand, P: *Järnålderns bebyggelsenamn*. Om bebyggelsenamnens uppkomst och ålder i Mälardalskapen, Uppsala 2013 (Skrifter utg. av Institutet för språk och folkminnen. Namnarkivet i Uppsala. Ser. B:13). – *Dens.*: Namnet *Uppsala* (ur: *Gamla Uppsala i ny belysning*, se detta). – *Dens.*, se *Binamn och Gamla Uppsala i ny belysning*. – Wikström, S., se *Names and identities*. – Wiktorsson, P.-A., se *Ernhoffer, S.* – Williams, H.: Det inledande personnamnet på en av runstenarna i Danderyds kyrka, U 129 (ur: *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 67, 2011). – Vogt, S., se *Æbelholt Klosters Brevbog*. – *Västgötadeln av Monumenta Sveo-Gothorum*. Efter handskriften F.h.9 i Kungliga biblioteket utg. och kommenterad av B. Jacobsson, Skara 2012 (Skara stiftshistoriska sällsksaps skriftserie 66).

Århammar, N.: *Grundzüge nordfriesischer Sprachgeschichte* (ur: *Handbuch des Friesischen*, Tübingen 2001). – *Dens.*: *Die Herkunft der Nordfriesen und des Nordfriesischen* (ur: *Handbuch des Friesischen*, Tübingen 2001). – *Dens.*: *Das Nordfriesische im Sprachkontakt (unter Einschluß der nordfriesischen Lexikologie)* (ur: *Handbuch des Friesischen*, Tübingen 2001). – *Dens.*: Wolfgang Laurs „Historisches Ortsnamnlexikon von Schleswig-Holstein“ aus nordfriesischer Perspektive (ur: *Nordfriesisches Jahrbuch* 42, 2006–07).

Æbelholt Klosters Brevbog. Med dansk översättning, inledning och noter. Udg. af F. E. Kramer, I. Boserup, B. Christensen, B. Jørgensen, C. G. Tortzen & S. Vogt, København 2013.

Öman, K.: *Bergsmansarvet 2 ... tjugo år efteråt*. Hågkomster från mitt hembygdsliv, Karlskoga 2011. – Östergren, S., se *Danmarks socken*. – Östman, C.: *En språklig vandring i Guds vackra värld*. Om Martin Kochs många röster. Anförande vid Svenska vit-terhetssamfundets årsmöte den 17 maj 2011, Stockholm 2012.

Förkortningar

AN	=Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, København	Lind	=E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden (1905–15)
ANF	=Arkiv för nordisk filologi	Lind Bin.	=E. H. Lind, Norsk-isländska personbinamn från medeltiden (1920–21)
AphS	=Acta philologica Scandinavica	Lind Suppl.	=E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Supplementband (1931)
AS	=Anthroponymica Suecana	LM	=Lantmäteriet
bek	=beskrivning till ekonomisk karta	LSA	=Lantmäteristyrelsens arkiv (i SRA)
BK	=Bergens kalvskinn. Utg. av F. Hødnebo (1989)	LSB	=Linköpings stadsbibliotek: Stiftsbiblioteket
BNF	=Beiträge zur Namenforschung	LSBp	=pergamentsbrev i LSB
BSH	=C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver	LUB	=Lunds universitetsbibliotek
BØ	=Bustadnavn i Østfold	LUP	=L. Peterson, Lexikon över urnordiska personnamn (http://www.sofi.se , 2004)
DAG	=Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg, SOFI	ml	=mantalslängd
DAL	=Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, SOFI	MM	=Maal og minne
DAUM	=Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå, SOFI	NE	=O. Rygh, Norske Elvenavne
db	=dombok	NEn	=Nationalencyklopedin
DD	=Diplomatarium Danicum	NG	=O. Rygh, Norske Gaardnavne
DDa1	=Diplomatarium Dalekarlicum	NK	=Nordisk kultur
DGP	=Danmarks gamle Personnavne	NN	=Namn og nemne
DI	=Diplomatarium Islandicum	NO	=Norsk ordbok
DMS	=Det medeltida Sverige	NoB	=Namn och bygd
DN	=Diplomatarium Norvegicum	NRA	=Riksarkivet, Oslo
DRA	=Rigsarkivet, København	NRL	=L. Peterson, Nordiskt runnamnslexikon (2007)
DRAp	=pergamentsbrev i DRA	NS	=Nysvenska studier
DRApp	=pappersbrev i DRA	NSL	=Norsk stadnamnsleksikon. Red. av J. Sandnes & O. Stemshaug (4. utg., 1997)
DS	=Danmarks Stednavne	OAU	=Ortnamnsarkivet i Uppsala, SOFI
DSt	=B. Jørgensen, Danske stednavne (3. udg., 2008)	OAUjb	=excerpter i OAU ur kameralt material i SRA
DSÅ	=J. Kousgård Sørensen, Danske sø- og ånavne (1968–96)	ODS	=Ordbog over det danske Sprog
ek	=ekonomisk karta	OGB	=Ortnammen i Göteborgs och Bohus län
FMU	=Finlands medeltidsurkunder	or.	=original
FRA	=Riksarkivet, Helsingfors	OSDs	=samlingarna till Ordbok över Sveriges dialekter, Uppsala, SOFI
G	=Generalstabens karta över Sverige, södra delen	OUN	=Ortnamnsällskapet i Uppsala. Namnspalten i UNT
GFR	=Konung Gustaf den förstes registratur	OUÅ	=Ortnamnsällskapets i Uppsala årsskrift
glk	=geologisk karta	RAÄ	=Riksantikvarieämbetet, Stockholm
Gn	=Generalstabens karta över Sverige, norra delen	RB	=Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Utg. ved H. J. Huitfeldt (1879)
hd	=härad	Rep	= Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis
jb	=jordebok	RGA	=Reallexikon der germanischen Altertumskunde von Johannes Hoops. 2. Aufl.
JHD	=Jämtlands och Härjedalens diplomatarium	SAOB	=Ordbok över svenska språket utg. av Svenska Akademien
jr	=jordregister	SaoS	=Saga och sed
KA	=Kammararkivet (i SRA), Stockholm		
kb	=kyrkbok		
KB	= Kungliga biblioteket, Stockholm		
KL	=Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid		
KrA	=Krigsarkivet, Stockholm		
LB	=M. Lundgren, E. Brate & E. H. Lind, Svenska personnamn från medeltiden (1892–1934)		

SAS	=Studia anthroponymica Scandinavica	SOU	Skaraborgs län =Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Uppsala län
SD	=Svenskt diplomatarium	SOV	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Värmlands län
SDa	=Diplomatarium Svecanum. Appendix. Acta pontificum Svecica	SOVm	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Västmanlands län
SDns	=Svenskt diplomatarium [ny serie] från och med år 1401	SOVn	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Västernorrlands län
Sdw	=K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids-språket (1884–1918)	SOÅ	=Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift
Sdw Suppl.	=K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids-språket. Supplement (1925–73)	SOÄ	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Älvsborgs län
skg	=skeppslag	SOÖg	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Östergötlands län
SkO	=Skånes ortnamn	SRA	=Riksarkivet, Stockholm
SMP	=Sveriges medeltida personnamn	SRAp	=pergamentsbrev i SRA
SMPs	= SMP:s samlingar, Uppsala, SOFI	SRApp	=pappersbrev i SRA
SMR	=Svenska medeltidsregister 1434–1441	SRP	=Svenska riksbibliotekets pergamentsbrev
sn	=socken	StO	=B. Jørgensen, Stednavneordbog (2. udg., 1994)
SNA	=Seksjon for namnegranskning, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Oslo	SvLm	=Svenska landsmål och svenskt folkliv
SNF	= Studier i nordisk filologi	T	=Topografisk karta över Sverige (Terrängkartan)
SOB	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Blekinge län	tg	=tingslag
SOD	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Dalarnas län	tl	=tiondelängd
SOFI	=Institutet för språk och folkminnen	u.d.	=utan datum
SOH	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Hallands län	u.o.	=utan ort
SOJä	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jämtlands län	UUB	=Uppsala universitetsbibliotek
SOJö	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jönköpings län	UUBp	=pergamentsbrev i UUB
SOKa	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Kalmar län	UUBpp	=pappersbrev i UUB
SOKo	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Kopparbergs län	u.å.	=utan år
SOL	=Svenskt ortnamnslexikon. Red.: M. Wahlberg (2003)	vid.	=vidimation
SOSk	=Sveriges ortnamn. Ortnamnen i	VJb	=Kong Valdemars Jordebog. Udg. ved S. Aakjær (1926–45)
		ÖNON	=Övre Norrlands ortnamn. Ortnamnen i Norrbottens län
		ÖNOV	=Övre Norrlands ortnamn. Ortnamnen i Västerbottens län

NAMN OCH BYGD

TIDSKRIFT FÖR NORDISK ORTNAMNSFORSKNING

Namn och bygd, grundad 1913 av Jöran Sahlgren och utgiven av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, utkommer årligen. Ortnamnsregister ingår i jämna årgångar.

Bidrag till tidskriften, böcker som önskas recenserade och skrifter som önskas förtecknade sänds till redaktionen med nedanstående adress. PM för manuskript kan rekvireras från redaktionen.

Tidskriften distribueras av Swedish Science Press, Box 118, SE-75104 Uppsala, Sweden. E-post: info@ssp.nu Telefon: 018-365566. Telefax: 018-365277. Frågor rörande abonnemang och distribution riktas till SSP. Treårsabonnemang till fast pris kan tecknas.

ISSN 0077-2704

NAMN OCH BYGD
Box 135
SE-75104 UPPSALA
Sweden